122
İnceleme

Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar

Der.: A. Belsey & R. Chadwick

İngilizce'den Çeviren: Nurçay Türkoğlu

AYRINTI

2. BASIM

MEDYA ve GAZETECİLİKTE ETİK SORUNLAR • Der.: A Belsey&R. Chadwick

225

ANDREW BELSEY & RUTH CHADWICK

Andrew Belsey East Anglia, Fenlands'ta doğmuştur. 30 yıldır Galler'de, Cardiff'te yaşamakta ve Cardiff Universitesi'nde felsefe dersleri vermektedir. Ayrıca 40 yıldır şiir yazan Belsey'in iki şiir kitabı yanında, yine çeşitli dergilerde yayımlanmış yüzlerce şiiri vardır.

Ruth Chadwick, Cardiff Universitesi, Hukuk Fakültesi profesörüdür. Etik konusunda çeşitli derlemeler yapmıştır. *Bioethics* dergisinin editörüdür. Ayrıca etik alanında birçok kuruluşun da yöneticisidir

Ayrıntı: 225
İnceleme Dizisi: 122

Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar
Der.: Andrew Belsey & Ruth Chadwick

Kitabın Özgün Adı
Ethical Issues in Journalism and the Media

İngilizce'den Çeviren
Nurçay Türkoğlu

Yayına Hazırlayan
Mehmet Küçük

Düzelti
Mehmet Celep

© 1992 by Routledge

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak İllüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.:244 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85

Birinci Basım *1998*
İkinci Basım *2011*

Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-218-1
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Eminönü – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 – 01 – 05 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Der.: Andrew Belsey & Ruth Chadwick

Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar

İçindekiler

— ÖNSÖZ 9

I. MEDYADA ETİK VE SİYASET: KALİTE ARAYIŞI 13
Andrew Belsey ve Ruth Chadwick
A. Küresel bağlam 14
B. Kalite kontrolü: Hukuk mu etik mi? 19
C. Kod ve etik 23
D. Kalite ve gazetecilik onurunun kurtarılması 27

II. PİYASADA GAZETECİLİK YAPMAK 30
John O'Neil
A. Piyasa, mülkiyet ve özgür ifade 31
B. Gazetecilik yapmak 36

C. Forumda ve piyasada gazetecilik 40
D. Piyasada gazetecilik yapmak 48

III. GAZETE SAHİPLERİ, EDİTÖRLER VE GAZETECİLER 51
Bruce Hanlin
A. Robert Maxwell'in hikâyesi 51
B. Gazete sahipliği ve etik 57
C. Basın özgürlüğü: Kimin özgürlüğü 66

IV. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ, MEDYA VE HUKUK 70
David Burnet
A. Ülkemin hakkı mı haksızlığı mı? 72
B. *Spycatcher* destanı 74
C. Resmi sırlar - *Plus ça Change* 79
D. Mahkemeye itaatsizlik ve kaynakların gizli tutulması 83
E. Sonuç 83

V. GAZETECİLER İÇİN DAVRANIŞ KODLARI 85
Nigel G.E. Harris
A. Basın ve yayın kodları 87
B. Düzenleyici çerçeve 89
C. Kod kimlerin işine yarar? 90
D. Kodların zorlayıcılığı 92
E. Kodlarda yer alan hükümler 93
F. Okuyucu çıkarları 94
G. Kaynaklar 95
H. Haberlerdeki kişiler 97
I. Gazetecilerin korunması 99
J. Çek defteri gazeteciliği 100

VI. MAHREMİYET, ALENİYET, SİYASET 102
Andrew Belsey
A. Modern toplumda mahremiyet ve aleniyet 104
B. Mahremiyetin doğası 106
C. Mahremiyet ve medya 111
D. Mahremiyet ve rıza 117
E. Mahremiyet, etik ve siyaset 118

VII. ARAŞTIRMACI GAZETECİLİKTE DÜRÜSTLÜK 120
Jennifer Jackson
A. Dürüstlüğün önemi 121
B. Yalancılara yalan söylemek 125
C. Razı olanlara yalan söylemek 128
D. İleriye yönelik rıza 128
E. Geriye dönük rıza 129
F. Ahlâki olarak zorunlu yalanlar 131
G. Makul yalanlar 132
H. Verilen sözleri tutmak, doğruculuk ve güven 133
I. Aleniyet testi ve örnek olaylar 138
J. Sonuç 139

VIII. NESNELLİK, YANLILIK VE HAKİKAT 141
Andrew Edgar
A. Ricoeur ve nesnellik 142
B. Yanlılık 151
C. Gadamer ve hakikat 155

IX. KADINLAR VE BASIN 161
Teresa Stratford
A. "O şimdi 3. sayfada" 163
B. Erkeksiz ilişki 166
C. Sonuç 167

X. YAYINCILIĞIN OKSİJENİ: TERÖRİZM VE HABERCİLİKTE SINIRLANDIRMALAR 169
Paul Gilbert
A. Gizlilik ve katlanmak 169
B. Demokrasi tezi 174
C. Gayri meşru fikirler 177
D. Siyasi baskı 182

XI. GERÇEKLERDEN DAHA ÖNEMLİ BİR ŞEYLER: SAVAŞ HABERCİLİĞİNDE ETİK SORUNLAR 188
Kevin Williams
A. Gerçeği anlatmak 190
B. Savaşı kazanmak 191

C. Halkın haber alma hakkı 192
D. Sansür 193
E. Kendi kendini sansürleme 198
F. İş yapmak 203
G. Kimin gerçeği? 204

— YAZARLAR HAKKINDA BİLGİ 208
— KAYNAKÇA 210
— DİZİN 214

Önsöz

Gazetecilik mesleği uygulamada pek çok etik sorunu gündeme getirir. Burada bir mesleğin kuramsal tanımlamasını yapmaktan çok, uygulamada ortaya çıkan sorunların doğası ve olası çözümleriyle ilgileneceğiz. Hukuk ve tıp gibi eski mesleklerin değişmesi; öğretmenlik, sosyal hizmet, hemşirelik, hatta gazetecilik gibi daha yeni uğraşıların profesyonellik statüsüne ulaşmaya çalışması, profesyonelliğin doğasının hem belirsiz hem de esnek olduğunu göstermektedir. Bu statüyü talep edenleri birleştiren tek şey, profesyonellerin davranışlarıyla ilgili etik standartlara duydukları açık ilgidir. Her şeye kötü gözle bakanlar, etikle gazeteciliğin bağdaşamayacağını söyleyeceklerdir; ama bu, asıl noktayı gözden kaçırmak olur. Gazeteciler, aslında herhangi bir meslek grubunun

üyeleri gibi, davranışlarında her zaman, kendilerinden umulan standardı tutturamayabilirler; ama bu olgu etiğin gazetecilik mesleğiyle ilgisizliğini değil, ilgili olduğunu tanıtlar.

Gazetecilik için bu gerçekten doğrudur. Gazetecilik uygulamalarının büyük bir kısmı özgürlük, yansızlık, doğruluk, dürüstlük ve mahremiyet gibi kaçınılmaz olarak etikle ilgili olan kavramlarla tanımlanıp incelenmelidir. Medya ile ilgili bu kadar çok tartışmanın bağlamını oluşturan demokrasi bile, toplumsal ve siyasal örgütlenmenin en doğru ya da en iyi biçimiyle ilgili olduğu için gerçekte etik bir terimdir. Demek ki etik, gazetecilikten ayrılamaz ve etikle ilgili tartışmalar, uygulamaları ve sorunlarıyla birlikte gazeteciliği anlamanın bir parçası olmalıdır.

Bu kitabın sunuluşuna esas olan anlayış da budur. Uygulamalı bir felsefe çalışması olarak bizim çalışmamız da, bütün felsefi ve etik tartışmaların olması gerektiği gibi hem eleştirel hem de -son sözü söylemek gibi bir iddiamız olamayacağını kabul etmekle birlikte- yapıcıdır. Kitapta, felsefe, hukuk ve medya araştırmaları gibi çok çeşitli alanlardan yazarlara ait değişik bakış açıları sunulmaktadır; bununla birlikte, birçok konuda genel bir konsensüs sağlandığı görülebilecektir.

Başlangıçta yer alan kendi araştırmamız kalite konusuna odaklanıyor. İlk önce, büyük sorunlarla karşı karşıya kalan bir dünyada herhangi bir sansür veya tekelci mülkiyet yapısının dayatmasıyla çarpıtılmamış, küresel düzeyde özgür enformasyon akışı için duyulan gereksinime eğiliyoruz. Sonra da Birleşik Krallık gibi ulusal bir bağlamda medya kalitesini hukuk veya etikle yükseltmenin mümkün olup olmadığını sorarak, bir davranış kodu oluşturma fikri etrafındaki bazı felsefi sorunları inceliyoruz.

Sonraki üç makale bu temalardan bazılarını daha ayrıntılı olarak geliştiriyor. John O'Neill, serbest piyasa, gazetecilik ve demokrasinin karşılıklı olarak birbirine bağımlı bir tür kutsal üçlü oluşturduklarını bildiren liberal ortodoksluğa karşı çıkıyor. Gazeteciliğin demokratik bir kurum olabilmesinin temelinde, doğruyu söylemek gibi bir değerin bulunduğunu ileri süren O'Neill, aslında piyasanın bu değerin gerçekleştirilmesini engellediğini söylüyor. Bruce Hanlin, Robert Maxwell'in hüzünlü hikâyesine ağırlık vererek İngiliz basınındaki mülkiyet yapılarını ve gazete sahiplerinin

gazetecilik uygulamaları üzerindeki etkilerini inceliyor. Britanya'da kişilik haklarını koruma altına alan yasalar nedeniyle bu hikâye, Kasım 1991'de Maxwell'in ölümüne dek anlatılamamıştı; burada yazılma aşamasına gelindiğinde bile hikâyenin tüm yönleriyle anlatılabildiği söylenemez. David Burnet ise İngiliz medyası üzerindeki ağır yasal kısıtlamalara değinerek hukuk sisteminin, ifade özgürlüğünden çok, devlet sırlarını korumaktan yana bir eğilim göstermeyi sürdürdüğünü; gizlilik ve güvenlikle ilgili yeni yasal düzenlemelerin resmi olarak ifade edildiği gibi özgürleştirici yönde olmadığını söylemekte.

Nigel G.E. Harris, gazeteciler için bir mesleki davranış kodu oluşturma fikriyle ilgilenerek böyle bir kodun doğası, içeriği ve amaçlarını kapsayan soruları öne çıkartıyor. Sonraki dört çalışma mesleki davranış kodu ile ilgili olan ya da ilgili olması gereken konuları ele alıyor. Andrew Belsey özel yaşama saygı hakkını desteklerken, kamusal yaşamın doğası ve demokrasinin tam olarak işlememesi yüzünden uygulamada basının sanıldığından daha fazla sınırlandırıldığını ileri sürüyor. Araştırmacı gazetecilikte dürüstlüğün sınırları olup olmadığını soran Jennifer Jackson, tıp etiği modelinden hareketle gazetecilik meslek ilkelerinin esaslarını incelemekte. Andrew Edgar gazetecilikte nesnelliğin, haberin olgulara birebir denk düşmesi anlamında gerçeği yakalamaktan çok, yanlılıktan ve önyargılardan kaçınma anlamına geleceğini yorumbilgisel bir yaklaşımla tartışıyor. Teresa Stratford ise özellikle Britanya'daki boyalı basının kadınları cinsiyetçi ve klişeleşmiş yargılarla bezeli halde sunma ve yaklaşma eğilimini eleştirirken, basının artık günümüz toplumunda kadınların değişen rolünü ve konumunu anlama açısından kamuoyunun düzeyine ulaşması gerektiğini söylüyor.

Son iki çalışma terörizm ve savaş haberciliğiyle ilgili. Paul Gilbert, 1988'de Britanya Hükümeti'nin terörist olduğu iddia edilenler ve onları destekleyenlerle ilgili getirdiği yayın yasağını desteklemek üzere kullanılabilecek bazı savunuları sorguluyor. Kevin Williams ise savaş haberciliğinde sansür ve otosansüre değinerek gazetecilerin kendilerini kısıtlamalarının nedenlerini şu başlıklar altında tartışıyor: Cephedeki askeri güçlerin güvenliğini korumak; askerlerin ve sivillerin moralini bozmaktan kaçınmak; rahatsız e-

dici haber ve görüntülerden hoşlanmayabilecek olan izleyicilerin hassasiyetine saygı.

İçerik bakımından çeşitlilik göstermekle birlikte bu kitabın, gazetecilik ve medyadaki etik sorunlar başlığı altında tartışılabilecek konuların hepsini kapsadığı söylenemez. Küresel ölçekte demokrasinin amaçlarına daha iyi hizmet vermek üzere, medyanın kendi içinde daha demokratik yapılara kavuşması için pratik önerilerle birlikte, ifade özgürlüğü ve genel olarak sansür hakkında söylenecek daha çok şey var. Daha ayrıntılı olarak incelenmesi gereken konular arasında cevap hakkı, gizlilik, çek defteri gazeteciliği,* eşcinsel fobisi, ırkçılık ve AIDS'e karşı takınılan müthiş bilgisiz ve sansasyonel tavır sayılabilir.

Bütün bunların gösterdiği gibi bizce gazetecilik ve medya sorunları konusunda yeni felsefi ve etik düşüncelere ihtiyaç duyulan geniş bir alan vardır. Belki de bunlar için ikinci bir kitap hazırlamak gerekiyor. Bu arada elinizdeki kitabın gazetecilik ve medyadaki mesleki uygulamaların etik açıdan incelenmesine katkıları olacağını umuyoruz.

Bu projede yer almaları için yaptığımız çağrıya hızla ve sorumlulukla yanıt vererek, basım düzenlemeleriyle ilgili ek isteklerimizi de anlayışla karşılayan yazarlarımıza teşekkür ederiz.

Andrew Belsey ve Ruth Chadwick
Cardiff, 27 Ocak 1992

* Maddi çıkarlara göre gazetecilik yapmak. (ç.n.)

I
Medyada etik ve siyaset: Kalite arayışı

Andrew Belsey ve Ruth Chadwick

Gazetecilik, daha özenli olmaları gereken kişiler, hatta çoğu kez bu mesleğin içindekiler tarafından adına leke sürülse de, onurlu bir meslektir. İdeolojik eğilimleri ne olursa olsun hükümetlerin çoğu, basına açıkça müdahale etmedikleri zamanlarda bile sansür ve denetim uygulamaya çalışır, bunu da genellikle başarırlar. Gazete sahipleri, büyüklük hastalıklarını bir kenara bırakalım, basını kendi iktidar ve zenginlik arayışlarını tatmin edecek bir araç olarak kullanırlar. Gazetecilerin ise şakayla karışık söylendiği gibi etik dışı davranmak için rüşvet almaya bile ihtiyaçları yoktur. Hatta "tüketiciler" de saçmalığa ve bayağılığa prim verip, berbat standartları kural kabul ederek gazeteciliğin hizmet dışı kalması için ellerinden geleni yapmaktadırlar.

Yine de gazetecilik onurlu bir meslektir; çünkü haber, yorum ve görüşleri içeren bilginin dolaşımını sağlamak gibi onurlu bir amacı vardır. Bu, onurlu bir amaçtır; çünkü toplumun -özellikle demokratik olma iddiaları bulunan bir toplumun- sağlıklı olması buna bağlıdır. Gazeteciliğin, bilginin dolaşımını sağlama amacının önüne geçmemesi koşuluyla, eğlendirmek gibi başka amaçları da olabilir pekâlâ.

Bu sorunların çoğu kitaptaki diğer yazılarda ele alınacak, biz de giriş bölümümüzde bunlardan bazılarını değerlendireceğiz. Ama aynı zamanda gazeteciliğin onuru kurtarılabilir mi sorusuna ve dünya bu bin yılın sonuna gelirken toplum, demokrasi ve medyayla ilgili meseleler açısından göz ardı edilemeyecek olan küresel bağlama da değineceğiz. İki durumda da *kalite* konusu öne çıkacak.

A. KÜRESEL BAĞLAM

Dünya yirminci yüzyılın son on yılına girerken gerçekleşen beklenmedik değişimler medyanın karşısına büyük fırsatlar ve sorunlar çıkarmıştır. İnsanlık tür olarak yaşamını sürdürme şansını değerlendirirken ya da daha az kaderci bir düzeyde, gelecekte nasıl bir dünya olacağı, bu dünyada yaşayanların nasıl bir hayat süreceği konusunda endişelenirken bilgi alışverişine duyulan küresel gereksinim, bu fırsatları ortaya çıkaran etken olmuştur. Küresel siyasette yıldırıcı meydan okumalarla karşı karşıya kalınsa da, otoriter yapılar artık siyasal amaçlar için geçerli bir araç sayılmıyor. İhtiyaç duyulan alternatif demokratik katılım ve müdahaleler, bilgi alışverişi olmadan mümkün değil. Dünya halkları sürdürülebilir bir gelecekte, yaşanmaya değer bir yaşam tarzı için mücadele ediyorsa, medyanın da artık bu mücadelede bir rolü vardır. Özellikle bu medya hâlâ basın olarak adlandırılıyorsa; ister yazılı basının, ister radyo-televizyon yayıncılığının bir parçası olsun, basının bilgi ve haber sağlayan geleneksel rolünü izlediği sürece bu, böyledir.

Dünyanın bir köye dönüştüğü, temel sorunların herkesi ilgilendirdiği, bu sorunlar önlenemez ve kaçınılmaz olduğu için de arka bahçemizi temiz tutmaya çabalamakla yetinmenin beyhude ol-

duğu görüşünü herkes, bir tür klişe gibi benimsemektedir. Üstelik herkes radyo, televizyon ve yeni elektronik iletişim ortamları ile dolaşımdaki en yeni bilgiye anında ulaşma olanağına sahip olduğu için dünyanın elektronik bir köy haline geldiği söyleniyor. Oysa asıl mesele tam da bu bilgi ve haberin kalitesidir.

İnsanlığın karşılaştığı temel sorunlara, her iki terimi de geniş anlamda ele alacak olursak, siyaset ve bilimin istikrarsız karışımının neden olduğunu söyleyebiliriz. Her şeyden önce küresel bir çevre sorunu var; kaynaklar, nüfus ve sayılamayacak kadar çok diğer unsurların bir araya gelerek oluşturduğu bütüncül bir sorun. Dünyadaki açlığı giderme sorunu da bununla ilgili; eğer var olan besin kaynakları doğru dürüst bir şekilde dağıtılabilse bu sorun halledilebilir (Sovyetler Birliği'nin çöküşünün dünya besin kaynakları üzerindeki etkisi hâlâ tam olarak değerlendirilemedi). Yine de dünya nüfusu bu şekilde büyümeyi sürdürdükçe tüm kaynaklar üzerindeki basınç gitgide artacaktır; aynı zamanda çevre, sera etkisi denilen tehlike de dahil olmak üzere her türlü kirlilikle bozulma tehdidi altında.

Ek olarak ulusların kaynaklardan yararlanma konusunda ortaya çıkan; ama şovenistik, ideolojik ve dinsel farklılıklarla beslenen rekabetleri, uluslararası ilişkilerde kalıcı bir istikrarsızlık tehdidi yaratmaktadır. Gelişmiş silahların, belki Sovyetler Birliği'nin parçalanmasıyla başıboş kalan nükleer silahların da kitlesel ölçekte elde edilebilir olmasına dayanan gerçek bir savaş tehdidi söz konusu. Bir zamanlar oldukça kalıcı gibi görünen bu yapının bozulması bütün dünyayı ilgilendiren temel bir sorun. Önceki siyasal kümelenmenin içinde yer alanların geleceğini belirsizleştiren bu ortamda, en büyük kıta parçasının önemli bir bölümü hiç istemedikleri halde İkinci Dünyalılıktan Üçüncü Dünyalılığa transfer olma süreciyle karşı karşıya gelirken, az çok kalıcı ve kısmen doğru dürüst bir gelecek oluşturulmadığı takdirde dünyanın geri kalan kısmını, ne olacağı önceden kestirilemeyen koşullar bekliyor.

Diğer sorunların altında yatan bilimin kendisi ise başlı başına bir sorundur. Çok şey vaat etmekte, ama tehditleri vaatlerini de aşmaktadır. Bilim, çıkar kaygısı taşımayan bilginin takipçisi olarak kuramsal gelişmeleri bütün dünyayı ilgilendiren pratik projelere

uygulayacağı yerde, meta haline gelmiştir. Nükleer enerji santrallarından, mikroskobik dinleme aletlerine, yapay yoldan üretilmiş virüslere varıncaya dek tüm gücüyle piyasaya yeni metalar çıkarmaktadır. Bilim, kapitalizmin buyruğunda, bazen elektronik bir büyücülük parçası, bazen de genetik mükemmelliğe sahip bir bebek isteyen ve arzularının hemen anında karşılanmasını bekleyen tüketimciliğin kölesi olmuştur.

Dünyanın ve insanların karşı karşıya bulunduğu temel sorunlarla ilgili bilgi ve haberin yayılması ve tartışılması, demokratik hassasiyetin ve demokratik eylemlerin gelişmesi için zorunludur. Çünkü biliyoruz ki, demokratik hassasiyet ve eylemler olmazsa sorunlar çözülemeyeceği gibi, daha da artacaktır. Barışın, refahın ve ilerlemenin gelişmesine katkıda bulunmak için şimdi medyanın elinde büyük bir fırsat var. Acaba medya bu fırsatı iyi değerlendirebilecek mi? Dünyanın içinde bulunduğu zorluklara neden olan pek çok sorun medyayı da etkilediğinden, bu soru yersiz değildir.

Üretim ilişkileri meselesinin yerini artık haberleşme ve iletişim ilişkileri meselesinin almış olduğu savı da bir başka klişe olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama siyasal klişelerin pek çoğunda olduğu gibi burada yine ideolojik bir belirsizlik söz konusu. Dünya nüfusunun beşte biri -bir milyar insan- fiziksel yardıma muhtaç bir durumda olduğu sürece, dünyadaki maddi kaynakların üretim, dağıtım, tüketim, mülkiyet ve denetimiyle ilgili sorular siyasal gündemin ilgi ve önem merkezi olmayı sürdürecektir.

Bilgilenme, haberleşme ve iletişimle ilgili meselelerin giderek daha fazla önem kazandığından ve kazanmaya da devam edeceğinden şüphemiz yok. Ama bunlar da yine birer üretim, dağıtım, tüketim, mülkiyet ve denetim meselesidir. Üstelik dünyanın bilgi, haber ve iletişim kaynakları da en az besin ve maden kaynakları gibi somuttur; aksini düşünmek hata olur.

Bilgilenme ve haberleşmeyle ilgili bütün soruların *kalite* konusunda odaklandığını söyleyebiliriz. Dünyanın içinde bulunduğu sorunları düşünerek herhangi bir Amerikan televizyon kanalına ya da İngiliz boyalı basınından ortalama bir örneğe baktığımızda, yapılanların yalnızca ayıp değil suç da olduğunu görürüz. Günümüzde, dünyanın özgür basın geleneğine sahip olmayan pek çok

yerinde, yükselen demokrasi dalgasına hizmet etmek, demokratik eğilimleri yansıtmak isteyenler medyayı geliştirmeye çalışırken Batı modelini kendilerine örnek alıyorlar. Ama hayal kırıklığıyla gözlerini açmaları uzun sürmeyecektir. İnsanın başını döndüren bayağılıklardan derslerini alanlar, televizyon kanallarını en yüksek fiyatı teklif edene satıveren hükümetlerle birlikte ulusaşırı şirketlerin elindeki mülkiyet tekellerini karşılarında bulacaklardır.

Özgür haber akışı, sadece iletişime "piyasa" mantığıyla bakan hükümetlerin değil, başkalarının da çıkarlarına ters düşer. Bu durum karşımıza ilginç bir soru çıkarıyor: acaba bugün hükümetler kendi toplumlarına yönelik bilgi ve haber akışını denetleyebilirler mi? 1991 yılı sonlarında Cezayir seçimlerinin ilk turunu kazanan İslami Kurtuluş Cephesi (bir yandan kadınların medeni ve siyasal haklarını ortadan kaldırmaya çalışırken) "başıboş, kafa ütüleyen basına meydan okumak" niyetindeydi.[1] Peki bu yapılabilir miydi? Kuşkusuz gazeteler kapatılıp gazeteciler sorgulanabilirdi; ama yazılı basın, fotokopi ve teksir makineleri, hatta daktilolar üzerinde bile katı denetimi olan eski Sovyet blokunda bile yeraltı basını susturulamamıştı. Üstelik bunlar eski teknoloji için geçerliydi; günümüzdeki otoriter yönetimlerin faksları, bilgisayar ağlarını, hatta çanak antenleri yasaklamak için şimdiye dek benzeri görülmemiş bir teknoloji sansürü yasası çıkarmaları gerekir.[2]

Güney Afrika'daki ırkçı rejim, halkın manevi birliğini bozacağı gerekçesiyle -tabii ki bu aslında geleceği belirsiz olan azınlık rejiminin varlığına yönelik hareketlere geçit vermemek anlamına geliyordu- yıllarca bir televizyon kanalının yayınına karşı çıktı. Hükümet sonunda televizyonu serbest bıraktığında halkın büyük bir kısmı ırkçılığın sona erdiğini düşündü. Aradaki nedensel bağlantıyı kurmak zor olsa da böyle düşünmekte haklıydılar.

Bu konular araştırılırken, bugünlerde pek hoşlanılmayan; ama küresel bilgi ve haber akışını ele alırken kaçınılmaz olan bir ay-

1. Victoria Brittain, "Islamic Victory Erases Algeria's Model Image," *Guardian*, 2 Ocak 1992. Seçimlerin ikinci turu iptal edilerek, Cephe'nin nihai zafere erişmesi engellendi.

2. Dünyadaki en sıkı sansürlerden birini uygulayan Suudi Arabistan'daki rejim bile uydu televizyonu ve her zaman hazır ve nazır bulunan faks makineleriyle başa çıkamamıştır. Bkz. *Silent Kingdom: Freedom of Expression in Saudi Arabia* (Londra, Article 19, 1991), özellikle s.18-19, 32.

rıma, biçim ve içerik ayrımına değinmek gerekiyor. Illich'in deyimiyle bazı medya biçimleri diğerlerinden daha şenlikli olabiliyor.[3] Örneğin masa üstü yayıncılık ve yerel elektronik ağlar, eğer işbirlikçi ve katılımcı yapılar halinde düzenlenirse, cemaatçi ve demokratik tavırların gelişme olasılığını arttırabilir. Ulusaşırı şirketler tarafından kontrol edilen küresel, tekelci medya kanalları ise daha çok pasif tüketimciliği körükleyerek, olumsuz psikolojik ve siyasal sonuçlara yol açıyorlar. Her zaman mutlaka böyle olması gerekmez elbet. Yerel iletişim ağları bölgesel cemaatçiliğe, düşmanca milliyetçiliğe yol açabilir. Küresel ağlar ise telefonların ve faks makinelerinin halihazırda yaptıkları gibi kozmopolitanlığı ve enternasyonalizmi destekleyebilir. Enformasyon yapıları hangi biçime bürünürlerse bürünsünler yine de içerik, özellikle de kalite sorunu varlığını sürdürecektir.

İnsanların dünya vatandaşı olarak yaşayabilmek için küresel düzeydeki bilgi ve haber alışverişine duydukları gereksinim ne kadar gerçekse, medyanın elindeki olanaklar da o derece geniş. Ama bir yandan da, medya teknolojisi ve siyaseti hiç beklenmedik bir hızla değiştiği için ortaya yanıtlar değil, yeni sorular çıkıyor. Bilgiyi kim sağlayacak, üretecek, derleyecek, denetleyecek ve dağıtacak? Bu işleri yerel ağlar yapacaksa, uluslararası alanla ilgili haberleri nasıl sağlayacaklar? Küresel tekeller yapacaksa, yalnızca kâr amacı gütmek yerine gönüllü olarak biraz daha sorumlu davranmaları nasıl sağlanabilir? Medya ulusal, ideolojik ve başka düzlemlerde rekabeti azaltıp, ortak sorunlarla karşı karşıya kalan insanlığı bir bütün olarak ön plana çıkarmayı başarabilir mi? Eski totaliter rejimler çöktüğüne göre, dünyayı ileride ortaya çıkabilecek savaş risklerinden uzak tutarak yeni totaliter rejim tehditleriyle başa çıkmak mümkün mü?

Bu sorular, kâr ya da iktidar amacı gütmek ile medyada kalite bağdaşabilir mi tartışmasına yol açarak yeniden özgürlük sorusunu gündeme getirir. "Özgür basın" ne demektir? Basın özgürlüğü, demokratik seçimle (mükemmel bir demokrasi olup olmadığı bir yana) iş başına gelen hükümetlerin sunduğu ya da düzenlediği bir

3. Ivan Illich, *Tools for Conviviality* (Londra, Calder & Boyars, 1973). (Türkçesi *Şenlikli Toplum*, Çev. Ahmet Koç, Ayrıntı Yayınları, 1. Basım 1988, 2. Basım 1989)

özgürlük müdür? Şirketlerin ya da mülk sahiplerinin dünya medyasından büyük parçalar satın alıp bunları kendi hayalleri uyarınca yeni kalıplara sokma özgürlüğü müdür? Editörlerin nelerin yayınlanacağı ya da basılacağına karar verme özgürlüğü müdür? Gazetecilerin, yaptırımlarla karşılaşma ya da soruşturmaya uğrama korkusu olmadan olayları ve görüşleri serbestçe aktarma özgürlüğü müdür? Ya da sıradan insanların kendi yaşamlarını ve çıkarlarını etkileyebilecek bütün konularda tam ve doğru bilgi alma özgürlüğü müdür?

B. KALİTE KONTROLÜ: HUKUK MU ETİK Mİ?

Küresel düzeyden ulusal düzeye geçtiğimizde kalite sorununun hâlâ peşimizi bırakmadığını görüyoruz. Özgür ve güçlü basın ile kitle iletişiminin diğer unsurları, sağlıklı bir demokrasinin vazgeçilmez parçaları arasındadır. ("Güçlü" sözcüğünü özellikle ekliyoruz; çünkü sadece özgürlük yeterli değildir, basın özgür olduğu halde çekingen ya da uyuşuk olabilir.) Medya özgürlüğünün gerekliliği insan haklarıyla ilgili çeşitli imtiyaz ve anlaşmalarda tanındığı gibi, Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nın ünlü Birinci Değişiklik Maddesi'nde de yer almaktadır. İngiltere'de ise medya, diğer demokratik ülkelerde olduğundan daha fazla yasalarla sınırlandırılmıştır; hem ceza hukuku hem de medeni hukuk tarafından. Acaba hukuk bir kalite kontrol mekanizması olarak işleyebilir mi, yoksa bu daha çok bir ahlâk-etik konusu mu olmalıdır? Ahlâk ilkeleri ya da etik davranış kodları fikri soruna ışık tutabilir, ama hemen akla getireceği yeni sınırlamaların önerilmesi acaba doğru olur mu?

İngiltere'de medya, devlet sırları, müstehcenlik, kutsal şeylere saygısızlık, halkı isyana teşvik ve İrlanda terörist grupları ile bu grupları destekleyenler hakkında haber verme konularında ceza hukukuyla sınırlandırılmıştır. Medeni hukuk yayın yoluyla iftira ve güveni kötüye kullanmayı; mahkeme kararlarıyla oluşturulan yasalar da mahkemeye itaatsizlik konularını denetler. Yasaların yanı sıra, Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmesi mümkün olmayan bir uygulamaya, yani önceden kısıtlamayla ihtiyati tedbir

("susturma") yoluyla yayından men etme kurallarına içten içe bağlı olan, özgür basın ve haberleşme özgürlüğü fikirlerine pek sempatik bakmayan bir yargı sistemi de sorun olarak durmaktadır.

İngiliz ve Amerikan sistemleri arasında belirgin farklar vardır. Anayasaların farklı olmasının ötesinde, siyasal ideolojide temel bir ayrılık bulunur. İngiltere bir vatandaşlık cumhuriyeti değil, tebaa monarşisidir. Yürürlükte bulunan sistemde parlamento yasama yetkisine sahiptir ve yargıdan geniş ölçüde bağımsızdır; ama yine de, iş başında bulunan hükümet eliyle uygulanan kraliyet imtiyazlarının kuşatması altındadır. Tebaa, vatandaşların haklarına sahip değildir, olamaz da. Bu yüzden de İngiliz anayasası, Avrupa İnsan Hakları Antlaşması'yla uyum sağlama ya da Antlaşmanın gereklerini ulusal yasama sistemiyle bütünleştirme konusunda zorlanmaktadır. Anayasa haberleşme özgürlüğünü de tanıyamaz. İngiliz kamusal yaşamı bilinmesi gerekenler ("need-to-know") konusunda son derece kendine özgü yorumlarla sınırlandırılmıştır, hükümetin icraatlarına muhatap olanların, yani seçmenlerin bilmeye ihtiyaç duymaları söz konusu değildir. Bu durum, demokratik olması gereken oy verme hakkının uygulanmasını köstekleyen bir sorun olsa da, Liberty, Charter 88 ve Haberleşme Özgürlüğü Kampanyası gibi baskı grupları dışında neredeyse kimse bu sorunun üstüne gitmemektedir. Sorunun ne kadar derin olduğunu, parlamento üyelerinin de bilgiye ulaşma konusunda seçmenlerden daha şanslı olmadıkları gerçeği kanıtlamaktadır.

İngiliz medyası üzerindeki yasal denetim yalnızca ülkenin genel yasaları ve anayasanın özel hükümleriyle sınırlı değildir. Yayıncılık birtakım yasal lisans ve düzenleme kurumlarına bağlı olarak gerçekleştirilir. Bunlar arasında Independent Television Commission (Bağımsız Televizyon Komisyonu), Radio Authority (Radyo Kurulu), Broadcasting Complaints Commission (Yayın Şikâyetleri Komisyonu) ve Broadcasting Standarts Council (Yayın Standartları Konseyi) bulunmaktadır. Bu denetim sistemleri, söz konusu kurumların belirsiz ve birbiriyle örtüşen kararlar almaları dahil olmak üzere çeşitli gerekçelerle eleştirilmektedir. Örneğin Broadcasting Complaints Commission, gerçeklere uygunsuzluk, olayları saptırarak sunmak, özel yaşama müdahale gibi şikâyetlere

bakar. Broadcasting Standarts Council ise zevksizlik, seks, şiddet, kötü dil kullanma ve felaket olayları hakkında bayağılaşmaya varan edepsizliklerle ilgilenir. Yayıncılara göre bu kurumlar hem sınırlarını genişletmeye çalışan hem de genel olarak medya özgürlüğü tezlerine olumlu bakmayan dar görüşlü kurumlardır.[4]

Yazılı basınla ilgili özel bir yasal düzenleme kurumu yoktur; ama Press Complaints Commission (PCC= Basın Şikâyetleri Komisyonu), statüsü ve geçmişi itibariyle bir anlamda bu görevi üstlenmiş gibidir. 1990 yılında Calcutt Komitesi'nin Özel Yaşam ve İlgili Konular Hakkında Rapor'u, etkin olmadığı herkes tarafından kabul edilen önceki gönüllü kuruluşun, Basın Konseyi'nin yerini PCC'nin almasını önermiştir. PCC'nin devralacağı işlev, basın endüstrisi tarafından belirlenmiş ilkelerin uygulanmasını gözlemlemek olacaktır.[5] Calcutt Komitesi her iki düzenlemenin 1 Ocak 1991'den başlayarak 18 ay içinde endüstriyi temizlemesini, en önemlisi de, özel yaşama yönelik müdahalelere son verilmesini, aksi takdirde parlamentonun özel yaşamı korumak üzere ayrı bir düzenleme getirme hakkına sahip olabileceğini belirtir. (Calcutt Komitesi, medya tarafından fiziksel tecavüzün, haneye tecavüzün ve elektronik dinleme cihazları kullanılmasının yasadışı sayılmasını önermişti.) Basın hemen alarma geçti ve kendisinden bekleneni yapmaya, yani biraz daha terbiyeli olmaya özen göstermeye başladı. Çünkü ne bu merhametsiz gözdağının ne de bunun uygulamaya geçmesi halinde ortaya çıkacak feci koşulların parlamentoyu harekete geçmekten alıkoyamayacağı ortadaydı. Bu yazı hazırlandığı sıralarda, basın hâlâ tecrübe dönemindeydi.[6]

İngiliz medyası üzerinde şu anda var olan ve gelecekte konulması düşünülen yasal engellere baktığımızda bunların içinde kaliteyi arttırmaya yönelik olanların pek fazla olmadığını

4. Georgina Henry, "A Mania for All Seasons," *Guardian*, 22 Temmuz 1991 (Broadcasting Standarts Council üzerine); John Wilson, "The Victims of a Galloping Lurgy," *Guardian*, 22 Temmuz 1991, ve Ray Fitzwalter "Tales Wag the Watchdog," *Guardian*, 14 Ekim 1991 (Broadcasting Complaints Commission üzerine).

5. Home Office, *Report of the Committee on Privacy and Related Matters* (Başkan, David Calcutt) (Londra, HMSO, 1990). PCC ve Code of Practice için Bkz. Press Complaints Commission, Briefing (Londra, PCC [1991]).

6. Maggie Brown, "Newspapers Pass First Test of Self-Regulation," ve Michael Leapman, "Now Showing: Muckbusters II," *The Independent,* 18 Eylül 1991.

görüyoruz. Bu durum bizi şaşırtmamalı; çünkü yapılanlar yalnızca sınırlamalarla, olumsuzluklarla, yapılmaması gerekenlerle, medyanın yayınlamaması gerekenlerle ilgilidir; ekranlarda ve sayfalarda olması gerekenlerle değil. Bu olumsuz yaklaşımın yalnızca bir alanda -boyalı basında özel yaşama yapılan iğrenç ve grotesk saldırıların azalmasını sağlamada- yararlı olduğunu söyleyebiliriz. Ama sonuçta böyle bir noktaya gelinmişken biraz daha ileriye gidip özel yaşamın yasal bir koruma altına alınması sağlanamaz mıydı? Böyle bir şey olsaydı, boyalı basının esasını oluşturan saçmalıklara ve dedikodulara pek dokunulmazken, ağır başlı dediğimiz gazetecilik üzerinde son derece zararlı etkileri olabilirdi. Basın özgürlüğüyle ilgili anayasal güvenceler, bilgilenme ve haberleşme özgürlüğüyle ilgili yasal düzenlemeler olmadan, basına uygulanacak herhangi bir yasal sınırlandırma, genellikle basını demokrasideki rolünü uygun biçimde yerine getirmekten alıkoyan, tek taraflı bir engelleme olacaktır.

Kalitenin korunması ve yükseltilmesi için acaba etiğe ve PCC'nin satır aralarındaki kendi kendini düzenleme ilkelerine başvurmak daha iyi olmaz mı? Yasal sınırlamaların (çoğu) kaldırılsa bile gazetecilikte etiğe yine de ihtiyaç duyulacaktır. Yasaların daha az sınırlayıcı olduğu, kuramcılar ile uygulamadaki gazeteciler arasında etikle ilgili görüşmelerin canlı tutulduğu ve tartışmaların geniş bir alana yayılmasının normal kabul edildiği Amerika ile karşılaştırırsak bu ihtiyacın önemi daha da artacaktır. Etikle ilgili tartışmalardan kaçınılamaz; çünkü medyada yasaların dışına çıkmadan da yanlışlık, yalan, çarpıtma, peşin hüküm, propaganda, kayırmacılık, sansasyonellik, bayağılaştırma, zevksizlik, adilik, hafiflik, cinsiyetçilik, ırkçılık, eşcinsel fobisi, kişisel saldırı, çamur atma, manevi şahsiyete saldırı, çek defteri gazeteciliği, hile yapma, güveni kötüye kullanma ve özel yaşama müdahale gibi çeşitli yollarla suç işlenebilir. Üstelik bu listeyi uzatmak da mümkündür.

Araştırmaların da gösterdiği gibi toplum yukarıda sıralanan yollarla yaptığı işlerden dolayı basına (özellikle boyalı basına) pek itibar etmemektedir.[7] Toplumun bu yaklaşımı, basının etik kalitesi hakkında fazla bir şey anlatmıyorsa da, gazeteciliğin hatalı uygulamalardan men edilip gazetecilerin yaptıklarından sorumlu tutulmalarını sağlayacak bir davranış kodu üzerinde önemle durmanın, basındaki kalitenin kontrolüyle ilgili bir başlangıç olabileceğini ortaya koymaktadır.

Hekimlikte ve hastabakıcılıkta uygulanan bir yöntem gazetecilik için de önerilebilir; meslek ilkelerinin gereklerini ihlal eden gazeteci, "meslek kayıtları"ndan çıkarılarak çalışmaktan men edilebilir. Sağlık alanında çalışan birinin hatalı davranışının yol açacağı zararın (örn. sağlığa zarar vermek) bir gazetecinin neden olabileceği zarardan (örn. özel yaşama müdahaleden) çok daha ciddi olacağı söylenerek bu öneriye karşı çıkanlar olabilir. Ama dünyanın bazı yerlerinde gazetecilerin, habere konu olan kişinin yaşamını düşüncesiz davranarak tehlikeye attıkları görülebiliyorsa, bu konu düşünülmeye değer. Ayrıca, verilen zararın derecesi yol açtığı sıkıntıya göre ölçülürse, bazen özel yaşama yapılan müdahaleler, sağlığın zarar görmesinden daha çok sıkıntı verebilir. Yine de gazetecilerin çalışmak için lisans -davranış kodunun ciddi şekilde ihlal edilmesi durumunda geri alınabilecek bir lisans- almaları fikri, medyadaki yanlış uygulamaların yol açtığı sorunlara karşı kuşkusuz fazla sert ve antidemokratik bir çözümdür.

Nasıl bir disiplin mekanizmasıyla yürütülürse yürütülsün, davranış kodunun kaliteyi güvence altına alma konusunda temel bir yeri olabilir. Burada ortaya çıkan sorunlardan birincisi, kodun içeriğinin ne olacağı ve geniş bir alana yayılan ilkelerle mi yoksa daha kapalı, ayrıntılı tanımlamalarla mı belirleneceğidir. Hangi yaklaşım seçilirse seçilsin, hemen ardından, ahlâk konularının uygulanması söz konusu olunca her zaman baş gösteren bir tartışma gelir: sınır çizgisi nereden geçecek? Elinizdeki kitabın yazarları bu konuya değişik biçimlerde değiniyorlar.

Dürüstlüğü ele alalım. Evet, gazeteciler hem araştırma ya-

7. Peter Kellner, "Nobody Trusts Us and That's Bad News," *The Independent*, 7 Ağustos 1991.

parken hem de haberi aktarırken gerçekten de dürüst olmalılar. Ama diyelim ki, bir gazeteci, aleni bir çürümeyi gizlice incelemek üzere, kendisi kirli bir iş yapmak isteyen biri kılığına girebilir. Ya da diyelim ki bir savaşta gazeteci, savaşın başarısını olumsuz bir biçimde etkileyecek bir şeyler keşfedebilir. Özel yaşama saygı ilkesine bakalım. Bir gazeteci, özel yaşama gerçekten çok saygı duyuyor olabilir; ama bir siyasetçi ile ilgili bazı bilgiler korunmayı hak etmeyebilir. Ya da terörizmle ilgili yayın yasağını düşünelim. Bu yasak bazı yönlerden haklı görülebilse bile, tarihsel ve siyasal önemi olan gerçek arşiv malzemelerinin de yasak kapsamına girmesi doğru bir şey mi, demokrasiyi zedelemez mi? Terörist olduğu ileri sürülen bir destekçinin görüntüsü gösterilirken gerçek konuşma sesinin yayınlanmayıp, sözlerinin bir oyuncu tarafından söylenmesi mantıklı mı?[8] Sınır çizgisinin, her nerede çekilecekse, herhalde burada bulunmaması gerekir. Ama hem bu örneklerde hem de başka olaylarda sorun genel olarak varlığını sürdürüyor. Dahası, bir davranış kodunun sınırları ne kadar açık çizilirse çizilsin, gazeteci son derece güç etik çelişkilerle tek başına karşılaşacak ve ahlâki bir seçim yapmak zorunda kalacaktır. Kodlar, yaşanan her durumu karşılayamaz.

Davranış koduyla ilgili olarak ortaya çıkan bir başka sorun, bu kodun olumlu mu olumsuz mu, etik olmayan bir davranışı önlemeye mi, yoksa etik davranışın geliştirilmesine mi yönelik olacağıyla ilgilidir. Kuşkusuz bunlar madalyonun iki yüzü gibi görünüyor, ama tam olarak değil; "Yalan söyleme!" ile "Gerçeği söyle!" aynı şey demek değildir. Herkesin günlük yaşamdan bildiği gibi, sessiz kalarak, yorum yapmayarak, konuyu değiştirerek yalan söylemekten kaçınabiliriz, ama yalan söylemiyor olmak hem günlük yaşamda hem de gazetecilikte pek de yeterli bir ilke sayılmaz. Bir gazeteci desteklediği bir davayı sıkıntıya sokacak gerçekler konusunda sessiz kalabilir. Öte yandan, yine herkesin bildiği gibi, sorunlardan söz edilmeden hakikat tam olarak anlatılmış olmaz. Hakikat öyle sonsuz, öyle bütünseldir ki, eldeki zamanın ve kaynakların dayatmasıyla, bu potansiyel sonsuzluk içerisinden bir seçme yapmak gerekir. Seçme işlemi kuşkusuz hakkaniyetli ve dengeli bir biçimde yapılmalıdır. Ama sınır çizgisi neredeydi?

8. Bkz. K.D.Ewing ve C.A. Gearty, *Freedom Under Thatcher: Civil Liberties in Modern Britain* (Oxford, Oxford University Press, 1990), s.241-50.

Burada ele alınacak son konu, etik bir davranış kodunun hangi temele dayanacağıdır. Etik yalnızca davranış kodu sorunu değildir, artı ya da eksi yaptırımlar olabilir. Yalnızca izlenmesi gereken kurallardan da ibaret değildir. Daha çok, insan davranışının doğruları ve yanlışlarıyla ilgili ilkelerin, makul kuramlara dayanarak, nesnellik ve tarafsızlıkla uygulanmasıyla ilgilidir. Bunları söylerken, bu ilkelerin neler olduğunu bildiğimizi iddia etmiyoruz, insanlık var oldukça bu ilkelerin araştırılması ve iyileştirilmesine yönelik araştırmalar ve tartışmalar sürecektir. Ama etik ilkeleri dogmatik bildirilerden farklı kılan şey, tam da bu tartışmaların akla yatkın ve demokratik doğasıdır. Jonathan Glover'ın söylediği gibi, etik ilkeler bir anlamda bilimsel kuramlara benzetilebilir.[9] Belli bir otorite eliyle belirlenmez, belirlenemez zaten. Bilim ve etik alanlarındaki ilkeler, bir yandan çok önemli sonuçlar elde edilirken bir yandan da bu çalışmaların hem bir yanılma payının olduğu hem de sonsuzluğunun kabul edildiği bir süreçte, insan aklının ve insan deneyimlerinin birbirlerini etkileme becerileri yoluyla keşfedilmelidir.

Bu süreç yaşanırken, bir davranış kodunun oluşması için etik kuram çerçevesinde makul bir temele dayanması gerekir. Böyle bir dayanağın kullanılması da, bazen yukarıda sıralanan, sınırın nereye çizileceği gibi sorunlara ışık tutarak umulandan daha fazla yarar getirebilir. Haklar çerçevesinde formüllendirilmiş bir kod düşünelim. Hakların sadece kullanılmasının bile siyasi önemi çok büyük olabilir, ama talep edilen hakkın kuramsal gerekçeleri yoksa güvenirliği ve gücü eksik olacaktır. Eğer bir gerekçe varsa, bu gerekçe sınır çizme sorununa da bir öneri getirebilir. Örneğin insanların aldatılmamak gibi bir hakları varsa, halkın genel yararına sonuçlanabilecek durumlar için bile, araştırmacı gazetecilikte aldatmaya izin verilmeyecektir. Peki böyle bir çözüm acaba ne kadar tatmin edici olabilir? Çünkü insanların pekâlâ dolandırılmama hakkı da vardır ve bir dolandırıcılık olayı sadece gazetecinin dolandırıcıyı aldatmasıyla ortaya çıkarılabiliyorsa burada kimin hakkı geçerli kabul edilecektir? Dolandırıcı, aldatıldığı için yasal olarak şikâyet etme hakkına sahip midir? Haklara dayanan kuramlarla il-

9. Jonathan Glover, *Causing Death and Saving Lives* (Harmondsworth, Penguin, 1977), s.27.

gili bu tür sorular herhalde yine haklara dayanan kuramlarla yanıtlanamaz.

Davranış kodu için makul bir temel aranırken alternatif bir yaklaşım olarak, kullanışlı bir tema üzerinde bazı çeşitlemeler yapılabilir. Örneğin bir davranışın, yöneldiği kişilerin çıkarını en yüksek derecede karşılaması gerektiği fikri üzerinde durulursa, gazetecilikte bu fikir, belirli bir hikâyenin elde edilmesi ve yayınlanmasından muhtemelen etkilenecek olan genel kamunun ve kişilerin çıkarını gözetmek biçimini alacaktır. Bu tarz bir yaklaşım gazetecilik değerlerini, demokrasi, adalet ve kamu yararı gibi daha önceden var olan geniş çaplı toplumsal ve siyasi değerlere bağlayacaktır. Ama gazetecilik etiğini bu geniş çaplı değerlere bağlama fikri kulağa hoş gelse de, gazetecilik kavramını bir meslek olarak zor duruma sokar. Geleneksel olarak meslekler, en açık örneklerini hukuk ve tıp alanlarında gördüğümüz gibi, bireysel uygulayıcı ile bireysel müşteri arasındaki güven ilişkisiyle tanımlanır. Burada kamu yararı, birebir ilişkinin bir yan ürünü olarak söz konusudur. Gazetecinin belirli bireylere karşı, haber kaynağının gizliliğini korumak ya da haberlerde adı geçen kişilerin özel yaşamlarına saygı duymak gibi görevleri böyle bir ilişkiyle kesinlikle çok yakından ilgili olsa da, gazeteciliğin bu anlamda birebir ilişkiye dayanan bir meslek olmadığı açıktır. Gerçi demokrasinin gelişmesi, gazetecilik etiğinin bir parçası olarak kabul ediliyorsa da, gazetecilik belirli bireylere borçlu olunan bir görev değildir. Bununla beraber, kodun geniş anlamdaki ahlâki ve toplumsal değerlerle yalnızca bağdaşması değil, aynı zamanda uyum içinde olması gerekir.

Yine bir davranış kodu için makul bir temel ararken, şöyle bir üçüncü yaklaşım da önerilebilir; gazetecilerin hakkaniyet, doğruluk, güvenilirlik ve iyi niyetlilik gibi özel meziyetlerini gösterebilecekleri davranışları, erdemli bir karaktere uygun olmalıdır.[10] Bu yaklaşım da güzel göründüğü halde karşımıza iki yorum çıkaracaktır. Birincisi, eğer mesleki meziyetler varsa bunlar her ne olursa olsun genel meziyetlerden bağımsız değildir. Tamam ama, bu yorum yukarıdaki yaklaşım için bir eleştiri olarak kabul e-

10. Stephen Klaidman ve Tom L. Beauchamp, *The Virtuous Journalist* (New York, Oxford University Press, 1987), s.19.

dilemez; çünkü davranış kodu için makul bir temel sağlamanın amacı, bütünüyle genel ahlâk çerçevesiyle bağlantı kurmaktır. İkinci olarak, genel erdem kavramının gerçekten bir temel dayanak olup olmadığı sorulabilir. Çünkü erdemli karakter pekâlâ başkalarının haklarına saygı gösteren kişi olarak açıklanabileceği gibi, genel yararı geliştirmek üzere çaba gösteren kişi olarak da tanımlanabilir.

Açıkçası, etik kuram çerçevesinde davranış kodu için makul bir temel bulma konusu ne basit ne de üzerinde kolaylıkla uzlaşma sağlanabilecek bir konudur. Bu bölümde ortaya çıkan diğer sorunlar gibi bu sorun üzerinde de arayışlar sürecek. Önemli olan tartışmanın devamını sağlamaktır zaten.

D. KALİTE VE GAZETECİLİK ONURUNUN KURTARILMASI

Gazeteciliğin birebir uygulayıcı-müşteri temeline dayanmadığı için bir meslek olarak sayılıp sayılamayacağı sorusu üzerinde kısa bir yorumda bulunmuştuk. Aslında bu sorun o kadar da önemli değil. Hukuk ve tıp gibi geleneksel meslekler bile bu ilişkiyi eskisi kadar katı yürütmüyorlar. Eğitim ve sosyal hizmet gibi meslekler ise uygulayıcı-müşteri ilişkisini çok çeşitli biçimlerde sergiliyorlar. Önemli olan, bugünlerde meslek grubu olmak için meşru iddiaları olan bazı gruplara uygulanmak üzere fazlaca dar sınırlarla, kesin bir meslek tanımlaması yapmak değil; tıpta ya da gazetecilikte, yarar ve zarar getirme potansiyeli olduğu sürece, bu grupların üyelerinin *kalitesini* sorgulamaktır. Önemli olan, meslek olarak adlandırılmak isteyen bir faaliyetin, etik temellere dayanan bir davranışa sahip olması ve uygulayıcılarının eylemlerinden sorumlu tutulabilmeleridir.

Öyleyse, orijinal mesleklerin bir etik temele dayanmaları fikrinin, yani potansiyel olarak zarar görebilecek müşterilerin çıkarlarını korumak amacıyla geleneksel olarak gerekli görülen bir etik temelin, bugün için geçerli olan daha gevşek tanımlanmış bir meslek fikrine uyarlanmak üzere genelleştirilmemesi için hiçbir neden yok. Aslında meslekler esas olarak hizmet standartlarıyla il-

gilenmeye, değerlerini takip etmeye devam etmeli ve bu ilgilerini etik bir davranış koduyla işbirliği altında sürdürmelidirler.

Gazetecilikte böyle bir kodun geniş anlamda iki yönü olduğu düşünülebilir: girdi ve çıktı. Çıktı, gazeteciliğin sonunda ortaya çıkardığı üründür; haberler, makaleler, programlar, yani aslında halka ulaşan bilgi ve haberdir. Bu son üründeki temel değerin, gerçeği anlatmak olduğunu düşünmek kulağa hoş gelebilir; ama önceden değindiğimiz gibi, anlatılan hakikat, aslında hakikatin tamamı olamayacağı için, basit gibi görünen bu fikir, uygulamada karmaşık hale gelir. Bu karmaşayı düzenlemek üzere hakkaniyet, adalet, peşin hükümden ve zarar vermekten kaçınmanın demokratik önemi gibi kendileri yeni değerler olan seçme ilkeleri gerekmektedir.

Gazeteciliğin girdisi, yani gazetecilerin günlük yaşamlarında uyguladıkları meslek düşünüldüğünde, temel değerin dürüstlük olduğu söylenebilir. Ama yine bu değerin de uygulamada gerçekleşmesi kolay olmadığı için diğer değerlerden yardım alınmalıdır.

Etik davranışın dayandığı temel değerler itiraz edilmeden kabul edilse bile, ne bir kod oluşturabilir ne de davranışla ilgili tüm soruları karşılayabilirler. Bu durumun nedeni, bir yandan değerlerin bir kod içinde karşılıklı olarak birbirlerini etkilemeleri, diğer yandan da genel etik tartışmaları sürerken her zaman kodların gelişme fırsatı söz konusu olduğu için hiçbir davranış kodunun sabit ve olabilecek en son halinde olmamasıdır. Çünkü gazeteciler için oluşturulacak bir kod kısmen demokratik amaçları hedefleyecekse, kodun kendisi demokratik araçlara, etik ve siyasal yaşamın temellerinin tartışılmasına, mantıklı iddiaların hâkimiyetine tabi olacaktır. Böylece, diğer meslek gruplarında olduğu gibi profesyonellerin tasarı halindeki işlemlere dışarıdan müdahale edilmesine izin vermeden kendi kodlarını tasarlamalarının uygun olup olmadığı sorusu ortaya çıkar.

Bir davranış koduna sahip olmanın nihai gerekçesi, kaliteyi güvence altına almaktır. Yine konunun başına, gazeteciliğin yitirilen onurunu kurtarma konusuna dönüyoruz. Hem girdilerde hem çıktılarda gazeteciliğin yitirilen onuru ancak kalite arayışının amansız bir biçimde sürdürülmesiyle kurtarılacaktır. Kalite a-

rayışının takibinde başarılı olmak için bir yığın engelin aşılması gerekir; bilgi ve haberin demokratik işlevlerini yerine getirmesi şart olduğu için, özellikle ortaya çıkan ürünler, gazetecilik onurunun kurtarılmasının önünde en ciddi engeli oluşturmaktadır. Britanya'da günümüzde, haberleşme özgürlüğü için yasal ve anayasal bir güvencenin bulunmaması temel bir engeldir. Bu eksiklik hakikat, adalet, denge ve demokrasinin önemi gibi değerlerle doğrudan çelişmektedir. Üstelik maalesef bu eksiklik, yalnızca yönetim ve yasal engellerle ilgili bir sorun değil; daha derinde, medya özgürlüğünün gerçek anlamda demokratik ve hakkaniyetli bir toplumun başarısının araçlarından, parçalarından biri olma öneminin giderek azalması sorunudur. Bilgi ve enformasyon bir güçtür ve bu gücün son derece eşitsiz olarak dağıtılması, iddia edilen demokratik ideallere hiç uymaz. O nedenle, gereken şey hükümet, siyasal partiler, hukuk sistemi, iş dünyası, medya sahipleri ve denetçileri, editörler, gazeteciler ve genel kamunun, haberleşme özgürlüğüne eksiksiz biçimde bağlı olmalarıdır. Bu bağlılık olmadan vatandaşlık haklarından söz etmek anlamsızdır.

Ulusal düzeyde geçerli olanlar uluslararası düzeyde de geçerlidir. Sorunlu bir dünyada harekete geçmek için duyulan acil gereksinimi karşılamak üzere küresel düzeyde bilgi ve haber kalitesi ve akışı için işbirliği gerekmektedir. Haberleşme özgürlüğünün küresel düzeyde güvence altına alınması için hem küresel haberleşme şebekelerinin hem de bunlara demokratik olarak ulaşma hakkının bulunması zorunludur. Bu alandaki özgürlüğün düşmanlarına karşı koymak belki de her zamankinden daha zor. Bununla birlikte, hoşgörüsüz ve totaliter hükümetlerle uluslaraşırı kapitalist kuruluşlar doğal müttefikler olmadıkları için, çıkarları bir noktada çatışabilir. Ama ideolojik, dinsel ya da tecimsel sansürün küresel medyadaki kalite gereksinimine karşı ayakta durup duramayacağını bugünden bilemeyiz.

II
Piyasada gazetecilik yapmak

John O'Neill

Serbest piyasayı savunanlar, demokrasinin işlemesi için iktisadi piyasanın mutlaka özgür olması gerektiğini ileri sürerler. Piyasa ve demokrasi arasında bağlantı sağlayan gazetecilik ve basın, bu iddianın merkezinde yer alır.[1] Serbest piyasa, vatandaşların demokratik olmaları ve sorumluluk duyarak hareket etmeleri için gerekli olan görüş farklılığını ve enformasyona ulaşma olanağını sağlayan özgür basını da beraberinde getirir. Açık bir toplumda serbest piyasa, gazetecilik ve demokrasi, karşılıklı olarak birbirine

1. Bkz. M. Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago, University of Chicago Press, 1962), s.16 vd. Bu durumun başka bir açıklaması için bkz. D. Kelly ve R. Donway, "Liberalism and Free Speech," J. Lichtenberg (der.), *Democracy and the Mass Media* (Cambridge, Cambridge University Press, 1990), s. 66-101.

bağımlı kurumlar olarak adeta kutsal bir üçlü oluştururlar. Bu liberal iktisadi durum yakın dönemde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (Anayasanın) Birinci Değişiklik Maddesi'yle ilgili tartışmalarda ve Avrupa'daki medyanın yeni deregülasyonunda* önem kazanmıştır.[2] Bu yazımda ben bu kurumları birbirinden ayırmaya çalışacağım. Gazetecilik demokratik toplumlarda çok önemli bir rol oynadığı halde piyasanın gazetecilik ve demokrasi arasındaki ilişkiyi baltaladığına inanıyorum. Demokratik bir toplumun gerektirdiği bilgi ve haberin yayılmasını ve farklı görüşleri engelleyen piyasa ile bu piyasa içinde yer alan gazeteciliğin kendi hedefleri arasında belli bir gerginlik vardır. Bu durumu ortaya koyarken görüşlerimi çoğunlukla *per se*** serbest piyasadaki gazetecilikle sınırlandıracağım. Değineceğim noktalarla bağlantılı olmasına karşın basında tekelcilikle ilgili konulara burada girmeyeceğim.[3]

A. PİYASA, MÜLKİYET VE ÖZGÜR İFADE

Gazetecilik alanında serbest piyasayla ilgili iddialar, serbest piyasanın özgür ifadeyi garanti altına aldığı tezine dayanır. Özgür basın için serbest piyasa zorunludur, özgür basın da özgür ifadenin temelini oluşturur. Özgür basının, daha genel düzeyde bir ifade özgürlüğünün merkezinde yer aldığı konusunda herkes hemfikirdir. Bu görüşe göre, örneğin ABD Anayasası'nın Birinci Değişiklik Maddesi'nde "Kongre.....ifade özgürlüğünü ya da basın özgürlüğünü kısıtlama altına alacak hiçbir yasa çıkaramaz" denirken "basın özgürlüğü" "ifade özgürlüğü"nün merkezi bir unsuru olarak anlaşılmalıdır. Değişiklik maddesi iki ayrı özgürlüğe değil, bir tek özgürlüğe atıfta bulunur. Ancak "özgür basın" ile eğer mal

2. Bkz. Örneğin Lichtenberg, *Democracy and the Mass Media*'da derlenen son makaleler. Avrupa'daki gelişmeler için bkz. D. McQuail ve K. Siune (der.), *New Media Politics* (Londra, Sage, 1986).

* Medya alanında devletin koyduğu kuralların iptal edilmesi, rekabetçi bir ortama geçiş, serbestleşme. (y.h.n.)

** Sadece, başlı başına, bizatihi. (ç.n.)

3. Bu meseleler üzerinde yapılan tartışmalar için bkz. J. Curran ve J. Seaton, *Power Without Responsibility: The Press and Broadcasting in Britain*, 4. Baskı, (Londra, Routledge, 1991).

sahibinin ya da editörün kendi istediklerini yayımlama özgürlüğü kastediliyorsa eğer, özgür basını özgür ifadenin en önemli unsurlarından biri olarak düşünmek hatalı olacaktır. 1974 yılındaki *Miami Herald Yayıncılık Şirketi ile Tornillo* davasında basın özgürlüğü, Yüksek Mahkeme tarafından editörün özgürlüğü anlamında ele alınmıştı. Tornillo'nun, şahsiyetini ve eyalet yasama meclisindeki adaylığını taciz eden *Miami Herald*'s gazetesinde cevap hakkı kullanma talebini reddeden mahkeme,

> Gazetede kullanılacak malzemenin seçimi, yazının içeriği ve boyutu ile ilgili sınırları belirleme kararı, kamusal konular ve resmi makamlarla ilgili değerlendirme -doğru ya da yanlış-, editoryal denetim ve kararların kapsamına girer.[4]

hükmünü vermiştir.

Bu kararda dikkat çekilecek nokta, atıfta bulunulan gücün, özgür ifade gücü olmadığıdır. Sözü edilen güç daha çok, ifade araçlarını kimin kullanacağına karar veren güçtür. Bu güçlerin kullanımı, özgür ifade hakkının kullanılması değil; özgür ifade hakkının işletilmesinde araçları kimin kullanacağına karar verecek gücün uygulamalarıdır. Tornillo davasında ortaya çıkan hüküm, bir sendika liderine böyle bir kullanım izni verilmeyeceğine karar vermiştir. Basın özgürlüğü bu karara göre, aslında özgür ifadenin bir parçası değil, başkalarının konuşmalarını denetleyen güçlere atfedilen bir özgürlüktür. Editoryal güçler anlamında tanımlanan bu tür özgür basın tezlerine yönelik olarak, bu güçlerin meşruluklarının dayanağını sormamız gerekir.

Burada bir an için, akademik özgürlük ve akademik dergilerin güçleri olayıyla paralellik kurmak aydınlatıcı olabilir. Akademik dergiler, akademisyenlerin sayfalarında yer almalarına izin verme ya da vermeme gücüne sahiptir. Böyle bir gücü meşru kılan şey, meslektaş tarafından yapılan değerlendirme işlemidir. Dergiye sunulan yazılar, yapılan çalışmayı değerlendirmeye yetkili olan diğer akademisyenler tarafından eleştirel bir incelemeye alındıktan sonra yayımlanmak üzere seçilirler. Bu sistem mükemmel olmayabilir,

4. W. van Alstyne, *Interpretations of the First Amendment* (Durham, NC, Duke University Press, 1984), s.74'ten aktarılmıştır.

örneğin bazı yazılara karşı sistematik peşin hükümler olabilir; ama işlemin genel olarak bir meşruluğu vardır. Çünkü ortak değerleri olan ve yetkili üyelerin bu onaylanan değerlere göre eserin değerine karar vermesini genel olarak kabul eden bir akademik topluluğa seslenmektedir.[5]

Basındaki editoryal güç, meşruluğunu nereden alır? Bu soruya verilecek yanıtlardan biri, doğrudan mülkiyet haklarına başvurulması olacaktır. Piyasada bulunan basın ürünleri baskı halindeki özel mülklerdir. Editörün de tıpkı topraktaki özel mülkün işletmecisi gibi mülke girmeye izin verme ya da vermeme gibi hakları vardır. Ancak, mülk sahibi olmayanların özgürlüğüne yönelik bir kısıtlamayı da içerdiğinden, mülkiyet hakları, ifade araçlarına ulaşınaya karar veren gücün meşruluğu konusunda zayıf bir temel oluşturur.[6] Editoryal güçlerin belli bir kısıtlama yapmaları anlaşılır olsa da, belirli iç standartları karşılayamayan eserlerin sahiplerinin akademik dergilerin dışında bırakılmasından farklı olarak burada, mülk sahibi olmayanların dışlanması söz konusudur. Böyle bir dışlama, araçları kullanma izni olanları, izni olmayanlardan ayırmak için başvurulabilecek herhangi bir etik dayanağa sahip değildir.[7] Oysa mülk sahibi olmayanların özgürlüklerini güvenceye almak üzere toprak mülkiyeti hakkını de-

5. Bu konuları daha ayrıntılı olarak J. O'Neill, "Property in Science and the Market," *The Monist*, 73 (1990), s.601-20'de tartışıyorum. Bu açıdan bakıldığında akademik kitapların yayımlanması ilginç bir biçimde ikisinin ortasıdır. Onların da benzer bir akranların değerlendirmelerini işletme mekanizmaları vardır, ama bunun yanında pazarlamacılık gibi dışsal amaçlar da işin içine girer. Hedeflenen okuyucu kitlenin boyutu önem kazanır.

6. Bkz. G. A. Cohen, "Capitalism, Freedom and the Proletariat," A. Ryan (der.), *The Idea of Freedom* (Oxford, Oxford University Press, 1979), s.9-26 ve "Illusions about Private Property and Freedom," J. Mepham ve D. Ruben (der.), *Issues in Marxist Philosophy, 4. Cilt: Social and Political Philosophy* (Hassocks, Sussex, Harvester Press, 1981), s.223-42.

7. Bütün mülkiyet sistemlerinin, erişim konusunda, gönüllü olarak uygulananlar da dahil olmak üzere, bazı kısıtlamalar içerdiğini söyleyen Cohen'e karşı çıkan Gray haklı ama, özel mülkiyetle ilgili bazı sorunları göremiyor. (J. Gray, "Against Cohen on Proletarian Unfreedom," *Social and Political Philosophy,* 6 (1989), s.77-112). Erişim imkânına sahip olanlarla olmayanlar arasındaki sınır normal olarak etik açıdan keyfi bir sınırdır. Bu yüzden, özel mülkiyet sahiplerinin kendilerini belirli değerlerin koruyucuları olarak gösterme eğiliminde olduklarına dikkati çekmek ilginçtir. Örneğin toprak sahipleri genellikle tutuculuğu savunurlar. Bu tür sunumların pek de sağlam olmadığını söylemeliyiz.

giştiren sağlam dayanaklar vardır. Özel bir mülk alanının, yaya geçidine izin verilmesi yoluyla kullanım hakkına açılması ya da ulusal güvenlik alanlarının ve parkların oluşturulması gibi amaçlarla mülkün toplumsallaştırılma biçimlerinde bu tür uygulamaları görebiliriz. Editörlerin gücünü özel mülk yöneticilerinin gücüne benzetirsek, basındaki özel mülkiyetin kapsamı altındaki hakların kullanımı konusunda, örneğin cevap hakkı ya da bu tür özel mülklerin toplumsallaştırılma süreci içinde kamusal mülkiyete dönüştürülmesiyle ilgili olarak benzer tahsisatların yapılabileceğine dair sağlam dayanaklar vardır. İfade özgürlüğüne gelince, basın mülklerinin toplumsallaşması, vatandaşların kendilerini ifade etmek için kamusal araçları kullanma hakları konusunda, piyasa sistemi içinde bulunan özel basın mülklerinden çok daha büyük olanaklar sunacaktır. Kısaca, editoryal güçlerin işleyişini savunmak için doğrudan mülkiyet haklarına başvurmak yeterli değildir.[8]

Editoryanın dışlama hakkını kullanması konusunda daha ikna edici başka tezler de vardır. Editör ile özel mülk işletmecisi arasındaki benzetmenin uygun olmadığı, editörün konumunun akademik dergideki hakemin (peer-reviewer) konumuna daha yakın olduğu iddia edilebilir. Gazeteciliğin de kendine özgü değerleri ve topluluk yapısı vardır. Editoryal denetim sistemleri, bu topluluğun içindeki üyelerin yine topluluğun değerlerine göre oluşan yargılarını yansıtabilir. Yani gazeteler, kendilerine sahip olanların özel zeametine dönüşebilir, ama bu her zaman mutlaka böyle olmak zorunda değildir. Aksi takdirde gazeteciliğin telif ve tercüme hakları tehlikeye girer. "Editoryal bağımsızlık" diye bir hak tanınmamıştır. Editoryal bağımsızlığı güvence altına almak üzere gazete pat-

8. Burada geliştirilen iddiaya verilecek bazı yanıtlar olabilir. Örneğin, basındaki dışlama güçleri, mülkiyet haklarına gönderme yapılarak savunulabilir ve dışlananların piyasa ekonomisi içinde kendi basınlarını kurup çalıştırma haklarının olduğu söylenebilir. Bu iddia, ampirik gerekçeler gösterilerek hemen çürütülebilir. Piyasa ekonomisi içinde herkesin kendi basınını kurma kapasitesinin olduğunu söylemek açıkça yanlıştır. (Örneğin Basınla ilgili Third Royal Commission'ın [Üçüncü Kraliyet Komisyonu] ortaya koyduğu gibi, 1977'de yeni bir mahalli akşam gazetesi çıkarmanın maliyeti 2 milyon ile 3 milyon pound arasındadır. (Royal Commission on the Press, Final Report, Cmnd 6810 [Londra, HMSO, 1977].) Medyada özel mülkiyetin savunulmasıyla ilgili diğer iddialar aşağıda değerlendirilecektir.

ronlarıyla ilgili özel düzenlemeler ve garantiler sağlanması da bundan kaynaklanır;[9] patronlar editoryal bağımsızlığa prim vermek üzere bazen özel beyanlarda (çoğu zaman kendileri de tam olarak inanmadan, müstehzi bir şekilde) bulunsalar da aslında böyle bir şey pek yoktur.[10] Bu tür düzenlemeler güven verici değildir[11] ama, düzenlemelerin olduğu yerde editoryal güçlerin meşruluğu, salt mülkiyet haklarından daha başka şeylere dayanır. Editoryal bağımsızlıkla ilgili düzenlemeler aslında, gazeteciliğin kendi içsel değerlerini ve hedeflerini onaylayan editörün yargılarını yansıtır. Bu yüzden de, editoryal bağımsızlığın yer aldığı bir özgür basın tanımlaması mülkiyet haklarına değil, gazeteciliğin içsel gereklerine sesleniyor demektir.

Bu tez, medyada özel mülkiyeti ve serbest piyasayı desteklemek için yeterli değildir. Biraz önce belirttiğimiz gibi, editoryal bağımsızlık (çoğunlukla) mülkiyet haklarıyla çelişkiye düşebilir. Dahası, böyle bir bağımsızlık için mutlaka özel mülkiyet de gerekmez. Yine de, editoryal güçlerin meşruluğu ile mülkiyet haklarının meşruluğu arasındaki farkları ortaya koyunca, yukarıdaki tez, basında serbest piyasanın varlığını savunan geleneksel liberal tezle birleştirilebilir. Geleneksel liberal yaklaşıma göre, basın ancak toplumsallaştırılmamış, ama merkezi olmayan piyasa sistemi içinde çalışarak demokratik çıkarlara hizmet edebilir. Burada genellikle iki noktaya işaret edilir. Birincisi, piyasada yapılan düzenlemeler farklı fikirlerin oluşmasını yüreklendirerek, vatandaşların karşılaştıkları temel meseleler üzerinde değerlendirme yapabilmek için bilgi sahibi olması ve haberdar edilmesi konusunda demokratik gereksinime en iyi şekilde hizmet edebilir. Buna bağlı olarak savunulan ikinci görüşte piyasanın, diğer üç kuvveti denetleyen "dördüncü kuvvet" olarak basının hükümeti denetlemesini güvence altına alan en iyi kurumsal düzenleme olduğu

9. Bkz., örneğin, H. Evans, *Good Times, Bad Times* (Londra, Weidenfeld & Nicholson, 1983), 6-8. Bölümler.

10. Bunun tipik örneği, Maxwell'in Mirror grubunu satın alırken yaptığı açıklamadır: "Benim yönetimim altında editörler kendi gazetecilik hünerlerine ve yargılarına dışarıdan bir müdahale olmaksızın kendi gazetelerini üretmekte özgür kalacaklardır" (aktarıldığı yer; J. Pilger, *Heroes* (Londra, Jonathan Cape, 1986), s. 516).

11. Bkz., örneğin, Evans, a.g.e., s.400-5 ve kitabın diğer yerlerinde; Murdoch ve Maxwell'in gazetecilerin bağımsızlığına saygı gösterme konusundaki vaatlerini yerine getirmemeleri hakkında bkz. Pilger, a.g.e. 44. bölüm.

savunulur. Yazının bundan sonraki kısmında bu tezlere değineceğim. Önümüzdeki bölümcede gazeteciliğin gerekleri üzerine kısa bir değerlendirme yaparak, basının hizmet etmesi beklenen demokratik amaçlara ne kadar uygun olduğunu tartışacağım. Bir sonraki bölümcede ise, gazeteciliğin gerekleriyle piyasanın beklentileri arasında bir gerilimin olduğunu ve piyasanın, demokrasinin gereksinimlerine hizmet eden kurumsal düzenlemeleri sağlamadığı gibi, üstelik bunlarla çatışma içinde olduğunu ortaya koyacağım. Gazetecilik ile demokrasinin ihtiyaçları birbirine gayet güzel uyduğu halde, piyasa her ikisinin de dostu değildir. Son olarak da bu gerilimin gazeteci üzerinde oluşturduğu basınçları inceleyerek yazımı bitireceğim.

B. GAZETECİLİK YAPMAK

İnsanların hayata geçirdiği bazı uygulamalar (örn. tıp ve eğitim gibi) ne çeşit bir uygulama olduklarını kısmen gösteren, amacı kendi içinde olan faaliyetlerdir.[12] Gazetecilik de bu tür uygulamalardan biridir. Tıbbın içsel ve temel amacının sağlık olması gibi, önemli güncel olaylar hakkında gerçeği anlatmak da gazeteciliğin içsel ve temel amacıdır.[13] Bu amaç, gazeteciliği kendisine benzeyen; ama aslında bu amaçtan uzak olan -örn. salt eğlence gibi- diğer uygulamalardan farklı kılar. Tıbbın sağlığı her zaman olması gerektiği şekilde yerine getirdiği söylenemeyeceği gibi gazeteciliğin de her zaman gerçeği sağladığı söylenemez. Ancak burada söylenen şey, bu uygulamaların bu tür yararları sağlamakta ba-

12. Bu konu Aristo tarafından geliştirilmiştir. Bkz. *Nicomachean Ethics*, çev. T. Irwin, (Indianapolis, IN, Hackett, 1985), 1097b 25-7 ve 1098a 8-15. Ayrıca bkz. Platon, *The Republic*, çev. D. Lee, (Harmondsworth, Penguin, 1974), 342d 2-7. Karşılaştırma için bkz. A. MacIntyre, After Virtue, 2. baskı (Londra, Duckworth, 1985) 14. Bölüm. Piyasanın bu tür faaliyetlerin temel özelliklerini nasıl baltaladığı konusunda daha genel bir tartışma için bkz. R. Keat, "Consumer Sovereignty and the Integrity of Practices," R. Keat ve N. Abercrombie (der.) *Enterprise Culture* (Londra, Routledge, 1991), s.216-30.

13. Hem kurgusal hem de gerçekçi boyutta oldukça genel anlamda gerçeği anlatmanın medyanın kendi içsel amacı olması gerektiğine dair bir iddia için bkz. J. Mepham, "Television Fictions: Quality and Truth Telling," *Radical Philosophy*, 57 (1991), s.20-7.

şarısız olmalarının belli biçimlerde gerçekleşeceğidir. Hastalarının sağlığını uygun bir biçimde koruyamadıkları için bir doktoru ya da bir sağlık kuruluşunu eleştirmek, içsel bir eleştiridir. Söz konusu kişi ya da kuruluşların, tıbbın hizmet etmeyi amaçladığı hedefleri gerçekleştirmekte başarısız oldukları yolunda bir eleştiridir. Aynı şekilde, bir gazeteciyi, gazeteyi, radyoyu ya da televizyon kuruluşunu belli olayları gerçeğe uygun biçimde aktarmadığı yolunda eleştirmek, onları bu faaliyetin temel bir öğesi olan işlevi yerine getiremediklerinden dolayı suçlamaktır. Bazı doktorlar kötü doktor olsalar da, bazı sağlık kuruluşları sağlık sorunlarını çözümlemekte sürekli olarak başarısız olsalar, hatta yeni sorunlar yaratsalar da bunlar, bir amaç olarak sağlığın tıbbı oluşturduğu gerçeğini değiştirmez.[14] Bunun gibi, bazı gazeteciler gerçeğin aktarılmasını sekteye uğratabilir, bazı gazeteler gerçeği sistematik olarak çarpıtabilir, hatta geleneksel gazetecilik becerilerini kullananların ürettiği eğlencenin tamamen aracı olabilirler.[15] Ama yine de gerçeği anlatmak gazeteciliğin kurucu özelliği olmaya devam eder.

Aynı konuya bir başka açıdan da bakmak mümkün. Müstehzi* bir meslek üyesini düşünelim. Müstehzi bir gazeteci, gazetecilikte gerçeği anlatmanın sahtecilik olduğuna ve gazeteciliğin dünyanın her yerinde bencil çıkarlarla sürdürüldüğüne inanır. Böyle biri, gazeteciliğin gereklerinin hiçbir yerde gerçekleşmediğine inansa da, kendi işindeki veya başkalarının yaptıkları işlerdeki tavrı, ga-

14. Aristo'nun belirttiği gibi, tıbbın hastalık üretme potansiyeli, birincil işlevi olan sağlığa kavuşturma işlevinden doğmuştur (Aristotle, *Metaphysics*, der. J. Barnes, *The Complete Works of Aristotle*, C.2 (Princeton, NJ, Princeton University Press, 1984), 1046b 4-15). Aynı nokta, gerçeği anlatmak ile yanlışlar yapmak arasındaki ilişki düşünüldüğünde gazeteciliğe de uygulanabilir.

15. Bkz., örneğin, Hitler'in günlüğündeki hileyi kullanan Murdoch'un yorumu: "Biz eğlence dünyasında çalışıyoruz" (Evans, a.g.e., s.404). Bazı gazeteler artık gazetecilik faaliyetinin araçları olarak görülmezler ve zaten böyle olmaktan çıkmışlardır. Örneğin *Sun* gazetesi okuyucuları, okuduklarının gerçek olup olmadığı konusunda kuşku duyarlarken, *Sunday Sport* gibi gazeteler "aktardıkları" şeylerin gerçeklik değeri konusuyla hiç ilgilenme gereği duymazlar. Gazete üretiminde gerçekleri aktarma değerleriyle tamamen eğlenceye dönüşme özelliği arasındaki uzaklık, Murdoch'un 1989'da Edinburgh'da yaptığı konuşmada sergilediği basit göreceliğe yol açmaktadır. Burada Murdoch, "kalite"yi "piyasanın tercihlerinin tatmin edilmesi" olarak tanımlar. Bütün bu söylediklerimizle eğlencenin önemini inkâr ediyor değiliz. Yaptığımız şey, gazeteciliğin tamamen eğlence olarak görülmesi teziyle mücadele etmek.

* cynic: kinik, müstehzi, dalgacı, kötümser, alaycı. (ç.n.)

zeteciliğin kurucu özelliklerinin neler olması gerektiği konusunda bir fikir vermektedir. Müstehzilik, gazeteciliğin hedefinin gerçeği anlatmak olduğu yolundaki ortak görüşten beslenir. (Bu müstehzi gazeteci imajını daha sonra son bölümcede tartışacağım.)

Gazeteciliğin kurucu amaçları, bir gazetecinin gazeteci *sıfatıyla* sahip olması gereken özel meziyetleri ve üstünlükleri belirterek, mesleğin iyi uygulanması için gerekli nitelikleri de tanımlamış olur. Gazetecilik mesleğinin özelliklerinden olan, bir hikâyeyi oluşturup iyi anlatabilme yeteneği gibi teknik beceriler, bu niteliklerin arasında yer alır. Teknik becerilerin yanı sıra, gerçeği anlatmakla bağlantılı olan önemli gerçekleri tanımak, ortaya çıkarmak ve bunları aktarmaya istekli olmak gibi daha geniş etik meziyetler de vardır. Bunlar, gazetecilerin kendi arkadaşlarını tanımlamak için kullandıkları "dürüst", "hassas", "doğru sözlü" gibi tipik meziyetlerdir. Dürüstlük ve doğru sözlülük meziyetleriyle yakından bağlantılı olan bir başka kavram tutarlılık kavramıdır. Sayfa editörünün sistematik yanlılığı bertaraf etmek için baş sayfa hikâyesinin yeniden yazılmasında ısrar etmesini buna örnek olarak verebiliriz. Bu konuya yazımın son bölümcesinde değineceğim.

Burada sık sık sözü edilen "nesnellik" de tartışmalı olan bir başka konudur. Nesnellik günümüzün en iyi gazetecileri tarafından reddedilmektedir. James Cameron bunlardan biridir:

> Etik açıdan çatışmalı bir boyut içeren bir durumu tanımlamaya girişen bir muhabirin, bunu, keyfi bir "nesnellik" kavramını karşılayan, yeterince tanıtlanabilir bir yansızlıkla yapabileceği fikri bana hiç ikna edici gelmiyor. Böyle bir durumda ben açık söyleyeyim, olabildiğince öznel olmanın dışında bir şeye başvurmam. Her zaman çok dengeli davrandığımı belki iddia edemem, ama her zaman gerçekliğin nesnellikten daha önemli olduğunu ve hiçbir görüşün donatmadığı bir teknikle iş gören bir muhabirin çok ciddi bir boyuttan yoksun kaldığını savunuyorum.[16]

16. J.Cameron, *Point of Departure* (Londra, Grafton Books, 169) s. 74. J. Pilger, "A Question of Balance," *Heroes* içinde, s.475-507, benzer bir konum geliştiriyor. Cameron'dan farklı olarak nesnelliğin gerçeğin aktarılmasına daha yakın olduğunu ileri süren başka bir bakış açısı için bkz. J.B. Abramson, "Four Criticism of Press Ethics," Lichtenberg, a.g.e. s.229-68.

Nesnellik sorununu burada ayrıntılı olarak tartışmayacağım. Yine de ele alınması gereken iki görüş var. Birincisi, Cameron'un nesnelliği reddetmesi, gazetecilik değerlerinin çerçevesi içinde yer alıyor. Nesnellik, gerçekliğin zıddı anlamında ele alınarak reddediliyor ve sonra "incelenip eleştirilmeye" değer bir şey sunma ihtiyacıyla;

> aklın otomatik olarak meydan okuyup eleştiride bulunma gücünü geliştirecek ve böylece bütün propaganda ve özel bahane bulma avantajlarını, hatta gazetecilerin kendi savunmalarını da ortadan kaldıracaktır.[17]

Nesnelliğin eleştirisi gerçeğin anlatılmasıyla bağlantılı bir dizi meziyetle birlikte bulunur. İkinci ve buna bağlı olarak, gazetecilikte nesnelliğin reddedilmesi, sosyal bilimlerde nesnelliğin geleneksel savunucuları tarafından -Weber bunların başında gelir- kabul edilen bir iddiaya yaklaşmaktadır. Eğer ampirik gerçeklerin aktarılmasında işin içine değerler girecekse bunun gizli değil, açıkça yapılması daha iyidir.[18] Bu durum gazetecilikte özellikle önem kazanmaktadır. Haberlerin seçilmesinin ve sunulmasının değerlerle yüklü olduğu bir düzeyden söz ediyorsak, bu değerleri açıkça ortaya koymakla izleyici-okuyucu kitlesinin daha doğru eleştiriler geliştirmesine yardımcı olunacaktır. Aktarmak söz konusu olduğunda en iyi "nesnellik", durumun karmaşıklığını daha iyi anlayabilmesi için halka, olayların nesnel olmayan yanlarını sunmaktır.

Öyleyse gazetecilik, kendine özgü amaçlarla kurulan ve meslektekilerin bu amaçları gereğince gerçekleştirebilmeleri için üstlenmeleri gereken bir dizi meziyetten oluşan bir faaliyettir. Buradan yola çıkarak, gazetecilerin yönelmesi gereken bir dizi ortak değerden söz etmek anlamlı olacaktır. Önceki bölümcede ele aldığımız konuya dönersek böyle bir yaklaşım *belki de*, editoryal bağımsızlığı savunmak üzere kullanılabilir. Burada *belki* diyorum, çünkü bu değerleri gerçekleştirmenin tek yolunun editoryal ba-

17. Cameron, a.g.e., s.74-5.
18. Bkz. Weber, *The Methodology of the Social Sciences*, çev. E.Shils ve H. Finch (New York, Free Press, 1949).

ğımsızlık olup olmadığından pek emin değilim. Daha cazip görünen hakemlik gibi demokratik yollar da var; ama bütün bunlar arasında, basının daha demokratik bir içsel yapıya sahip olması, izlenebilecek yollar arasında en güçlü olanı. Yine de, gazeteciliğin içsel değerlerinin editör tarafından uygulamaya geçirileceği bir editoryal denetim, her türlü mülkiyet hakkından daha fazla bir meşruluğa sahip olacaktır.

Gazetecilerin kendi çalıştıkları gazetenin içeriğini denetleme özgürlüğü anlamında ele alınan bir özgür basın tezi, medyada serbest piyasa ilkelerinin geçerli olmasını isteyen ya da böyle bir piyasanın öngördüğü basında özel mülkiyeti savunan görüşlere dayanak sağlamaz. Şimdi de piyasanın gazeteciliğin değerleriyle sistematik olarak uyuşmadığına değineceğim.

C. FORUMDA VE PİYASADA GAZETECİLİK

Demokrasilerde gazeteciliğin geleneksel olarak özel bir yeri vardır. Üçüncü Basın Komisyonu, basın özgürlüğünü demokratik sorumluluk çerçevesinde tanımlamıştır:

> Basın özgürlüğünü kısıtlamalardan özgür olmak anlamında tanımlıyoruz. Ancak bu koşulla gazete sahipleri, editörler ve gazeteciler, demokratik seçmenin sorumluluk üstlenerek yargıda bulunmalarına yardımcı olacak gerçekleri ve görüşleri yayımlayarak kamu yararını sağlayacaktır.[19]

Özgür gazeteciliğin demokrasi için gerekli bir koşul olduğu görüşünün iki bileşeni var. Birincisi, medyanın hükümet üzerinde bir gözlemci gibi çalışmasıdır. Basın ne derece büyük bir bağımsız güce sahip olursa olsun, hükümetin diğer unsurlarına göz kulak olan, onları denetleyen bir "dördüncü zümre" olarak çalışır.* İkin-

19. Royal Commission on the Press, Cmnd 6810, a.g.e. 2.bölüm, 3. paragraf. Aktaran Cameron, a.g.e. s.72.

* Ortaçağ Avrupa'sında lordlar, ruhban sınıfı ve halk, milleti oluşturan üç zümre (estate) olarak kabul edilirdi. Bugün basın da dördüncü zümre olarak kabul ediliyor. Anayasal sistemi farklı olan diğer Batılı ülkelerde ve bizde bu ayrım, yasama, yürütme ve yargı olarak yapılıyor ve günlük dilde de sıkça kullanıldığı gibi basın dördüncü kuvvet olarak adlandırılıyor. (ç.n.)

cisi, bilgi sahibi ve eleştirel olabilen vatandaşlar için basının zorunlu bir koşul olmasıdır. Basın, halkın aklıselim yargılarda bulunabilmesi için gerekli temel meseleler hakkında bilgi ve haber sağlar. Aynı zamanda farklı fikirlerden haberdar olunmasını güvence altına alarak, bu konular üzerinde halkın fikir alışverişinde bulunabileceği bir forum işlevini görür.

Önceki bölümde genel hatlarını verdiğimiz gazeteciliğin kurucu amaçlarıyla gazeteciliğin uygulamaya geçirmesi beklenen işlevleri arasında açıkça zorunlu bir ilişki vardır. Önemli güncel olaylar hakkında gerçekleri aktarmak gazetecelik pratiğinin kurucu öğesi olduğuna göre, mükemmel bir gazeteciliğin olduğu yerde gazetecilik, bilgili ve eleştirel siyasal vatandaşların oluşmasına yardımcı olacaktır. Liberallere göre, gazetecilik ve demokrasinin mutlu beraberliğini en iyi serbest piyasa sağlayabilir. Bu anlayışa göre, siyasal güçler tarafından sınırlandırılmayan bir piyasa, halkın ihtiyaçlarını karşılaması için basına gerekli olan en iyi kurumsal ortamı sağlar. Oysa şimdi göstermeye çalışacağım gibi piyasa, gazeteciliğin bilgili ve eleştirel vatandaşlığı sağlama kapasitesini desteklemeyip, tam tersine baltalamaktadır.

Gazetecilik ve demokrasi ilişkisi arasında piyasanın neden olduğu kesinti genel anlamda şöyle ele alınabilir; basın piyasada yaşayabilmek için tüketicilerinin beklentilerini karşılamak zorundadır. A. de Tocqueville'in ortaya koyduğu gibi, "Bir gazete ancak yayıncılık anlayışının ve ilkelerinin çok sayıda insan tarafından paylaşılması durumunda yaşayabilir".[20] Gelgelelim, piyasanın getirdiği bu zorunluluk ne gazeteciliğin içsel gerekleriyle ne de yerine getirmesi beklenen demokratik işlevle uyuşur. Öncelikle, piyasadan beklenen çeşitliliklerin arttırılması fikri gazeteciliğe uyarlanamaz. Piyasa, değil görüş farklılıklarını teşvik etmek, gazeteyi kitlesinin halihazırda var olan değer ve inançlarıyla uygun bir şekilde haber sunmaya teşvik eder. Seslenilen kitlenin egemen kültürel çerçevesinin dışında olan haber sunumlarına pirim vermez. Bu yüzden de, büyük kitlelere hitap eden gazetecilik, içinde yer aldığı egemen kültürün kapsamında çalışma e-

20. A. de Tocqueville, *Democracy in America, C. II* (New York, Knopf, 1945), s.113. Krş. Balzac: "Her gazete...halka hangi fikir gölgesini istiyorsa onu satan bir dükkândır" (H.de Balzac, *Lost Illusions*, çev. H. Hunt, (Harmondsworth, Penguin, 1971) s.314).

gilimindedir. Buna bağlı olarak, gerçeği aktarma değerinin haber sunumundaki yeri en iyi haliyle tali bir yer olacaktır. Tüketici önemli olaylarla ilgili gerçekleri işitmeyi her zaman tercih etmeyebilir. Aslında eleştirel görüşmelere dayanan demokratik tartışmalar, vatandaşların olaylar hakkında bilgi sahibi olmalarına ve işitmekten hoşlanmayabilecekleri görüşlerden haberdar olmalarına bağlıdır. Basında neyin, nasıl ve ne kadar betimleneceği kararı, piyasada tüketici tercihiyle biçimlenir. Demokratik tartışma amaçları için neyin, nasıl, ne kadar betimlenmesi *gerektiği* konusu bu tercihlerle tamamen uyuşmaz olabilir. Gerçeğin aktarılması, gazeteciliğin bir meslek *olarak* kurucu özelliği olsa da, serbest piyasa bunun *uygulamada* son derece tali bir rol almasına neden olur. Bir hikâyenin "haber değeri" pek ender olarak onun gerçeklik değerinin bir işlevidir. Haber değeri daha çok, hikâyenin hedeflediği öngörülen piyasaya yönelik bir işlevdir.[21]

Piyasa, bir haberin hikâyesinde neyin aktarılacağını sistematik olarak belirler. Bu durum medyada her zaman yalan haber aktarma biçimini almasa da (gerçi bu bazen oluyor[22]), asıl önemli olanın ne olduğunu tam olarak anlatmama ve olayları basitleştirerek sunma sonucunu doğurur.[23] Demokratik ortamda medya tarafından bilgilendirilmesi beklenen vatandaşlara bu olanak her zaman tam olarak sağlanmaz. Yanlış haber aktarılması bazen de gerçeklerin kısmi olarak sunulmasıyla sonuçlanır ki, bu durumda haberin kendisi yanlış olmadığı halde okuyucuya yanlış olduğu izlenimini verebilir. Grice'nin ilgili bütün bilgilerin verildiği standart konuşma için öne sürdüğü *nicelik prensibi*[24] gibi bir şey, kısmi gerçekleri

21. Aktaran R. Entman, *Democracy Without Citizens* (Oxford, Oxford University Press, 1989) ve W.L. Bennet, *News:The Politics of Illusion,* 2. Baskı (New York, Longman, 1988), 1. Bölüm. Haber değerlerinin gerçeklik değerlerinden uzaklaşmasıyla ilgili bkz. S. Cohen ve J. Young (der.) *The Manufacture of News,* 2. Basım (Londra, Constable, 1981).

22. Bkz. örneğin Goldsmiths' Media Research Group, *Media Coverage of London Councils: Interim Report* (Londra, Goldsmiths' College, University of London, 1987).

23. Modern gazetecilikle ilgili standart şikâyetler de buradan doğuyor. Olayların içeriğini değiştiriyor, standart anlatı yapılarına uyan hikâyeleri tercih ediyor ve olayları buna göre anlatıyor, iç ve dış siyaseti kişileştiriyor, Avrupa ve Amerika'yla ilgili konularda sistematik olarak taraf tutuyor gibi şikâyetlerdir bunlar.

24. H. Grice, "Logic and Conversation," P. Cole ve J.L. Morgan (der.) *Syntax and Semantics 3: Speech Acts* (New York, Academic Pres, 1975), s.41-58.

yanlışa dönüştürebilir. Örneğin bir savaşı yalnızca belli bir tiranla çatışmaymış gibi aktarmak, bu kısmen doğru olsa da, bu savaşın yalnızca bundan ibaret olduğu izlenimini yaratabilir ki bu da normal olarak yanlıştır. Basının serbest piyasa ilkeleri uyarınca iş görmesi, bilgili ve eleştirel vatandaşlık idealine karşıt olarak çalışma eğiliminde olacaktır. Böyle bir basın, tüketicilerinin önceden var olan tercihlerine uymayan haber, inanç ve bilgileri pek sunmaz. Böyle bir şeyi göze alamaz çünkü.

Piyasanın bu başarısızlığı, enformasyon arzı üzerindeki buna benzer ekonomik basınçlar yüzünden daha da şiddetlenme eğilimine girer. Bilgi ve haberlerin toplanmasının yüklü bir bedeli vardır. Bu yüzden de, gazeteler mecburen haberleri potansiyel olarak ellerinde hazır haber hikâyeleri bulunduranlardan almak zorunda kalabilmektedirler. Belirli bir sunum biçimini benimseyenler, haber toplama bedeli konusunda medyaya küçümsenmeyecek yardımlarda bulunmaktadırlar. Haber ajanslarının ve halkla ilişkiler ajanslarının büyümesinin başlıca nedeni de budur. Söz konusu haber kaynakları bu şekilde çalışarak basını, piyasada belirli bir tezgâhta satabilecekleri olay çeşitlemelerini sunmak zorunda bırakmaktadırlar. Bu durum demokratik tartışma ortamına da sirayet etmektedir. Yeşil Barış (Greenpeace) eylemleriyle ilgili olarak Yeşil hareketinin içindeki farklılıkları düşünelim.[25] Yeşil Barış medyada yer alma konusunda hayli etkili olmaktadır. Etkili oluşunun nedeni, klasik olarak iyi haber hikâyesi olan dramatik eylem biçimlerini kullanmasıdır. Kelimenin tam anlamıyla hep iyi "haber" olurlar. Yeşil Barış'çılar eyleme giderken medyaya görüntü geçmek için yanlarında mutlaka kamera ve diğer gerekli malzemelerini taşırlar. Çevreyi tehdit eden dev tankerlerin yanında kendi ufacık teknelerinin, beyaz vücutları kanla lekelenmiş koca gözlü sevimli ayıbalıklarının dramatik görüntülerini çekerler, kendi olaylarını kullanan gazetecileri mahkemeye verirler. Ancak bazı meseleler üzerinde tam anlamıyla demokratik bir tartışma ortamı

25. Greenpeace'in bu açıdan eleştirilmesine iyi bir örnek için bkz. E. Draper, "The Greenpeace Media Machine," *New Internationalist,* no.171 (Mayıs 1987), s.8-9. Buna bağlı endişeler Greenpeace'in ilan yöneticisi tarafından da dile getirilmişti. Bkz. J. Porritt ve D. Winner, *The Coming of the Greens* (Londra, Fontana, 1988), s.94.

isteyenler için bu yaklaşımın getirdiği bazı sorunlar vardır. Bir meselenin dramatik değeri ile çevresel önemi arasında pek doğrudan bir bağlantı yoktur aslında. Çevre konusundaki tartışmaların, çevre açısından önemli olan meseleler etrafında değil de iyi reklam olup halkın ilgisini çeken bir gündem etrafında oluşturulması tehlikesi söz konusudur. Yearly'nin belirttiği gibi piyasa, çevrecileri,

> en popüler olduğu düşünülen kampanya temalarına yönelmeye teşvik etmekte, bunun sonucunda da göreceli popüler olmayan meselelerin marjinalleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Dışarıda bırakılan meseleler, bazı kuruluşların özel bakışı açısından önemli olsa da hiç kimsenin kampanya yapmak istemeyeceği konulardır.[26]

Kanada ayıbalıkları bu olaya iyi bir örnektir. Bu hayvanların gaddarca muamelelere ya da tehlikeye maruz kaldıkları birçok olay fark edilmemektedir.

Haber toplamadaki ekonomik kısıtlamalar sorunu, basının demokratik işlevleri konusunda bir başka sonucu daha doğurmaktadır. Haberler haber olabilecek bilgileri sağlayan başlıca kaynaklar, basının gözlemci olarak hareket etmesi gereken hükümetlerdir. Birleşik Krallık'taki lobicilik sistemi ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki basın konferansı sistemi yoluyla hükümetler, siyasi kazançlarını en üst düzeyde tutarak sundukları bilgiyle gazetelere ucuz haber sağlarlar.[27] Medya böylece, gözlemci olarak denetlemesi gerektiği kurumlara bağımlı hale gelir. Üstelik tıpkı çevreci gruplar gibi siyasetçiler de, bilgileri verirken haber değerini yüksek tutmaya özen gösterirler. Haberin oluşmasında etkin olan piyasa, bilgilerin sunumunu da belirler. Bunun sonucu hem demokratik sorumluluğun hem de demokratik tartışma ortamının çürümesidir.

Piyasanın demokrasi ve gazetecilik arasındaki ilişkiyi çarpıttığını belirten iddialara, bunların tüketicilerin tercihleri açısından tartışmaya açık bazı varsayımlara dayandığı söylenerek karşı

26. S. Yearly, *The Green Case* (Londra, Harper Collins, 1991), s.75.
27. Westminster lobi sistemi için bkz. J. Tunstall, *The Westminster Lobby Correspondents* (Londra, Routledge & Kegan Paul, 1970) ve J. Margach, *The Abuse of Power* (Londra, W.H. Allen, 1978). Amerika bağlamı için bkz. L. Sigal, *Reporters and Officials* (Lexington, MA, Heath & Co., 1973).

çıkılabilir. Buraya kadar yaptığım tartışmada, tercihlerin homojen olduğunu ve piyasanın görüş farklılığını desteklemediğini varsaymıştım. Dahası bu tercihlere belli bir içerik yüklemiştim; basitleştirilmiş haberlerin daha çok tercih edildiğini, kişinin var olan tercihinin yerine önerilebilecek pek az ikinci tercihin olduğu gibi varsayımlarım da olmuştu. Bunlara bir yere kadar karşı çıkılabilir. Gazetecilik ve haber piyasası daha geniş kültürel, siyasal ve toplumsal bir bağlam içinde yer almaktadır. Tarihin belli dönemlerinde, belirli toplumsal gruplar içinde, gerçekleri sunan ve genel kabul görmüş varsayımları sorgulayan haberler geniş ölçüde tercih edilebilir. Böyle özeleştirel tercihlerin var olmaması durumunda bile homojenlik varsayımının zayıf olduğu ileri sürülebilir. De Tocqueville'in söylediği gibi "bir gazete ancak yayıncılık anlayışının ve ilkelerinin çok sayıda insan tarafından paylaşılması durumunda yaşayabilir" fikri doğru olabilirse de, bu yayıncılık anlayışının *tüm* insanlar tarafından paylaşılması gerekmez. Her gazete okuyucularına hoş olmayan gerçekler sunmasa da, neyin hoş olup olmadığı konusu, toplumdaki gruplar tarafından farklı yorumlanacaktır. Serbest piyasa ile bilgili ve eleştirel vatandaşlık ortamının yaratılmasını sağlama işlevi görecek basın arasında bir çatışma olabilirse de, piyasa ve çeşitlilik arasında yukarıda söz edilenler nedeniyle çatışma yoktur. Aslında de Tocqueville'in görüşü kısmen, çoğulcu bir kültürde farklı birliklerin (cemiyetlerin) farklı görüşleri teşvik edeceğine, homojenleşmiş bir kültürde ise farklılıkların azalacağına işaret etmektedir. Bu ifade bir ölçüde yazarın *Amerika'da Demokrasi* kitabındaki homojenliğin ve bayağılığın artmasıyla ilgili genel kötümser mesajının uzantısıdır. Yine de, de Tocqueville'in tasvir ettiği kitlesel homojen toplumun gerçekleştiğine inanmak için geçerli bir nedenimiz yok. Bu gerçekleşmediğine göre, medyada serbest piyasanın çeşitlilikle uyuşmaz olmadığını da söyleyebiliriz.

Bütün bunlara verilecek yanıt, piyasa, tercihler ve kültür arasındaki ilişkiler hakkında bu yazının boyutuna sığamayacak kadar ayrıntılı bir tartışmayı gerektirmektedir. Burada kendimi yalnızca iki önemli noktayla sınırlayacağım.

Öncelikle tercihlerin içerikleriyle ilgili varsayımları ele alırsak, eleştirel tercihlerin de pekâlâ var olabileceğini söyleyebiliriz. Bu-

rada kitle toplumu kuramcılarının görüşlerine katılıp, sıradan insanın eleştirel tercihler yapmasının mümkün olmadığını ileri sürmek istemiyorum. Ancak, gazetecilik ve demokrasinin sorunu, nerede bulunuyorsak oradan başlamak gereğinden ileri gelir. Şu anda içinde bulunduğumuz piyasa tarafından yönlendirilen medya, bu tür eleştirel tercihlere yanıt vermekten uzak görünmektedir. Bu konuda medya, tamamen pasif birer fail olarak da kabul edilemez. Medya kendisinin yanıt vereceği tercihleri yeniden üretir. Gazeteciliğin amaçlarıyla uyumlu eleştirel bir medya oluşturmanın güçlüğü, böyle bir medyanın ürünlerini tercih edebilecek eleştirel bir siyasal vatandaşlığın geliştirilmesi sorununa bağlıdır.

İkinci olarak, homojenlikle ilgili varsayımlara gelince, çeşitliliğin de sınırları vardır. Modern toplumlar homojen olamasalar bile, çoğunlukla medyanın da içinde yer aldığı kültürel ve siyasal sınırlar vardır. Çeşitlilik çerçevelenmiş durumdadır. Çeşitlilik ayrıca, içinde medyanın yer aldığı piyasanın doğasıyla da sınırlıdır. Tecimsel medyanın yer aldığı iki piyasa vardır. Ürünlerini bir kitleye, kitleyi de reklamcılara satarlar. Reklamcıların gözünde kitleyi oluşturan insanların tümü aynı değildir. Kitlenin yalnızca kendilerine yapılan çağrıya yanıt verecek olan kısmı potansiyel piyasayı oluşturur. Kitlelerin düşük alım gücüne sahip olan bölümü reklamcılar için cazip değildir. Böyle bir kitleye seslenen bir gazete de bu yüzden, ikinci piyasada başarısız olacaktır. Bu nedenle basındaki çeşitlilik her zaman toplam nüfus içindeki çeşitliliği yansıtmaz. Örneğin Birleşik Krallık'taki radikal basın, okuyucuları azaldığı için değil, reklam gelirleri azaldığı için çökmektedir. Yoksa çöküş dönemlerinde okuyucu sayısında artış da olmuştur.[28] Aynı şekilde, kayda değer bir alım gücü olmayan azınlık grupları da bu nedenle, kendilerini temsil edecek basından yoksundur.

Belirtilen kısıtlamalarla birlikte, serbest piyasanın sınırlı bir çeşitliliğe yol açması beklenebilir. Böyle bir çeşitlilik bazen de-

28. Bkz. Curran ve Seaton, a.g.e., 36-41, 95-9 ve R. Williams, *The Long Revolution* (Londra, Chatto & Windus, 1961) s.187 vd. ve "The Growth and the Role of the Media," C. Gardner (der.) *Media Politics and Culture* (Londra, Macmillan, 1979), s..14-24. Aktaran F. Hirsh ve D. Gordon, Newspaper Money (Londra, Hutchinson, 1975) ve J. Keane, *The Media and Democracy* (Cambridge, Polity Press, 1991), s.81-8. (Keane'in bu kitabının Türkçesi; *Medya ve Demokrasi*, Çev. Haluk Şahin, Ayrıntı Yayınları, 1992).

mokratik çıkarlara da hizmet edebilir. Bir hükümetin, basında temsil edilen bazı çıkarlara karşı olduğu görülürse, medya yoluyla eleştirilmesi beklenebilir. Devletin gücünü ucuz haber kaynağı olarak kullansa da basının eleştirel işlevleri kuşkusuz varlığını sürdürmektedir. Basının iyi hizmet edemediği konu, görevini yerine getirmeyen hükümetlere karşı geliştirilen görüşlere yer vermemek değil, kolektif olarak karşılaştıkları temel meseleler hakkında bilgi sahibi olmaları gereken bilgili ve eleştirel vatandaşların oluşturulması sorunudur.

Medya sektöründeki serbest piyasa demokrasiye hizmet eder; ama bu, belli bir tarzdaki demokrasidir. Demokrasiye ancak siyasetin piyasası olarak hareket ediyorsa hizmet edilir. Demokrasi temel olarak, çıkarların bir araya getirilmesine aracılık ediyorsa, bunu yaparken de, paranın temsil etme gücüne denk düşen oylara karşı, tercihleri tatmin etmeye çalışan temsil piyasası gibi çalışıyorsa; serbest piyasadaki medya, belirli grupların algılanan çıkar ve görüşlerinin ifade edildiği bir araç olarak hizmet verecektir.* Yine de alım gücü yüksek olanlar daha etkili olacaklardır. Oysa demokrasi bir piyasa değil de, bilgili vatandaşlara karşılaştıkları meseleler hakkında akılcı bir tartışma ortamı sağlayan bir forum ise, serbest piyasa medyası demokrasiye yardımcı olmuyor demektir. Uygun bir biçimde oluşturulursa medya bu işlevi pekâlâ yerine getirebilir, ama medyanın içinde yer aldığı kurumsal bir çerçeve olan piyasa bu işlevin yerine getirilmesini saptırma eğilimindedir. Piyasa tarafından yönlendirilen medya, bir forum olarak demokrasinin güçten düşmesine neden olmaktadır.[29]

Bu bölümcedeki görüşlerin hepsini kapsamak üzere şöyle bir yanıt verilebilir: Piyasa tarafından yönlendirilen medyanın demokrasiye beklenildiği gibi hizmet edemeyeceği doğrudur, ama medyanın alternatifi olarak merkezi devletin öne süreceği her hangi bir araç da, demokrasinin gerektirdiği hiçbir işlevi yerine getiremeyecektir. Farklı patronlar eliyle gücün merkezi olmaktan

* Burada; para=oy, tüketici=seçmen, mal=siyasal parti, piyasa=demokrasi benzetmesi yapılıyor. (ç.n.)

29. Demokrasinin piyasa olmasıyla forum olması arasındaki zıtlık için bkz. J. Elster, "The Market and the Forum," J. Elster ve A. Hylland (der.), *Foundations of Social Choice Theory* (Cambridge, Cambridge University Press, 1986), s. 103-32.

çıkarılan bir piyasa, demokrasiyi koruyabilecek yetenekte bir basının var olabileceği yegâne ortam olacaktır.[30] Yine de bu görüşün sorgulanması gerekiyor. Piyasayla ilgili tartışmalarda öne sürülen genel bir varsayımı yansıtan bu iddiaya göre, bilgi ve haberlerin dağıtılmasında mümkün olan yalnızca iki sistem vardır: Merkezi devletin egemen olduğu sistem ve piyasaya dayanan âdemi merkeziyet sistemi. Başka bir yazımda bu ikili ayrımın yanlış olduğunu savunmuştum. Şu anda var olan toplumların bazılarında piyasaya dayanmayan; ama devletten de bağımsız, âdemi merkeziyetçi enformasyon kaynakları bulunmaktadır. Örneğin bilimle uğraşan insanların oluşturduğu topluluk, gerçi şimdi piyasa baskısı altında olsa da, geleneksel olarak âdemi merkeziyetçi ve piyasa dışı kurumsal bir temele dayanır.[31] Var olan piyasa toplumlarında bu tür kurumlar medya alanında da vardır. Burada yalnızca kamusal yayın kuruluşlarını kastetmiyorum. Panos Enstitüsü gibi, gazetecilik faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere gazetecilerin bir araya gelip oluşturdukları adacıklar var.[32] Piyasa dışı, toplumsallaştırılmış, âdemi merkezileştirilmiş ve hem gazeteciliğin hem de demokrasinin forum olma yolundaki amaçlarına hizmet eden bir medya, siyasal olarak imkânsız değildir.[33]

D. PİYASADA GAZETECİLİK YAPMAK

> Uzmanlaşmış "virtüöz", nesneleşmiş ve şeyleşmiş yeteneklerini satmaya çalışan kişi, toplumun sadece (pasif) gözlemcisi haline gelmekle kalmaz, kendi nesneleşmiş ve şeyleşmiş yeteneklerinin işleyişleri karşısında seyirci durumuna düşer.... Bu olgunun en grotesk biçimine gazetecilikte rastlanılır. Burada öznelciliğin kendisi, bilgi, mizaç ve ifade gücü, soyut bir mekanizmaya indirgenmiştir. Bütün bu özellikler kendi başlarına buyruk çalışarak hem "sahibinin" kişiliğinden hem de elde

30. Bu konuda açıklama için bkz. Friedman, a.g.e., B.1 ve W. Evers, "Liberty of the Press under Socialism," *Social Philosophy and Policy,* 6 (1989), s.211-34.
31. Bkz. O'Neill, a.g.e.
32. Panos Enstitüsü, kadrosunda gazetecileri de barındıran küçük ölçekli bağımsız enformasyon toplama ve yayma ajanslarından biridir. Özellikle çevre ve Üçüncü Dünya meseleleriyle ilgilenmektedir.
33. Bu konunun daha geniş ele alındığı yer olarak bkz. J. Keane, a.g.e., s.144 vd.

bulunan konunun maddi ve somut doğasından ayrı kalmıştır. Gazetecinin "kanaatten yoksunluğu", deneyimlerinin ve inançlarının satılık olması ancak kapitalist şeyleşmenin zirvesi olarak anlaşılabilir.[34]

Gazetecileri anlatmak üzere çizilen popüler portrelerden birine göre, gazeteci öylesine katı ve inançsız biridir ki, "iyi bir hikâye"yi gerçek de dahil hiçbir şeye değişmez. (Edebiyatta da bu popüler bir gazeteci tipidir, örneğin Henry James'in *The Reverberator*'undaki Mr.Flacy, Lousteau ve Balzac'ın *Lost Illusions*'ındaki soysuz Lucien böyle tiplerdir.) Bu portrenin tam olarak doğru olduğunu iddia etmek istemiyorum. Yalnızca Lukacs'ın çizdiği satılmış gazeteci tipi budur. Lukacs, tıpkı Balzac gibi, gazetecileri soysuz şairlere benzettiği için gazeteciliğin kendi içindeki amaçlarını gözden kaçırır. Yine de bu gazeteci tiplemeleri, gazetecilerin karşılaştıkları gerçek bir soruna dikkati çekmektedir. Gazeteci iki farklı dünyada yaşar. Öncelikle gerçeklerin anlatılmasına bağlılığıyla tanımlanan bir faaliyete girer. Aynı zamanda da belli bir maaş için çalışan bir ücretlidir ve çalıştığı gazete, dergi ya da televizyon kuruluşunun kendisinden istediği bir hikâyeyi üretmesi beklenmektedir. Bu hikâyelerin doğası, gazetecinin belki de hiç hoşlanmadığı piyasa tarafından belirlenmiştir.

Gazetecinin yerine getirmesi beklenen bu iki talep pekâlâ çelişebilir. O zaman da gazeteci ticaretin özelliğine uygun olarak günahları ve sevapları ortaya koyar. Çelişki, bir yandan gazeteciliği oluşturan değerlere olan inançların yitirilmesine, Lukacs'ın sözünü ettiği gazetecinin yazılı sözleri ile kendi inançları ve mizacının ayrı düşmesine yol açar. Gazetecinin kişiliği ve etik anlayışı, patronunun emirleri altında ezilir. Bir yandan da, bazı gazetecilerin yaşam öykülerine baktığımızda tutarlılık meziyetine değinildiğini görürüz. Bu meziyet, bir mesleğin yalnızca icra edilmesinde değil, kendi çıkarlarını zedelemeye kalkan dış baskılara karşı bir direnme biçimi olarak da önemlidir.[35] Gazetecilik tarihi editörlerin ve gazetecilerin, ilkeleri gereği istifa etme örnekleriyle

34. G. Lukacs, *History and Class Consciousness* (Londra, Merlin Press, 1971), s.100. (Türkçesi, *Tarih ve Sınıf Bilinci*, çev.: Y. Öner, Belge Yay., 1998)
35. Bkz. MacIntyre, a.g.e., B.14.

doludur.[36]

Gazetecilik faaliyeti ve içinde yer aldığı piyasa çatısı arasındaki gerilim demek ki kendine özgü günahlar ve sevaplar taşır. Gazetecilerin kötüler ve kahramanlar diye iki sınıfa ayrıldığını söylemiyoruz. Sanırım çoğu, bir yandan gazeteciliğin temeli olan değerlerle uzlaşmaya zorlanmakta, bir yandan da bazı standartların uygulanmasında direnmektedir. Basım editörü, gazetecinin yeniden yazdığı hikâyenin son biçimi hakkında bazı çekinceler getirebilir; ama yine de, yeniden yazma sürecinde taraf tutmaları, basitleştirmeleri ve yanlışlıkları ortadan kaldırabilir. Gazetecilerin inançları ve yaptıkları arasında belli bir gerilim olduğuna dikkati çeken Lukacs haklı olabilir, ama bu gerilim her zaman mutlaka "kanaatten yoksunluk" ile "deneyimlerin ve inançların satılık olması" biçiminde ifade edilmeyebilir. Diğer çalışanlar gibi gazeteciler de kendi yeteneklerini kullanmada bütünüyle pasif değildirler. Piyasanın baskılarına direnme kapasiteleri vardır. Gazeteciliğin kurucu değerleri, piyasanın karşıt eğilimlerine rağmen bu direnişler yoluyla bir güce sahip olabilir.[37]

36. Yalnızca iki örnek için bkz. Gardner'in 1919'da *Daily News*'ün editörlüğünden ayrılması (S. Koss, Fleet Street Radical, Londra, Allen Lane, 1973, B.11) ve Cameron'un *Daily Express* ve *Picture Post*'tan ayrılma nedenleriyle ilgili açıklamaları (J. Cameron, a.g.e., 5 ve 9. Bölümler).

37. Roger Crisp, Russell Keat, Luke Martell ve Yvette Solomon'a bu bölümün önceki biçimiyle ilgili yorumları; Kelly Haggart, Glynn Roberts ve William Outhwaite'e yararlı konuşmaları ve görüşleri için teşekkür ederim.

III
Gazete sahipleri, editörler ve gazeteciler

Bruce Hanlin

A. ROBERT MAXWELL'İN HİKÂYESİ

6 Kasım 1991'de *Daily Mirror,* 88 yıllık tarihinin en sıra dışı basımlarından birini yayımladı. Bir önceki gün erken saatlerde "Cap'n Bob",* gazetenin patronu Robert Maxwell, Kanarya Adaları'ndaki Tenerife yakınlarında, lüks yatının güvertesinden kaybolmuştu. İkindi vakti yaklaşık 140 kilo ağırlığındaki cesedi Atlantik'ten çıkartıldı ve *Mirror*'ın ölüm tellalları fazla mesaiye başladılar. Çabalarının sonucu, çarşamba sabahı 36 sayfalık gazetenin 15 tam sayfasında sergilendi. Manşetlere göre, rahatsız edecek derecede taşkın bir hürmet içeren bir vurgulamayla

* Captain (Kaptan) Robert'in kısaltılışı. (ç.n.)

"görkemli şahsiyet", "yayıncılık devi ve dünya çapında devlet adamı", "içinde yer aldığı bütün olaylara hâkim olan" Maxwell, "*Mirror*'ı kurtaran adam"dı.

Britanya'daki ulusal gazetelerde Winston Churchill'in 1965'teki ölümünden bu yana buna benzer başka bir yayın daha görülmemişti. Aslında Maxwell, Churchill'i bile geçti. Ligde yer alan iki futbol kulübünün sahibi olduğu için *Mirror*'ın hürmet gösterileri spor sayfasına da taştı. Ancak bu methiyelerde tuhaf biçimde eksikliği hissedilen bir şey vardı. Maxwell'in ölümüyle ilgili olarak diğer gazetelerde çıkan yazıların hepsinde, artan mali sıkıntılarının sonucu ticari imparatorluğunun çökmekte olduğuna değiniliyordu. Bu konuda yalnızca Maxwell'in kendi gazetesi sessiz kalıyordu, ama uzun süre böyle kalamazlardı.

Britanya'daki Mirror Gazeteciler Grubu'nun hisselerindeki yüzde 51 oranındaki payın yanı sıra Maxwell ailesi dünya çapındaki işletmeleri arasında Amerikan yayıncılık kuruluşu Macmillan'ın da bulunduğu halka açık bir şirket olan Maxwell Communications Corporation'ın (MCC) denetimini de elde tutuyordu. Kamu şirketlerinin yanı sıra ve çoğu zaman onlarla bağlantılı karışık iş ilişkileri olan çok geniş ve karmaşık bir özel Maxwell şirketler ağı vardı. Bunların arasında başka iki gazete daha vardı; Mayıs 1990'da Londra'da yayımlanmaya başlayan *European* ve Mayıs 1991'de tipik Maxwell dalavereleriyle kapanmaktan kurtulan *New York Daily News*.

Daily News işine girişme cüreti Cap'n Bob'un kendi reklamını yapma yeteneğine çok güzel uydu. Ancak dünyanın her yerindeki bankalara olan ve çığ gibi büyüyen karşılıksız borçlarıyla halihazırda çok kötü durumda sıkışmış olan ticari imparatorluğuna ek bir yük getirdi. Baş hokkabaz hâlâ iş başında olsaydı bile, bu büyük yanılsama uzun süre varlığını sürdürür müydü şüphelidir. Maxwell'in ölümüyle birlikte, yasal olmayan ve yarı yasal karmakarışık nakit para transferi ağı, uzun süreli verilen "ödünç sermayeler", gruplar arası avanslar ve ortak destek projeleri hızlı bir şekilde çözülmeye başladı.

Londra'daki *Mirror* gazetecileri, kendi emeklilik fonlarının, Maxwell'in özel şirketlerinin yüksek borçlarının ve MCC ortaklık paylarının ödenmesi için 350 milyon pound tutarında yağmalanmış

olduğunu, bir ay içinde dehşetle fark ettiler. Amaç, daha fazla avans için teminat olarak gösterilen Maxwell aile hisselerinin kâr değerini korumaktı. Bazıları aynı anda birden fazla alacaklı için teminat olarak gösterilmişti. MCC toplam olarak bankalara 1.4 milyar pound borçluydu, Maxwell imparatorluğunun toplam olarak 3 milyar pounddan fazla borcu vardı, emekli fonundaki 700 milyon pound ise tamamen ortadan yok olmuştu.

6 Aralık Cuma günü Mirror'un baş sayfasının altında, kalın çizgilerle ayrılmış bir bölüm, kaçınılmaz kaderi duyuruyordu: Maxwell ailesinin ana sermayesi satışa çıkarılmıştı. Ana başlıkta 3.5 inçlik yazıyla açıkça "Yalan" deniyordu. Yazıda özellikle Maxwell'in kefalet verdiği mali işler yöneticisinin adı geçiyordu. Bu adamın ofisi güya gizli mikrofonlarla dinleniyormuş. Bu başlık sembolik olarak, son patronun yanında çalışanlarla olan ilişkisi ve Temmuz 1984'teki sözde kurtarışından bu yana *Daily Mirror* gazeteciliği üzerindeki aşındırıcı etkisini özetliyordu. Bir ay önceki büyük ölüm ilanları şimdi başka Maxwell şubelerinin 1988-9 devrimleri tarafından ortadan kaldırılmadan önceki çeşitli Doğu Bloku diktatörleri -Çavuşesku, Jivkov, Honecker- ile ilgili yayımladıkları dalkavukça yaşam öykülerinden başka bir şey değildi.

Haberlerin ilgi odağı "Maxwell'in Kayıp Milyonlarına", kendisine güvenerek yüksek tutarda borçlar veren uluslararası bankerlerin içine düştükleri şaşkınlığa, kendi çalışanlarını dolandırmasına yol açan esnek düzenlemelere doğru kaydıkça, onun için çalışmış olan editör ve gazeteciler artık emirlerden, ihtarlardan korkmadan kendi deneyimleri hakkında konuşmaya başladılar. Robert Maxwell kendi ismini basılı olarak görmekten hoşlanan gazete sahiplerinden herhangi biri değildi. Hemen her zaman, her ayrıntıya müthiş bir şekilde müdahale ederdi. Karaborsa ahlâkıyla alavere-dalavere yapıp ortalığı karıştırır, editörlerle yöneticilerin itirazlarını ve mesleki yorumlarını inanılmaz bencilliğiyle siler süpürürdü.

Tasfiye memurları *European*'a geldikleri zaman, gazetenin ayrılmakta olan haber editörü Simon Frceman, Cap'n Bob için çalışmanın nasıl bir şey olduğunu hatırlattı.[1] *European*, Maxwell'in

1. *Guardian*, 13 Aralık 1991.

şahsi projesiydi. "Avrupa'nın İlk Ulusal Gazetesi" olarak işe başlamış ve gelecek satış miktarına yatırım yapıldığı düşünülerek açık çeklerle desteklenmişti. Gazete daha işin başından beri bir kimlik yokluğundan ve sahibinin göze batmaması imkânsız ölçüde vurduğu damgadan mustaripti.

İlk sayıda Sovyet güçlerinin Doğu Almanya'dan çekilmesiyle ilgili bir sayfalık atlatma haber son dakikada sıkıcı, haber değeri olmayan ve Maxwell'in şirketlerinden biri tarafından yürütülen istatistik açıdan değersiz bir kamuoyu anketi tarafından bir kenara atıldı. Bir başka olayda editör hayretler içerisinde *European*'ın Amerika Birleşik Devletleri'nde kadrolu bir muhabirinin bulunduğunu fark etti. Bu muhabir Maxwell'in bir kaç ay önceki İsrail gezisinde kişisel olarak işe alınmıştı.

"*European*'ın bu kadar uzun süre yaşamasının tek nedeni elemanlarının üstün gayretleridir" diyen Freedman şöyle devam eder:

> Sürekli olarak ve şaşırtıcı biçimde "yeniden açılıyordu". Birinde İngilizce konuşan kulüp üyesi Avrupalı işadamları hedefleniyordu, diğerinde Toulouse'da yaşayan ve İngilizce'yi zar zor anlayan ev kadınına, bir başka gün Britanya'daki *Daily Mail* okuyucusuna sesleniliyordu. Ama kadro sebatla çalışıyordu... Cap'n her zaman hazır ve nazırdı. Basım hazırlıkları tamamlanırken, editorya katına çıkan dar spiral merdivenleri zorla sığarak tırmanır, bilgisayar terminaline emirler verir ve baş sayfayı düzenlemeye çalışırdı.[2]

Durum *Daily Mirror*'da da pek farklı değildi. Hugo Young 1990'da *Guardian*'da yapılan bir söyleşide Maxwell'e, "Yapmanız gerekse baş sayfayı yapabilir misiniz" diye sormuştu.[3] "Yapabilirim değil, yapıyorum zaten" cevabı bomba gibi patladı. "Gidip yeni editöre sorun. Benim en iyi olduğum alan baş sayfa düzenlemesidir." "Ama müdahale etmek istemezsiniz herhalde" diye üsteler Young. "Müdahale etmem gerekirse çekinmem. Buna çok da meraklı değilim, ama editörün yaptığı işi yapabilirim." Maxwell'in gazetecilik yetenekleri sandığının çeyreği kadar iyi olsaydı bu böbürlenme belki işe yarardı. *Mirror*'ı ve sürekli çalışanlarını ihtilaflı bir şekilde 1984'te satın aldığı zaman özellikle ve ısrarla editoryaya müdahale

2. a.g.y.
3. *Guardian*, 5 Mart 1990.

etmek gibi bir niyetinin kesinlikle olmadığını söylemeseydi belki inandırıcı olabilirdi.

Maxwell 13 Temmuz günü yaptığı basın konferansında, "Benim yönetimim altında grupta bulunan editörler, kendi gazetecilik hünerlerine ve yargılarına dışarıdan bir müdahale olmaksızın kendi gazetelerini çıkarmakta özgür olacaklardır" demiş ve ertesi gün teklifi kabul edilmişti.[4] Yalnızca iki koşulu vardı. Gazeteler işçi hareketine geniş bir sempatiyle yaklaşacaklar ve "Önce Britanya" siyasası oluşturacaklardı.

Sonraki noktada Beaverbrook'un izleri hissediliyorsa da, aslında Maxwell'in on altı yıldır üzerinde uğraştığı ve sonunda elde ettiği etkili basın baronu imajına uygundu. O sıralarda gerçek bir "işçi hareketi taraftarı" ya da editoryal bağımsızlık ideali bağlantısı olsa da, bir ay dolmadan bu siyasa terk edildi.

26 Temmuz 1984'te Maxwell, *Mirror*'ın endüstri ilişkileri editörü Geoffrey Goodman tarafından, o dönemde devam etmekte olan maden işçileri grevi hakkında yazılan imzalı bir sütunu büyük ölçüde değiştirdi. Ertesi sabah sinirli gazeteciyle karşı karşıya gelince yeni patron kibarlaştı, bir daha kesinlikle müdahale etmeyeceğine söz verdi, bir şekilde Goodman'ı istifa etmekten vazgeçirdi. Pazarlık gereği Goodman bundan sonra yazdığı yazıları önceden Maxwell'e okutacaktı. Goodman yenilgiye uğrayan tek *Mirror* gazetecisi değildi, en azından bir süre için.

Maxwell maden işçileriyle ilgili anlaşmazlıkta kendisini arabulucu gibi hissediyordu. Ama önerileri madencilerin lideri Arthur Scargill tarafından reddedilince hemen sabrı taştı ve olayları kendi bildiği gibi aktarmak üzere gazeteyi kullanmaya başladı. *Mirror*'da on üç yıldır çalışan lider yazarlardan biri olan David Seymour, Maxwell'in gazetenin editoryal işlerine nasıl zorla dahil olduğunu, "*Mirror* Yorumu" sütununun patronla sürekli bir tartışma konusu olduğunu, Maxwell'in, borsacılar, kurları ayarlayanlar, emlakçılar ve futbol kulübü yöneticileri hakkında bir yazı yazılacaksa ardı arkası kesilmeyen telefonlarla yarışırcasına sekiz dilden birini kullanarak yönlendirmeye çalıştığını daha sonraları anlatır. Bütün bunların arasında geçerlilik, doğruluk ve o-

4. Aktaran Tom Bower, *Maxwell: The Outsider*, gözden geçirilmiş baskı, (Londra, Mandarin Books, 1991), s. 382.

layların aslına bağlı gerçeklik gibi, var olan gazetecilik değerlerine bağlı kalma çabaları, Maxwell'in müdahale etmeme vaatleri arasında kaybolup gitti.[5]

Maxwell gerçekten gazetenin diğer sayfalarına da karışıyordu. Gazeteyi almasının birinci yılında, bir zamanlar Maxwell aile albümüne benzemek yerine siyasi ve toplumsal konular üzerine çılgın kampanyalar yapan *Mirror*, Cap'n Bob'un fotoğraflarıyla, beş çocuğunun çalıştığı Maxwell grubundaki diğer şirketlerin şecereleriyle doldu. Gazeteciler dağılmaya başladı, okuyucular sürü halinde gazeteyi terk ettiler. Gazetenin devasa bir satış gelirine ulaştığı, hiç rakip tanımadığı, dillere destan 1960'ların sakin ve mesut günleri artık çok gerilerde kalmıştı.

Bu kötü gidişi dengeleyen tek şey belki de Maxwell'in üretim aşamasındaki etkisiydi. British Printing Corporation'ın (İngiliz Basım Birliği) güçlü matbaa sendikalarının sırtını yere getirmiş ve yeni işleri, yeni adam çalıştırma anlaşmalarını kabul ettirmişti. Aynı şeyi *Daily Mirror*'da da yapmaya hazır olduğunu açıkça ortaya koydu. *Daily Mirror* 1980'lerin başlarında Fleet Street'in geri kalan kısmı gibi, fazla sayıda adam çalıştırıp israfa kaçan "Eski İspanyol yöntemiyle" metal baskı teknolojisinden başka teknik tanımıyordu. *Mirror* matbaacılarıyla ilk karşılaşmasında Maxwell açıkça şöyle dedi: "Bu işe 90 milyon pound yatırdım ve bunu hayır duası almak için yapmadım. Bu işin sahibi benim. Patron benim".[6] Bunu söylerken işçi hareketine şirin görünmeye karşı bir meydan okuma içinde değildi. Aslında ölüm döşeğinde can çekişen bir şirketin geleceğini kurtarmak için atılması gereken bir adımdı. Gerçekten de Maxwell, Mirror grubuna, açıkgöz rakibi Rupert Murdoch'un News International'da yaptığından daha açık şekilde kan dökerek yeni teknolojiyi getirdi.

5. Bower, a.g.e. 13. Bölüm Mirror Grubu gazetelerinin Maxwell tarafından alınmasını anlatıyor. Ayrıca bkz. Mark Hollingsworth, *The Press and Political Dissent* (Londra, Pluto Press, 1985), 8. Bölüm ve John Pilger, *Heroes* (Londra, Jonathan Cape, 1986), 42. Bölüm.
6. Aktaran Bower, a.g.e., s.381.

Gazete satın alacak kadar zengin olan herkesin bunu yapmasına izin verilmemesi gerektiği konusunda birçok eleştirmen görüş birliği içinde olabilir. Ama var olan yasal sınırlar içinde Mirror Grubu'nun sahibi olmakla Maxwell'in şirketi nasıl yönetmek istediğini matbaaya söyleme hakkına sahip olduğu konusunda pek az insanın itirazı olacaktır. Etik açıdan yine de, mülkiyet haklarının editoryal alana yayılmasıyla, konu çok daha sorunlu hale gelecektir.

Halka verdiği sözler ne olursa olsun, Maxwell'in "yayıncı" rolü ona *de facto** baş editör** olma hakkını verir mi? Gazete sahiplerinin rollerini editörlerinin rollerinden ayıran hangi gelenekleri Maxwell ihlal etmişti? Gazeteciler nasıl itiraz edebilirlerdi? İşletmecilik ve editoryal işlevler arasındaki ayrım yasalar ya da başka bir yolla sağlanabilir miydi ya da sağlanmalı mıydı? Bu sorular tekelcilik, siyasal nüfuz ve basın ile diğer medyanın demokratik bir toplumdaki rolüyle ilgili daha geniş meselelerden herhangi bir biçimde ayrılabilir mi?

Robert Maxwell'in *Daily Mirror*'la uzun süren efsanevi birlikteliği, başka örneği görülmeyen bir olay olsaydı bu sorular dipnot olarak kalabilirdi. Oysa Britanya'da "basın özgürlüğü" kavramının dalgalı bir geçmişi ve belirsiz bir gelecceği var. Basın özgürlüğünün temelinde bulunan yayımlama hakkı, gazete sahipliğine bağlıdır ve editoryal bağımsızlıkla ilgili bir hüküm yoktur. Aslında yayına hiç müdahale etmeyen bir yaklaşımı benimseyen ve uygulayan pek az patron var. Robert Maxwell yaşamı boyunca hem fiziksel hem de biçimsel olarak varlığını öyle belli ediyordu ki, sonradan ortaya çıkan mali skandallarla ölümünden sonra da adını duyurmaya devam edecek gibi görünüyor. Ama işlere bizzat karışan bir gazete patronu olarak diğer patronlardan fazlaca farklı olduğu söylenemez.

Fleet Street basın baronu modeli Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki yıllarda ortaya çıkmıştı. *The Times* ve *Daily Mail*'de

---

*. Fiili olarak. (ç.n.)

** Aslında metinde editor-in-chief olarak geçen tanımlama bizde gazetelerin yayın yönetmeni olarak karşılanmaktadır, ama kitabın bütününde sık sık geçen "editör" sözcüğü dilimize yerleşmiş olduğu için "baş editör" demeyi yeğledim. (ç.n.)

Northcliffe, *Daily Express*'te Beaverbrook amansız bir siyasal güç elde etme çabasındaydılar. Gazeteleri üzerindeki derin kişisel denetimleri genel içeriğe, haber değerlerine, basıma ve günlük yönetime olduğu kadar siyasal görüş sütunlarına da yansıyordu. Gazetedekiler telefonla yapılan ısrarlı engeller, acil yönergeler ve tersleyen notlarla çalışmaya alışmışlardı.

1922'de Northcliffe'in ölümünden sonra kardeşi Lord Rothermere, Muhafazakâr hükümet için bir siyaset gündemi oluşturma çabasında Beaverbrook'a katıldı. Bu durum Baldwin'in 1931'de onları "sorumsuz güç" olmaya çalışmakla itham etmesine yol açtı.[7] Gazete patronlarının bu tür davranışları demokratik işleyişe yapılmış apaçık bir müdahaleydi. Ancak on altı yıl sonra yüzsüz Beaverbrook ilk Kraliyet Basın Komisyonu'na utanmadan, gazetelerini "başka bir şey için değil, yalnızca propaganda yapmak amacıyla"[8] işlettiğini söylerken bir çeşit etik ihlalinden mi, yoksa patron olarak haklarını kullanmaktan mı suçlanabilirdi?

Mayıs 1968'de Northcliffe'in yeğeni ve Daily Mirror Gazeteleri Başkanı Cecil Harmsworth King, Beaverbrook ve Rothermere tarafından 1931'de açılan yolun sadık bir takipçisi oldu. İşçi Partisi'nden olan Başbakan Harold Wilson'ın istifa etmesini ve yerine "tarafsız" birinin getirilmesini isteyen, "Artık Yeter" başlıklı imzalı bir editorya yazısı yazıp yayımladı.[9] Grubun diğer gazetelerinin editörlerine bu yazı çıktıktan sonra görüşleri soruldu, onlar da görev gereği destek verdiler; ama pek yeterli olmadı. King'in açıklaması siyasi olarak hiç etkili olmadığı gibi kişisel olarak da fiyaskoydu. Çünkü geleneksel bir patron değil, yalnızca yönetim kuruluna karşı sorumlu bir şirketin başkanıydı. Beklendiği gibi, işine son verildi. Ama alışılagelen yayıncı-editör ilişkisine pervasızca müdahale ettiği için değil, şirketin hükümetle ilişkisini tehlikeye soktuğu için.

1969'da, o sıralarda tanınmamış bir Avustralyalı gazete patronu olan Rupert Murdoch, zarar etmekte olan *News of the World*'e ya-

7. Fleet Street'in tarihiyle ilgili araştırma için bkz. Örn. James Curran ve Jean Seaton, *Power Without Responsibility: The Press and Broadcasting in Britain*, 4. Basım (Londra, Routledge, 1991) veya Simon Jenkins, *The Market For Glory* (Londra, Faber & Faber, 1986).

8. *Royal Commission on the Press 1947-49, Minutes of Evidence, 26th Day*, 8656. Par., Cmnd 7416.

9. *Daily Mirror*, 10 Mayıs 1968.

tırım yapması için Carr ailesi tarafından davet edildiğinde ilk kez İngiliz medya sahnesinde boy gösterdi. Aileyi Robert Maxwell'in yağmacı avanslarından kurtarmak için değil tabii. Murdoch hemen gazeteyi yeniden düzenlemeye başladı. Hayretler içinde kalan editör itiraz edince sözünü sakınmadan, "bunca yolu hiç bir şeye karışmamak için gelmedim"[10] dedi.

Murdoch altı ay içinde *News of the World*'ün pazar yayınlarının mülkiyetini tamamen alarak denetimi ele geçirdi. Dokuz ay içinde zor durumdaki günlük *Sun* gazetesini çok ucuza satın alarak, pervasız, ucuz pazara seslenen bir boyalı gazete haline getirdi. Gazete bu yeni haliyle kısa zamanda, Britanya'nın en popüler gazetesi *Daily Mirror*'dan daha çok satmaya başladı. Böylece Murdoch'un uluslararası medya imparatorluğu başlamış oldu. İmparatorluk büyüdükçe bölgesel yöneticilere ve güvenilir editörlere daha çok denetim verildi. Ancak Murdoch'un işletmecilik yaklaşımında dikkati çeken özelliği, dünyanın değişik yerlerindeki gazetelerinin, dergilerinin ve televizyon şirketlerinin üslubuna, içeriğine ve siyasasına her zaman müdahale etmeyi sürdürmesi oldu.

1977'de Beaverbrook'un ölümünden on üç yıl sonra, durumu pek iyi olmayan *Daily Express* grubu, emlak ve inşaat şirketi Trafalgar House tarafından satın alındı. Çalışma yaşamını müteahhitlikle geçirmiş olan Victor (sonradan Lord oldu) Matthews başkan oldu. Çok geçmeden basın baronu pozuna büründü. Oysa daha önceleri gazeteleri yarış sayfaları dışında pek okumadığını, ciddi gazetelere ise hiç bakmadığını sıkılmadan itiraf etmişti.[11] Bir röportaj sırasında, gazeteciliğin bağımsızlığı konusunda güvence verici bulduğu şu meşhur sözleri söylemişti: "Bundan sonra editörler benim siyasama uygun davrandıkları sürece tam bir serbesti içinde olacaklardır".[12]

Diğer patronlar kadar ihtiyatlı olmayabilirdi, ama Matthews'ın yaptığı yalnızca gördüğü kadarıyla mülkiyet sahibinin geleneksel haklarını kullanmaya çalışmaktı. Ancak editoryadan pek anlamadığı için aktif ve eksantrik müdahalelerde bulunamayışı, "ge-

10. Aktaran Curran ve Seaton, a.g.e., s.81.
11. Jenkins, a.g.e., s.128.
12. Aktaran Jenkins, a.g.e., s.129.

çerli anlayışı" tam olarak uygulayamamasına yol açtı. Bir keresinde *Evening Standard*'ın editörü, komünizm dünyasını yok etmek için gazetede Moskova'ya nükleer saldırı çağrısı yapmaya kalkışan Matthews'ı vazgeçirmek zorunda kalmıştı. O sıralar *Express* gazetesinde yedi yılda beş editör bir yandan patronun vatanperverlik, kraliyet ailesi ve Muhafazakâr Parti siyasalarını destekleyen uzun siyasi nutukları ve tavsiyeleriyle uğraşırken, bir yandan da satışların düşmesini durdurmak için umutsuzca çabalıyorlardı.

Bu editörlerden Derek Jameson, yaşamı boyunca İşçi Partisi'ne oy vermiş biriydi ve Matthews kendisini 1977'de işe aldığında *Daily Mirror*'ın editör yardımcısıydı. Jameson, kişisel siyasetine rağmen kendisine bu işin teklif edilmesinden onur duyduğunu, ama *Express*'in Muhafazakârları hesapsızca desteklemesiyle uyuşamayacağını söyledi. Matthews ise "Önemli değil," dedi, "Tory* gazetesini İşçi Partisi gazetesine çevirecek kadar aptal olamazsın".[13] Jameson'ın profesyonelliğine yapılan bu iltifat aynı zamanda kendi siyasi görüşlerini sansür etmesi yolunda bir çağrıydı.

Jameson düşünüp taşındıktan sonra işi kabul etti. Popüler gazetelerde geçen uzun meslek yaşamından sonra, özellikle İşçi Partisi'ni destekleyen *Mirror*'ın yakın geleceğinde böyle bir boşluk olmadığına göre, muhafazakâr bir gazetede bile olsa, editörlük teklifini geri çeviremezdi. Bu tür sorunlar kuşkusuz başka türlü yaşanmazdı. Matthews, *Express*'in ucuz pazara dönük yayını olan ve editörü, kadrosu ve potansiyel okuyucularının büyük kısmı İşçi Partisini destekleyen *Daily Star*'ı muhafazakâr bir gazeteye dönüştürmekte zorluk çekmedi.[14]

Ciddi basın da editörler ve patronlar arasındaki ihtilaftan muaf değildi. 1980'lerin başında farklı nedenlerle *The Times* ve Pazar gazetesi *Observer*'da halka yansıyan iki büyük tantana çıktı. Bunların merkezinde modern basın baronlarının en güçlüsü Rupert Murdoch, Lonrho'nun baş yöneticisi "Tiny" Rowland ve patron olan diğer işadamları bulunuyordu.

1981'de Murdoch ihtilaflı bir şekilde *The Times* ve *The Sunday*

* İngiliz Muhafazakâr Parti yandaşı. (ç.n.)
13. Aktaran Hollingsworth, a.g.e., s.23.
14. a.g.e., s.231-6.

Times'ı ele geçirerek ülkenin en prestijli günlük gazetesiyle en çok satan Pazar gazetesi *Sun* ve *News of the World*'ü birleştirdi. Bunlar popüler basının rakipsiz liderleriydi. Bu durum gelişmiş tekelleri ve gazete sahipliğindeki birleşme kurallarını yıktı. Yeni Muhafazakâr hükümet 1979 genel seçimlerindeki desteğinden dolayı Murdoch'u adeta ödüllendirmişti.

Bu iki ciddi gazete 1966'da, Roy (sonradan Lord) Thomson tarafından aynı mülkiyet altında birleştirilmişti. On yıl boyunca da, patronluk gücünü kötüye kullanmaya çalışmayan prestij sahibi bir adamın denetimi altında varlığını sürdürmekten memnundu. Ancak Lord Thomson 1976'da ölünce mirasına konan oğlu, gazetelerin elektronik çağa ayak uydurmasına karar vererek kısmen bilgisayarlı üretime geçmeyi planladı. Bu durum kuşkusuz, şirketin yerleşik matbaalarına meydan okumak demekti.

Ortaya çıkan ihtilaflar nedeniyle gazeteler 1978 aralık ayından sonraki yılın kasım ayına kadar yaklaşık bir yıl süreyle yayımlarına ara verdiler. Bu dönem içinde alternatif yapılanma için değişik fikirler ortaya atıldı, olası tasarılar arasında gazetecilerden oluşan kooperatif bir sahiplik sistemi de vardı. Sonuçta Times Gazeteleri aslında matbaa sendikalarının hâkimiyetine girdi, kayıplar ve zararlar çoğalmaya devam edince de Thomson Organizasyonu, şirketi satılığa çıkardı.

Satın almaya talip olan tek kişi Murdoch değildi gerçi, ama geleneksel Fleet Street üretim tekniklerine meydan okumada Thomson gibi başarısız olmayacağını kendi tarihinde göstermişti. Murdoch'un ilk olarak üstlendiği işe tezahüratta bulunan siyasi tantanayla başa çıkması gerekiyordu. Gözlemci "bağımsız yöneticiler"in güçleri yeniden onaylanmış ve editoryaya tam özgürlük güvencesi verilmişti. Murdoch iyi niyetini göstermek üzere *The Sunday Times*'ın en eskilerinden, ödüllü ve itibarı oldukça yüksek editörü Harold Evans'ı gazetenin günlük baskılarını ele alıp canlandırmak üzere davet etti.

Bir yıl içinde yeni patronun vaatlerinin alaycı yüzü ortaya çıkmaya başladı. Genellikle New York'tan ve başka bölgelerden gelen haberlerin seçimiyle, haberler ve yorum arasında kurulacak dengeyle ilgili yönergeler editöre ulaşmaya başladı. Murdoch, Thatcher hükümetiyle ilgili eleştirileri azaltarak veya ortadan kaldırarak *The Times*'ın siyasi çizgisini değiştirmeye çalışıyordu.

Evans direnince baskı yoğunlaştı. İdari denetim Murdoch'un vaatlerinin tersine, tüm editoryal masrafları kısıtladı. Patron editörüne karşı entrikalara başlamıştı. Evans sonunda istifa etti. Bağımsız yöneticilerin "gözlemci" güçleri, "gönüllü" bir protestoyla baş etmekte yetersiz kalmışlardı.[15]

1985'te, Murdoch'un siyasi tavırlarını benimseyen editörleriyle hem *The Times* hem de *The Sunday Times*, patrona ait diğer çığırtkan boyalı gazetelerin yanı sıra İngiliz yayıncılığında deregülasyon için kampanyaya sarıldılar. Editoryal fikir sütunları ve sansasyonel haber hikâyeleriyle özellikle BBC'ye ve genel olarak da kamusal hizmet yayıncılığına karşı çıkmaya başladılar. Bu kampanyanın iki amacı vardı. Murdoch dört kanallı Sky-TV uydu servisini başlatmak üzereydi, arkadaşı Başbakan Margaret Thatcher da "serbest piyasa" uğrundaki gayretlerinin doruğundaydı.

Her gazetenin, patronun müdahalesi olmadan kendi fikrini geliştirip sürdürmekte özgür olduğu Roy Thomson günleri çok gerilerde kalmıştı. Thomson her zaman şunda ısrarlıydı:

> "Bir gazetenin editoryal sütunlarının, yüksek yeteneklere sahip ve kendini işine adamış profesyonel gazeteciler tarafından özgürce ve bağımsız bir şekilde yürütülmeden, olması gerektiği gibi yaşayabileceğine inanmıyorum."[16]

Murdoch'un Times Gazeteleri'yle ihtilafı daha önceden ve başka gerekçelerle ortaya çıkabilirdi, ama Observer başka türlü bir krize yol açtı. Thomson'ın öldüğü 1976 yılında Murdoch liberal, bağımsız ama mali açıdan zayıf pazar gazetesini almak üzere aslında davet edilmişti. Ancak gazete çalışanlarının güçlü itirazları sonucunda teklif geri çekilmiş, merkezi Los Angeles'te bulunan ve pek de hayırsever olmayan Atlantic Richfield adındaki bir Amerikan petrol şirketine devredilmişti. Dört yıl geçtikten ve 20 milyon dolar gibi bir para harcandıktan sonra gazete, prestij arayan, İskoçya'da gazeteler grubu ve Afrika'da önemli yatırımları olan bir başka zengin şirketler grubuna, Tiny Rowland'ın Lonrho In-

15. Harold Evans, *Good Times, Bad Times* (Londra, Weidenfeld & Nicholson, 1983). Burada Thomson'la çalışma yılları ve Murdoch'la aralarındaki çatışmayı ayrıntılı olarak anlatır.

16. Alıntının yapıldığı yer Evans, a.g.e., s.491.

ternational grubuna devredildi.

Rowland ve *Observer*'in editörü Donald Trelford arasında nisan 1984'te çıkan ihtilaf, İngiliz ulusal siyasetinden çok, ticari bağlantılardan kaynaklandı. Trelford, Lonrho şirketlerinin yılda 15 milyon pound kâr elde ettiği Zimbabwe'de ordu tarafından yapılan tüyler ürpertici zulüm iddialarıyla ilgili tam sayfa bir haber yayımladı. Rowland hemen Zimbabwe Devlet Başkanı Robert Mugabe'ye bir özür telgrafı çekip Trelford'u sert bir şekilde azarladı. Editör olayın geçersizliği yolundaki şikâyetleri reddedince Rowland, Lonrho'nun bütün reklamlarını *Observer*'dan çekme tehdidinde bulundu ve Robert Maxwell ile gazetenin satışını görüşmek üzere gösterişli bir buluşma gerçekleştirdi.

Bu olayda gazetecilerin gözünü korkutmak için yapılan işbirliği başarısızlıkla sonuçlandı. Editör, gazetecilerin tam ittifakıyla geri döndü, gazetenin beş bağımsız "gözlemci" yöneticisi de Rowland'ı "uygunsuz patronluk müdahalesi" yapmakla suçlayarak Trelford'a "editoryal özgürlüğünü oluşturmak ve mesleki doğrularını korumak için gayret göstermesi" yolunda tam destek verdi.[17] Durumu kurtarmak ve anlaşmazlığı gidermek üzere Trelford'un editör olarak kalması uygun bulundu. Ancak sonradan yaşanan olaylar özerkliğini ve hareket özgürlüğünü zedeledi.

1980'ler boyunca Tiny Rowland, Knightsbridge'deki ünlü Harrods mağazasının mülkiyetiyle ilgili Bizans oyunlarıyla dolu ısrarlı bir ihtilafla uğraşmak zorunda kaldı. Lonrho'nun House of Frasers mağazalarını satın alma girişimi Rowland'ın iddiasına göre, biraz karanlık geçmişleri ve şüpheli zenginlikleriyle tanınan üç Mısırlının, Fayed kardeşlerin teklifini tercih eden Ticaret Bakanlığı ve Thatcher hükümetinin çeşitli bakanları tarafından hileli bir şekilde engellenmişti. Kaçınılmaz olarak *Observer* da bu ihtilafa bulaştı.

30 Mart 1989 Perşembe günü bu pazar gazetesi şaşaalı bir reklam çığırtkanlığıyla bütünüyle Lonrho'nun o öğleden sonra Lordlar Kamarası'nda görüşülecek olan hukuki durumuna ayrılmış bir "özel baskı" yaptı. Bu pahalı jestin gazetecilik haber değerleriyle ya da editörün özel tercihiyle uzaktan yakından bir ilgisi yoktu ta-

17. *Observer*, 22 Nisan 1984.

bii. Olay üst mahkemeye itaatsizlik olarak değerlendirilinceye dek ancak birkaç yüz nüsha satılmıştı. Bu durum, gazetenin adının ve ününün patron tarafından kötüye kullanılmasından başka bir şey değildi.

Tam o sıralarda *Observer*'in haber odasında da hummalı bir tartışma yaşanıyordu. Lonrho'nun dünya çapındaki bağlantıları ticaret ve diplomasi çevrelerine rahatça girmek açısından gazeteye ayrıcalıklı bir yer sağlıyordu. Trelford da bu yüzden Rowland'ın elde ettiği tiyoların ve şahsi teşebbüslerinin, kendi gazetecilik meziyetlerinden yararlandığını ve bu durumun kadrolu muhabirlerini hep rahatsız ettiğini söylüyordu. Olaylar 1989'da British Aerospace'in Suudi Arabistan'a Tornado savaş uçağı satmak için büyük rüşvet verdiği iddialarıyla patlak verdi. Bilgi, Rowland ile iş bağlantısı bulunan bir Alman'dan gelmişti. Trelford bu adamla ocak ayında İran'a giden yüksek düzeyde bir Lonrho delegasyonuna eşlik ederken tanışmıştı.

Londra'ya dönünce *Observer*'ın editör yardımcısı ve anahtar durumundaki araştırmacı gazetecisi David Leigh, bir başka "Lonrho kovanına" dokunmayı reddetti. Kendi anlatımına göre, rüşvet dosyası gazetenin ofislerinde haftalarca oradan oraya taşındı, gazetecilerin her biri, konuyu inceleyemeyeceğini ya da kaynağı belirsiz haberin işlenemeyeceğini söyleyerek dosyayı reddetti. Bu sırada dosyaya öncelik vermesi için editörün üstündeki baskı büyüyordu ve nihayet yüksek düzey yönetici tarafından yazılmış iki haber mart ayında gazetede çıktı. Leigh, doğrudan patron etkisiyle ilgili şikâyetlerini *Observer*'ın Ulusal Gazeteciler Sendikası temsilcisine, oradan da bağımsız yöneticilere bildirdi.

Bu "temyiz mahkemesi" suçlamaları kanıtlayan hiçbir şey olmadığına karar verdi. Trelford bağımsız yöneticilere yaptığı açıklamada olayın kamusal yararının bulunduğunu, Lonrho bağlantısının saklanmadığını, *Observer* muhabirlerinin kendilerine gelen dosyaları geri çevirmede özgür olduklarını, hiç kimsenin mesleki olarak bundan zarar görmediğini söyledi. Rowland'ın baskı

18. Lonrho'nun ticari kazanç elde etmesi için en uygun olan yol kuşkusuz Rowland'ın eline, British Aerospace'i ama resmi olarak da House of Fraser'ı ve Ticaret ve Endüstri Dairesi'nin başkanı Profesör Roland Smith'i rahatsız etme fırsatının geçmesiydi.

yaptığını veya Lonrho'ya ticari kazanç sağlandığını reddetti.[18]

Leigh bağımsız yöneticilerin kararının tam bir temize çıkarma operasyonu olduğunu gördü. Gazeteden ayrıldı ve sonradan Thames Televizyonu'nda *This Week* programında çalışmaya başladı. "Utanç duydum" diye yazdı *Guardian*'da:

> Bu benim bildiğim kadarıyla gazetecilik değildi. O gazete de benim çalışmaya gittiğim *Observer* değildi. Artık hastalıklı bir gazete olduğunu fark ediyordum. Hiç kimse benim kendi gazetemdeki potansiyel ihtilaflarla yeterince ilgilenmezken ben nasıl olur da milletvekilleri ve işadamları arasındaki ihtilafları anlatan haberler yazabilirdim?[19]

Fleet Street'te tarih sık sık tekrar eder. Önce trajedi sonra komedi olarak. 16 Haziran 1991 günü *Observer*'da tanınmış bir gazeteci olan Julie Flint imzalı "Malawi'den Mektup" başlıklı kısa bir yazı yayımlandı. Şakacı bir üsluptaki yazıda Malawi'nin yaşlanmakta olan eksantrik Yaşam Boyu Devlet Başkanı Dr. Hastings Banda'nın ülkede "ahlâki kural" uygulamaya yönelik tuhaf girişimlerinden söz ediliyordu. Banda potansiyel ayrımcıları da hemen içeri tıkmasıyla tanınıyordu. Ertesi hafta gazetede "haberlerimizde yer alan bir yanlışlıktan" dolayı üzüntülerini bildiren bir özür yazısı, Banda'nın siyasi derneklerinden birinden gelen bir tekzip yazısı ve Londra'daki Malawi elçiliğinden gelen bir kınama mektubu yayımlandı. 30 haziranda ise daha aşırıya gidilip kişisel olarak Yaşam Boyu Devlet Başkanı'na yönelik bir özür yazısı yayımlandı. Lonrho'nun tabii ki Malawi'yle önemli zirai ve ticari bağlantıları vardı. *Observer* için 1984'teki günler çok gerilerde kalmıştı.

Acaba eski *Sunday Express* editörü Robin Morgan'ın bu son *Observer* olayıyla ilgili bir yorumunda söylediği gibi bütün bunların daha Makyavelci bir açıklaması mı vardı?[20] Yoksa Trelford bilerek bir riske girip Rowland'a, bedeli sonradan dalkavukça özür dilemek olsa da, hiçbir şeyin "sınırların dışında" kalmadığını mı göstermek istedi? Bu kadar cömert olamayan diğer yorumlar Morgan'ın şu fikrine şartlı destek verebilirlerdi: "gazete sahiplerinin

19. *Guardian*, 3 Temmuz 1989.
20. *Guardian*, 15 Temmuz 1991.

çoğu, editörlerinin içgüdülerine ve görüşlerine milyonlar yatırıp, onlara önemli ölçüde bağımsızlık verirler. Tek bir şartla; satış başarısı".[21]

C. BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ: KİMİN ÖZGÜRLÜĞÜ?

Gazete sahipleri her zaman, ayrıntılarda farklılıklar olsa bile genel siyasalarını paylaşan, en azından kabul eden bir editörle anlaşarak kendi konumlarını sağlama almaya çalışırlar. İdeal olarak editörün görevi de, bu genel siyasanın takip edilmesini temin etmektir. Bu arada gazetecilerden kendi ilkeleriyle ve gerçekler hakkında bildikleriyle çelişkiye düşecek şeyler yazmalarını istememesi gerekir. Uygulamada "editoryal bağımsızlık" genellikle patron tarafından belirlenen siyasi düzen veya temel meseleler hakkında stratejik kararlar alma konusuyla değil; günlük üslup, içerik ve editorya bütçesi konularıyla sınırlıdır.

Bunun yanı sıra, satış savaşı ne kadar şiddetli olursa, editörler üzerindeki ticari baskı da o kadar artacak; gerçeklik, geçerlilik ve etik açıdan kabul edilebilirlik konularındaki gazetecilik standartları zarar görecektir. Pazarlamacılıkla ilgili ticari kararlar ve yayıncının sorumluluğu, kolaylıkla editoryanın gereklerinin önüne geçecektir. Gazetenin prestiji veya satış oranı ne kadar yüksek olursa, Maxwell'in *Daily Mirror*'ı gördüğü gibi, gazetenin sahibi için "megafon" olma cazibesi de o kadar artacaktır.

Patronla sert ilişkiler içindeyken editör sıkıntı çektiğine göre, kadrolu sıradan gazetecilerin normal koşullarda bile gazetenin siyasi veya etik temelleri konusundaki gidişatına meydan okuma şansları genellikle pek yoktur. Haber odasının normal işleyişi içinde, özellikle popüler basında, muhabirlerden gelen haberler, yazı işleri müdürleri veya "arka sıralardaki" yönetici editörler tarafından sıraya konup yeniden yazıldıktan sonra yayımlanır. Siyasi sivrilikler törpülenir, yeni "gerçekler" katılır ve haberin açısı incelikle değiştirilir. Hatta bundan önce de, kullanılacak hikâyelerin seçilmesi ve bunların hangi gazeteciler tarafından işleneceği, pat-

21. a.g.y.

ronun kararlaştırdığı siyasi çizgi veya editörün belirlediği sunum biçimini temin edecektir. Bütün bunlar doğrudan yönergelere gerek kalmadan sağlanır.

Eğer sorun çıkarsa ve editörle tartışılarak çözümlenemezse, muhabirin yalnızca iki seçeneği vardır; istifa etmek ya da basılan habere imzasını atmamak. İstifa etmek kuşkusuz başvurulacak en son şeydir. Dayanılamayacak kadar kışkırtılmazlarsa çalışanların kendilerini korumak ve güvence altına almak üzere izleyebilecekleri tek yol statükoyu pragmatik olarak kabul etmektir. Bir gazetenin çıkartılması, müthiş baskılar altında oynanan bir takım oyunudur. Bu koşullar altında "profesyonellik" kolaylıkla "ilkeler"e ilişkin daha soyut sorunları ikame edebilir.

Maxwell gibi kendisini takım kaptanı, teknik adam ve hakem bütünlüğü içinde gördüğü iyi bilinen bir patron bile, oyunu kendi koyduğu kurallara göre oynamaya hazır bir takım oluşturabiliyordu. *Mirror*'ın ölüm duyurularına ayrılmış sayısının gösterdiği gibi, bazı gazeteciler onun ne yapacağı önceden bilinmez tavrını ilginç buluyor, kendilerinden bir şeyler istediği zaman memnun oluyorlardı. Bazıları içinse durum farklıydı. Roy Greenslade, Ocak 1990'da editör olarak işe alınmış bir "yabancıydı". Oyunda kimin kaç sayı attığını biliyordu; ama işin prestijine kapılmıştı ve "masumiyet ve küstahlıkla karışık, hiçbir hikâye anlatıldığı kadar kötü olamaz diye düşündüm. Ama o kadar kötü olduğu takdirde, diğerlerinin yanlışlarını ortaya çıkartan adam ben olurum dedim".[22]

Greenslade on dört ay görev yaptığı gazetede haberleri ve siyaset yazılarını güçlendirmek, eski kampanya alışkanlıklarını ye-

22. *The Sunday Times*, 8 Aralık 1991. Greenslade, Maxwell'in *Mirror*'ın editörü Richard Stott tarafından yürütülen bağımsız bir şirket olan *Sunday People*'ı kurtarma teklifiyle iş başına getirilmişti. Maxwell, kendi karakterine yakışır biçimde sonradan fikrini değiştirdi. Greenslade ayrılırken Stott *Mirror*'ın editörü olmayı sürdürdü.

23. İronik olarak, Greenslade'in zamanında yayımlanan *Mirror*'ın en önemli araştırması Maxwell'in kin beslemekte olduğunun bütün işaretlerini taşıyordu. Stott'un başlattığı bir soruşturmaya dayanarak Mart 1990'da yayımlanan bir dizi yazıda Ulusal Maden İşçileri Sendikası fonlarının beş yıl önceki kömür anlaşmazlığı sırasında, sendika başkanı Arthur Scargill tarafından hileyle kötüye kullanıldığı iddia ediliyordu. İngiliz Basın Ödülü almış olmasına rağmen bu "araştırma" aslında "çek defteri gazeteciliğine" ve suçu sabit görülmüş bir do-

nilemek üzere *Mirror*'ın gazetecilerinden tam destek almıştı.[23] Bu geçen zamanı, Maxwell'le yaşanan sürekli bir didişme dönemi olarak tanımlar: "fazla sorun yaratmadan, kaçamaklı davranarak, duyguları gizleyerek, geri çekilerek...10. kattaki canavarla başa çıkmak için başlatılan sürekli bir taktik savaşı".[24] Sonunda somut bir gerekçe veya açıklama yapılmadan kovuldu. Ama resmi çalışma kontratı imzalanmamış olduğu için Maxwell, Greenslade'den tazminat parası karşılığı bir "sessizlik yemini" aldı ve aralarındaki anlaşmazlıklardan söz ederse işi resmiyete dökeceği tehdidinde bulundu.

Mirror'da toplumsal ve siyasi konularda sol-kanat bir perspektifle yazmaya kalkan gazetecilerin önündeki seçim her zaman netti. Ya Geoffrey Goodman, David Seymour ve John Pilger'ın yaptıkları gibi gazeteden ayrılmak, ya da köşe yazarı Paul Foot gibi dikkatli davranarak otosansür uygulama zorunluluğuna rağmen bir şeyler elde etmek umuduyla gazetede kalmak. Son yıllardaki editoryal çarpıtmalara rağmen Mirror Grubu Gazeteleri, kitlesel dağılımdaki popüler basın arasında İşçi Partisi'ni destekleyen tek grup olarak kaldı.

1980'ler boyunca patronlar tarafından savunulan, istedikleri biçimde "propaganda yapma" hakkını yansıtan rakip gazeteler, Muhafazakâr hükümetin faaliyetlerini eleştirmek yerine övgüler düzmekteydiler. Aynı zamanda bu patronların hızına kapılan piyasadan pay alma rekabeti sonucunda gazetecilik değerleri amansız bir şekilde düşerek sansasyonel kalıplar ve hafif meşrep eğlence değer kazandı.

Guardian, The Independent, Financial Times gibi ciddi basın gazeteleri ağırbaşlılıkla kamu yararını gözetme rolünü üstlendiler. Ama değişmekte ve giderek karmaşık hale gelmekte olan demokratik toplumda, var olan ulusal gazeteler tarafından pek de iyi kullanılmayan değer ve görüş açılarının çeşitliliğine gereksinim vardır. Basın hem özel endüstri hem de kamusal kurum olmasından kaynaklanan ikili bir işlevi üstlenmektedir. Hükümet ve iş dünyası

---

landırıcıdan alınan onaylanmamış delillere dayanıyordu. Bkz. Campaign for Press and Broadcasting Freedom, *Free Press*, no.64, Haziran 1991.

24. *The Sunday Times*, 8 Aralık 1991. Roy Greenslade, *Maxwell's Fall*'da, (Londra, Simon & Schuster, 1992), Cap'n Bob'la geçen zamanının grafiğini veriyor.

üzerinde gözlemci olarak, demokratik kararların doğru bir şekilde alınması için gerekli enformasyonu sağlayarak, kamuoyunun ve toplumsal değerlerin temsilcisi olarak rolünü uygulayabilmesi için basında editoryal bağımsızlık şarttır. Öte yandan tarih gösteriyor ki, editoryal bağımsızlığa en iyi desteği kârlılık sağlamaktadır. Basının demokratik bir kurum olarak varlığını sürdürmesi, endüstri içinde ayakta kalabilmesine bağlıdır.

Daily Mirror'ın el değiştirmek üzere olmasıyla ilgili olarak yaptığı bir yorumda *The Independent*'ın dile getirdiği gibi, gazete sahiplerinin, yatırımlarının yalnızca ekonomik geri dönüşünü görmek isteyen kişiler olması belki de en ideal durumdur. *The Independent*'ın bu baş yazısında söylendiği gibi, maddi kazançtan başka nedenlerle bu işe girişenler çok geçmeden ellerindeki malı siyasi ve ticari etkide bulunmak için kullanmaya çalışırlar.[25] Siyasi irade diye bir şey varsa, şu anda bulunan mülkiyet birikimi kırılıp, merkezi bir fon aracılığıyla yeni parasal kaynak yolları sağlanarak, basının radikal bir şekilde yeniden yapılanması yolundaki öneriler ciddiyetle ele alınmalıdır.[26] Bu öneriler "basın özgürlüğü"nü bir mülkiyet hakkı olarak gören geleneksel düşünceye meydan okumaktadır. Bu da, gazete sahiplerinin etik yükümlülüklerini yeniden değerlendirme yolunda atılan bir ilk adımdır.

---

25. *The Independent,* 10 Aralık 1991. 7 Ocak 1992'de *European*'ın David ve Frederick Barclay tarafından satın alındığı duyurulmuştu. Monaco'da inzivaya çekilmiş olan bu iki kardeşin patronluğun debdebesini kullanmak gibi bir niyetleri yoktu.

26. Bkz. Örn. James Curran, "Mass Media and Democracy: A Reappraisal," J. Curran ve M. Gurevitch, *Mass Media and Society* (Londra, Edward Arnold, 1991), s.82-117 ("Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme", S. İrvan, der. *Medya, Kültür, Siyaset,* Ankara; Ark Yay., 1997, s. 139-97) ve Campaign for Press and Broadcasting Freedom, *Free Press,* no.65, Temmuz 1991.

IV
İfade özgürlüğü, medya ve hukuk

David Burnet

> Yazarlarken yaşadıkları katı kısıtlamaları methediyorsun
> Sana katılıyorum, tamam:
> Gem ve zincir yerli yerinde kullanılmış
> İyi ama şu at nerede Allah aşkına?[1]

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi'ne göre "İfade özgürlüğü ancak önemli başka bir amacın geliştirilmesi yönünde toplumsal bir gereksinimin baskısı varsa sınırlandırılabilir." Bu özgürlük yasalarca belirlenmiş olan koşullara bağlı ve "demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin yararı için zorunlu"dur. Devlet sırlarıyla ilgili yasal düzenleme ve Birleşik Krallık'taki buna bağlı yasal sınırlamaların yakın tarihi içler acısıdır. "Özgürleştirme" ile ilgili vatanperver retoriğe ve idarecilerin yaldızlı konuşmalarına

1. Roy Campbell, "On Some South African Novelists," *Collected Poems* (Londra, *The Bodley Head*, 1960) At, bu bağlamda basın özgürlüğü olarak düşünülebilir.

rağmen ifade özgürlüğü giderek ihlal edilmekte ve sözleşmenin ruhuna itibar edilmemektedir. Aslında baskı ve sıkıntının yükselme işareti belki de birkaç yıl önce kaydedildi. 1987'nin sonunda mahkeme emirlerinin[2] ortaya çıkmasıyla, 1989'daki yasa hükmüyle vardığımız şu andaki berbat durum, öldükten sonra yaşam üzerine tefekküre dalmak gibi bir şey.

Başka şeylerden ayırarak yasal sınırlamalar üzerinde odaklanmak ne kadar etkileyici olsa da yapaydır. Maalesef Birleşik Krallık'ta gazeteciler ve bilgilerini (ve eleştirme kapasitelerini) savunulabilir yasal alanın daralan kuşatmasında geliştirmeye çalışanlar, yoruma bağlı ve varlığını şaşırtıcı biçimde göstermeye çalışan çeşitli ekstra yasal sınırlamalarla da mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Bunların arasında siyasi ortamın zamana ayak uyduramayan gizlilik saplantısı, resmi D-Notice* kısıtlamaları, kaynağı gösterilebilen ve gösterilemeyen "sızıntıların" ve genel olarak resmi iletişimin doğurduğu sorunlar sayılabilir. Bütün bunlar, kurumsal gizlilik alanının kendisinin bir sır olarak kaldığı yolundaki alaycı klişeye yol açmaktadır. Buna benzer olarak yeni yapılan yasal düzenlemeyle bazı suçların açığa çıkarılmasının kendisi, cezayı gerektiren suç sayılmaktadır.

Thatcher döneminin bu alanda hummalı bir yasal düzenleme oluşturma furyasına girip, 1989 yılında Devlet Sırları Yasası ve Güvenlik Hizmeti Yasası gibi yasaları çıkarmasına karşılık İfade Özgürlüğü yasasıyla ilgili hiçbir girişimde bulunmaması bir rastlantıdan ibaret olamaz. Yürürlükteki ceza hukuku *Ponting*[3] gibi davalarda ve *ex post facto*** gerektiren olaylarda görüldüğü gibi yetersiz kalmaktadır. Güveni kötüye kullanmayla ilgili medeni hukuk ve buna uygun olarak mahkemeye itaatsizlikle ilgili ceza hukuku oluşturulurken, yargı gücü, gazetecilerin ve genel olarak medyanın ifade özgürlüğüne burunlarını sokma konusunda (genellikle alt düzeydeki bazı istisnalar hariç) neredeyse yöneticilerle

2. *My Country Right or Wrong* gibi zararsız radyo programları da diğer yayınlar gibi tepki aldı. (*My Country Right or Wrong,* BBC Radyo 4, 28, 29 ve 30 Haziran 1988. Önceden mahkeme emriyle yasaklanmıştı.)

* D-Notice: İngiliz hükümetinin ulusal çıkarlar açısından sakıncalı bulduğu bazı bilgilerin yayımlanmaması konusunda gazetelere yaptığı uyarılar. (ç.n.)

3. R. V. *Ponting* [1985] Crim LR 318.

** ex post facto: daha önceki olaylara uygulanabilme özelliği. (ç.n.)

yarışacak kadar başarılı olmuştur. Bu gelişmeler içerisinde yayımlanma önceliği veya kamunun çıkarı gibi geleneksel savunmalar, 1989 Devlet Sırları Yasası'nda olduğu gibi yasama organı tarafından veya *Spycatcher* davasında olduğu gibi yargı sistemi tarafından göz ardı edilmiş ya da dışlanmıştır.

Özellikle netameli olan bir gelişme, duruşma öncesi ara karar emrinin verilebilmesidir. Bazı bilgileri özel olarak yayımlayan yayıncılara karşı güvenin kötüye kullanılmasıyla ilgili, özünde gazetecilerin "ağzını tıkayan" yazılı uyarılarla yapılan örtülü baskı, herhangi bir yayıncı hakkında mahkemeye itaatsizlik yasasının kullanılmasıyla desteklenir. Birleşik Krallık yasaları yurt içinde bu bastırma ağını yaratmakta hiçbir zorlukla karşılaşmamaktadır. Değişimi sağlayacak tek mekanizma, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin duruşma öncesi yaptırımlara ve her türlü gizlilik hukukuyla ilgili kararlara karşılık vermesi olacaktır.

A. ÜLKEMİN HAKKI MI HAKSIZLIĞI MI?

Steril gizlilik, belirsizlik ve ideolojik mayalanma ortamında hangi bilgi ve haberlerin kamusal alana girmeye (ya da bu alana yöneltilmeye) elverişli ve ulusal güvenlik perdesinin ardında nelerin meşru olduğuna kim karar verebilir? Arşimet noktasını bulmaya en yakın kesim medya değildir. Yeni düzenlenen Devlet Sırları Beyannamesi'yle ilgili tartışmalarda Roy Hattersley'in ifade ettiği şu görüş, liberal demokrasilerde genellikle kabul gören sağduyulu bakış açısına uygundur:

> Özgür bir toplumda resmi sırlarla ilgili yasalar, herkes tarafından elde edildiği zaman ülkenin güvenliğini tehlikeye sokabilecek bilgi ve haberi koruma altına almalıdır. Ancak ulusal çıkarları zedelemeden halka sunulan bilgi ve haber, başta bulunan hükümeti rahatsız etse de etmese de bu yasal kısıtlamanın dışında kalmalıdır.[4]

Bu ilke, *mutatis mutandis*,* çatışan kamusal çıkarların ağırlıkla-

4. Hansard, House of Commons, 147 H.C. Debs, col. 1082 (22 Şubat 1989).

* mutatis mutandis: gerekli uyarlamalar yapılması kaydıyla, aşağı yukarı. (ç.n.)

rının tartılmasına uygulanabilir. Ama bu ilke uygulamada, özellikle Birleşik Krallık'ta sorunlarla karşılaşmaktadır. Ulusal çıkarların nasıl zedeleneceğine kim karar verecek? Bu kararı verebilecek organlar, Bakanlıklardan Enformasyon Dairesi Müdürlüğü'ne (Information Commissioner), yargıca ve mahkeme heyetine uzanan bir seçenekler yelpazesi içinde bulunmaktadır. Zorunlu olan sırları, şahsi çıkara bağlı olan sırlardan ayırt etme işi, yasal bir kısıtlama zemininden çok, resmi enformasyona, uygun olanların dışarıya sızdırılmasına, vs. dayandığı için kavramsal sınır çizgisini gözden kaçırmamak, tam özgürlükçü bir enformasyon ortamına sahip olmayan demokrasilerde medyanın gündemindeki sorun olmaktadır.

Yargı bazen bir ölçüye kadar, yargıç Scott'un *Spycatcher*[5] örneğinde yaptığı gibi, ulusal güvenliğin çıkarlarıyla basın özgürlüğünün çıkarları arasında bir denge olması gerektiği önerisini onaylamaktadır. Denge metaforu son derece öznel olan "kamusal yarar" değerlendirmelerine biraz nesnellik havası katmaktadır. Gerçekten de, "tartma" işi "hukukçular tarafından tıpkı dürüst kasapların terazisi gibi doğru ve nesnel bir ölçüye gönderme yapma anlamında sıkça kullanılmaktadır".[6] Neyse ki medyayla ilgili yargının tavrı bu alanda her zaman homojen değil. Örneğin, yargıç Scott söylentileri fısıldayan Peter Wright gibilerin yasal haklarıyla, iddiaları tekrarlayanların daha geniş haklarını birbirinden ayırt edebilmişti.[7]

Görüşler her zaman açıkça kutuplaşmasa da, öte yandan hiçbir şeyin kamusal yararlara denk düşemeyeceğini ileri süren iddialarla karşılaşıyoruz. Mutlakiyetçi teşkilat anlayışı açısından hangi bilgilerin açığa çıkabileceği kesin olmalıdır. Bu tür düşüncenin bir örneğini son Devlet Sırları Beyannamesi görüşmelerinde Lord Beloff'un olası "kamusal yarar" savunmasındaki kokuşmuş retoriğinde görüyoruz:

---

5. *Attorney General v. The Observer Ltd. and Others ve Attorney General v. Times Newspaper Ltd. and Another*, ikisi de *Times Law Report* 22 Aralık 1987 içinde.
6. D.N. MacCormick, *Legal Reasoning and Legal Theory* (Oxford, Clarendon Press, 1978), s.112.
7. Bkz. 5. Not.

> Mr. Ponting adında kendini beğenmiş, avanak, tuhaf bir adam ve Miss Tisdall adında genç idealist kalın kafalı bir kadın var. Onlar hiç değişmeyecekler. Onların saygıdeğer insanlar gibi gösterilip sayılarının arttırılmasını istemeyiz.[8]

Bu tavır özellikle 1989 Devlet Sırları Yasası ve "minimalist" 1989 Güvenlik Hizmeti Yasası gibi son yasal düzenlemede kendini göstermiştir. Yargının bazı mümtaz üyelerinin de benimsediği bu tavır, özellikle *Spycatcher* davasında olduğu gibi haklı itirazların bazen hemen, alışılmadık siyasi amentülere yol açmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Nasıl oluyor da ortaya çıkmış hassas enformasyonun üstüne gizlilik örtüsü sermeye çalışıyorlar? Lord Donaldson *Spycatcher*'da, Peter Wright'ın öne sürdüğü yasal sessizlik görevi ve medya ilişkisi hakkında şunları iddia etmişti:

> fark küçük olabilir; çünkü kamu yararının gerektirdiği gizlilik, devletin korunmasıyla ilgili bir çalışma olduğu için çok özel bir önemi haizdir ve gazetelerin ifşasını olduğu kadar devlet hizmetinde çalışanların ifşasını da kapsamaktadır. Aslında yayıncılığın geniş alanı yüzünden, (kamu yararının gerektirdiği gizlilik, ç.n.) gazetelerin içeriğine daha çok uygulanmalıdır. İkinci Dünya Savaşı'nda söylendiği gibi "Dikkatsiz konuşma cana mal olur".

Devamında, "medyanın öğrenme ve yayımlama hakkı halktan daha fazla veya daha az değildir" diye bitirmektedir.[9] Bu akıl yürütme çizgisi, Bakanlık koridorundaki halının renk kategorisinden başka her şeyin ve tüm yayımların örtbas edilebileceğini düşündürmektedir.

B. *SPYCATCHER* DESTANI

Bu sınırlayıcı tavrı anlayabilmek için *Spycatcher* destanını ve sonrasını etraflıca incelemek gerekecektir. Yalnızca bir doktrinin bulunması güç olan tutarlılığını yakalayabilmek için değil, gazetecilerin ve diğerlerinin nasıl çalıştıklarını da yakından görebilmek i-

8. Hansard, House of Lords, 505 H.L. Debs, col.922 (3 Nisan 1989).
9. [1988] 2 WLR 873-4.

çin bu inceleme yararlı olacaktır. Şanssız "gizli mikrofon ve hırsızlık" hikâyesi ve ortaya çıkan diğer bildik olaylar, yasal karmaşıklığa olduğu kadar siyasi rahatsızlığa da yenik düştü. Bütün bunlar Ponting'in beraatıyla birlikte, parlamento görüşmelerinde "Spycatcher" hükmü olarak bilinen 1989 Devlet Sırları Yasası'nın 1. Bölümünün yaşam boyu sır olarak kalacak mutlakiyetçi taslağının oluşmasına büyük ölçüde neden oldu.

1911'deki Devlet Sırları Yasası'nın yurtdışındaki bir vatan hainine karşı olan 2. Bölümünün tam olarak açıklanmamış olması, iddiaların baştan basılmasını ve sonradan da yayımlanmasını kısıtlamanın aracı olarak gizlilik yasasına başvurulmasına yol açmıştı. Ancak haberin yurtdışında geniş çapta yayımlanması gizlilikle ilgili tartışmaların gücünü baltalamıştı. Yargı yine de oldukça esnek bir hukuk alanı geliştirme yolunda ilerleme kaydediyordu. Aslında yasanın kökeni kraliyetin bakır kabartmalarını koruma amacına dayanıyordu, gizlilik ancak daha yakın zamanlarda ulusal güvenlik ve ona bağlı konularla ilgili olmaya başladı.[10] Haklar ve eşitliğin yaratılmasıyla birlikte yasa, bu statüden bağımsızlaştı; ama ilginçtir ki ancak son zamanlarda, Lordlar Kamarası'nın hukuk şubesinin tanınmış bir üyesi (Law Lord)[11] bu yasaya el atmaya meraklı göründü. Nedeni ise, özünde adli tatbikatı tatmin etmek için bile kamunun yararıyla ilgili herhangi bir savunma veya zayıf da olsa bir "zarar" ölçütü içermeyen devlet sırlarıyla ilgili son yasal beyanların medyayı etkilemesiydi. Lord Templeman'ın bu bakış açısı anayasal uygunluk yolunda, kamu yararı anlayışının rahatsız edici mirasını taşıyan ve yargıçlara kasap önlüklerini giydiren, adaletsizliğin kaldırılmasının meşru zemininin gerektirdiği ölçütleri içeren itimat yasasının özerkleştirilmesiyle elde edilebilecek olandan daha sert bir biçimden yanaydı.

Spycatcher olayından çıkartılacak birkaç yasal inceleme yolu bulunmaktadır. Öncelikle *Spycatcher* veya onunla ilişkili herhangi bir iddianın yayımlanmasını duruşma öncesi yasaklama kararlarının kaderiyle karşılaşıyoruz. *Spycatcher* olayıyla ilgili haberlerin uluslararası çapta yayımlanması ve bunların Birleşik Kral-

10. *Prince Albert v. Strange* (1849) 1 Mac ve G 25.
11. Lord Templeman, *Lord Advocate v. The Scotsman,* [1989] 3 WLR 366.

lık'ta bulunabilmesine karşın ülke içindeki tüm mahkemeler 1986 ve 1987'de tüm yasaklama kararlarını muhafaza ettiler. Avrupa Komisyonu, duruşma öncesi yasaklama kararlarının muhafaza edilmesinin toplumsal gereksinimlerin baskısı veya uygun yasal gerekçelere dayandırılması anlamında düzenlenemeyeceğine, çünkü hükümet birimlerinin eylemleri ve bunlara ilişkin yasal olmayan işlerle ilgili toplumda açık bir tartışma ortamına gerek duyulduğuna karar verdi. Komisyon ayrıca, genel kamunun yararıyla ilgili bilginin tartışılmasını zora sokan "özel" gizlilik yasasının bu ele alınış biçimi nedeniyle, toplumsal gereksinimlerin neler olduğunu ispat etme görevinin giderek daha çok hükümete düştüğü gerçeğini vurguladı. Bu bağlamda duruşma öncesi yasaklama kararlarının başlangıç noktası yalnızca bir "uygunluk dengesi" testiydi ve bu yeterli değildi.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kasım 1991'deki kararı Komisyon'un görüşlerinden daha uzlaşmacıydı. Mahkeme ihtiyati tedbir hakkının kullanılmasıyla Yargıtay ve Lordlar Kamarası'nın bu hakkı *Spycatcher*'ın Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımlanmasından sonra uygulamasını birbirinden ayırdı. İhtiyati tedbir hakkının kullanılmasını Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası'nın kendi yetkilerini kullanarak toplanmaları anlamında kabul edilebilir, ama sonraki durumu kabul edilemez buldu. Aradaki fark, mahremiyetin bir kez önemli bir şekilde bozulması durumunda kararların devam ettirilmesinin, ulusal güvenliğin korunması amacından farklı olarak güvenlik ahlâkının oluşturulmasıyla ve diğer olası vatan hainliğinin caydırılmasıyla ilgili olmasıdır.

İddiaya göre, başlangıçtaki duruşma öncesi kararlar meşruydu; çünkü aksi takdirde, davanın yürütülmesine esas oluşturan temelin bozulması gündeme gelirdi. Belirli koşullarda "susturan" uyarılar uygun görüldüğü ve haberin başka yerlerde geniş ölçüde yayımlanması her zaman kurtarıcı olmadığı için ortaya çıkan sonuç, basın özgürlüğü açısından ancak küçük bir zafer oldu.

Esas gizlilik yasasına baktığımızda, Birleşik Krallık'ta hukuk doktrininin hassas alanlardaki kamusal tartışmalar konusunda her zaman kısıtlayıcı ve düşmanca bir tavır içinde geliştiğini görüyoruz. Lordlar Kamarası gerçekten de, *Spycatcher* davasında

ve sonrasında bütün "resmi" bilgiler konusunda, Krallık Tacının ilelebet sadık hizmetkârları olma görevinden başka hiçbir şeyi kabul etmemişlerdir. İstisnai olarak *Spycatcher*'da Lord Brightman bir görev adamı olma olasılığından söz etmiştir:

> ulusal çıkarlarımıza açıkça ters düşen bir yola girildiğini fark eden ve mesleğinin kıdemli mensuplarını ya da müessesenin başka bir mensubunu ya da polisi bu gidişatın engellenmesi için bir şeyler yapmaya ikna edemeyen görev adamının, vatandaşlarını yaklaşmakta olan tehlike konusunda ikaz edebilmesi için, gizlilik konusundaki sorumluluğundan azade sayılması gerekir.[12]

Bu kısıtlama, yalnızca diğer yargı alanlarında pek çok yayın olduğu için *Spycatcher*'da başarılı olan medyaya sunulan zehirli kadeh haline gelmiştir. Yasanın şu anki durumuna göre, mahrem bilgilerin üçüncü şahıslar tarafından yayımlanmasının meşruluğu hakkındaki hukuki beyanlar çok tereddütlü ve kaçamaktır. Bu yüzden, zararın tespiti ilc idareciler tarafından verilen ve idareci kafalı yargıçlar tarafından onaylanan doğal olarak çarpıtılmış önemin ortaya çıkması için bir davanın kamu yararı gereğince açık tutulması konularında, benzer belirsizlikler ve kaygılar bulunmaktadır.

Sivil gizlilik yasası yine de prensip olarak, yayımlanma lehine kamu yararı tezlerinin geliştirilmesi için bazı alanlar bırakmaktadır. Yasanın baskıcı ceza hukuku çerçevesinde ele alınmasını isteyen Lord Templeman gibi düşünmeyen mahkemeler bu alanlardan yararlanabilir. Lord Jauncey'nin yasa hakkında yaptığı özet buna işaret etmektedir:

> Üçüncü şahısların emniyeti suiistimal ettiği bilinen ifşayla ilgili olarak aldığı bilgiyi yayımlamalarının hangi noktaya kadar kısıtlanacağı, koşullara bağlı olarak değerlendirilmelidir. Eğer bilgi ulusal güvenliğe zarar veriyorsa kesinlikle yayımlanması engellenmelidir. Gizli bilginin böyle bir zarar taşımaması durumunda...yalnız şu kadarını söyleyeyim ki sırdaş olan kişi adına bir yayım yapılıyorsa, sırdaşla doğrudan ilişkili olan herkes gibi...kısıtlanabilecektir.[13]

12. [1988] 3 WLR 795.
13. [1988] 3 WLR 370-1.

Ulusal güvenliğin zarar görüp görmediğine karar verme konusundaki tartışmalı sorun asıl olarak hâlâ yargıçların üstünde kalmaktadır, ama hassas konularda (ulusal güvenliğe zarar vermiyorsa) dolaylı ve müstakil kalındığı ölçüde tartışma ve yayım yapılabilir.

Spycatcher'da incelenecek üçüncü yol, kamusal tartışmaları bastırmaya yardımcı olan mahkemeye itaatsizlikle ilgili ceza yasasıdır. Mahkemeye İtaatsizlik Yasası bir talidomid* olayının ardından 1981'de güya özgürleştirilmişti. Yasa, yapılan hareketin "yargı kararlarını engellemeye veya etkilemeye yönelik" olması durumunda ceza yasasının uygulanmasını açık bırakmıştır.[14] Yakın zamanlarda Lordlar Kamarası *The Sunday Times*'ın *Spycatcher*'ı dizi halinde yayımlamasının mahkemeye saygısızlık olduğunu onayladı. Ama orijinal yazılı emirlerde açıkça söz edilmiyordu ve bu emirlerin etkili oldukları da pek söylenemezdi. Buradan da görüleceği gibi, bir yayına konulan yasak başka yayınların yasaklanmasını da etkileyebilmektedir. Yükümlülüklerin bu derece genişletilmesiyle ilgili yasal tartışmalar haklı değildi. Yüksek Mahkemede başkâtip muavininin kurnaz bir biçimde belirttiği gibi, ulusal güvenliğin yasal olarak korunmasıyla ilgili bir davada bile mahkemeye itaatsizlik yasasıyla sürekli olarak yapılan zorlamalar haklı görülemezdi. "Resmi sırları korumaya yönelik kamusal yasalar hâkim eliyle çıkartılırken, özel haklar mahkemeye itaatsizlik yasasının çarpıtılmasıyla desteklenemez".[15] Basın özgürlüğüne hiç yer bırakmadığı düşünülürse, bu eğilimin kabul edilmemesi yalnızca taktik olmayabilir. Yargı bunun istisnai bir durum olmayacağından her halükârda emindir. Yasa yükümlülükleri açıkça koymuştur ve yasa açık olduğuna göre geleneksel olarak, Avrupa standartları burada uygulanamaz. İhtiyati tedbirler konusunda Strasbourg'da verilen son karar, bu baskıcı yaklaşımın, en azından tedbir çalışmalarının erken aşamaları konusunda, yeniden ele alınabileceğini göstermektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin amaçları ve gücü yasal açıdan pek tanınmıyor gibi görünmektedir. Basın özgürlüğünü et-

* thalidomide: yan etkileri çok olan sakinleştirici bir ilaç. (ç.n.)

14. Contempt of Court Act 1981, s.6 (vd.).

15. [1987] 3 All ER 289 a.

kileyen yurt içi yasaların da, uluslararası yaptırımların ruhuna tamamen aykırı amaçlar elde etmeye yönelik bir tarzda yenilendiğine bakılırsa, bu sözleşmenin pek dikkate alınmadığı düşünülebilir. Lordlar Kamarası'na yapılan yeni atamalar bazı değişiklikler getirebilir; ama önceki mücadele örnekleri o kadar güçlü ki bu biraz zor, yargıda eskiden beri korumadan yana olanlar da hâlâ iş başında.

C. RESMİ SIRLAR - *PLUS ÇA CHANGE**

Kendisini her yerde hissettiren resmi ve kurumsal sırlar ortamı, ceza yasasının doğrudan uygulanmadığı koşullarda yargı sistemi tarafından el altından beslenmektedir. Resmi sırlar ve buna ilişkin yasal düzenlemedeki değişiklikler, özgürleştirmeyle ilgili resmi protestolara rağmen bu durumun sürmesine katkıda bulunmaktadır. Şimdi göstereceğimiz gibi, medya bazı açılardan eski yasayla daha iyi, daha mutluydu.

Eski yasa

ABC davasında[16] olduğu gibi gazetecilere bazen 1911 Resmi Sırlar Yasası'nın 1. Bölümü ve bununla ilgili espiyonaj suçlamaları getirilir. Ama gazetecilerin ve medyanın üzerindeki temel yasal yük pek bilinmeyen toptan-yakalama bölümü olan 2. Bölümdür. Bu bölüm, açıklamalara bazen "izin verilebileceği" yolunda yanlış yorumlarla abartılmıştır. Son yıllarda editörler ve diğerleri bunu açıkça yayımlamasalar ve eski kasvetli binadan Armalite'e geçişten hoşlanmasalar da beğenilmeyen, kötülenen yasal düzenlemenin kuşatması altında çalışmaya istekli oldukları söylenemez.

Eski yasa uygulamada medyaya nasıl müdahale ediyordu? Kovuşturma dereceleri değişiyordu, "izin verilen" istihbarat hikâyeleri ile seçici kovuşturmalar bazen çelişiyordu. Günlük işleyişlerde elde edilen resmi bilginin miktarını azaltma yönünde bir etkisi o-

* Ve değişim; bir gün değiştiğinde; ve değiştikçe. (y.h.n.)

16. R. v. Aubrey, Berry and Campbell (1978). 2. Bölüme göre mahkûm edilmişlerdi, ama 1. Bölümle ilgili suçlamalar düşmüştü.

luyordu. Yasa, açıklanmaması gerekenler için kesin mazeretler gösteriyordu ve bilgiyi elde etmek, yayımlanmasa da buna karşı çıkmak demekti. Yasada belirlenen izin vermeye yetkili olma kavramı büyük sorunlar yarattı. Bakanlar kendi kendilerini yetkili kılıyorlar, kıdemli devlet memurları bilgi sızdırma eğilimi gösteriyorlar, aşağı düzeydeki memurlar ise yetkisizdi. Bu seçerek süzgeçten geçirme sorunları, seçici kovuşturmalarda da sorunlar yaratıyordu.

Başkalarının bu yasa uyarınca kovuşturulmasıyla karşılaştığında medyanın oynadığı rolden söz etmek gerekli. *Tisdall* ve *Ponting* davaları, doğrudan ulusal güvenlikle ilgili olmadığı söylenen bilgileri dışarıya sızdırarak siyasi rahatsızlığa neden olan devlet memurlarından öç almaya çalışan klasik kovuşturma örnekleriydi. *Tisdall* davasında *Guardian* gazetesi, Resmi Sırlar Yasası uyarınca kovuşturulabilirdi; ama öyle olmadı. Buradaki taktikler daha sonra, mahkemeye itaatsizlik başlığı altında incelenecek. *Ponting* davası, medyanın söz konusu olaya (Belgrano'nun batmasıyla ilgili) dava öncesi geniş ver vererek beraat edilmesini garantilediğine örnektir. Yargı, devletin çıkarlarıyla günün hükümetinin çıkarlarını ayırmakta beklenmedik biçimde zorlanmıştı. Hukuki anlamda, yasal görevlerin yorumlanmasıyla ilgili örnekler, devletin çıkarlarının konuşulmasını desteklemiyordu. "Titiz" jüri Ponting'i suçsuz buldu ve ulusal güvenliği ve/veya yolsuzluğu ilgilendirmeyen durumlarda ceza yasasının kullanılmasına karşı çıkan görüşleri körükledi.

Yeni yasa

Hükümet ve medya arasındaki ilişkiler 1989 Yasası çıkarılmadan çok önce, bir yığın dava yüzünden zaten bozulmuştu. Resmi sözcüler yeni yasal düzenlemenin "özgürleştirildiğini", diğer kısıtlamalar dururken bu yeni yasanın etkisini ölçmenin güç olacağını ve henüz bu yasaya bağlı olarak hiçbir kovuşturmanın yapılmadığını savunuyorlardı.

Yeni yasada özgürleştirilmiş olduğu etiketinin yapıştırılabileceği tek yer, temel alanların belirlenmesidir. Bu alanlar eski yasanın toptan-yakalamalarına karşı güvenlik, istihbarat, savunma, vb. konuların korunmasıydı. Ancak eski yasaya göre yapılan bütün kovuşturmalar, şimdi ayrıntılandırılmış olan alanlara dahil edilmişti.

Yasayla güvenceye alınan altı kategori; güvenlik ve istihbarat, savunma, uluslararası ilişkiler, hukuk ve düzen, 1985 Yayın Durdurma Yasası ve 1989 Güvenlik Hizmeti Yasası ile teminat altına alınan konularla ilgili bilgi ve eylemler, dış güvenlik kategorileridir.

Medya açısından önemli olan bölüm, 5. Bölümdür. Korunmaya alınan bilgi yasal yetkililer dışında açıklanırsa, açıklayan kişi bu bilginin korunduğunu ve izne tabi olduğunu biliyorsa veya bilmesi gerekiyorsa suç işlenmiş olur. Güvenlik, istihbarat, savunma ve uluslararası ilişkiler konularında, açıklanan şey zarar verici değilse ve açıklayan kişi zarar verici olduğunu bilmiyorsa veya bilmek zorunda değilse suç işlenmiş sayılmaz. 4. Bölümdeki gözaltında tutulanlarla ilgili bilgi ise kesinlikle koruma altındadır.

Hesaba katılabilecek bir mekanizma sağlamayan Güvenlik Hizmeti Yasası ile birlikte ele alındığında yeni Resmi Sırlar Yasasının özgürleştirici olduğunu söylemek güç. Özgürlükçü olarak düşünülebilecek tek tarafı, izin verilmeyen bilginin elde edilmesinin *per se** suç sayılmaması. En önemli yanları, yetki verme kavramının geri çekilmesi, esasla ilgili savunmaların yokluğu (en azından eski yasada devletin çıkarları konusunda bir yığın iddia ortaya atılabiliyordu) ve özellikle medya için, ulusal güvenliğe ciddi tehdit değil de zararın aranması. Yasal düzenlemenin sözcüleri bu yasanın gereklerinin "kamu yararına" hizmet ettiğini söylüyorlar; ama yasa, hükümetlere karşı düzenlenen entrikaların açığa çıkması, yasadışı telefon dinleme ve diğer kamu çıkarıyla ilgili alanlara o kadar çok ağırlık veriyor ki, dar bir çerçevede oluşturulduğu seziliyor.

1. bölümde Spycatcher olayının getirdiği hayat boyu gizlilik şartı kesin olmakla birlikte tuhaf bir şekilde yasanın 5. (1) Bölümünde bir taslak hatası var gibi görünüyor, çünkü hüküm yalnızca görevde bulunan devlet memurlarından söz ettiği için medyada Peter Wright ve Anthony Cavendish gibi *eski* memurlardan alınan korunmalı bilgilerin açıklanmasıyla ilgili davaları kapsamamaktadır. Ancak yargı bu bölümün söylediği anlamda olmadığını ileri sürerek, hukuki olarak aradaki boşluğu kapatmıştır.

* Kendi başına. (ç.n.)

Lord Templeman burada anayasaya uygunluk ilkesini bozmuştur.[17]

Asıl sorunun özgürlükçü olmamakla birlikte Resmi Sırlar Yasası değil, genel olarak resmi sırlar olduğu yolundaki eski moda fikri aklımızdan çıkarmadan bakarsak, yeni yasanın devlet memurlarının sıkı disiplin kurallarıyla bağlı olması, incelenmeyen hatıraların yayımlanmamasını öngören mukaveleler ve D-Notice sistemi gibi kısıtlamalarla birlikte değerlendirilmesi gerekir. D-Notice sistemi ve yeni yasa arasındaki ilişkilerin daha ayrıntılı yorumlanması gerekmektedir.[18]

Gayri resmi D-Notice kısıtlama ağını gönüllü bir sistem olarak tanımlamanın yalnızca İngilizlere özgü bir durum olduğu bilinir. Bu sistemin, özellikle ulusal güvenlik açısından hassas bilgileri korumayı amaçladığı söylenir, editörler de Komite Sekreterine sık sık başvurularda bulunurlar.

1989 Yasası'yla koruma altına alınan son kategoriler, kapsama alanları çok belirgin olmamasına rağmen, D-Notice kategorileriyle yakından bağlantılıdır. Eski yasada zararın değerlendirilmesiyle ilgili savunmalar yoktu, 1989 Yasası'nda ise açıklamanın zarar verici olduğunu bilmek ya da bilinmesi zorunluluğu söz konusu. Ceza davasında jüri tarafından veya itimadın kötüye kullanılması eyleminde hâkim tarafından suçluluk kararı verildiği zaman, Adalet Bakanı'nın bağlayıcı olmayan tavsiyeleri kanıt olarak görülebilir.

Bundan dolayı, esas olarak yeni yasa meşru olarak kamuyu ilgilendiren pek çok alanda bilgiye dayalı tartışma şansını azaltmaktadır. Gerçi bu tür mutlak yasaların tersine çalışıp boşlukların yaratılmasını sağlayacağı düşünülürse de bu görüşün fazlaca iyimser ve temelsiz olduğu söylenebilir. Yeni yasayı savunanlar iki taktik üzerinde dururlar. Bunlardan biri, belirli konuların su yüzüne çıkarılmasıyla ilgili risklerin fazla abartıldığı ve telaş konusu yapıldığı, ikincisi de yayın öncesi ve kamusal çıkarla ilgili savunmaların yapılmasına olanak tanıyan boşluklar bulunduğu için, yasanın sertliğinin yanlış yorumlandığı yolundadır. 1911 Yasası'nın 2. Bölümü yirmi yıldan fazla bir zaman muğlak kalmıştı, ama bazı açılardan bulunan çare hastalıktan daha kötü olmuştu. Uygulamadaki etkisinden farklı olarak, bu sembolik itham

17. [1988] 3 WLR 368.

18. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. D. Fairley, "D Notices, Official Secrets and the Law," *Oxford Journal of Legal Studies,* 10 (1990), s.430-40.

edici yanı güçlü bir ideolojik takviye sağlamaktadır. Devlet memurlarının iç disiplin kurallarının sıkılaştırıldığını da hesaba katmak gerek. Sonuç olarak eski yasanın espiyonajla ilgili 1. Bölümünün devam ettiğini unutmamak gerek.

D. MAHKEMEYE İTAATSİZLİK VE KAYNAKLARIN GİZLİ TUTULMASI

Yasal kısıtlamalar içine giren bir başka konu da gazetecilikte çok önemli olan, bilgi kaynaklarının gizli tutulmasıyla ilgilidir. 1981 Mahkemeye İtaatsizlik Yasasının 10. Bölümü, mahkemelerin bir bilginin kaynağının veya kaynaklarının açıklanmasını ancak bu açıklamanın adaletin veya ulusal güvenliğin yararı veya düzensizliğin ve suçların önlenmesi için zorunlu olduğuna inandığı zaman isteyebileceğini hükme bağlamıştır. Ancak bu şart ilk okuyuşta zannedildiği gibi gazetecileri korumaya yönelik değildir.

Tisdall davasında mahkeme *Guardian*'ın Savunma Bakanlığı'ndan sızdırılan muhtırayı aslında ulusal güvenlik için tehlike teşkil ettiğinden değil, ama gelecekteki daha tehlikeli açıklamaları (!) önlemek için yerine teslim etmesi gerektiğine karar vermişti. Sonraki *Warner*[19] ve *Goodwin*[20] gibi ticaret alanındaki davalarda yargının yine, yasal korunma hakkının saklı tutulmasına karşı düşmanca tutumu görülmüştür. Yasal korunma olmadığı için, gazetecilerin kaynakları *Guardian*'ın yaptığından daha iyi korumaya çalışırken, sorun yaratan materyali ortadan kaldırmaları tavsiye edilebilir.

E. SONUÇ

Griffith, resmi sırlarla ilgili yasal düzenleme üzerindeki incelemesini, "basın ve yayındaki yetkililerin kendilerine verilen özgürlükler için mücadele etmekteki açık isteksizlikleri" gözlemiyle kötümser bir havada bitirir.[21] Bu gözleme, mücadele etmek için gerekli cephanenin, buna tahammül edebilecek olanlardan bile gi-

19. *In re* An Inquiry under the Company Securities (Insider Dealing) Act 1985, [1988] AC 660.
20. *X Ltd v. Morgan Grampian Plc* [1990] 2 WLR 100.

derek sistematik bir şekilde saklı tutulduğu da eklenebilir.

Bütün bu sınırlamalar altında gazeteciler ve medya nasıl iş yapabilir? Sorunlar her tarafa öyle dağılmış durumda ki, önerilerde bulunmak zor. Resmi basın lobisi sisteminden uzak durmak gibi eylemler, ideolojik aksesuvarların kirlenmesini engelliyor, ama yine de bundan elde edilen fazla bir şeyin olduğu söylenemez. Gerçi Avrupa Mahkemesi'nde pek güçlü olarak dile getirilmedi, ama basın özgürlüğünü destekleyici yönde en ses getiren bildiriler yakın zamanlarda Brüksel ve Strasbourg'dan geliyor. Bu bildirilerin Birleşik Krallık yasalarına kerhen de olsa yansıması zaman alacak ve yine sevimsiz yargı sisteminin hücumuna uğrayacaktır.

Siyasal kültürdeki bu "İngiliz hastalığı" gizlilik âdeti nasıl değişebilir? İşçi Partisi hükümeti başa geçme çalışmaları sırasında, ulaşılabilir ve ulaşılamaz bilgileri hassas bir şekilde belirleyen bir Haber Alma Özgürlüğü mevzuatı önermişti. Bu mevzuat tehlikeli tuzaklarla doludur; çünkü hükümetin elindeki resmi belgelere halkın ulaşması, kaçamak istisnalar, muafiyetler, dosyaları ayıklamak gibi faaliyetler önlenemeyeceği için çok zordur. İdeali, haber alma hakkını bakanlık ve devlet dairelerinin, yargı takdir hakkının müdahalesi olmadan güvenceye almak olacaktır.

David Steel'in 1984'teki başarısız Haber Alma Özgürlüğü Kanun Tasarısı'nı (No.2) izleyen bir mevzuat olsaydı en azından, belli sınıflara ayrılmış bilginin gizlenmesinin, açıklanması halinde ciddi tehlike riski taşıdığının gösterilmesine bağlı olmasını şart koşarak "özgürleştirilmiş" 1989 Resmi Sırlar Yasası'nın kısmen özgürleştirilmesini sağlayabilirdi. Ancak bu negatif bir özgürlük olurdu.

Haklar Beyannamesi, Vatandaşlık Sözleşmesi ve temel siyasi özgürlüklerle ilgili diğer anayasal haklara umut bağlamak zor. Son zamanlarda Haber Alma Özgürlüğünün özellikle ulusal güvenliğin söz konusu olduğu ileri sürülerek aşındırılmasını yaşayan Amerika örneği de, bu konuda güven kırıcı.[22]

Kısaca, yakın gelecek için gem ve zincir, attan daha fazla öne çıkacak gibi görünüyor.[23]

---

21. J. Griffith, "The Official Secrets Act," *Journal of Law and Society,* 16 (1989), s.273-90.
22. R.O. Currey (der.), *Freedom at Risk: Secrecy, Censorship and Repression in the 1980s* (Philadelphia, Temple University Press, 1988).
23. Bkz. Yukarıdaki 1. not.

V
Gazeteciler için davranış kodları

Nigel G.E. Harris

Davranış kodları bugünlerde moda oldu. Britanya'da 350'den fazla meslek örgütünün kendine ait kodları var, bu sayı her geçen yıl artıyor. Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere diğer pek çok ülkede benzer bir durum var. Gazetecilik bu tür kodları olan ilk mesleklerden biriydi, yenileri için de hâlâ kaynak olarak görülmekte.

Gazetecilik kodlarının en önemli özelliklerinden biri, uygulandığı ülkelerin çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olmasıdır. Yalnızca Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da değil, Mısır, Güney Kore, Jamaika, Mali ve Venezüella gibi çok farklı ülkelerde gazetecilik kodları bulunmaktadır.[1] Bunların çoğu bir düzine kadar

1. Bununla ve diğer kodlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. J.C.Jones, *Mass Media Codes of Ethics and Councils: A Comparative International Study on Pro-*

cümleden fazla olmayan epeyce kısa belgelerdir; ama şimdi diğer mesleklerin uygulanmasında da görüldüğü gibi, daha uzun kodların oluşturulmasına doğru bir eğilim vardır. Bunun bir örneğini Britanya'da Calcutt Raporu[2] önermiş, Basın Şikâyetleri Komisyonu da düzeltilmiş bir versiyonunu uygulamıştır.

Bir ülkede bir ya da birden fazla gazetecilik kodu varsa, kodların genel amacı geniş ölçüde, o ülkedeki yasal düzenleme sistemleri tarafından belirlenir. Gazetecilikte kötü/yanlış uygulamaların yasadışı olduğu ve meslek içi düzenlemelere çok dar bir alan bırakıldığı yerlerde, habercileri ve editörleri bu tür yanlış uygulamalardan alıkoyacak caydırıcı kodların hazırlanması da çok anlamlı olmayacaktır. Baskıcı rejimlerde kod, mağdur durumundaki gazetecilere ahlâki destek vermenin ve mesleki dayanışmayı teşvik etmenin bir yolu olabilir. Daha liberal rejimlerde kodlar gazetecilerin kendileri yerine daha çok halktan kişileri korumaya ağırlık verecektir.

Kodun içeriği onu hazırlayan cemiyete bağlı olacaktır. Britanya'da kodlar bir sendika (Ulusal Gazeteciler Sendikası), bir yayıncılar birliği (Gazete Yayıncıları Birliği), hükümete bağlı bir komite (Calcutt Komitesi) ve bir hukuk heyeti (Yayın Standartları Konseyi) tarafından oluşturulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise gazete editörleri (Amerikan Gazete Editörleri Topluluğu) ve radyo ve televizyon direktörleri (Radyo/Televizyon Haber Direktörleri Birliği) tarafından oluşturulan örnekler vardır. Gazeteciler sendikası üyelerinin çıkarları her zaman onlara iş veren durumunda olan gazete yayıncılarının çıkarlarıyla aynı olmayacaktır. Gazete yayıncıları tarafından hazırlanan bir kodda, yayıncıların düşüncelerine ters düşse de gazetecilerin kendi görüşlerini yayımlama hakları olduğunu kabul eden bir hükmün

---

fessional Standarts (Paris, Unesco, 1980). Bu çalışmada ele alınan konulardan bazıları şimdi yeniden düzenleniyor. Davranış kodları genellikle yaygın biçimde basılmayıp ilgili örgütün üyelerine dağıtılır, diğer ilgililere de istek üzerine verilebilir. Basılı çalışmalarda yer alanlar için uygun olan kaynaklara göndermede bulunuyorum; ama kaynak göstermediğim yerlerde, bu konuyla ilgili basılı kaynak bulamamışımdır.

2. Home Office, *Report of the Committee on Privacy and Related Matters* (Londra, HMSO, 1990), s.121-4.

bulunması pek beklenmez, ama gazeteciler sendikası tarafından hazırlanan bir kodda pekâla böyle bir hüküm bulunabilir.

A. BASIN VE YAYIN KODLARI

Gazetecilere yönelik davranış kodlarının çoğu (elektronik medyadaki) haber yayıncılığından çok basın haberciliğiyle ilgilidir. Bunun bir nedeni, radyo ve televizyonda haber programlarının sayı ve hacim olarak nispeten daha yakın zamanlarda artması; bir diğer nedeni de, gelişmiş ülkelerin çoğunda basından daha çok yayıncılık üzerinde hükümet denetiminin olmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri[3] ve Kanada[4] gibi ticari yayıncılığın yoğun olduğu ülkelerde radyo-televizyon gazetecileri için özel kodların bulunması şaşırtıcı değildir. Avustralya'da başta basının ve okuyucularının ihtiyaçlarına yönelik olarak hazırlanan Avustralya Gazeteciler Birliği'nin kodu şimdi yeniden düzenlenerek hem gazetelerde hem de elektronik medyada çalışan gazetecileri kapsar hale getirilmiştir.[5] Britanya'da Yayın Standartları Konseyi'nin Uygulama Kodu, yayımlanan bütün programları kapsar; ama haber yayınları için de bazı özel kısımları vardır. Ancak bu alandaki muhabir ve kameramanlar, Konseyin editorya kararları üzerindeki etkisini hissedecek olsalar da, bu özel kısımlar daha çok haber yayın odası editörlerine yöneliktir.

Özellikle elektronik medya gazetecileri için yazılmış kodlar ile özellikle basın gazetecileri için yazılmış kodlar arasında, yapılması yasaklananlar listesi açısından pek bir fark yoktur. Haber materyalinin kalitesi ve haberlerin toplanmasıyla ilgili olarak bu iki medyanın sorunları yakın zamanlara gelinceye dek pek farklı değildi. Elektronik medya gazeteciliği başlangıçta basın gazeteciliğini kendine örnek almıştı, ama artık bir şeyler değişmekte.

3. The Code of Broadcast News Ethics of the Radio/Television News Directors Association (Radyo-Televizyon Yönetmenleri Birliği'nin Haber Yayınları Etik Kodu), basılı olduğu yer; C. Fink, *Media Ethics:In the Newsroom and Beyond* (New York, McGraw-Hill, 1988), s.293-5.

4. Kanada Radyo-Televizyon Yönetmenleri Birliği'nin kodu da Amerika'dakine benzemektedir.

5. Bkz. L.Apps, "Media Ethics in Australia," *Journal of Mass Media Ethics,* 5 (1990), s.117-35.

Radyo ve televizyondaki haber yayınlarıyla, güncel olaylarla ilgili tartışma programları arasındaki ayrım giderek belirsizleşiyor. Haber sunucuları (anchorperson) dünya çapındaki ünlülerle röportaj yapıyor, görüşmeleri yönetiyor hatta arabulucu gibi çalışıyorlar. CNN'in sunduğu Körfez Savaşı haberleriyle tüm gün süren haber programlarının yanı sıra, daha önemlisi, *canlı* haber yayınlarının büyük bir öncelik kazandığı bir döneme girdik. Bütün bunlar haber yayıncılığının doğasını gazetelerden giderek ayırıyor. Ancak ilgili davranış kodları olduğu gibi kaldı ve bu kodlar, sözü edilen eğilimlerle birlikte ortaya çıkan yeni etik meselelere yönelik olarak işleyemiyor. Örneğin, kameraların önünde gerçekleşen olaylara nasıl tepki verileceğine dair bir kılavuz bulunmamaktadır. Basın kodlarında da benzer bir yol gösterme yoktu, ama bu durum foto muhabirliğiyle sınırlı bir sorundu. Oysa canlı televizyon yayınında çok daha ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Televizyon haber editörlerinin basındaki meslektaşlarına göre daha çok karşılaştıkları etik sorunlara gönderme yapma şerefi, Yayın Standartları Konseyi koduna aittir. Bu kodda, televizyonda şiddet görüntülerinin gösterilmesine özel olarak dikkat çekilir. Televizyondaki şiddet görüntülerinin izleyiciler üzerindeki etkisinin, aynı olayların basında fotoğraf olarak yayınlanmasından daha fazla olacağı düşünülür. Kod, haber yayımlarında şiddetin ne kadar gösterilmesinin uygun olacağına karar verme konusunda çeşitli faktörler önermektedir. Aynı zamanda, daha az sorun edinilen konulara da değinerek, örneğin ilgi çeken haber yayınlarındaki şiddet sahnelerinin defalarca gösterilmesinin "kayıtsızlığa ya da aşırı tepkiye yol açabileceğine" işaret etmektedir. Kod ayrıca haber yayınlarıyla bağlantılı biçimde cinsel davranış, nezaket ve terbiyeyle ilgili olarak ortaya çıkan, örneğin küfürlü konuşma gibi konulara da kısaca değinir. Diğer yayın kodlarında yalnızca yayıncılıkla ilgili konulara gönderme yapılmadığı için, çalışmamın devamında ben de yayıncılığı tek başına ele almayacağım.

Gazetelerde haberlerin dışında da pek çok şey var; ama basındaki davranış kodlarına, gazetelerin daha çok haberlerle ilgili kısımları ve muhabirlerin çalışmaları konu olmaktadır. Gazetede yayımlanan diğer şeyler editoryanın sorumluluğu altında ele alınabilir ve kodlanmış kılavuza konu olabilir. Reklamcılık, ga-

zetelerdeki kod dışında kalan bir uygulamadır,[6] ama kodun yol gösterici olmadığı başka alanlar da var.

Örnek olarak, gazetelerin çoğundaki sağlık, kişiler arası ilişkiler, bahçe düzenleme, seyahat ve mali konularda tavsiyelerde bulunan köşeleri ele alalım. Bu köşelerden bazıları profesyonel gazeteciler, bazıları da "uzman" yazarlar tarafından yazılır. Önemli İngiliz kodlarından ikisi[7] şahsi çıkar sağlayacak biçimde mali konularda tavsiyelerde bulunmanın bazı tehlikelerine dikkat çekerken, bunun dışındaki tavsiyeleri önemsemez. Yine de, tavsiyeleri veren kişilerin konularında uzman olmalarını garanti etme sorumluluğunun editörlerin üzerinde olması beklenir. Basın kodları, insanların refahını etkileyecek özel konulardaki tavsiyeler hakkında, tavsiyede bulunan kişiye bu konumun verilmesiyle, okuyuculara tavsiyeyi uygulamaya geçmeden önce bağımsız bir profesyonel görüş sağlamanın önerilmesi arasında bir uygunluk arayabilir.[8]

B. DÜZENLEYİCİ ÇERÇEVE

Davranış kodları gazetecilerin içinde bulundukları düzenleyici çerçevenin yalnızca bir parçası, belki de en küçük parçasıdır. Muhabirler ve editörler bir çok yolla etik dışı davranmaktan uzak tutulabilirler. Gazetecilerin kendi işlerinin güvenliği için patronların karşı çıkacakları şeyleri yapmama konusunda ihtiyatlı davranmaları gerekir. Gazetelerin çoğu reklam gelirlerine dayandığı i-

6. Britanya'da konuyla ilgili kod, son derece ayrıntılı olarak, Code of Advertising Practice Committee (Reklamcılık Kodu Komitesi) tarafından yürütülen British Code of Advertising Practice'dir (İngiliz Reklamcılık Kodu). Bunun tersine, American Advertising Federation (Amerikan Reklamcılık Federasyonu) ve Association of Better Business Bureaus International (Uluslararası Daha İyi İşletme Büroları Birliği) tarafından hazırlanan Advertising Code of American Business (Amerikan İşletmelerinde Reklamcılık Kodu) yalnızca on cümleden oluşmaktadır. Sonraki Fink, a.g.e., s.303'te basılmıştır.

7. Bunlar Basın Şikâyetleri Komisyonu ve Gazeteciler Enstitüsü'dür. Sonraki N.G.E. Harris, *Professional Codes of Conduct in the United Kingdom: A Directory* (Londra, Mansell, 1989), s.179-80'de basılmıştır.

8. Telefon Enformasyon Hizmetleri Standartlarını Gözleme Bağımsız Komitesi'nin *kendi* Uygulama Kodu'nda böyle bir hüküm yer almaktadır.

çin önemli reklam verenleri ve hatta okuyucularını da gücendirmemeleri gerekir; çünkü satışlardaki en ufak bir düşüş reklam gelirlerinin azalmasına yol açacaktır. Basın konseyleri gibi düzenleyici kurumlar şikâyetler hakkında karar verirken yalnızca davranış kodlarını yorumlamakla kalmayıp, nelerin kabul edilir olup olmadığına kendi yargılarını da katarak karar verebilirler. Bu yargılama sistemi içinde çalışan gazeteciler de, kendilerine yönelik şikâyetleri önlemek üzere bu kurumların kararlarını ve bu kararların verilme nedenlerini dikkate almak zorundadırlar.

Kısıtlayıcı en önemli faktörün yasa olduğu söylenebilir. Telefonları gizlice dinleme gibi mahremiyetin ihlal edilme biçimleri ceza gerektirebilir. Ülke savunmasıyla ilgili sırların açıklanması gibi kamu yararına aykırı faaliyetler de suç sayılabilir. Başka olaylar da (hakaret davaları bu durumun en iyi örneğidir) gazetecilere ve gazetelerine ağır zararlar veren bedeli yüksek davalara yol açabileceği için, editörler davalara konu olabilecek malzemeleri kullanmaya çekinirler. Davalara konu olan olayların çoğunda yasadışı sayılan şeyler aynı zamanda etik dışı da sayılır, ama bazen de gazeteciler yasal sonuçlarından korktukları için etik açıdan doğru olan bazı şeyleri yapmaya çekinirler. Örneğin devlet sırrının dışarıya sızdırılması bazen kamu yararına hizmet edebilecekken, yasa gereği bundan kaçınılır. Yine, bir gazeteci hakaret suçu işlememek için, birisinin bir kamu görevine uygunluğuyla ilgili samimi düşüncelerini açıklamaktan kaçınıyorsa, bu da talihsiz bir duruma yol açabilir. Gazeteciler için *hukuki* davranış kodlarının konulmasından uzak durulmasının bir nedeni, muhabir ve editörlerin yasalara uygun davranmakla, etiğe uygun davranmak arasında çelişkiyle karşılaşabilecekleri durumların alanını geniş tutmak olabilir.

C. KOD KİMLERİN İŞİNE YARAR?

Davranış kodlarından en çok yararlananların halktan kişiler olduğu düşünülür. Gerçekten de, sıradan insanlar vicdansız profesyonellerin elinde zarar görünce, kötü davranışı yasa dışına itmek üzere söz konusu mesleklerin bir davranış koduna sahip olması ge-

rektiği ya da var olan kodun kuvvetlendirilmesi gerektiği söylenir. Bir kodun gerektirdiği davranışlar ihmal edilebileceği için, kodun sadece var olmasının her zaman geniş çapta bir korumayı garanti etmediği unutulmamalı. Bu nedenle, korumak yerine bir kodun açık hükümlerle belirlenmesi, bir mesleğin hepsi birbirine benzemeyen bütün üyelerine güvenme eğilimi olan halkın yararına olabilir.

Halkı korumayı amaçlayan bir kod aslında doğrudan genel anlamda halka değil, meslek sahiplerinin bir şekilde ilişkide bulunduğu belirli kişilere veya halkın bir kesimine yönelmektedir. Gazeteciler için konulan kodlardan doğrudan yararlanan üç kesim vardır. Birincisi, gazetecilerin çalıştıkları gazete ve dergilerin okuyucularıdır. Haberlerin doğru, geçerli, objektif, vb. olmasını öngören hükümlerin, okuyucuları yönlendirilmekten koruyup, kendi günlük kararlarını verirken bu haberlerdeki bilgilerden yararlanmalarını sağlayacağı düşünülebilir. İkinci olarak gazetecilerin malzeme temin ettikleri kişiler gelir. Örneğin bir kodda gazetecinin, kendisine bilgi veren bir kişinin adını açıklamaması, güvenini kötüye kullanmaması istenebilir. Üçüncü olarak da, gazetecinin araştırdığı hikâyeye konu olan kişiler vardır. Bunlar için de kodda, gazetecinin hakkında yazdığı kişi veya kişilerin mahremiyetine girmemesi, taciz etmemesi istenebilir.

Bir kod, gazeteciyle bir ilişki içinde bulunan kişilere doğrudan yarar sağlamasının yanında, halk da genel olarak kodun varlığından dolaylı bir şekilde yararlanabilir. Kodun varlığı gazetecilik standardını yükseltmeye yardımcı olursa, konu dışında kalanlar bile etik açıdan daha iyi davranışlara yönelecekleridir. İnsan yaşamı boyunca, bir yerde, arkadaşları ve meslektaşlarının nasıl bir etik davranış standardı geliştirdiğini görüp ona göre davranır. Ayrıca bu durum, halkın saygısını arttırıp, gazetecilerin de birbirlerinin dürüstlüğüne güvenmelerine yol açarak mesleğin kendisini de geliştirebilir.

Kodlar oluşturulurken uzun tutulmasından yana bir eğilim var, ama bu eğilimin getireceği bazı sakıncalar bulunmaktadır. Nelerin etik dışı olduğuna dair birkaç genel ilke yerine kodun ayrıntılı özellikler içermesinin halka daha geniş bir koruma getireceği düşünülür. Ancak, ayrıntılı düzenleme dizilerinin getirilmesi, in-

sanları hükümler arasında boşluk aramaya itebilir. Gazeteciler etik dışı davranış olduğu açıkça belirtilmeyen her şeye izin verilebileceği sonucuna varabilirler. Bunun yanı sıra, yalnızca birkaç geniş ilkeden ibaret olan kısa kodlar, bu kodları hazırlayanların öngörmemiş olabilecekleri yeni durumlara uyarlanabilirler. Ayrıntılı yönergelerin ise, her değişen durumla yeniden gözden geçirilip değiştirilmeleri gerekir, bu da zaman alan bir iş olduğu için, kuraldışı olanların kısa vadede düzen altına alınması mümkün olmayabilir.

D. KODLARIN ZORLAYICILIĞI

Meslek kuruluşlarının çoğu, sınırlı güçleri nedeniyle en azından hukuki olmayan davranış kodlarının kamusal yararları konusunda sorular uyandıran kodlarını zorunlu hale getirmeye çalışmaktadırlar. Kuralları ihlal edenler cezalandırılmazsa, şikâyetleri değerlendiren kurul yalnızca sözlü eleştiri yapmakla yetinirse, bu eleştiriler de şikâyetlere konu olanlar tarafından önemsenmezse, halkın koddan ne gibi bir kazancı olabilir? Elbette kod, yüksek mesleki standartlara zaten bağlı olma alışkanlığı taşıyan kişilerin davranışlarını takviye edebilir, ama aykırı insanları kontrol etmekte yetersiz kalacaktır.

Yalnızca tıp ve hukuk gibi birkaç meslekte, mesleki kuruluşlar nihai bir yaptırım olarak kuralları ciddi biçimde ihlal edenleri meslek üyesi olmaktan çıkarıp çalışmalarına son vererek, davranış kurallarını zorunlu kılma gücüne sahiptirler. Bu mesleklerde böyle bir zorunluluk işleyebiliyor; çünkü bu alanlarda çalışabilmek için, meslek birliğine üye olarak kayıtlı bulunmak hukuki bir gerekliliktir.

Öyleyse, uymaları gereken bir davranış kodunda muhafaza edilen ilkelere pervasızca aldırmayan aykırı muhabirlerle olan sorunları çözebilmek için gazetecilikte de benzer bir kayıt sisteminin uygulanması konusunda baskı yapabilir miyiz? Sanırım hayır. Böyle bir sistem gazeteciliğe uyarlanırsa tıp gibi mesleklerde bulunmayan bazı sakıncalar ortaya çıkabilir. Etik dışı davranıp disiplin cezası verilen doktorların büyük bir çoğunluğunda, gerçekten

yaptıkları ya da öyle olduğu öne sürülen yanlışlıkların siyasi bir boyutu yoktur. Gazetecilikte, film yıldızlarının mahremiyetine girmek gibi, genel olarak uygun görülmeyen davranışların bazılarının gerçekten de siyasetle hiçbir ilgisi yoktur. Ama araştırmacı gazetecilerin çoğu haber malzemesi toplarken, özellikle yönetim kurumlarındaki yozlaşma ve yolsuzluklarla ilgileniyorlarsa, mesleki davranış kodlarını ihlal etmeye çok yaklaşırlar. Kodların çoğunda, yayımlanmasında kamusal çıkar bulunan bazı bilgilerin, başka bir durumda kabul edilemez olan yollarla elde edilmesine izin veren bir esneklik hükmü bulunur. Gazeteciler için bir kayıt sistemi getirilmesinin sakıncası, bu sistemi yönetenlerin, kendi haklarında araştırma yapan gazetecileri listeden çıkarmaları yönünde baskı yapan siyasetçi ve bürokratların baskısına boyun eğme olasılığıdır.

E. KODLARDA YER ALAN HÜKÜMLER

Gazeteciler için oluşturulan bir davranış kodu, pek çok meslek kodunda geçerli olan hükümleri içerebilir. Bu hükümlerin başında, meslek sahiplerine mesleğin itibarını sarsacak davranışlardan kaçınmalarını şiddetle tavsiye eden hükümler gelir, ama başka hükümlerde de ortak noktalar bulunabilir. Örneğin hem gazetecilere hem de hukukçulara yönelik kodlarda, meslek sahiplerinin özel yaşamlarındaki davranışlarının mesleki görevleriyle çatışmayacak biçimde olması istenir.[9] Yine, ormancılarla gazetecilerin kendilerine ait kodlarında, diğer meslektaşlarıyla işbirliği içinde çalışmaları istenir.[10] Bununla beraber, gazetecilere yönelik davranış kodlarında bulunan hükümlerin çoğu yalnızca bu meslekte olanlar veya çok yakın işlerle uğraşanlar için uygun olan hükümlerdir.

Daha önce çıkarları kodla korunabilecek çeşitli grupları be-

9. Profesyonel Gazeteciler Topluluğu (Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Topluluk için bkz. Fink, a.g.e., s.290) ve İskoçya'daki Teşvik Etme Kurulu (Faculty of Advocates).

10. Avustralya Gazeteciler Birliği'nin kodu 1944'ten 1984'e kadar geçerlidir (bkz. Apps, a.g.e., s.118), bu hükmün kod yenilenirken çıkarılmış olması şaşırtıcıdır. Birleşik Krallık'ta da Uzman Ormancılar Enstitüsü (The Institute of Chartered Foresters) vardır (Harris, a.g.e., s.169.).

lirtmiştim. Genel olarak baktığımızda, kodlarda bulunan hükümlerin çoğunun öncelikle belirli bir kategoride yer alan insanların yararına olduğunu, başkalarına da bu birincil önemdekilere bağlı olarak yararlı olabileceğini görürüz. Kodlardaki çeşitli şart koşma biçimlerini incelemek üzere, farklı grupların yararına yönelik hükümleri teker teker ele almanın daha doğru olacağını düşünüyoruz. Kodları bu şekilde almanın yararlı ve açıklayıcı olmasının yanı sıra gazeteciler için var olan kodların hiçbirinde hükümlerin açık olarak böyle sıralanmadığını belirtmeliyiz.[11] Yerimiz el verdiğince, dünyadaki temel kodlarda bulunan önemli ve ilginç konulardan seçtiklerimizi betimlemeye çalışacağız.

F. OKUYUCU ÇIKARLARI

İnsanların çoğu gazetelere ve televizyon haberlerine bir eğlence biçimi olarak bakarlar. Eğlencedeki duygular başkasının sevincine ortak olmaktan schadenfraude'a,* tırnakları kemirten gerilimden hafifçe meraklanmakla yetinmeye kadar değişebilir. Ancak, okuyucu ve izleyicilerdeki zevk dürtüsü ne kadar güçlü olursa olsun, kendilerine sunulan haber ve bilgilerin bir parça güvenilir olmasını beklerler.[12] Bu nedenle gazetecilik kodları genellikle, güvenilirliği sağlamak için muhabirlerden yalnızca niteliği belirli olan malzemeleri aktarmalarını ister. Muhabirlerden gerçeği vermeleri, doğru ve objektif yazı yazmaları, gerçekleri çarpıtmadan, ayıklamadan ve yanlış sunmadan vermeleri, yanlılıktan ve taraf tutmaktan uzak kalmaları, varsayımları ve görüşleri gerçeklerden ayırmaları istenir.

Bu istekler bazen ihmal ve tembellikten dolayı yerine getirilmeyebilir. Bazen de gereğinden fazla gayretkeşlikle atlatma ha-

11. Diğer mesleklerin kodlarında da buna az rastlanır (British Institute of Management bir istisna teşkil eder, bkz. Harris, a.g.e., s.96-9).

* schadenfraude: Almanca-Fransızca, başkasının felaketinden zevk almak. (ç.n.)

12. Bunun biraz tersinin olduğu istisnai durumlar için *Sunday Sport* gibi yayınlar örnek gösterilebilir. Bu yayınlar gazete formatında basılır, ama bastıkları cinsellikle ilgili tuhaf hikâyelerin ve dünya dışı yaratıklarla ilgili uydurmaların gerçekten doğru olduğuna, fazla saf okuyuculardan başka kimse inanmaz.

ber yapmak için, olabilecek bir şey, örneğin bakanlıktaki bir istifa, olmuş gibi gösterilebilir. Ancak ahlâki açıdan bunlardan daha fazla suçlanmayı hak eden, örneğin haberi bilerek saptırmak veya gerçekleri bilerek örtbas ederek belki önemli bir reklam verenin veya söz konusu gazeteciye doğrudan yarar sağlayan birilerinin, üçüncü şahısların çıkarını kollamak gibi olaylar da vardır. Çarpıtma ve örtbas etme üçüncü şahıslara çıkar sağlayacağı, haberin çarpıtılmasından ve örtbas edilmesinden yana olan tarafın ise, normal olarak okuyucu ve izleyicilerin çıkarlarına ters düşen durumlarda böyle bir yola başvuracakları düşünülürse, bu işe karışan gazetecinin de halkın yanlış yönlendirilmesine katkıda bulunmuş olacağı görülür. Bu şekilde kullanılan okuyucular da haklı olarak kendilerini mağdur durumda hissedeceklerdir. Bu durumdan sorumlu olan gazeteci de kendisine duyulan güveni ciddi bir şekilde sarsmış olacaktır. Kodlarda rüşvetin ve başka teşviklerin kabul edilmesini açıkça suçlayan hükümlerin bulunması bu yüzden şaşırtıcı değildir. Gazetecilerin kendileri tarafından hazırlanan kodlarda (Ulusal Gazeteciler Sendikası'nın hazırladığında olduğu gibi), gazetecilerin haberlerinde reklam verenleri gücendirmekten çekinmek gibi ticari baskılardan etkilenmemeleri tavsiye edilir, ama gazete sahipleri tarafından hazırlanan kodlarda bu tür hükümler yer almaz. Gazetecilerin haberlerini hazırlarken ticari görüşlerin etkisine izin vermemeleri gerektiğinden yana olan hükümler, öncelikle gazete okuyucularının yararına olduğu kadar gazetecilerin de yararınadır. Her meslekte olan iyi insanlar gibi, doğrucu olmaktan gurur duyan iyi gazeteciler, meslek kodlarında yukarıda söz edilen şekilde kullanılmaya karşı çıkmalarını destekleyen hükümlere dayanarak, doğruculuk konusunda kendileri kadar titiz olmayan patronlarının baskılarına karşı daha kolay direnebilirler.

G. KAYNAKLAR

Gazetecilere bilgi sağlayanların çoğu, örneğin resmi basın sözcüleri veya bir felakete tesadüfen tanık olmuş kişiler, adlarının açıklanmasından memnun olurlar. Ama ancak kimliklerinin saklı

tutulması koşuluyla konuşmaya razı olanlar da vardır. Saklı kalmak talebi örneğin, çalıştıkları kuruluştaki bir yozlaşmayı açığa çıkarmak isteyenlerden gelebilir. Eğer kimlikleri açıklanırsa işlerini kaybedebilirler, hatta bazı uç durumlarda yaşamları tehlikeye girebilir. Gazeteci kodlarından çoğunda da, kaynaklarının kimliklerini saklı tutma vaadine saygı göstermelerini isteyen bir hüküm bulunur.

Gazetecilerin bu kurala bağlı kalmaları öncelikle ilgili kaynak için önemli olmakla birlikte, gazetecilerin de yararınadır. Gazeteciler gizli kaynaklarının küçük bir kısmını bile açıklasalar bu kaynaklarını kurutmuş olurlar; anonimliğinin korunacağına güvenmezse kimse kaynak olmak istemez. Gazetecilerin açık bir celsede yargıç tarafından zorlansa da, kaynağının kimliğini açıklamak yerine mahkemeye itaatsizlikten suçlanmaya hazır olmalarının bir nedeni de budur.

Kaynakların gizli tutulmayı talep ettikleri daha tartışmalı bir konu da, kaynakların kimliğiyle değil; ama sağladıkları bilgiyle ilgilidir. "Gizli kaynakları korumak" tan söz eden belli başlı İngiliz ve Amerikan kodlarında bu konu pek yer almaz, ama Avustralyalı Gazeteciler Birliği'nin kodunda "kişilerin isteği üzerine gizliliğe saygı gösterilir" denir.[13] Siyasetçiler bazen gazetecilere "kaydedilmek üzere" (on the record) pek az bilgi verirler, sonra da söyleyecekleri diğer şeylerin "kayıt dışı" (off the record) olmasını, yani gizli kalmasını isterler. Bu sözü aldıktan sonra da gazetecinin kendini yayımlamamak zorunda hissedeceği gerçekten de haber değeri olan bilgiler açıklarlar. Gazeteciler de böyle bir yönlendirmeye karşı kendilerini korumak zorunda hissederler. Siyasetçilerin böyle yapmakla gazetecilerin işini engelleyip engellemedikleri, istedikleri güvenin aslında bir kötüye kullanma olup olmadığı, gazetecilerin siyasetçiler karşısında güçsüz kaldıkları gibi konular tartışmaya açıktır.

13. Apps, a.g.e., s.122.

Haberlere konu olabilecek kişileri sıkıntıya sokabilecek veya rahatsızlık verebilecek iki davranış biçimi vardır. Bunlardan birincisi, haber malzemesini toplamak, ikincisi bu malzemeyi yayımlamaktır.

Yakın bir geçmişte tasarlanan kodlardan bazıları,[14] gazetecilerden kişilerin özel yaşamına girmemesini açık bir dille isteyen hükümler içermektedir. Bu hükümler, halkın tepkisini çeken bazı özel yaşama tecavüz olaylarından sonra ortaya çıkmıştır. Bu olaylardan biri, 1990'da yaşanan Gordon Kaye olayıydı. Bir televizyon oyuncusu olan Gordon Kaye feci bir kazada başından yaralanmıştı, hastanedeki özel odasında, kapıda ziyaretçilerin içeri girmeden önce görevlilerden biriyle görüşmeleri gerektiği yazmasına rağmen, *Sunday Sport*'da çalışan biri tarafından izinsiz olarak fotoğrafı çekilmişti. Aslında büyük ölçüde bu olayın bir sonucu olarak, Basın Şikâyetleri Komisyonu kodunda "hastanelerde ve benzeri kuruluşlarda görev yapmaya çalışan gazeteci ve fotoğrafçıların, görevli bir memura kendilerini tanıtmaları ve kamusal olmayan alanlara girmek için izin almaları gerektiği" hakkında bir hüküm yer almaktadır.

Gordon Kaye olayında, hastane odasına giren gazeteci ve fotoğrafçı herhangi bir aldatma yoluna gitmemişlerdi. Doktor kılığına girmemişlerdi veya kendilerini hastanın yakını gibi göstermemişlerdi. Ama gazeteciler bazen bir haberi kovalarken kimliklerini açığa vurmazlar veya gizlerler. Bazı kodlarda gazetecilerin bilgi toplarken kendilerini farklı tanıtmalarına veya kaçamak yapmalarına karşı çıkılır. Bu tür hükümler aldatmaya yönelik her türlü davranışı yasaklar, ama ihmal sonucu aldatmayla ilgili durumları kapsayıp kapsamadıkları açık değildir. Görüşme yapılan kişi kendisine soru soranın gazeteci olduğunu düşünmeden, örneğin piyasa araştırmacısı veya uzak bir tanıdık olabileceğini düşünerek cevap verirken aslında aldatılmakta mıdır, bu pek belirgin değildir. Bu şekilde pasif aldatma biçimleri Avustralyalı Gazeteciler Birliği kodundaki bir hükümle yasaklanmıştır.

14. Örneğin Avustralyalı Gazeteciler Birliği'nin yenilenen kodu ve Britanya'daki Basın Şikâyetleri Komisyonu'nun kodu.

Bu hükümde gazeteciler "kendilerini ve çalıştıkları yeri, yayımlayacakları bir görüşmeden önce tanıtmalıdırlar" denmektedir.[15]

Haberlere konu olan bir kişi rahat bırakılmak istediği halde kendisinden ısrarla bir açıklama isteyen gazeteciden kurtulamıyorsa veya evi gazeteci ve fotoğrafçı "akınına" uğruyorsa bu rahatsız edici bir durumdur. Zorla açıklama istenmesi bazı davranış kodlarında yer almaktadır. Ancak evin etrafının insanlarla sarılması durumunun yalnızca *bireysel* olarak gazetecilere yönelik nasıl işleyeceği tartışmalıdır. Çünkü bazı durumlarda yalnızca gazetecilerin varlığı değil, etrafta biriken kalabalık da rahatsız edici olabilir.

Şimdi de kendileri hakkında yayımlanan şeylerden ötürü korunmayı hak eden kişilerle ilgili hükümlere geçeceğim. Bunlarla ilgili olarak da ele alınması gereken bazı durumlar var.

İlk olarak, en azından kendilerine göre haksızlık yapıldığını düşünenlere cevap hakkı tanınmasıyla ilgili hükümler bulunmaktadır. Bir kodda böyle bir hüküm varsa, cevapların orijinal habere verilen yere benzer bir yerde yayımlanması önemlidir. Yayımlanan bir haberin yol açtığı zararın, cevabın yayımlanmasıyla yeterince giderilemeyeceği düşünülürse de, kodda bundan fazla yapılabilecek bir şey de görülmemektedir.

İkinci olarak, editörlerin yayımlamaktan kaçınmaları gerektiği söylenen bazı bilgilerin listesini içeren hükümler vardır. Örneğin tecavüz kurbanlarının kimliklerini vermek (örn. Amerika Birleşik Devletleri'nde), suçluların masum olan yakınlarının ve arkadaşlarının ismini vermek yasal olduğu halde kodlarda bunlardan kaçınılması tavsiye edilir.

Üçüncü bir tip de, ayrımcı bir dil kullanmayı, anlatılan haberle doğrudan ilgili olmadığı halde bir kişinin ırkı, rengi, dini, cinsiyeti veya cinsel tercihleriyle ilgili ayrıntıları vermeyi onaylamayan hükümlerdir.

15. Apps, a.g.e., s.123.

I. GAZETECİLERİN KORUNMASI

Şimdiye kadar gazetecilerden çok, öncelikle bazı gruplara mensup insanlar için tasarlanan hükümleri ele aldık, ama bunlar aynı zamanda kendi işlerinde yüksek standardı tutturmaya ve başkalarını da buna teşvik etmeye çalışan gazetecilere de yardımcı olacaktır. Daha önce, gazetecilerin ve editörlerin soruşturmaya uğrama tehdidi altında oldukları ülkelerde, davranış kodlarının gazetecilerin dayanışma duygularını teşvik etmek üzere kullanılabileceğine değinmiştim. Bununla ilgili olarak örneğin Venezüella Gazeteciler Birliği kodundaki bir hükümde; "Gazeteciler, haksız yere soruşturmaya uğradıklarında veya var olan yasayı çiğneyen herhangi bir davranışın mağduru olduklarında veya herhangi bir baskıya maruz kaldıklarında birbirlerini desteklemelidirler" denmektedir.[16]

Gazetecilerin bu tür soruşturmalara uğrama tehdidiyle pek karşılaşmadıkları ülkelerde, gazetecileri korumaya yönelik hükümler ya azdır ya da hiç yoktur. Birkaç kodda yer alan bir konu da telif hakkının ihlaliyle ilgilidir.[17] Bu konuda Conrad Fink'in şu görüşlerine katılıyorum:

> Gazeteciliğin bünyesiyle doğrudan ilgili tek kural, bir muhabirin başka bir muhabirin haberini çalmaması veya yeniden yazmamasıdır. Yazılı etik kodlar bu konuya değinmez. Muhtemelen gelecekte böyle bir hüküm bulunacaktır, özellikle haberler söz konusu olduğunda, muhabirlerin düşüncesizlik ederek telif hakkını ihlal ettiği durumlar olabilmektedir.[18]

Var olan kodlarda telif hakkının ihlal edilmesiyle ilgili bir hükmün yer almamasının nedeni herhalde bu konunun kamusal bir tartışma konusu haline gelmemiş olmasıdır. Davranış kodları hazırlanırken, bunları hazırlayanlar, meslekte çalışanların karşılaşabilecekleri etik kararların tümünü kapsayacak tam bir kılavuz vermeyi pek a-

16. Jones, a.g.e., s.42.
17. Telif hakkının ihlaliyle ilgili (fazlaca soyut) bir kod, Avrupa Topluluğu'nun gazeteci sendikaları tarafından 1971'de onaylanan Gazeteci Hakları ve Sorumlulukları Bildirgesi'dir (Declaration of Rights and Obligations of Journalists). Bkz. Jones, a.g.e., s.76.
18. Fink, a.g.e., s.98.

maçlamazlar. Genellikle daha önceki kodlarda bulunan konuları, bir de halkı huzursuz eden yeni bir güncel konu varsa onları dikkate alırlar.

J. ÇEK DEFTERİ GAZETECİLİĞİ

Şu ana kadar incelediğim kodlardaki hükümler, hak etmedikleri halde zarar gören insanları korumaya yönelik hükümlerdi. Ancak hak edilmeyen kazançları önlemeye yönelik hükümler de bulunmaktadır. Basın Şikâyetleri Komisyonu kodundaki "bir suça karışan insanlara veya onların suç ortaklarına, yayımlanacak malzeme kamu yararı olmadıkça ve bunun gerçekleşmesi için ödemenin yapılması zorunlu olmadıkça haber, bilgi ve resimler için..." herhangi bir ödeme yapılmamasını öngören bir hüküm bulunmaktadır.

Gerçekten de, ciddi suçlar işleyen insanların hikâyelerini anlatma karşılığında büyük paralar alarak kazanç elde etmeleri halk tarafından hiç hoş karşılanmamaktadır. Ama bu yasaklama neden sadece böyle olaylara uygulansın ki? Herhangi bir suç işlemediği veya suçlularla herhangi bir ilişkisi olmadığı halde, yine de basından aldığı paralarla kazançlı çıkanların olduğu öyle durumlar vardır ki, çek defteri gazeteciliğinin* onaylanmaması için pek çok neden görülmektedir. Halka mal olmuş kişilerin eski eşleri ile yanlarında eskiden çalışanlara, eski eşleri ve eski patronlarının özel yaşamları hakkında yaptıkları "ifşaat" için yapılan ödemeler bunun bir örneğidir. Bu tür kaynakların, başkalarının şahsi sırlarını ifşa ederek parasal kazanç sağlamaları aslında hiç de hoş değildir. Kendilerine açıklamaları için para ödenen kişilerin ücreti arttırmak üzere konuları abartmaya kalkışmaları tehlikesi de vardır. Bu yüzden sanırım, var olan kodlarda çek defteri gazeteciliğinin daha geniş ele alınmamış olması eleştirilebilir.

Bu konu, gazetecilere yönelik kodlar alanında -ima edilenlerden çok gerçekler açısından- halkın kendi ahlâki standartları tarafından konulan birçok sınırlama olduğunu gösteriyor. İnsanların,

* Çek defteri gazeteciliği, gazetecilerin haber ve bilgi sağlamak üzere maddi çıkar teklif etmesi, haberin para karşılığı elde edilmesi anlamında yerleşmiş bir deyim. (ç.n.)

başkalarının özel yaşamlarıyla ilgili sırlarına ihanet edip bu sayede para elde etmeleri gerçekten de yanlış olabilir, ama basına bu tür hikâyeleri para için değil de kin duygusuyla vermeleri de hoş karşılanabilecek bir şey değildir. Bu tür hikâyelerin basılmasını doğru bulmayanlar olabilir, ama davranış kodlarında bu tür yayımların yasaklanması da pek beklenemez. Gazeteler bir dereceye kadar, halkın istediklerini vermek zorundadırlar. Halkın önemli bir çoğunluğu özellikle şehvet içeren yazı ve resimler basan gazeteleri almak istiyorsa, bu kitleyi hedefleyen gazetelerin editörleri de ahlâk kumkumalığı yapıp bu tür şeyleri basmayı reddedemezler. Elbette halkın her istediğini vermek zorunda da değiller. Okuyucuların zevklerine fazla yüz vermekten şikâyetçi olan bazı gazeteciler daha geniş ilgilere, örneğin çevrecilik veya toplumsal meseleler gibi halkı gerçekten ilgilendirmesi gereken konulara yönelerek okuyucuları eğitmeye çalışırlar. Ama genellikle kodları hazırlayanların etkilemeyi düşündükleri gazeteciler zaten böyle kaygıları olmayanlardır.

Gazeteciler için ideal davranış standartlarını savunup bu standartlarla gerçekte insanların yaptıkları arasında bağlantı kurmayan bir kod, gazetecilerin çoğu tarafından geçersiz sayılacak ve davranışlarını etkilemeyecektir. Bir kodun, muhabirlerin ve editörlerin mesleki davranışlarını iyileştirme yolunda etkili olabilmesi için gerçek pratiği temel alabilmesi gerekir. Bununla beraber, var olan kodların, özellikle Britanya'dakilerin mutlaka olumsuzluğa yönelik olması gerekmezdi. Bu kodlarda daha çok sakınılması gereken bir dizi davranış sıralanırken, *iyinin* nasıl olması gerektiği ve nasıl sağlanacağı konusuna pek yer verildiği söylenemez.

VI
Mahremiyet, aleniyet, siyaset

Andrew Belsey

Mahremiyet ve medyanın mahremiyete tecavüz ettiğini bildiren iddialar, gazetecilik etiğinin merkezi konularındandır. İçinde yaşadığımız toplumda kişisel mahremiyete değer verilir ve medya da içinde olmak kaydıyla, hangi kaynaktan gelirse gelsin, mahremiyete yapılan ihlallerin üzerine gidilir. Yine de, belki paradoksal olarak içinde yaşadığımız toplum aleniyetle iç içedir, en azından birçok kişinin yaşamı ve yaptıkları yayın yoluyla aleniyete dayanır.[1]

Paradoks olarak görünen bu durum, genellikle insanların özel

1. Burada ele alacağım mahremiyet ve basın konusunda gazeteler ve süreli yayınları kastediyorum. Söylediklerimin çoğu elektronik medyadaki gazetecilik faaliyetleri açısından da geçerli olmakla birlikte, bazı farklılıklar var. En azından Birleşik Krallık'ta radyo ve televizyon yasal düzenlemeler ve üst denetleme kurullarıyla daha sıkı bir denetime tabidir.

ve kamusal yaşamları arasında bir ayrım yapılarak hafifletilir. Buradan yola çıkarak gerçekten de mahremiyet hakkının bulunduğu, ama bu hakkın "kamu yararı" adına belirli koşullarda aşılabileceği ifade edilir. Buna göre belirli koşullarda mahremiyete tecavüz yapıldığı kabul edilir, ama bu tecavüz daha büyük yararlar adına meşrulaştırılır.

Ben bu anlayışa karşı çıkarken mahremiyet hakkının önemli olmakla birlikte, bir varsayımdan öteye gitmediğini tartışacağım. Bir kişinin özel alanında tutmayı tercih ettiği bir bilginin aslında kamusal alanda *olması gerekiyorsa*, bilginin kamusal alana getirilmesi o kişinin mahremiyet hakkının çiğnendiğini göstermez, çünkü o kişinin yaşamının bu alanında böyle bir hakkı zaten yoktur. Bu anlayışa göre mahremiyete tecavüzün meşruluğu diye bir şey yoktur, çünkü meşruluk arayışı aslında mahremiyetin olmadığı alanlar için geçerlidir. Buna göre, mahremiyete tecavüz hiçbir şekilde meşrulaştırılamaz.

Siyasetçiler ve toplumda benzer konumda bulunan kişiler açısından bu durum özellikle önemlidir. Basında "gizli aşk yuvası" ortaya çıkan bir siyasetçi mahremiyete tecavüzün kurbanı değildir, çünkü böyle skandal bir davranışın yasal olarak mahremiyetin korunması altına alınması söz konusu olamaz. Bunun nedeni siyasetçilerin yalnızca halkın gözü önünde olmaları değil, medya ve iş dünyasındaki diğer insanlar gibi toplumsal bir güç sahibi oldukları için bu gücün nasıl kullanıldığının bütün yönleriyle halkın incelemesine açık olmasının gerekmesidir. Kamusal yaşamdaki yolsuzlukları önlemenin tek yolu budur. Yolsuzluk derken yalnızca mali alanda yapılan hileleri kastetmiyorum. Siyasetçilerin mahremiyeti yoktur demiyorum, ama mahremiyet hakkını kötüye kullanma yetkileri yoktur diyorum. Demokrasilerde güç sahibi olanlar yaşamlarının özel ve kamusal alanları arasındaki sınırın nerede başlayıp nerede biteceğine kendileri karar veremezler.

Bu konuyu ahlâk teorisi açısından ele alacağım. İlgili kişilerin hepsi için yapılması gereken şey en iyi şeydir. En iyinin ne olduğu bilinirse, kişilerin ve onların çıkarlarının korunduğunu gösteren haklardan pekâlâ rahatlıkla söz edilebilir. Mahremiyet hakkı vardır, çünkü mahremiyete saygı duyan ve koruyan bir toplumda yaşamak daha iyidir. Daha ileriye gidip, mahremiyetin sürekli olarak

ihlal edildiği ya da hiç bulunmadığı bir toplumda yaşamın katlanılmaz olacağı söylenebilir. Bununla birlikte, tam da bir toplumda yaşadığımız için mahremiyetin sınırları vardır. Bir toplum demokratik; ama eşit olmayan güç ve ayrıcalık dağılımına dayanıyorsa, mahremiyetin daha fazla sınırlandırılması söz konusudur. Bu fazladan sınırlandırma, güç sahibi olanların yaşamlarına kuşkuyla bakılması ve incelemeye açık olması gereğine dayanır.

A. MODERN TOPLUMDA MAHREMİYET VE ALENİYET

Modern toplumda mahremiyete değer verilir, ben de bunu kabul ediyorum. Mahremiyetin değeri uluslararası yasa ve anlaşmalarda da tanınmıştır. 1948'deki İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 12. Maddesi'nde belirtildiği gibi:

> Hiç kimsenin mahremiyetine, ailesine, evine veya haberleşmesine keyfi müdahalelerde bulunulamaz, onuruna ve namına saldırıda bulunulamaz. Herkesin bu tür müdahale ve saldırılar karşısında yasal korunma hakkı vardır.

Bu madde tarafından sağlanan korunma, son yıllarda kişisel hakların tehdit edildiği, birbiriyle örtüşen üç alanda ele alınmaktadır:

1. Telefon dinlemek veya gizli mikrofon yerleştirmek gibi yasal olmayan ya da meşru olmayan yollarla insanlar hakkında gizli dosyalar oluşturmayı da içeren, özel ya da (büyük ihtimalle) devletin güvenlik örgütleri tarafından gözetim altında tutulmak.
2. Mali işler, vergiler, sosyal güvenlik bilgileri, tıbbi kayıtlar, ceza kayıtları gibi genellikle bilgisayar dosyalarında bulunan özel ve gizli bilgilere izinsiz erişmek.
3. Basın tarafından mahremiyetin ihlal edilmesi. İlkin, muhabirlerin birisinin kişisel yaşamına ve özel yaşam alanına fiziksel olarak girmesi. İkincisi, bu kişinin ismini, resmini ve haberini ekranlarda ve boyalı basın sayfalarında genellikle son derece duyarsız ve bayağı bir tarzda yayımlayarak çamur atmak.

Birleşik Krallık'ta son zamanlarda ilk iki alanda koruma sağlayıcı

bazı yasal düzenlemeler yapılmış olsa da, insanlar burada mahremiyetlerinin ihlal edilmediği konusunda kendilerini güvende hissetmemektedirler. Bu türden ihlaller normal olarak gizli yapıldığı için insanların yaşamlarında gerçek sonuçlar doğursa da neler olduğunu bilmiyorlar, neyin nasıl yapıldığını ortaya çıkaramıyorlar. Basının mahremiyeti çiğneyişi tamamen farklıdır, çünkü burada mağdur durumun farkındadır. Bu durum, basın tarafından yapılan mahremiyete tecavüzlerin, kişilere ve demokratik siyasi işleyişe diğer iki alandaki ihlallerden daha az zarar verdiği halde neden daha çok şikâyet konusu olduğunu açıklayabilir. Çünkü burada basın, halkın ilgisini ve öfkesini yöneltebileceği kolayca tanımlanabilecek açık bir hedeftir.

Bu yüzden de, yasal düzenlemeler basına yaptığı işi gönüllü olarak veya denetlenerek "temizlemek" yükümlülüğünü getirmiştir. Hukuki kısıtlamaların tehdidi Britanya'daki ulusal gazetelerin editörlerini, Basın Konseyi (şimdi var olmayan) ve Ulusal Gazeteciler Sendikası gibi kurumlar tarafından ilan edilen kuralların yanı sıra 1989'da kendilerine ait bir Uygulama Kuralları (Code of Practice) oluşturmaya yöneltmiştir. Editörlerin kuralları ile Basın Konseyi'nin kuralları sonradan gazete endüstrisi kuralları olarak birleştirildi. Basın Şikâyetleri Komisyonu tarafından izlenen bu kurallarda esas amaç, yasal herhangi bir müdahaleye gerek kalmaksızın mahremiyetin gönüllü olarak korunmasıydı.

Basın tarafından mahremiyete yapılan tecavüzler konusunda bu kadar ateşli tepkiler verebilen halk, ne tuhaftır ki, suçlanan bu gazeteleri tomarla satın alarak (gerçi 1991'de satışlar düşmekteydi) sonuçları sindirmeye oldukça istekli görünmektedir. Basının kendi yaptıklarını haklı göstermek için öne sürdüğü, halka ne istiyorlarsa onu verdikleri tezi tamamen dayanaksız değildir. Ancak bunun ötesi de var. Basının gerçek görevi okuyucularını yalnızca eğlendirmek değil; halkın gözü önünde olup, orada kalmak isteyen insanlarla halkın gözü önünde olmayıp buna ulaşmak isteyen insanları, yani aleniyet talep eden ve bunu hak eden insanları sahneye getirmektir.

Hareketli, modern bir toplumda yaşam pek çok yönden aleniyete dayanır, aleniyetle sarılmış durumdadır. Siyaset, spor, iş dünyası, eğlence ve medyanın kendi içindeki insanların aleniyete

ihtiyaçları vardır, onunla beslenirler. Üstelik bu aleniyet yalnızca insanların ilişkili oldukları veya ortaya çıkardıkları konularla, nedenlerle ilgili değil; insanların kendileriyle, kişilerle, şahsiyetlerle ilgilidir.[2] Bununla ilgili çok açık bir örnek, bugünlerde bir siyasi parti liderinin şahsi imajının, oy toplamak açısından en az partinin siyaseti kadar önemli olması gerçeğidir. Bugünlerde liste başı siyasi parti liderleri tıpkı liste başı futbolcular ve film yıldızları kadar şahsiyet sahibi olmak zorundadırlar. Medyada kült şahsiyet haline getirilmeden şahsiyet sahibi olunabilir mi?

Bazen şahsiyetler kendilerini besleyen medyaya sırtlarını dönüp basının fazla ileri gittiğini söylerler. Bunların bir kısmı haklı şikâyetlerdir. Ama şikâyete konu olan bu olaylarda suçlama genellikle mahremiyete tecavüz değil, basit yalanlar veya gerçeğin doğrudan çarpıtılması gibi rahatsızlıklardır. Basının bu tür davranışları hoş görülmeyebilir; ama buradan yola çıkılarak, medyanın birileriyle uğraşmak için meşru hedeflerinin bulunmadığı da söylenemez. Tam tersine, basın, güç sahibi olanları eleştirel bir gözle incelemeye almalıdır. Eğlence ve şahsiyetler için serbest aleniyet sağlamanın ötesinde, basının gerçek görevi, siyasetteki ve güç odaklarındaki faaliyetlere ve insanlara kuşkuyla bakmak, bundan da önemlisi halkı araştırmalarının sonuçlarından haberdar etmek gibi merkezi bir demokratik işlevini yerine getirmektir. Sıradan vatandaşların bu bilgilere doğrudan ulaşma imkânları olmadığı için, demokratik bir toplumda özgür ve korkusuz bir basının bulunması şarttır. Maalesef bugün dünyada basının bu ideal imajına uyan, güç odaklarını incelemekle birlikte olması gerektiği gibi mahremiyete de saygı gösteren pek az örnek vardır.

B. MAHREMİYETİN DOĞASI

Peki ama nedir bu mahremiyet? Gizliliğin sorgulanması bağlamında Sissela Bok tarafından sunulan yaklaşım bu konuda işe yarar kuramlardan biridir. Bok, mahremiyet ve gizliliğin birbirine

2. Bu bölümün tamamında "şahsiyet" sözcüğünü "seçkin kişisel karakter" anlamında değil de, "halkın gözü önünde olan kişi, meşhur vb." anlamında kullanıyorum.

yakından bağlı, ama esas olarak farklı kavramlar olduğunu ileri sürer. Gizliliğin bağlantılı olduğu kavramlar; kutsallık, yakın ilişki, mahremiyet, sessizlik, yasak, sinsilik ve aldatmadır. Gizliliğin özünde saklama niyeti vardır.[3]

Özel olan anlamındaki mahremiyette ise her zaman gizlilik yoktur. Gündelik yaşamdaki sıradan olaylar ve deneyimler kasıtlı olarak saklanmaz, ama sadece kişisel alanda yaşanır ve halkın gözleri önünde incelemeye açılmaz. Mahremiyet "başkalarının istenmeyen yaklaşmalarından korunma hali" olarak ele alınırsa, gizlilik mahremiyeti sağlama veya oluşturma yolu olabilir.[4] Gizlilik, kişi tarafından çok geniş olarak kullanılabilse de, saklanılan bir nesnenin varlığını gerekli kılar. Mahremiyet daha geneldir, adeta bir yaşam biçimidir. Bok'ın söylediği gibi, bir durumdur ve böyle bakarsak insanın yaşamından memnun olması için duyduğu psikolojik bir ihtiyaç olarak gerekli (ama yeterli olmayan) bir durumdur. Mahremiyet bir ihtiyaca cevap vermektedir. Rahatlık ve kontrol sağlayarak, kimlik duygusunu güçlendirerek, gelebilecek saldırılara karşı insanın kendisini korumasına yardımcı olur.

Bu kurama göre demek ki mahremiyet, ortada mutlaka saklanılacak bir şey olduğunu ve utanılacak bir şeyin saklandığını ima etmez. Mahremiyet, kişinin kendi yaşamının kontrolünü bir başka insanın eline vermemenin önemli olduğunu kabul eder. Kendini gerçekleştirme, kendine saygı, haysiyet, dokunulmazlık gibi kavramlarla bir arada bulunup, korunmasızlık, çıplaklık, korku, sıkıntı, şaşkınlık, ıstırap ve duygusal karışıklık gibi durumlardan kendisini uzakta tutar.[5]

Mahremiyetin psikolojik bir ihtiyaç olduğu ve kişiliğin korunmasıyla ilgili olduğu[6] görüşlerinde bir gerçeklik payı bulunduğunu inkâr etmiyorum, ama mahremiyetle bireysel benlik kavramı arasında doğrudan yakın bir bağ kurulmasının yanlış olduğunu düşünüyorum. Çünkü kişinin başkalarına karşı kendisini

3. Sissela Bok, *Secrets: On the Ethics of Concealment and Revelation* (Oxford ve New York, Oxford University Press, 1984), s.5-6.
4. A.g.e., s.10.
5. Mahremiyeti benlik, kimlik ve özerklik ile bağlantılı olarak ele alan çalışmaların bir dökümü için bakınız Sandra E. Marshall, "Public Bodies, Private Selves," *Journal of Applied Philosophy*, 5 (1988), s.147-58.
6. A.g.e., s.153.

koruması anlamındaki mahremiyet, benliğin tecridine kadar varan saplantılı bir yola girebilir. Sandra Marshall, mahremiyetin önemini kabul etmekle tekbenci (solipsist) benlik anlayışını kabul etmiş olmadığımıza dikkat çeker:

> burada geçerli olan anlamda benlik, toplumsal bir oluşumdur... Benlik anlayışımız ancak içinde yaşadığımız topluluktaki başka insanlar tarafından verilir... Benim olan düşüncelerin ve duyguların, eğer *ben* bunların benim olduğunu düşüneceksem, dolayısıyla da kendi benlik duygum olacaksa, başkaları tarafından benim olduklarının tanınması gerekir.[7]

Ama bu kuramın işe yaraması için, benim olanların başkaları tarafından bana ait olarak tanınması gerekir. Başkaları bunların neler olduğunu bilmezse veya bir noktaya kadar var olup olmadıklarını bilmezlerse kuram işe yaramaz. Yani, öbür insanların benim kendime ait, örneğin inançlarımın olabileceğini, belli bir konu hakkındaki inançlarının neler olduğunu veya olup olmadığını bilmeden de kabul etmeleri gerekir. Açıkça, eğer insanlar inançlarımı ve bunların içeriklerini bildikleri için bu inançların benim olduğunu onaylıyorlarsa, Marshall'ın savunduğu mahremiyet projesi tümden çöküntüye uğrar.

Dahası, "topluluktaki başka insanlar"dan söz ediliyor olsa da bu kuram, topluluğu benlik ile başkaları arasındaki birlik değil de, bir rekabet gibi ele aldığı için, benlik ayrıma ve uzaklığa bağlı olduğu için biraz fazla bireyci değil mi? Benliğin başkaları tarafından tanınması, toplum halinde yaşama kabiliyetinin olumsuz bir anlamda ele alınması anlamına gelir ki bu da, benliğin başkalarıyla aktif ilişkiye geçmesini doğru görmeyen bir anlayışa yol açar. Her insan yaşamı ne kadar kamusal ve toplumsal olsa da aslında bir bireyin yaşamıdır. Bireyler olarak yaşamımızın her alanında olumlu anlamda ve amaçlı olarak başkalarına mecburuz.

Sonuçta yaşam, toplum içinde yaşamanın dışa dönüklüğü ile mahremiyet dediğimiz içe dönme arasında kurulan eşsüremli bir dengedir. İdeal olanı, bu ikisi arasında karşıtlık içermeyen bir dengenin kurulmasıdır. İnsan yaşamını bu kadar ilginç bir trajediye

7. A.g.e., s.152.

dönüştüren de bu yakalanması zor hedefin aranmasıdır zaten. Denge noktası insanlara göre farklılıklar gösterir. Teşhirci ya da münzevi olarak ortaya çıkan dengesizlik her iki yönde de patolojik olabilir. Ama bu iki uç durum arasında az çok tatmin edici, dinginleştirici noktaların bulunduğu uzun bir yol vardır.

Mahremiyet bağlamında fazla bireyci bir benlik anlayışını reddetmemizin nedenlerinden biri, mahremiyetin mutlaka bireyci olmasının gerekmemesidir. Mahremiyet ille de tek başına yaşayan bireyin durumuna bağlı değildir. Sır gibi mahremiyet de bireyler arasında paylaşılabilir. Bazı durumlarda, sevgililer arasındaki mahremiyette olduğu gibi ya da iki kişinin konuşması sırasında, açıkça paylaşılması gerekir.[8] Aslında yaşamın büyük bir kısmı ancak bu paylaşmalar anlamında özeldir.

Mahremiyet paylaşılabilse bile, yalnızca kişilerin yaşamlarının bir koşulu, yani toplumsal varlık teklerinin yaşamlarının bir koşulu olması anlamında kişisel kalmaya devam eder. Kurum ve kuruluşlar mahremiyet üzerine değil, sırlar ve gizlilik üzerine iddialarda bulunabilirler. Kuşkusuz Bok'ın işaret ettiği gibi şirketlerin çalışmaları da halka açılmadığı sürece otomatik olarak özeldir, ama bu onları mahremiyet alanında ve bu alanın diliyle değerlendirmemize yol açmaz.[9] Burada önemli bir saptama yapabiliriz. Şirketler yaptıkları işlerin sorgulanmasını mahremiyete tecavüz gerekçesiyle geri çevirmeye çalışamazlar. Bu, mahremiyet kavramının kötüye kullanılması demek olur.[10]

Kişisel yaşam içinde mahremiyetin korunması konusunda bakılacak üç (yine birbiri içine geçmiş) alan, daha doğrusu üç tip mahremiyet vardır. İlk ikisine doğrudan, üçüncüsüne dolaylı diyebiliriz.

---

8. Ancak yakın ilişkilerin özel olanın paylaşılmasıyla *yaratıldığı* görüşünün eleştirisi için bakınız Marshall, a.g.e., s.151-2.
9. Bok, a.g.e., s.13.
10. Bu kötüye kullanma parlamentoya 1972 yılında sunulan Mahremiyet Küçük Komitesi raporuna gönderme yapılarak kurumlaştırılmıştır: "Yurttaş tekleriyle ticari ve endüstriyel menfaatların, özel kişiler, kuruluşlar veya şirketler tarafından mahremiyetlerinin ihlaline karşı ileriye yönelik koruma sağlamak üzere yasal düzenlemenin gerekip gerekmediğini göz önüne alarak önerilerde bulunmak". Burada bir kötüye kullanmayla daha karşılaşıyoruz. Bu raporda kullanılan dil, hükümet kuruluşları, güvenlik hizmetleri ve polis tarafından mahremiyetin ciddi bir biçimde tehdit edilmesi durumunda bu rapora gönderme yapılmamasını garantiye alıyor.

1. *Bedensel ya da fiziksel mahremiyet:* Bedenin, başka insanların çok yakına gelmeleri, bedensel ilişki veya temasta bulunmaları gibi fiziksel müdahalelerden olduğu kadar, gözler ve kameralarla (ya da başka duyu organlarıyla) gözlenme yoluyla yapılacak müdahalelerden de uzakta varlığını sürdürebileceği, işlevlerini yerine getirebileceği ve hareket edebileceği bir alan sağlanmasını ifade eder.
2. *Zihinsel ya da iletişimsel mahremiyet:* Burada insanın gizlice dinlenmeden, araya girilmeden ya da herhangi bir başka psikolojik müdahale biçimi kullanılmadan kendi düşünceleri, duyguları, arzuları ve istekleriyle baş başa kalabileceği, bunların yazılı veya elektronik kayıtlarını tutabileceği ve kendi seçtiği insanlarla iletişimde kullanabileceği belirtilir.
3. *Bilgi mahremiyeti:* Kişisel bilgilerin korunmasını gerektirir. Kamusal ya da özel kuruluşların dosyalarında yasal olarak tutulan bilgilerin üçüncü şahıslara açılmasını önler. Burada sözü geçen "yasallık" yalnızca yasalara ilişkin olan değil, kişinin bilgisi ve rızası dahilinde olan şeyleri kapsar. Bunların içinde banka hesapları, vergi raporları, kredi durumu, sosyal güvenlik kayıtları, eğitim kayıtları, çalışma kayıtları ve sağlık kayıtları gibi bilgiler vardır.

Yukarıda yaptığım ayrımlar gerçek yaşamda kuşkusuz bu kadar kesin çizgilerle ayrılmış değildir. Örneğin belirli bilgisayarlara girebilen birisi, bir yığın plastik kart (kredi kartları, santral kartları, nakit kartları) kullanan belli bir kişinin coğrafik hareketleri ve harcama kalıpları hakkında bilgi edinebilir. Bilgi mahremiyetinin ihlali yoluyla bedensel ve zihinsel mahremiyet de *dolaylı* olarak çiğnenmiş olur.

Mahremiyet ahlâki statüsünden dolayı gizlilikten ayrılır. Bok, yalan söylemenin (ilk bakışta) kötü olduğuna ama gizliliğin genellikle ne iyi ne de kötü, ahlâki olarak nötr olduğuna dikkat çeker. Gizlilik ancak bazı durumlarda ahlâki açıdan değerlendirilir. Gizliliği ahlâki açıdan ortaya, yalan söylemeyi de bir uca koyarsak mahremiyet kesinlikle öbür uçta yer alacaktır. Mahremiyet yalnızca ilk bakışta iyi olduğu için değil, koşulsuz ve istisnasız iyi olduğu için yalanla aynı yerde bulunamaz. Bu durum, mahremiyete

yapılan tecavüzlerin hiçbir şekilde meşru kabul edilmediği yolunda yaptığım tanımlamadan ileri gelmektedir.

Bir tanımlamada ahlâki değerlendirme kullanmanın tehlikeleri iyi bilinir. Böyle bir tanımlama birçok soruyu da beraberinde getirir. Ama burada kaçınılmaz olduğu kadar kabul edilebilir de görünüyor. Bundan yola çıkarak mahremiyetin korunmasıyla ilgili her iddianın onaylanabileceği ileri sürülemez. Asıl olarak iddianın geçerli olmadığı, ele alınan davranışın ya da yaşanan bir şeyin zaten mahremiyet alanı içinde hiç bulunmadığının belirtilmesine yardımcı olur.

Bu bölümcede mahremiyetin doğası üzerine yaptığımız kısa incelemenin sonunda mahremiyetin basit bir kavram olmadığını, gerçekleşmesinin de hiç basit olmadığını görüyoruz. İyi bir şey olduğu tamam, ama alanının sınırları belirgin ve sabit değildir. Kavramsal olarak mahremiyet insan yaşamının toplumsal doğasına karşıttır. Ama aynı zamanda, modern toplumun aleniyete dayanan doğasına da, demokratik olmayı amaçlayan siyasi sistemin gereklerine de karşıttır. Medyanın rolü işte bu siyasi ve toplumsal sınırlarda önem kazanır.

C. MAHREMİYET VE MEDYA

Mahremiyetin etik sınırlarının medya tarafından nasıl çizileceğini ele almak üzere üç farklı gruba bakabiliriz. Birinci grup, aleniyet tarafından oluşturulan ve beslenen şahsiyetlerdir. İkinciler, kendilerini istemeden halkın gözü önünde bulan insanlardır. Üçüncü ve en önemlileri, toplumda güç sahibi olan siyasetçiler ve onlara benzer kişilerdir. Bu yaptığımız ayrım ayrıntılı veya çok özel olmasa da, bu üç grup üzerinde düşünmek genel bir çerçeveyi bulmak açısından yardımcı olacaktır.

Bir zamanlar şahsiyetler "şov dünyası" diye adlandırılan yerde bulunurlardı. Ama artık şov dünyası eğlencenin sınırlarını aşarak sanat, spor, kraliyet, hatta medyanın kendisi gibi unsurları da kapsayan bir alana yayıldı. Burada aleniyet tarafından yaratılan, teşhir edilmeseler kim oldukları, ne oldukları bilinmeyecek insanlar görürüz. Yalnızca meşhur oldukları için meşhur olanlardan,

dünyaya sunacakları dâhiyane yetenekleri olanlara kadar uzanan bir çeşitlilik içinde yer alırlar. Bütün bu insanlar basınla ve basında yaşarlar. Aleniyete ihtiyaçları vardır, yoksa kaybolup giderler. Reklamın kötüsü olmaz mantığına göre yaşayan bu insanlar, Faustvari anlaşmanın olumsuz tarafını fark ettikleri zaman mahremiyetlerinin korunmasını talep edemezler. Aleniyet ıstırap verici hale geldiği zaman, ölüm, hastalık, uyuşturucu batağı gibi şeyler söz konusu olduğunda veya gelir vergisi müfettişleri uğradığında, özel yaşam hakkı taleplerine hemen ikiyüzlülük gölgesi düşer. Bu durum da, kısaca izah etmeye çalışacağım gibi mahremiyetin korunmasının dışındadır. Basın bu tür olayları yayımlamakla mahremiyete karşı bir kabahat işlemiş olmaz ama, bunları mutlaka yayımlaması da gerekmez. Mahremiyete tecavüz kadar, zevk sahibi olmamak da hoş görülen bir şey değildir. Üstelik kaynaklar sınırlı olduğu için, basının, telif yazılarının çoğunu kapsayan anlamsız basitliklerle uğraşmaktan daha önemli işleri vardır.

Şahsiyetlerin tersine bazı insanlar da kendileri böyle olmasını seçmedikleri, hatta bazen istemedikleri halde halkın gözleri önüne çıkarıldıkları için kendilerini aleniyet sahnesinde bulurlar. Bu tür insanların bir alt grubunu, şöhretleri veya başarıları göreceli olarak uzun süreli ve kalıcı olarak ilgi çeken yazarlar, sanatçılar, spor ve eğlence dünyasının biraz sakin tarafında bulunan insanlar oluşturur; ama bir çıkış yapan, Nobel ödülü alan bilim adamları da bu gruba girebilir. Bu insanlar gerçek "sıradan vatandaşlardan" daha kamuya açık gibi görülür. Sıradan vatandaşlar ise ikinci alt grubu oluştururlar; felaketlerden sağ kurtulanlar, trajik durumdaki bir kişinin yakınları, organ nakli yapılan hasta bir çocuğun anne-babası ya da mutlu bir olay da olabilir, loto talihlisi gibi. Bu alt gruplardaki insanların karıştıkları olaylar bir yere kadar halkı ilgilendiren olaylar olduğu için basının bunları haber yapması normaldir. Gerçekten de, halkın genelini ilgilendiren haber ve bilgileri yaymakla medya makul ve meşru olanı yapıyor demektir.

Basın özgürlüğünü anayasal güvence altına alan Amerika Birleşik Devletleri'nde daha ileri gidilir. "Halkın gözü önündeki olaylara konu olan kişiler, bu işle görevli memurlar tarafından mahremiyet yasaları altında özel olarak sınıflandırılırlar" denerek aslında bu insanların özel yaşam haklarının olmadığı belirtilir ve

"mahkeme, bir gazete veya yayında anlatılan olayın haber değerini kararlaştırır".[11] Ama bu ilke basını neyin özel olduğuna karar verecek tek yetkili merci haline getirir ve medyadaki makul etik uygulamaların ötesine geçer. Basın, kamusal olayların içinde yer almış olan insanlar hakkında, olayın perde arkasını mütecaviz olmadan araştırıp yazıyorsa, zaten bilinen bir şeyleri haber yaptığı için mahremiyetin ihlali söz konusu değildir. Ama bu insanlar kamuya mal olmuş insanlar değillerse, mahremiyetlerini koruma adına, basının fazla ileri gitmesini, röportaj veya bilgi vermeyi reddedebilirler.

Şimdi de, siyasetçiler ve toplum içinde güç sahibi olan diğer kamusal simalara geçmek istiyorum. Onlar hakkında söylenecek daha çok şey var. Temel bir soruyla başlayalım. Kamuya mal olmuş insanların özel yaşam hakları nereye kadardır? Avam Kamarası'nda ileri sürüldüğü gibi "kamusal sima olmaya karar vermiş birisi mahremiyet hakkından bir parça vazgeçmeyi kabullenmiş" midir?[12]

Bu görüş iki yönden eleştirilebilir. (a) Hayır, hiç kimse mahremiyet hakkından bir parça bile vazgeçmez. (b) Hayır, biraz değil epeyce, hatta çok fazla vazgeçer.

Sissela Bok, bir yazısında "özel alanın etrafında gazetecilerin girmesini engelleyecek belirgin bir çizgi yoktur" demesine rağmen birinci görüşten yanadır.[13] Ama daha önceki bir başka çalışmasında da kamusal simaların açık ve net olarak korunması gerektiğini yazmıştı: "Evlilikleri, çocukları, başka insanlar hakkındaki düşünceleri, kişisel planları ve kişisel kararlarıyla ilgili eğilimleri, eğer saklamak isterlerse saklayabilecekleri, tamamen kendilerine ait özel şeylerdir".[14] Bunda bir haklılık payı vardır. Mahremiyet benliğin korunması ve bireyin rahatlığı için zorunluysa, siyasetçilerın neden özel yaşam hakkı olmasın? Üstelik

11. Clifford G. Christians, Kim B. Rotzoll ve Mark Fackler, *Media Ethics: Cases and Moral Reasoning*, 3.basım (New York, Longman, 1991) s. 138.
12. Muhafazakâr milletvekili R.C. Mitchell, Avam Kamarası'nda Mahremiyet Küçük Komitesi'nin görüşmelerinde, 13 Temmuz 1972. Aktarılan yer Mervyn Jones (der.) *Privacy* (Newton Abbot, David & Charles, 1974), s.193.
13. Bok, a.g.e., s.252.
14. Sissela Bok, *Lying: Moral Choice in Public and Private Life* (Londra, Quartet, 1980), s.176.

siyasetçilerin özel yaşamlarından dolayı sıkıntı çekmeleri yerine benliklerinin rahata kavuşmaları toplumun yararına değil midir?

Bütün bunlar yeterince doğru. Bir siyasetçinin yaşamının gerçekten kişisel boyutları mahremiyet koruması altına alınmalıdır. Siyasetçi de bu konuda diğer insanlardan farklı değildir. Ama siyasi yaşamın kendine özgü etiği, bu korunan alanın diğer insanlarınkinden daha dar, hatta daha az güvenli olmasını gerektirir. Paradoksal olarak, siyasetçinin özel yaşamı her zaman inceleme konusudur. Bok'ın söylediğinin tersine, nelerin özel sayılacağının siyasetçinin arzusuna bırakılması kabul edilmez. Bu durum, siyasetçilerden kendi davalarının hem savcısı hem yargıcı olmalarını beklemek olurdu. Ama yolsuzluklarla ilgili ampirik çalışmalardan, siyasetçilerin kamusal yaşam ile özel yaşam arasında etik açıdan kabul edilebilir sınırı belirleme konusunda pek de başarılı olmadıklarını görüyoruz.[15]

Şöyle hayali ama tipik bir olay düşünelim; yerel bir siyasetçi, bir işadamından gönlünü hoş tutacak bir şey, bir hediye almış olsun (gerçekten inanarak şöyle söylediğini varsayalım): "Tek yaptığım, şahsi bir arkadaşın cömertliğini geri çevirmemekti" diyecektir. Yasanın söyleyeceği şey ise "hayır, anlaşmaların lehine yapılmasını sağlamak için birisinden rüşvet alıyordun" olacaktır. Yolsuzluklara karışan devlet memurlarının kamusal ve özel ayrımını nasıl bozduklarını görmek için, yaptıkları işlere eşlerini ve çocuklarını karıştırdıklarını hatırlamak yeterlidir.

Britanya'da yerel yönetimlerin neleri yapabileceğine dair yasal sınırlar bulunmaktadır. İngiliz siyasi yaşamının olağanüstü yetersiz yönlerinden biri, yerel siyasetler ve siyasetçilerin yolsuzluklarını önlemek için denetim yasaları çıkaran parlamento üyelerinin, bu standartları kendilerine uygulamayı akıllarından bile geçirmemeleridir. Gerçekten de birkaç istisna dışında, en yüksek parayı verene ellerinden gelen hizmeti yapmaya hazırdırlar.[16] Parlamentodaki siyaset dünyası böylece bazılarının gerçek güç odağı olarak gördüğü mali dünyanın ellerine geçmektedir. Burada basının a-

15. Bkz. Alan Doig, *Corruption and Misconduct in Contemporary British Politics* (Londra, Penguin, 1984).
16. Mark Hollingsworth, *MP's for Hire: The Secret World of Political Lobbying* (Londra, Bloomsbury, 1991).

raştırması gereken o kadar çok sayıda skandal var ki, özel / kamusal ayrımıyla ilgili sihirli sözlerin büyüsüyle dikkatlerin başka yönlere çekilmesine izin vermemek gerek. Kamusal ve "aile" işleri tek bir felaket ağına düşen Robert Maxwell'in olayında da gördüğümüz gibi, bu ayrımı belirlemek son derece güç.

Buradan yola çıkarak, nelerin kişisel ve özel olduğuyla ilgili Bok'ın yaptığı saptamaların işe yaramayacağı söylenebilir. Sonuçta siyasetçiler ve diğer kamusal simaların pek mahremiyet beklememeleri gerek. Peki bu fazla ileri gitmek olmuyor mu? Bu konuyla ilgilenenlerin büyük bir kısmı aşağıda öne sürülen ölçüte göre makul bir orta yolun bulunabileceğini söylüyorlar:

> 1976'da...Basın Konseyi bireysel mahremiyetle ilgili bildirisini yayımladı. Bu bildiriye göre bir kişinin rızası olmadan onun özel yaşamıyla ilgili haberlerin yayımlanması ancak ortada "mahremiyet hakkının önüne geçen meşru bir kamusal yarar varsa" kabul edilebilir. Kamusal simaların ancak özel yaşamları, görevlerini ve bulundukları konuma duyulan toplumsal güveni etkilemeyecek koşullarda olduğu takdirde mahremiyet hakları vardır.[17]

Diğer bir deyişle, durum ilgili olup olmamaya bağlıdır. Özel yaşamdaki bir davranış kamusal yaşamla ilgiliyse özel yaşam inceleme ve araştırmaya açıktır. İlgisizse mahremiyetin sınırları içinde demektir.

Peki bu ölçüt sorunları çözmeye gerçekten yardımcı olabilir mi? Kişinin özel yaşamının neyle ilgili olduğu araştırma yapılmadan bilinemez; ama şimdilik bu sorunu bir kenara bıraksak da, kamusal/özel ayrımındaki psikolojik ve ahlâki ikilik bir sorun olarak karşımıza çıkacaktır. Kamusal kişi özel kişiden farklı mıdır?

Siyasetçilerin ve diğer kamusal kişilerin özel yaşamları ancak, kamusal yaşamlarındaki davranışlarının -karakterleri, ilkeleri, tavırları, inanç ve erdemleri- özel yaşamlarındaki davranış ve karakterlerinden sadece farklı değil, üstün olduğu varsayımına dayanılarak koruma altına alınabilir. Kimse bu varsayımın bir önkoşul olduğunu öne süremez. Gözleme dayanan bir iddia olarak or-

17. Patricia Hewitt, *Privacy: The Information Gatherers* (Londra, National Council for Civil Liberties, 1977), s.84.

taya konuyorsa, tek tek gözlemlerle denetlenmesi gerekir. Yoksa bu varsayım geçersiz kalır. Bildiğim kadarıyla (aslında bunda ısrarlıyım), filozoflar ve psikologlar tarafından incelenen kişinin bütünlüğü ile kişisel kimliğin aynı yerde doğduğu görüşü bir safsatadan öte gitmez. Ne olursa olsun, insan kamusal ve özel diye kesin olarak iki karaktere ayrılamaz. Burada ortaya çıkan güçlüğe dönecek olursak, kişi bu şekilde ikiye ayrılmış olsa bile bu ancak iki parçanın da incelenmesiyle ortaya çıkabilir.

Ama bu, özellikle seks gibi her zaman ilgi çeken bir alana uygulamak için fazla yüksek bir standart değil mi? Böyle bir standart John F. Kennedy'nin kariyerini mahvetmez miydi? David Lloyd George, hatta Harold Macmillan (karısının yaptıkları yüzünden) gibi statüleri hâlâ belleklerde olan pek çoklarının adları anılmamalı mı? Evet, bu yüksek bir standart; ama böyle bir güce sahip olmaya çalışanları zorlamak için kullanılmasında yarar var. Amerika Birleşik Devletleri'nde başkanlık mücadelesine girenler son yıllarda, kendileri için can sıkıcı olan bu gerçeği fark ettiler.

Aslında bu tür olaylarda basının hedefi doğrudan cinsel davranışlar (onaylanmayan davranışlar) değil, daha çok böyle bir olayın çevresindeki ikiyüzlülük ve çifte standartlar olmaktadır. Siyasetçiler ve benzeri kamusal simalar kişisel yaşamlarının özel olduğunu iddia etseler de, eğer çifte standart uyguluyorlarsa buna saygı gösterilemez. İngiliz hükümetinin geçmişteki ve şu anki üyeleri sürekli olarak "aileyi" ve aile değerlerini savunurlar, "helal olmayanı" ayıplarlar, tek ebeveynli ailelerin yozlaşmış ve yanlış hallerini suçlarlar. Bu tavırlar (en az diğerleri kadar kötü) çarpık, ikiyüzlü tavırlardır. Bu ahlâk savunucularının çoğunun ya kendileri ya da eşleri ikinci kez evlenmişlerdir. Çoğunlukla da bu evliliklerini arkalarında tek ebeveynli aileler bırakarak yapmışlardır. İddia ettiklerinin tersine, ayrılmanın ve boşanmanın bazı durumlarda kaçınılmaz olarak istenmesi gerektiğini kabul ederler. Tabii kendi durumlarının yararlarını da kabul etmek işlerine gelir. Basını da böylesi çifte standartların üstüne gitmekten men etmek için bir neden yoktur.

Cinsellikle ilgili önemsiz kabahatlerin sorun olmasının nedeni cinselliğin doğasının temel alınması veya sonuçları değil, içinde bulunulan şehvet düşkünü sahte sofu ortamıdır. Nitekim, nahoş

cinsel davranışlarından ötürü Clarence Thomas'a karşı yapılan suçlamaların, kendisi Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi'ne yargıç olarak atanmadan önce etraflı olarak incelenmesi gerekirdi; tamam ama, bu incelemenin her ayrıntısının televizyonlarda adım adım izlenmesi de gerekmezdi. Medyanın ne gerçek veya iddia edilen seks skandallarıyla dolu olması ne de bunları toptan dışlaması doğrudur. Aslında toplumun bütününde, insan cinselliğine ve hem eşcinsellerin hem de heteroseksüellerin cinsel ilişkilerine karşı makul ve sağlıklı bir tavır alınması gereklidir. Bu sağlandığı zaman ikiyüzlülük ve çifte standartlara duyulan gereksinim azalacak ve zamanla ortadan kaybolacaktır. Medyanın etik sorumluluklarından biri, gerçi şimdilik bunun hayli uzağında görünüyorlar ama, dar kafalılık ve ikiyüzlülükle savaşmak ve cinsellikle ilgili daha aydınlık yeni bir atmosferin gelişmesine yardımcı olmaktır.

D. MAHREMİYET VE RIZA

Rıza, mahremiyet konusuyla çok yakından alakalıdır. Bir yandan "can damarı"[18] denir, öte yandan da "gazetecilerin yalnızca rızasını aldıkları kişiler hakkında yazmaları gerektiği sonucuna varmak hatalı olur" denir.[19]

Burada bazı ayrımlar yapmak gerekli. Aleniyetle yaşayan şahsiyetlerin rızalarının alınması beklenebilir. Mahremiyetlerinin korunmasının oldukça sınırlı olduğunu daha önce söylediğim kamuya mal olmuş insanların, küçük bir koruma alanı dışında yine rızaları alınabilir. Suça, yolsuzluğa, ikiyüzlülüğe ve etik dışı davranışlara karışma hallerinde rıza almak gerekmez. Diğer tüm durumlarda, kendilerini halkın gözleri önünde buluveren sıradan insanların ve olaylarla hiçbir ilgisi olmayan masum aile bireylerinin mutlaka rızaları alınmalıdır.

Medya etiği tıp alanındaki etik uygulamaları örnek kabul ederek, haberi yapılacak kişilerin rızalarının alınması gerektiğinde ısrar edebilir. Bu yapıldığı takdirde gazetecilerin rıza alınması ge-

18. Mervyn Jones, "Introduction", Jones, a.g.e. içinde s.14.
19. Bok, Secrets, s.252.

reken veya beklenen durumlarda aldatmaca yollara başvurmaları anında ortadan kalkacaktır. Böyle durumlarda aldatma namussuzluk haline gelecektir. Rızanın gerekmediği yolsuzluk ve ikiyüzlülük olaylarında durum pek açık değildir. Bir araştırma yapılacaksa belki bir çeşit aldatmaya başvurulabilir. Belki de bunun yanıtı aldatmanın ancak namussuzluk olmayacak bir şekilde yapılabileceğidir. Ama etik sınır çizgisinin çekilmesi zordur.

E. MAHREMİYET, ETİK VE SİYASET

Mahremiyet ve aleniyet arasındaki zorlu yolda basının rotasını bulması kolay değildir. Ama basının, mahremiyet hakkı konusunda düzenlenecek bir yasayla hizaya sokulmasının da felaketvari sonuçlar doğuracağına inanıyorum. İngiliz basını halihazırda resmi sırlar, gizlilik, iftira ve mahkemeye itaatsizlikle ilgili baskıcı yasalarla oldukça kısıtlanmış durumdadır. Bunlara bir de mahremiyeti eklemek, bir şeyler saklamak isteyen kamusal simalar tarafından hukukun kötüye kullanılmasına yol açacaktır. Örneğin Robert Maxwell, hakkında yapılan her ciddi araştırmayı, hemen iftira hükümlerini devreye sokarak önlemiştir. Şirketlerinin çoğu "özel" şirket diye adlandırıldığı için bir mahremiyeti koruma yasası olsaydı, hiç şüphesiz bundan hemen yararlanırdı.

Hayır, mahremiyeti koruması gercken yasalar değil etiktir. Ama öyle makul bir etik kodu olmalı ki, gazetecilerin araştırma yapmasını yasaklamak yerine teşvik etmelidir. Yani yapılmaması gerekenleri içeren olumsuz bir liste değil, demokratik bir toplumda basının olumlu rolünü vurgulayan bir kod olmalı.

Bilgi ve haber demokratik toplumun esası ve gıdasıdır. "Bilgi ve haber" sadece olaylara dayanan haberler değil, demokrasinin sağlıklı, toplumun özgür ve adil olması için gereken düşünce, yorum, eleştiri, spekülasyon, tartışma ve görüşmeler anlamında geniş olarak anlaşılmalıdır. Demokratik bir toplumun haber ve ifade özgürlüğüne ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç halkın demokratik vatandaşlar olmak için bilmeleri gereken haber ve bilgileri sağlama konusunda basına hayati bir görev vermektedir. Bu, halkın politik açıdan aktif olmaya zorlanması gerektiği ya da basının yalnızca si-

yasi bir rolü olduğu anlamına gelmez. Basının rolü yalnızca siyasi değildir. Siyasetin yanı sıra, basın, haber verici ve bilgilendirici olduğu kadar eğlendirici de olabilir.

Demokratik toplum bir idealdir. Gerçek yaşamda idealden sapmalar her zaman olur. Burada yineliyorum, daha adil bir toplumun oluşması için ayrımcılık, ikiyüzlülük ve dar kafalılıkla mücadele etmede, siyasi yozlaşma ve ortak düzenbazlıklarla savaşınada basının olumlu rolü öne çıkarılmalıdır. Basının hedefleri, şahsiyetlerin yaşamlarıyla ilgili önemsiz ayrıntılar değil; adil ve demokratik toplumun her zamanki büyük düşmanları olmalıdır. Sorumsuz iktidar demokrasinin düşmanıdır. İktidarın kullanılması ve kötüye kullanılmasını araştırmak hiçbir zaman mahremiyetin ihlali olamaz.

Kuşkusuz demokratik bir toplumda vatandaşların mahremiyeti korunacaktır. Ama gerçekten demokratik bir toplumda basının herhangi birisinin mahremiyetini ihlal etmesi zaten düşünülemeyecektir. Yapılacak daha iyi şeyler var ve bunları yapmak insanı mutlu etmeye yetmeli.[20]

20. Bu bölüm ilk kez 1990 yılında, Society for Applied Philosophy (Uygulamalı Felsefe Topluluğu) konferansında sunulan çalışmanın kısaltılmış halidir. Tartışmalara katılanlara, özellikle Robin Attfield, Ruth Chadwick ve Shyli Karin-Frank'a teşekkür ederim.

VII
Araştırmacı gazetecilikte dürüstlük

Jennifer Jackson

> Halkın kendini ilgilendiren önemli olaylar hakkında bilgi sahibi olma hakkı, kitle iletişim araçlarının önde gelen görevidir.
>
> (Society of Professional Journalists, *Code of Ethics, 1973*)

> Hükümetin ve ticari kurumların gizlilik konusundaki düşkünlüklerine karşı sahip olduğumuz en önemli denge unsuru basındır.
>
> (Sissela Bok, *Secrets*)

Gerçekleri aktarmanın "gazeteciliğin can damarı" olduğu söylenir.[1] Peki gerçekler ancak birtakım hileli stratejilerle elde edilebiliyorsa ne olacak? Araştırmacı gazetecilikte yalan söylemek kaçınılmaz bir strateji değil midir? Gazeteciler kim olduklarını saklayarak, bilmediklerini biliyormuş gibi yaparak, sırlarla dolu güçlü örgütlerin içine girip yolsuzlukları ve dönen dolapları ortaya koymalarını sağlayacak delilleri başarıyla elde etmiyorlar mı?

Bazı doktorlar hastalarına zarar vermeme görevlerini yerine getirmek üzere yalan söylememe konusundaki katı kuraldan muaf tutulmalarını, bazı durumlarda yalan söylemek zorunda kaldıklarını

1. Stephen Klaidman ve Tom L. Beauchamp, *The Virtuous Journalist* (New York, Oxford University Press, 1987), s.30.

(ve yalan söylediklerini) iddia ederler. Gazeteciler de benzer bir muafiyetten neden yararlanmasınlar? Halka karşı önemli gerçekleri gün ışığına çıkarma ve ortaya koyma görevlerini yerine getirebilmek için bazen yalan söylemeleri gerektiğini iddia edebilirler.

Araştırmacı gazetecilikte dürüstlük konusu, dürüstlüğün gazetecilerden neleri yapmalarını gerektirdiği, neleri yapmalarına izin verdiği sorularını kapsar. Önce hikâyeleri elde etme sonra da oluşturma aşamalarında bu sorular gündeme gelir. Bu sonraki durumda örneğin ırksal nefreti körüklememek amacıyla bir zanlının ırksal kimliğini vermemek dürüstlük müdür, değil midir? Burada dürüstlüğü yalnızca birinci aşamada, haber toplama bağlamında tartışacağım.

Dürüstlüğün genel olarak insanlarda, özel olarak da gazetecilerde neleri gerektirdiğini aydınlatabilmek için öncelikle dürüstlüğün neden konu edildiğine bakmak yararlı olacaktır. Dürüstlük niçin ahlâki bir meziyet olarak ele alınır, ahlâki bir meziyet olarak statüsü neye işaret eder? Bu soruların tartışılması, yalan söylemenin neden sorun edildiğini, yalan söylemenin her zaman yanlış olup olmadığını daha net olarak anlamamızı sağlayacaktır. Bulgularımızın ışığı altında dürüstlüğün önemi ve yalancılığın yanlışlığı üzerinde duralım, sonra da araştırmacı gazetecilerin gerçekler adına yalan söyleme hakkını inceleyelim.

A. DÜRÜSTLÜĞÜN ÖNEMİ

Toplumsal işbirliği, bireysel ve ortak uğraşılarımızda "adalet gereği" diyebileceğimiz birtakım kısıtlamalara uyarak hareket etmeye gönüllü olmamıza dayanır. Bunlar çoğunlukla güç ve hile kullanmaya karşı kısıtlamaları da içerir. Hile, güveni yıkar. Bilindiği gibi birbirimize ancak doğru sözlü olmak, yalan söylememek kaydıyla güvenebiliriz.

Ama bu kısıtlamaların gereğini görmek başka, sınırları dahilinde rahat yaşayabilmek başka bir şey. Yalnızca aramızda dolaşan dünya nimetlerine düşkün bencilleri değil, herkesi doğru sözlü olma yolundan saptıracak kışkırtıcılar var. Doğruyu söyleme

görevini uygulamaya geçirmek için insanların karakterlerini iyi görmek gerekir. Dürüstlüğü bir meziyet, bir huy olarak geliştirmeye duyduğumuz ihtiyaç bizi yalnızca düşünsel olarak değil; duygusal olarak da doğruculuğa bağlar.

Dürüstlüğü başkalarıyla geliştirerek huy edinmemiz gerekir, peki kendimize karşı dürüstlükten nasıl söz edebiliriz? Platon'un Thrasymachus'unda söylediği gibi "adalet bir başkasının iyiliğidir". Başkalarının güzel huyları bize doğrudan yarar getirir, ama kendi güzel huylarımız olsa olsa ancak dolaylı yoldan kendimize yararlıdır. Belki de ahlâkçıların (doğal olarak) ısrarla söyledikleri gibi adaletle ilgileniyormuş gibi görünüp de başkalarının yaptıklarıyla geçinme siyasası pek akıl kârı olamayacak kadar risklidir. Böyle olduğunu varsayalım, sonunda gerçekten doğruluk bağı kurmamız gereken başka insanlarla birlikte gelişebileceğimizi görebiliriz. Öyleyse dürüstlük herkesin gelişmesini istediği ahlâki bir meziyet. Dürüstlüğün işlevi güveni sağlamaktır. Güven ise toplumsal bir ihtiyaçtır.

Ama aldatmaya neden olan veya aldatmaya yönelik her pratiğin, güven sarsıcı olduğu söylenemez. Örneğin şiirde, sanatta, tiyatroda "inancın kasıtlı olarak askıya alınması", kendimizi sahte mücevherlerle, evimizi plastik çiçeklerle süslememiz, antik bir görünüş vermek için yıpratılmış mobilyaların üretilmesi, kozmetik ameliyatlar, vb. güven konusunun dışında tutulur. Tabii ki bütün bunlar kasıtlı olsa da aldatma sayılmaz. Yüzünüzdeki pürüzleri ameliyatla yok etmenizde gizlilik veya aldatma kastı aranması gerekmiyor.

Ancak kasıtlı yapılan aldatmalarda bile güveni kötüye kullanma bulunmayabilir. Üzerindeki yıpranma belirtileri yüzünden bir mobilya parçasının müşterilerinize olduğundan daha eski gibi görünmesi, evinize gelen misafirlerinizin öyle sanmasından çok farklıdır. Güven konusu bu iki durumdan birinde vardır, diğerinde yoktur. Mobilyaların antika olup olmadığı muhtemelen misafirlerinizi ilgilendirmez, bu konuda sizin söylediklerinize inanmaları da gerekmez. Ama satıcıysanız alıcılara karşı yalnızca yalan söylememekle değil, onları yanlış yönlendirmemekle de yükümlüsünüz demektir.

Yalnızca size güvenildiği takdirde bundan yararlanmanız o-

lasılığı doğar. Size güvenmeleri zaten söz konusu olmayan insanları kasıtlı olarak aldatabileceğiniz, veya size güvenmeleri gerekmeyen kişileri yine kasıtlı olarak yanlış yönlendirebileceğiniz durumlar yok mudur?

Diyelim uluslararası bir krizin eşiğindeyken Arap ülkelerinden birinde tatil yapan bir İngiliz turistsiniz. İngiliz olduğunuz ilk bakışta anlaşılmasın diye (saldırıya uğramaktan veya rehin alınmaktan kaçınmak için) halkın içinde yalnızca Fransızca konuşmaya karar verebilirsiniz. Ya da diyelim muhabir olduğunuz fark edilmeden (saldırıya uğramamak veya kapı dışarı atılmamak için) neler olup bittiğini görmek isteyen bir muhabirsiniz. Kendinizi ilk bakışta ele vermemek için çok iyi (beyaz palto veya siyah takım elbise) veya sıradan (kot ve tişört) bir şekilde (duruma göre) giyinebilirsiniz.[2] Her iki durumda da istediğiniz ve niyet ettiğiniz şey, insanları yanıltmaktır. Ancak bu insanlara kendi dilinizi konuşup konuşmadığınız veya mesleğinizi gizler biçimde giyinip giyinmediğiniz konusunda size güvenmeleri gerektiği söylenmiş midir? Kuşkusuz hayır.

Kimlik soruşturması yapıldığı zaman kimliğiniz hakkında yalan söylemeniz veya sahte evrak hazırlamanız ise tamamen farklı bir durum olurdu tabii. Açık teminatlarınız, karşınızdakileri yanlış olana inanmaya davet ederdi. Size güvenmelerini sağlayıp bu güvenden kasıtlı olarak yararlanmanız anlamına gelirdi. Açıkça söylenen yalan ile konuşma veya hareket olmadan kasıtlı olarak aldatma arasındaki çizgi de her zaman belirgin değildir. Askeri bir kışlaya bir yerlerden ödünç aldığınız, üzerinizde taşımaya yetkili olmadığınız asker üniformasıyla sızmaya çalıştığınızı düşünün. Bir de gazetecilerin alınmadığını bildiğiniz bir tıp konferansına kendinizi (doğru söyleyerek) Dr. olarak tanıtıp gerçekte medya çalışmaları konusundaki doktoranızın insanlar tarafından tıpta uzmanlık gibi anlaşılmasını sağladığınızı düşünün.

Buradan itibaren araştırmacı gazetecilikte aldatmayla ilgili tartışmamızı açıkça yalan söylemekle sınırlayacağız. Gizli habercilik bu durumun tipik bir örneğidir. Örneğin hastaların ihmal edildiği söylentilerinin doğru olup olmadığını görmek için gazeteci, hasta

2. Bkz. H. Eugene Goodwin, *Groping for Ethics in Journalism*, 2. Baskı (Ames, IA, Iowa State University Press, 1987), s.152-4.

gibi davranır veya fabrikadaki çalışma koşullarını gözlemek için yasadışı göçmen işçi kılığına girer.

Yalan söylemek, bir başkasının güveninden yararlanmayı amaçlayan kasıtlı aldatmanın en açık biçimidir. Bununla birlikte bazı yalanların söylenmesi haklı olabilir mi?

Haklı olanlarla mazeretleri birbirinden şöyle ayırmaya çalışalım. Haklı çıkma, yapılan bir şeyin belli koşullar göz önüne alındığında yanlış olmadığını gösterme anlamına gelir. Mazeret ise yapılan bir şeyin yanlış bile olsa yapanın (pek fazla) suçlanamayacağı anlamına gelir. Mazeret kişinin (tamamen) isteyerek veya (tamamen) bilerek davranmadığını gösterir. Yalan söylemekte ise esasında kasıtlı aldatma bulunduğu için bilmeden değil de yalnızca istemeden yapıldığı mazeret gösterilebilir.

Burada yalan söylemenin mazeretleri üzerinde değil, haklı olduğu durumlar üzerinde duracağız. Dürüst, gerçekten doğruluğa önem veren birisi belli koşullarda haklı olarak yalan söyleyebilir.

Yalan söylemenin yanlışlığı, hepimizde olan ortak bir ihtiyacı, ihanetten uzak doğru sözlü olma görevimizin temelindeki ihtiyacı, güvenme ihtiyacını kullanmasıdır. Yalancılar başkalarının güveninden yararlanırlar; ama güvenden yararlanmanın *haksız* yararlanma olmadığı, yani gerçekte güvene "ihanet etmenin" olmadığı bazı durumlar yok mudur?

Farz edelim, yararlanmaya çalıştığımız kişiler bize göre zaten güvenilmez insanlar. Bu durumda bize güvenmeye *hakları* var mıdır? Yalancılar güven haklarını kaybetmişlerse, onlara karşı yalan söylediğimizde *onlara* haksızlık yapmış sayılmayız.

Yine blöf oyunlarında olduğu gibi insanlar kendilerine yalan söylenmemesi hakkından feragat edebilirler. Bu durumda onların güvenlerinden kendi "rızalarıyla" yararlanabiliriz. İzin verenlere yalan söylememiz caiz ise, bazen yalan söylediklerimizin rızasını aldığımızı farz edemez miyiz? İyi niyetli olduğumuz bazı durumlarda makul her insan kendisine yalan söylenmesini tercih edemez mi?

Üstelik yalan söylediğimiz kişiler, kendilerine yalan söylenmemesi haklarını kaybetmiş veya bundan feragat etmiş olmasalar da bu hak somut olmadığına göre yine de *haksız* yere yararlanmış olmayabiliriz. Kişinin kendisine yalan söylenmemesi

hakkı başka bir hakla çelişkiye girebilir. Örneğin başka insanların sırlarını gizli tutma hakkı bazen öne çıkabilir. Koşullar yalan söylememize yalnızca izin vermiş değil, bunu ahlâki olarak zorunlu kılmış da olabilir.

Buradan üç farklı haklılaştırma tipi çıkıyor; yalancılara yalan söylemek, "razı olanlara" yalan söylemek ve ahlâki olarak zorunlu yalanlar söylemek. Bu üç haklılaştırma tipini teker teker inceleyelim ve dürüst, sorumluluk sahibi gazetecilerin bunlara tenezzül edip etmediğine bir bakalım.

B. YALANCILARA YALAN SÖYLEMEK

Yalancılara yalan söylenebileceğini kabul ediyorsak, arada sırada herkes (George Washington hariç tabii) yalan söylediği için yalan söylemenin kabul edilebilir bir şey olduğunu düşünebiliriz. Yalancılığı alışkanlık haline getirmiş olanlarla arada sırada yalan söyleyenleri birbirinden ayırıp, öncekilere yalan söylenebileceği ama sonrakilere söylenemeyeceği sonucunu çıkarabiliriz. Ama kimin hangi kategoriye girdiğini tespit etmek zor olduğu için böyle bir kuralın uygulamaya geçirilmesi neredeyse olanaksızdır. Üstelik bazı yalancılara yalan söylenebiliyor, bazılarına söylenemiyorsa bunun nedenini ortaya koymamız gerekir.

Adalet gereği bize yapılanı yapmaya, karşılık vermeye, insanlara karşı kendi silahlarını kullanmaya, göze göz adaleti mantığıyla hakkımız olduğuna inanıyorsak, yalnızca bize yalan söyleyenlere yalan söyleme hakkımızın olduğu savunulabilir. Bu adalet anlayışına göre muhtemelen yalnızca bize yalan söyleyenlere yalan söylemeye değil, bizi öldürmeye çalışan birisini öldürmeye, bizi yemeye çalışanları yemeye, vb. de hakkımız olacaktır. Bu adalet anlayışını kabul etsek bile, bize yalan söyleyenlere yalan söylemekle yanlış yapmıyor olmayız, sadece *onlara* karşı yanlış yapmıyor oluruz.[3]

Aynı uygulama birden fazla yolla haksız olabilir; sizi misafir eden ev sahibinden bir şeyler çalmak hem onların mülkiyet hak-

3. Bu konu hakkında bkz. Sissela Bok, *Lying; Moral Choice in Public and Private Life* (Londra, Quartet, 1980), s.126.

larına hem de ev sahipliği haklarına karşı suçtur. Ev sahibiniz olmayan kişilerden bir şeyler çalmak da yine yanlıştır. Yalancılara yalan söylemek, söylenen kişiye haksızlık olmadığı halde ne zaman, hangi yollarla haksız olabilir?

Sissela Bok, ilk yalan, son yalan olmaz sözüne dikkat çekiyor; "Tanrı şahittir ya, yalan söylemek çok kolaydır, ama yalnız bir tane söylemek zordur".[4] Araştırmacı gazeteciler bir şeyleri gizli kılıklara bürünüp keşfetmeye çalışırken her zaman değil ama bazen, yalnızca izledikleri kişilere değil (diyelim ki bunlar daha fazlasını zaten hak etmiyor olsunlar) eşlerine ve çocuklarına da yalan söylemek, aldatmak durumunda kalırlar.

Bir yalanın başka yalanlar gerektirdiğini bir kenara bırakalım (ilk yalan "damın altına gizlenmezse üzerine yağmur yağar"),[5] yalanlarımızı yalnızca hedeflediğimiz kişilerle sınırlamak da zordur.[6] Başka insanlar, etraftakiler de onlara yalan söylemediğimiz halde yalana aynı şekilde maruz kalmaktadırlar.

Hedefimize ulaşabilmek için mecburen işe karıştırdığımız insanlarla (izlenilen kişinin evine girebilmek için hizmetçi kılığına giren gazetecinin izlenilenin eşine de yalan söylemek zorunda olması gibi) tesadüfen işe karıştığı için kendisine yöneltilmeyen yalanlara maruz kalanlar arasında önemli bir farklılık olduğunu belirtmeliyiz. Birincilere yalan söyleriz, ikincilerin ise yalnızca aldanmasına izin veririz. Doğru sözlü olmak, yalan söylememekle yükümlüyüz; ama aldanmayı önlemekle de yükümlü değil miyiz?

Daha önce belirttiğimiz gibi, yalnız aldanmaya izin verme değil, aldanmaya neden olma, kasıtlı olarak da olsa, her zaman haksız olmayabilir. Her zaman aldanmayı önlemekle yükümlü olamayız. Yine de haksızlığı önlemek ve haksız aldanmayı önlemekle yükümlüyüz. Ama bu ikinci görevimiz yani haksız aldanmayı önleme, yalan söylememe yükümlülüğünden farklı olacaktır. Filozoflara göre bu "eksik/tali" (imperfect) bir görev olacaktır. Doğruyu söylemek, yalan söylememek ise "tam/asli" (perfect) bir görevdir. Çok kolay olmasa da hiç yalan söylememe kuralını izlemek mümkündür. Ama "aldanmaya izin vermeme" ku-

4. A.g.e., s.25.
5. A.g.e., s.25.
6. A.g.e., s.142.

ralı pek anlamlı değildir.

Tam/asli görevler mutlak olmayabilir, ama bize yüklediği belirli bazı şeyler vardır. Doğrudan yerine getirilebilir şeylerdir, yani geride hiçbir eksik bırakmadan "yapılabilir". Bugün yapmaya karar verdiğiniz her şeyi yaptığınızı bilirsiniz. Öte yandan eksik/tali görevler sanki biraz soyut ve açık uçludur. Göreviniz olduğunu düşünüp bütün gününüzü yaşlı büyüğünüze bakarak geçirebilirsiniz. Bütün gün yüz yüze başka türlü davransanız yine görevinizi yapmış olabilirdiniz; ama bunun yanında, ne kadar benzersiz bir dikkat gösterseniz de, yapmış olmanız gereken veya ek olarak yapabileceğiniz bir şeyler yine de kalacaktır.

Eksik/tali görevlerin açık uçlu ve belirlenmemiş özelliği nedeniyle hep bir dereceye kadar ihtiyatlı davranmamız gerekir. Dürüst biri haksız aldanmayı önleme fırsatı da bulabilir, buna izin de verebilir. Dürüst insanlar, bazı masum insanlarda şüphesiz (ama kasıtlı olarak değil) bir dereceye kadar güvensizlik yaratacağını görseler de böyle bir siyaset uygulayabilirler. Dürüst olmakla durumu değiştirmiş olmazlar; ama yine de olmasına izin verdikleri zararın, elde edilecek yarar yanında önemsiz kalacağını görebilirler. Tam/asli görevler nerede nasıl hareket edileceği konusunda ihtiyatlı olmaya imkân tanımazlar. Tüm koşulları gözden geçirerek kime doğru sözlü davranacağınızı kendiniz tayin edemezsiniz.

Gazetecilerin de halkı önemli konulardan haberdar etmek üzere yalan söylemeleri, örneğin yüksek mevkilerdeki yolsuzluklar, gazetecilerin yalan söyledikleri kişilerin kendilerinin yalancı olduğu durumlar bu haklılaştırmayla şüphesiz ilgilidir, bunlar dışarıda bırakılamaz. Gazetecilerin özellikle kendilerine yalan söylememiş olanlara yalan söylemeleri halinde belki biraz ilgisiz gibidir, çünkü bu durumda yalancılara yalan söyleme (karşılık verme yolu olarak) hakkı geçerli değildir. Gazeteciler karşılık verme yoluyla yalan söylemeye yetkili olsalar bile, yalnızca meşru hedeflere yalan söylemekle sınırlandırılabilirler mi? Ne kadar incelikle dolap çevrilirse o kadar az verimli olunur, yalancılığın ekonomisine göre. Bundan sonra da, söylenecek yalanlardan sonuçta ne kadar zarar beklenmelidir sorusunu sormalıyız. Bu zararların hedeflenen yararlarla ne kadar giderilebileceğini, (bu kadar) güvensizlik yaratmadan hakikati keşfetmenin alternatif yollarının olup olmadığını sormalıyız.

C. RAZI OLANLARA YALAN SÖYLEMEK

Haklardan feragat edilebilir. Görevinize ters düşecek bir şey yapmamak üzere haklarınızdan vazgeçtiğiniz için haklı görülebilirsiniz. Ama feragat eden kişi buna ancak *makul* bir nedenle razı oluyorsa bu böyledir, yoksa rızanın sahiciliği kuşkulu hale gelir. Özgür bir karar mıdır? Bildirilmiş midir? Öte yandan, makul olmayan bir şekilde rıza göstermiş birisi, tam anlamıyla razı olmaya karar vermiş sayılmaz. Böyle bir insana yalan söylemek için başka bir haklı nedeninizin olması gerekir. Yalan söylenmeme hakkımızdan ancak verdiğimiz iznin getireceği açıkça belirlenmiş bir ilişkiler alanı içinde olmak suretiyle feragat ederiz. Yalnızca oyunun kurallarıyla ilişkili olarak izin verdiğimiz blöf oyunlarında olduğu gibi, elinizdeki kartlar hakkında karşınızdakine yalan söyleyebilirsiniz; ama eline tutuşturduğunuz içkide neler olduğuna dair yalan söyleyemezsiniz.

Açıkça, bir yalan söylendiği zaman fark edilip etkisizleşiyorsa, izin istenen zaman ile izin verilmiş yalanın söylendiği zaman arasında bir ayrım yapmak gerekir. Rıza ileriye veya geriye dönük olmalıdır

D. İLERİYE YÖNELİK RIZA

Oyunları bir kenara bırakalım, yalan söylemeleri gerekse bile başkalarının bizi kasıtlı olarak aldatmasına, mantıklı bularak izin verdiğimiz durumlar vardır. Göze çarpmayan polis arabaları, sivil giyimli dedektifler, gizli sağlık ve güvenlik müfettişleri, hastalar üzerinde yeni ilaçları test etmek için düzenli olarak kullanılan placebo* gibi *normalde* yalan söylemeyi gerektirmeyen uygulamalar, halkın bilgisi dahilinde onaylanmış uygulamalardır.

Placebolar aslında aldatmadan da kullanılabilir. Hastalar bazılarına yalnızca placeboların verileceğini bilerek bir deneye girmeyi kabul edebilirler. İlaçları verirken sağlık görevlileri hastalarına içtiklerinin placebo olabileceğini hatırlatabilirler.

* placebo: tıpta kullanılan özel karışımlar, aslında içinde aktif maddeler bulunmayan zararsız karışım, ilaç olmayan madde. (ç.n.)

Bazı deneyler daha incelikli olarak hazırlanmayı gerektirir ve katılan kişinin ancak sonradan rızası alınırsa verimli olabilir. İleriye yönelik rıza özgürce ve haberdar olunarak verildiği için gelecek olan aldatmayı karşılıyor gibi görünmektedir. Bunun içinde aldatmayı etkili hale getirmek üzere yalan söylemek bile olsa, izin verilmiş olduğu için ahlâki bir soruna yol açmaz.

E. GERİYE DÖNÜK RIZA

Bazen önceden rıza almak mümkün olmuyorsa "geriye dönük" diyebileceğimiz, sonradan rıza alınabilir. Medya, polisin talebine uyarak, rehin alanları tuzağa düşürmek için yanlış bilgi yayımlayabilir. Sonradan halka bir "açıklama" yapılarak medyanın yaptığı işbirliği için halkın onayı istenir ve geriye dönük olarak bu onay alınır.

Doktorlar reçetelerini uygulayarak hastalarının kendileriyle ne ölçüde işbirliği yaptıklarını belirlemeye çalışabilirler. Doktorlar başlarından geçen belki sadece hikâyeden ibaret olaylara dayanarak hastalarının çoğunun işbirliği yapmadıklarını ve bunu da itiraf etmediklerini düşünürler. Doktorlar ilaçların alınıp alınmadığından emin olamadıkları için semptomların neden devam ettiği konusunda endişelenirken, halkın büyük çoğunluğu ise reçetelere yazılıp da kullanılmayan ilaçların sağlık hizmeti için bir kayıp olduğundan endişe duyar.

Bunu anlamak için belki de mecburen saklı olması gereken, önceden rıza alınamayacak bir test tasarlanabilir. Doktorların bir süre sonra hastalarının işbirliğini ölçebilmeleri için ilaca zararsız, iz bırakıcı bir madde eklenebilir. Burada rıza alınacaksa ancak sonradan, geriye dönük olarak alınabilir.

Geriye dönük rıza nasıl oluşur? İnsanlar sonradan kendilerine "açıklama" yapıldığı zaman, yapılmış olanları onaylıyor ve hiçbir şekilde kırılıp gücenmiyorlarsa, geriye dönük olarak rıza gösterdikleri kabul edilebilir. Sadece önceden rıza almanın verimli olmadığı durumlarda, sonradan rıza almaya yönelik yapılanlar haklı bulunabilir. Önceden rıza alan yalancılar yalanlarının yanlış olmadığını bilirken, sonradan rıza isteyecek olan yalancılar bir riske

girerler; sonradan açıklama yapıp geriye dönük olarak rıza istemeyi planladıkları halde neler olacağını, yalanlarının mazur görülüp görülmeyeceğini tam olarak bilemezler.

Gazetecilikte geriye dönük rızaya bel bağlamak ne kadar gereklidir? Gazeteciler bilirler ki, teybi kontrol edebilecekleri ve kendilerine ait hiç bir şeyin izinsiz kullanılmayacağı garantisi önceden verilmiş olsa bile çoğu insan sözlerinin teybe kaydedilmesine kesinlikle izin vermez. Görüşme yapılan kişiler teybe alındıklarını ancak sonradan öğrendikleri zaman çok daha doğal, ilginç ve rahat bilgi verirler. Öyleyse bazı gizli çalışmalarda, size önce güven telkin edip sonradan ihanet etmesinler diye, kişilerin rızasını önceden değil ancak sonradan isteyebilirsiniz.[7]

Belirttiğimiz gibi, mantıklı bir nedenle verildiği koşullar dışında rıza aldığınızı varsayamayacağınız gibi, tamamen mantıklı olduğunu düşündüğünüz zaman da rıza almış sayılmazsınız. Size göre, aldatılmış olanın rızasını almanız için çok açık koşullar varsa bile, geriye dönük rıza almanın riskleri vardır. Bu durumun aldanmasını önerdiğiniz kişinin (göreceli olarak) mantığına uymadığını öğrenirseniz (ya da bunu önceden bilmeniz gerekir), rıza almış olduğunuzu varsaymakta haklı *değilsiniz* demektir.

Diyelim ki, eşi kocasının sigaralarını ondan saklıyor; çünkü adam eşine (ve doktoruna) sigarayı kesinlikle bırakmaya karar verdiğini söylemiş. Bir zayıflık anında sigaralarını arar ve eşine sigaralarını görüp görmediğini sorar. Saklamış mıdır acaba? Eğer eşi yalan söylerse ve sonradan (muhtemelen çok sonra, adam bu alışkanlığından kurtulmayı başardığı zaman) itiraf ederse, mantıksızca da olsa, kendisini aldattığı için adam eşine kırılabilir. Bu kadının haksız olduğu anlamına gelmez, eşinin sağlığını koruma görevi, doğruyu söyleme görevinden önce gelmiş olabilir. Ama yine de bu durumda, eşinin mantıklı olarak sonradan rıza göstereceğine dayanarak yalanını haklılaştıramaz. Eğer eşinin kırılacağını önceden biliyorsa, haklılığı rıza almanın dışında, başka bir temele dayanmalıdır. Bu temel aslında daha büyük bir görevi yerine getirmek olabilir.

7. Bkz. Goodwin, .a.g.e., s.133.

Tam/asli görevlerin hiçbir tereddüde imkân vermediğini ileri sürmüştüm. Tam/asli görevlerin gerekleri belirlidir ve bunları yerine getirirken, erdemli amaçlar da dahil ne amaç güdersek güdelim bazı kısıtlamalara neden olur. Doktorsanız, kendi çocuklarınızla ilgilenme (eksik/tali) göreviniz vardır. Günlük görevleri yerine getirmenizi, bağlı olduğunuz tam/asli görevleriniz, örneğin vermiş olduğunuz sözler de belirler.

Bir gün içinde üç şey yapmaya söz verdiyseniz bu üç şeyi de yapmanız gerekir. Üçüncüyü yerine getirmeniz diğer ikisine karşı olan yükümlülüğünüzü azaltmaz veya ortadan kaldırmaz. Hasta C'ye yalan söylememe yükümlülüğünüz, hasta A ve hasta B'ye de yalan söylememe yükümlülüğünüzü azaltmaz veya ortadan kaldırmaz. Öte yandan, hastalarınızla ilgilenme faaliyetlerinizi nasıl dağıtacağınızı bir ölçüye kadar seçme yetkiniz vardır. Geceyi bir hastanızın yatak ucunda geçirirseniz, diğer hastaya koşma yükümlülüğünüz pekâlâ azalabilir veya ortadan kalkabilir.

Ahlâki olarak izin verilebilir yolları sınırlayan bu tam/asli görev anlayışını daha değerli amaçlara uyarlarsak, bu tam/asli görevlerin "kesin" olduğunu, istisnaların olmadığını savunmamız gerekmez, zaten savunamayız. Bir tam/asli görev tesadüfen bir başkasıyla çakışabilir ve ikisini de yerine getirmemiz imkânsız olduğunda, birinden birini bırakmamız gerekebilir. Aynı tipteki tam/asli görevler bile birbiriyle çatışabilir. Philippa Foot'un örneğinde olduğu gibi, A kişisine de, B kişisine de düğünlerinde sağdıç olmaya söz vermiş olabilirsiniz, ama hiç ummadığınız bir şekilde iki düğün de aynı güne denk gelirse ikisine de katılamazsınız.[8]

Böyle bir durumda verdiğiniz sözü yerine getirmemeniz ahlâki açıdan haklı görülür, ahlâki bir zorunluluktur. Bu durumda kendilerine söz verildiği için hayal kırıklığına uğrayanların şikâyet etmeye hakları yoktur. Tabii eğer bir şekilde kendinizi bu işe hazırlamakta ihmalkâr davranmadıysanız veya bu tesadüfü önceden bilmiyorsanız, onların güvenine ihanet etmiş sayılmazsınız.

Peki eksik/tali görevler de bazen tam/asli görevlerin önüne ge-

8. Philippa Foot, "Moral Realism and Moral Dilemmas," Christopher W. Gowans (der.), *Moral Dilemmas* (New York, Oxford University Press, 1987), s.254.

çebilir mi? Bir felaketi önlemek veya bir kerelik bir yarar sağlamak için verdiğimiz bir sözü tutmadığımız veya yalan söylediğimiz zaman haklı olamaz mıyız? Böyle durumlarda kuşkusuz önceden veya sonradan rıza alabilir ve görevimizi bu şekilde yapamadığımız için haklı görülebiliriz. Karşımızdaki taraf mantıksızsa ve rızasını alamayacağımız çok belliyse ne olacak?

Yine de eksik/tali görevimizin daha zorlayıcı olduğunu düşünebiliriz. Ancak tercihimizi savunmakla birlikte o koşullarda ona öncelik vermek "zorunda" olduğumuzu iddia edemeyiz. Eksik/tali görevlerin zararı önleyici ve yarar sağlayıcı görünüşü, bunları yerine getirmekte ihtiyatlı davranmamızı gerektirir. Kendimi, yalan söyleyerek bir felaketi önleyebileceğim bir durumda bulsam bile ahlâki olarak yalan söylemek zorunda değilim, başka bir yol görmesem de. Hepsi aynı yola çıkıyor; yalana izin verilebilir ("yanlış" olmayabilir). Bu yolla haklı görülen yalanlara "makul" yalanlar diyelim. Belli koşullar altında amaç aracı haklı kılıyorsa (doğru olarak) mubah olduğu düşünülen yalanlar.

G. MAKUL YALANLAR

Amaçların bir tam/asli görevin yerine getirilmemesini haklı gösteremeyeceği fikri sağduyuya uymaz. Bazı yalanlar diğerlerinden daha önemsiz değil midir? Bazı vaatler daha hafif değil midir? Herhalde yalnızca verdikleri her sözü fanatik bir şekilde tutanlar ancak başka türlü düşünebilir.

Öte yandan ahlâkın, tutacağımız hangi sözleri seçmemize izin verdiği, hangi durumlarda doğrucu olduğumuz, hangi durumların aksilik olduğu fikri Bertrand Russell'ın Aristo'nun mantık anlayışına karşı verdiği şu örneği akla getiriyor: "Bir zamanlar Aristo'nun doktrinini benimsemiş bir vali varmış. Görev süresinin sona erişi üzerine yaptığı konuşmada, bir yanında taraflılık öte yanında tarafsızlık olan ince çizgi üzerinde dümen kullanmaya çalışmış olduğunu söylemiş".[9]

Öyleyse tam/asli görevlerin yerine getirilmesi için gereken adil

9. Bertrand Russel, *A History of Western Philosophy* (Londra, George Allen & Unwin, 1946), s.196.

kısıtlamalar ne kadar sağlamdır? Olması gerektiği kadar herhalde ama bu nasıl bir sağlamlıktır? Buradaki cevabımız doğal olarak insanın doğası hakkındaki düşüncelerimizi, G.J. Warnock'ın geniş anlamda "insanlık hali" dediğini yansıtacaktır.[10]

Güven oluştururken paylaştığımız zorunluluk hakkındaki entelektüel anlayışın, gerekli yaptırımlara neden bağlandığımızı anlamakta yeterli olmadığını ileri sürmüştüm. Kısmen duygusal olduğu için doğruculuğa sadık olmalıyız, yalanlardan nefret etmek zorundayız. Ancak o zaman amacımız araçları *doğrulamadığında* ayakta kalabiliriz.

Doğruluğa olan sadakatiniz kısmen de rasyonel olmak, makul ve mantıklı olmak zorundadır. Dürüst mizaçlı insanların başına normal olarak gelmez ama, hedefledikleri amaç yalan söylemeyi haklılaştırabilir. Bu insanlar ancak çok istisnai durumlarda amaçlarının yalan söylemelerini mazur gösterdiğini bilirler. Böyle bir kararı kuşkusuz istemeyerek ve ihtiyatla (durumları değerlendirirken hakkaniyetli ve tarafsız olmanın zorluklarını bilerek) vereceklerdir.

H. VERİLEN SÖZLERİ TUTMAK, DOĞRUCULUK VE GÜVEN

Şimdiye kadar doğruculuk göreviyle verilen sözleri tutma görevini tam/asli görevlere örnek olarak birlikte ele aldım. Her ikisi de tam/asli görevler olmalarına rağmen aralarında güvenle olan ilişkileri, kendimizi ne kadar onlara karşı yükümlü hissettiğimiz, eksik/tali olan görevlerin öne geçmesine ne kadar izin vermeye hazır olduğumuz gibi önemli farklılıklar vardır. Makul yalanların, makul söz tutmamalardan çok daha ender olduğunu düşünmemizin birçok nedeni vardır.

Charles Fried'ın söylediği gibi: "Her yalan, tutulmamış bir sözdür. Bunun zorlama gibi görünmesinin nedeni, yalan söylenirken bir sözün aynı anda hem verilmiş hem de tutulmamış olmasıdır".[11] Ama tutulmayan sözlerin hepsi yalan değildir. Yalan

10. G.J. Warnock, *The Object of Morality* (Londra, Methuen, 1971), s.12.
11. Charles Fried, *Right and Wrong* (Cambridge, MA, Harvard University Press, 1978), s.67.

söylemenin özünde kasıt vardır:

> Yalan ancak kastedilerek söylenir. Kazara veya başka bir amacın bilinip de istenmeyen bir yan etkisi olarak yalan söylenmez. Elbette kazara veya bir yan etki sonucu hatalı izlenimler oluşturmak da mümkündür, ama bu yalan olmaz.[12]

Öyleyse yalan söylemede kişinin iradesi, sözün tutulmamasında olduğundan daha fazla gerekir. Kazara yapılan haksızlık, kasıtlı olarak yapılan haksızlık kadar suçlanabilir. Yine de haksız davranmaya hazırlanmış olan kişi, güveni daha fazla tehdit eder.

İnsanların istemeden de olsa sözlerinden kolayca vazgeçebildiklerini görünce, sözlere fazla önem vermemeye, yerine getirilmeyen sözler karşısında pek de hayal kırıklığına uğramamaya alışırız. Elbette bazı sözler çok özeldir, taraflar için çok önemlidir, çok ciddiye alınır. Ama hangi koşullar altında bağlı kaldığımıza, bizi neyin bağladığına göre belirsizleşen, önemsizleşen bir yığın vaat ve yarı-vaat vardır.

Bir de tabii, gizli tehlikelerin getireceği zarar, görünür tehlikelerden daha fazla olduğu için, tutulmayan sözlerdense yalanlar daha korkutucudur. Kuşku kadar güvene zarar veren başka bir şey yoktur. Yalanda gizlilik bulunduğu için kuşku doğurur. Sözün tutulmamasında da bir kaçamak durum vardır. Verdiğimiz bir sözü tutmamakla haksızlık yapsak bile namussuzca davranmış olmayabiliriz.

Güven oluşturmanın önüne çıkan genel bir güçlük, Diego Gambetta'nın söylediği gibi güvenin "kanıta değil, *karşıt* kanıtın yokluğuna bağlı olmasındadır".[13] Gambetta, "güvenilmez davranışın kanıtını bulmak çok kolay olduğu halde, aslında olumlu gibi görünen imajı ortaya çıkarmak mümkün değildir" der.[14] Böyle olmakla birlikte bir insanın güvenilir olduğuna tanıklık etmek için, karşıt kanıtların bulunmadığına ek olarak, o insanın tuttuğu sözleri de sayabiliriz. Ama aynı mantıkla, birinin söylemediği yalanların bir listesini çıkarıp güvenilir olduğunu ileri sürmek saçmadır. Bize bir kez yalan söyleyen biri güvenimizi gereğinden fazla sarsabilir.

12. A.g.e., s.55.
13. Diego Gambetta, *Trust* (Oxford, Blackwell, 1988), s.234.
14. A.g.e., s.233.

Ortaya çıkan bir tek yalan, geride daha çok yalanın saklı olduğunu düşündürür. Desdemona'nın dürüstlüğe karşı protestoları, tarafsız seyirci onun zaten Othello'nun aşkı için babasını aldattığını açıkça görse de inandırıcı olmaya yetmez.

Yalan söylemek, belirttiğim özelliklerinden dolayı sözlerin tutulmamasından daha güven sarsıcı ise, makul yalanlar için gerekli durumların pek sık olmayacağını düşünebiliriz. Aşağıdaki nedenlerden dolayı tanımlanması daha zor olabilir.

Belirli bir yalanın makul olup olmadığına karar vermek için yalanın yol açacağı veya doğuracağı zarara karşı amacımızın önemini karşılaştırmamız gerekir. Yalnızca yalanımızın yakalanmasını ummadığımız için doğru değerlendirme yapamayabiliriz. Aslında kamusal olarak sorumlu olmayacağımızı düşünmekle, yapmayı planladığımız şeyin aleniyet testine karşı ayakta durabileceğine alelacele karar vermiş oluruz.[15] Eğer yalanımız ortaya çıkmayacaksa, toplum içindeki güvenilirliğimize herhangi bir zarar vermeyecek, güvenine ihanet ettiğimiz kişilere karşı da telafi edici bir şeyler yapmamız gerekmeyecek demektir. Ancak kendi gözümüzde kendi güvenilirliğimize verdiğimiz zarar baki kalabilir. Sissela Bok'ın söylediği gibi, bu tür risklerin ciddiyetini göz ardı etmeye son derece eğilimliyiz:

> Tuttuğumuz taraf bütün değerlendirmeleri çarpıtır. Ama aldatmak için iyi nedenleri de bulup bir kenarda tutar. Yalancılar kendi iyi niyetlerini ve böyle hareket etmelerini gerektiren önemli nedenleri abartarak iz bırakmamaya eğilim göstermekle belirsizliğe ve bilgisizliğe yol açarlar. Bir yandan da kendilerini kolayca kaptırabilecekleri kişisel çelişkilere, endişelere, yitirdikleri dürüstlüğe karşı geliştirdikleri vurdumduymazlığa fazlaca güvenirler.[16]

Açıkça tutulmamış olan sözlerde hile yoktur, ama bunun hesabını vereceğimizi de biliriz. Bu olasılığı düşünmek "aklımızı başımıza toplayıp" aleniyet testinin içimizden bir provasını yapmamızı sağlayabilir, bu da şöyle bir düşünüp geçmekten daha güvenilir olabilir.[17]

15. Bkz. Bok, a.g.e., s.92-106.
16. A.g.e., s.26.
17. Bkz. Sissela Bok, *Secrets: On the Ethics of Concealment and Revelation* (Oxford ve New York, Oxford University Press, 1984), s.114.

Burada "aleniyet testi" ile ilgili dikkati çekmemiz gereken bir şeyler var, bu gerçekte nasıl bir testtir ve niçin önemlidir? Kendi görüşlerimizi, yetkili ve güvenilir olmadıkları halde başkalarının görüşlerine karşı denemeye tabi tutmamızın bir anlamı var mıdır? Ahlâki konularda halk genel olarak yetkili midir? Ahlâki meselelerde halk müzakereleri aydınlatıcı olabilir mi? Yoksa işi daha fazla mı kızıştırır?

Halkın seçilmiş bir kısmıyla, yani düşünceli ve göreceli olarak bilgili olan, iyi niyetli oldukları açıkça belli kişilerle yapılan müzakereler başka bir konudur. Ama onlarla bile (farz edelim ki onlar tanımlanabilir kişiler) güvenilir sonuçlara varmak için kafa sayısı ile, "akıllı ve iyi" kafaların sayılmasıyla olacak iş değildir. Bu seçilmiş grup içinde bile ahlâki çatışmalar olabileceği için, aynı noktaya geldikleri zaman görüşlerine tamamen güvenemeyiz.

Sokrates doğru dürüst uygulanan aleniyet testinin belki de en inatçı ve unutulmaz savunucusuydu. Yanlış kullanılmasına, ilkeler hakkındaki referandumlara, hatta Gorgias gibi akıllı ve iyi insanların görüşlerine bel bağlamaya karşı da hiç hoşgörülü değildi. Görüşlerin birbirlerine karşı eleştiriye açık olmasını, karşılıklı görüşlerin tartışmalarda diyalog içinde gözden geçirilmesini takdir ederdi. Yani, ilkeler konusunda başka insanların görüşlerini değerlendirmeye almamızın nedeni, onların daha bilgili olmaları değildir. Ama tartışma sonucunda onların da bizim de bilgimiz gelişebilir, hatta bir araya gelince Sokrates gibi anladıklarımızın ne kadar sınırlı olduğunu bile daha iyi kavrayabiliriz.

Ben de Sokrates gibi, ilkeler üzerinde (örn. kürtajın veya spor için hayvanların öldürülmesinin doğruları ve yanlışları üzerinde) popüler görüşlerin yetkili olabileceğine inanmasam bile, halkın genel olarak tavrını ortaya koymanın, belirli ahlâki çıkmazlar hakkında halkın görüşlerini teşvik etmenin ve bunlara başvurmanın, halkın çözümler hakkında neler düşündüğünün belli bir değeri olabilir. Burada insanların neler söyledikleri üzerine çalışmanın amacı, kendi ilkelerimizi belirleyen nedenleri test etmek değil; geçerli olan bilgiyi elde etmektir. Belirli bir durumda yalan söylemenin makul olup olmadığını görebilmek için örneğin, yalan söylemenin dışında başvurabileceğimiz alternatif bir yol olup olmadığını bilmemiz gerekir. Bu durumda söz konusu olan in-

sanların güveninin ne kadar sarsılacağını da bilmemiz gerekir.

Öyleyse bir aleniyet testinin iki belirleyici rolü olabilir; tartışma içinde bizim mantığımızın ne kadar sağlam kalabildiğine ve değerlendirmelerimizi dayandırdığımız bilginin ne kadar güvenilir olduğuna, örneğin yalanın gerekliliğini ve başkalarının güvenini ne dereceye kadar sarsacağına bakmak.

Aleniyet testinin önemine karşın kendimizi makul bir yalanı garantileyen bir durumda bulabilir ve aleniyet testini yalnızca kendi kafamızda düşünerek yapabiliriz. Böyle olsa bile makul bir yalan söylemeyi uzun uzun düşünen yumuşak bir doktor ile yurtsever bir araştırmacının durumunda bir farklılık olabilir. Doktorlar hastalarına söyledikleri beyaz yalanları genellikle itiraf etmek zorunda kalacaklarını düşünmezler. Oysa gizli bir haberle uğraşan gazeteciler sonunda bunu itiraf etmeleri gerektiğini bilirler, elbette haberi yayımladıkları zaman bilgileri nasıl elde ettiklerini itiraf etmek zorunda kalacaklardır. Üstelik gazeteciler gizlice araştırdıkları insanlara da bilgi vermek zorunda kalabilirler; yalnızca özür dilemek için değil (makul yalanlarda bile bazen özür dilemenin gerekli olduğunu düşünürsek), bu kişilerin kendi yaptıklarıyla ilgili açıklama ve yorumlarını almak üzere bilgi vermeleri gerekebilir.[18]

Olayın yayımlanarak aleni hale gelişiyle, gazetecilerin haberlerini oluşturmak üzere söyledikleri yalanların kabul edilebilir olup olmadığına karar verme zorluğu bir parça giderilse de, yargıda bulunmak yine de kolay değildir. Yalan ancak elde edilen iyilikle yapılan zarar hafifletilirse makul bir yalan haline geldiğine göre, verilen bilginin, aldatılan kişilerin yaşadığı ihanete uğramış olma duygusunu ne ölçüde giderebileceği hesaba katılmalıdır. Kendilerine duyulan kişisel kin yüzünden değil, iyi bir nedenle de olsa aldatıldıklarını anlayan insanların ihanete uğrama, kırgınlık, çaresizlik duygusu ve genel olarak güvenlerinin sarsılmasını yeterince değerlendirmek kolay değildir. Aslında kötü niyetli olmayan aldatmaların kurbanlarının kendilerine bilgi verildiği zaman duydukları öfke, itirafta bulunan gazetecileri bazen şok edebilir.[19]

Söyleyeceğimiz yalanın makul bir yalan olmasını sağlamanın

18. Bkz. Goodwin, a.g.e., s.155.
19. Bkz. a.g.e., s.133 ve s.145.

gerçekten de büyük güçlükleri vardır. Ama bizim bulduğumuz güçlükler pratiğe ait oldukları için çareleri de pratikte aranacaktır.

I. ALENİYET TESTİ VE ÖRNEK OLAYLAR

Pratik bir çare bulmanın güçlüğü, belirttiğim gibi, söylemeyi düşündüğümüz belirli bir yalanı "ele vermeden" makul olup olamayacağını nasıl doğru değerlendireceğinizle ilgilidir. Kendi vicdanınızdan ve akranlarınızın vicdanlarından öteye gitmeyen düşünceler, halkın nabzının ve yorumlarının yerini tutmaz.[20] Ama yalan özel olmak zorundadır.

Her şeye rağmen, daha önce benzer durumlarda cereyan etmiş olan bilgiye dayalı ve herkesin katılımına açık bir kamusal tartışmanın sağladığı *arka plana* yaslanarak özel bir karar alabilirsiniz. Söylemeyi düşündüğünüz belirli bir yalan hakkında halka doğrudan danışmasanız bile, halkın daha önceden ortaya çıkmış (veya varsayılan) olaylara olan tepkisini bildiğiniz için yine de dolaylı olarak halka danışıyor sayılırsınız. Halkın geçmişteki haberdar olduğu olaylara verdiği tepki, kafanızdaki yalana da nasıl bakacağı, nasıl tepki göstereceği yolunda bir rehber teşkil edebilir.

Kamuoyuna danışmanın nedeni burada, belirli koşullarda yalan söyleme karşısında bunun doğru mu yanlış mı olacağı sorusunu belirleyen bir konsensüse ulaşmak değildir. Ama güven oluşturma hakkında, yalan söylemeye izin verilmesi için neyin söz konusu olduğunu düşündüğümüzde, çeşitli durumlarda halkın gerçek beklentisi konuyla hem çok ilgili, hem de görüşlerin açıkça ortada olmadığı zamanlar belirsiz olacaktır. Bu da kamusal tartışmaların önemini ve özellikle (yalanla) ilgisini gösterir.

Sağlık alanında hastalar ile doktorlar ve hemşirelerin hakikatlerin söylenmesine verdikleri önem arasındaki büyük farklılık, ancak tıpta aldatmayla ilgili açık tartışmaların yapılmasıyla ortaya çıkmıştır.[21] Olaylara bağlı olarak ortaya çıkan ve sadece birkaç hastayı değil, çok çeşitli hastaları ilgilendiren daha ayrıntılı, açık ve bilgi verici tartışmalar yapıldıktan sonradır ki, hastaların

20. Bkz. Bok, Lying, s.95.
21. A.g.e., s.xvi.

çeşitli durumlardaki beklentileri hakkında oluşan ve oluşabilecek konsensüsün derecesini öğrenebiliriz.

Söyleyeceğiniz yalan üzerinde bu dolaylı testi uygularken, daha önce üzerinde görüşmeler ve tartışmalar yapılmış benzer olaylarla karşılaştırma yaparken, elinizdeki olayla ilgili değerlendirmenizin işe yarayıp yaramayacağı garantili değildir. Yine de, mümkün olan en iyi yaklaşım, Sissela Bok'ın "en ince ahlâk ayarı" dediği, en yararlı gelişme yolu bu olabilir.[22] Öyleyse, sağlık okullarında olduğu gibi gazetecilik okullarında da olayların etik açıdan incelenmesi teşvik edilmelidir. Ama tabii ki bu olayların incelenmesi yalnızca bu okullarla sınırlı kalmak zorunda değildir, aslında kalmamalıdır. Bu okullarda bulunanlar, daha geniş çaplı olarak okul dışındakilerin görüşlerini de almalı ve çalışmaları hakkında bilgi vermelidirler. İnceleme altındaki konular güvene ilişkin olduğu ölçüde geniş ve açık görüş alışverişlerine ihtiyaç vardır.

J. SONUÇ

Dürüstlüğün hiçbir zaman yalan söylememeyi gerektirmediğini, ancak makul ve haklı kabul edilecek koşullarda yalan söylenebileceğini ileri sürüyorum. Yalanın hedefini belirlemenin güçlüğü ve söylenen yalanları çevreleyen ve besleyen genel aldatma gölgesi nedeniyle, yalnızca yalancılara ve razı olanlara söylenen yalanların kabul edilebilir olduğunu düşünmek yeterli değildir.

Yalan söylemenin iki haklılaştırma biçimi karşımıza çıkmaktadır; yalan söylememe göreviniz, içinde bulunduğunuz koşullar bir başka tam/asli görevinizin baskı yapmasıyla yalan söylemenizi ahlâki olarak zorunlu kılabilir, veya içinde bulunduğunuz koşullar bir başka eksik/tali görevinizin baskı yapmasıyla yalan söylemenize ahlâki olarak izin verebilir.

İster tam/asli, ister eksik/tali olsun görevler hiçbir zaman sabit bir hiyerarşi içinde değildirler. Onun için, her iki haklılaştırma biçimi de belirli koşullar altında ele alınmalıdır. Bir ebeveynin çocuğuna (yeni yürümeye başlayan bir çocuk mu, ergenlik

22. A.g.e., s.93.

döneminde bir çocuk mu?) yabancılarla konuşmanın riskleri hakkında (abartmak doğru mudur, yanlış mıdır?) mı, yoksa çocuğun genetik soyu hakkında mı söylediği yalana bakıyoruz? Baktığımız durum, bir gazeteciye trende bir yabancının verdiği sır mı, yoksa gazetecinin röportaj yaptığı ve kesin rızasını almadan açıklamayacağına dair garanti verdiği birisinden aldığı sır mı (peki bu bilgi veren kişinin kötü niyetli ve muhtemelen tehlikeli biri olduğu ortaya çıkarsa?) ve bu sır kamusal bir kişiyle veya kamusal birinin çocuğuyla ilgiliyse? Koşullara bağlı durumlar eleştiriye açık olduğu için, olayları kendi özellikleriyle ele alarak aleniyet testinden yararlanabiliriz. Ancak bu tarzda bir etik çözümleme yapmak suretiyle gazeteciler ve diğerleri belirli bir yalanın kabul edilir olup olmadığını değerlendirebilirler.

Doğruyu bulma adına haberlerini oluşturmak için yalan söyleyen araştırmacı gazetecilerin (ve bu haberleri yayımlayan editörlerin) ikiyüzlü oldukları söylenebilir.[23] Çoğu durumda gerçek de budur. Burada daha çok bir yalanın haklı görülebileceği istisnai durumlar üzerinde durduk, ama yalanların çoğu zaman kabul edilebilir olmayan koşullarda ve dürüst bir insanın yalan söyleme zorunluluğu veya gereği duymayacağı yerlerde söylendiği gerçeğini de gözden uzak tutmamalıyız. Bununla beraber yalanları bulup ortaya çıkarmak için söylenen yalanların ikiyüzlülük olmadığını göstermeye çalıştım. Bazen gazetecinin yalan söylemesi ahlâken gerekli veya mubah olabilir. O zaman gazetecinin yalanı (açıklandığı zaman), gerçekten dürüst ve doğruculuğa sahiden bağlı insanlar tarafından da haklı görülebilir.

23. Bkz. Goodwin, .a.g.e., s.4 ve s.133. Richard M. Clurman, *Beyond Malice* (New Brunswick, NJ, Transaction Publishers, 1988), s.212'den aktarılıyor.

VIII
Nesnellik, yanlılık ve hakikat

Andrew Edgar

Gazetecilik etiği ile ilgili meseleler yorumbilgisi (hermeneutics) çerçevesinde ele alınarak izah edilebilir. Ben öncelikle bir haberin nasıl okunduğuyla değil; gazetecilerin, karşılaştıkları toplumsal olayları nasıl okuduklarıyla ilgileniyorum. Toplumsal eylem bir metne benzetilebilirse, sosyal bilimlerin yordamları da yazılı metinlerin yorumlanmasına benzer biçimde yürütülebilir. Haber bültenleri ile sosyal bilim araştırmalarındaki açıklamalar arasında önemli benzerlikler olduğuna göre, haberlerin toplumsal eylemleri yorumlarken benzer işlemlerden geçtiği düşünülebilir. Yorumbilgisel çözümleme de, iyi ve kötü bültenleri ayırt etmek üzere başvurulacak meşru bir yol olarak kabul edilebilir. Yorumbilgisel açıdan, "nesneye tekabül etme" anlamındaki nesnelliğin haberlerin

değerlendirilmesine uygulanabilecek bir ölçüt olamayacağı ileri sürülebilir. Bir haber, toplumsal bir olay üzerine yapılabilecek (ve kabul edilebilecek) olası yorumlardan bir seçme yapmak zorundadır. Bazı haberlerde ve haber verme biçimlerinde ahlâki açıdan kabul edilemeyecek bir yanlılığın olduğu sezilebilir. Bu gerilime bir çözüm yolu olarak Apel ve Habermas tarafından geliştirilen söylem etiğini önereceğim.

A. RICOEUR VE NESNELLİK

"Nesnellik" iki biçimde tanımlanabilir. Richard Rorty'nin deyişiyle "konuyla ilgisiz düşünceler tarafından caydırılamayan bir tartışmanın sonucunda kabul edilebilen görüş özelliği taşıyan" ve "şeyleri gerçekte olduğu gibi yeniden sunan"dır.[1] Ahlâki olarak kabul edilebilir bir haberin, biraz safça da olsa, şeyleri gerçekte olduğu gibi sunduğu ileri sürülebilir. Mahremiyet sorunu gibi bazı karmaşık durumları bir kenara bırakırsak, haberin önermesel içeriği öznel bir yorum olmadan gerçekte yaşanan olaylara uyuyorsa, haber şok edici veya rahatsız edici olsa da ahlâksızca veya haksız sayılmamalıdır. Bu bölümde böyle bir ahlâk ölçütünün yanlış olmamakla birlikte, gazeteciliğin içinde bulunan yorumlama süreci göz önüne alındığında burada uygulanamayacağı ileri sürülecektir.

"Metin Modeli" yazısında Paul Ricoeur, bir metnin yorumlanması (edebi yorumbilgisinde) ile eylemin yorumlanması (sosyal bilimlerde) arasındaki benzerliği izah etmek üzere "söylem" kavramını, konuşmacı veya yazarın dili kullanımında ortaya çıkan olay olarak tanımlar.[2] Yorumlamada içerilen yordamları şöyle gözden geçirebiliriz.

Ricoeur'e göre metnin birimi cümledir. Yorumlama yorumbilgisel bir döngü içinde, parça (cümle) ve bütün (metin) arasındaki bir hareket olarak kendini gösterir. Her bir cümlenin anlamı bütün metnin anlamına bağlıdır, aynı şekilde bütün metnin

1. R. Rorty, *Philosophy and the Mirror of Nature* (Oxford, Blackwell, 1980), s.333-4.
2. P. Ricoeur, *Hermeneutics and the Human Sciences*, İng. çev. J.B.Thompson (Cambridge, Cambridge University Press, 1981).

anlamı da her bir cümlenin anlamına bağlıdır. Ricoeur bu bağıntının, daha önceden belli türde bir bütünün varsayılmasını gerektirdiğini söyler.[3] Bütün metni okumaya başlamadan önce, her bir cümlenin anlaşılması için bütünün yapısı ve anlamıyla ilgili bir başlangıç "tahmini" olması gerekir. Gadamer bunu okuyucunun ait olduğu kültürel gelenek tarafından biçimlenen "anlamın önceden fark edilişi" diye adlandırır.[4] Bunun gibi, Ricoeur'un "tahmini" ne öznel ne de keyfidir. Daha çok verili bir kültürün ehil üyelerince normal kabul edilen inanç ve beklentilere dayanır. Bu inançlar kültürel ufkumuzu biçimlendiren önyargılar (Vorurteil - tam anlamıyla "ön-yargılama") aracılığıyla yorumlarımızı "peşin hükme" bağlar.[5] Yine de anlamın bu önceden fark edilişine ve onu oluşturan inançlara sebep olan yorumbilgisel döngünün, metnin ayrıntılarıyla karşılaştırılarak sürekli test edilmesi ve düzenlenmesi gerekmek-tedir. Ricoeur'e göre metin cümleler bütününün yapılaşmış halidir ve yorumlamanın amacı da bu yapıyı izah etmektir. Her bir cümle az çok bilinçli olarak, diğer cümlelerle ilişkisi içindeki önemine göre, yani önceden fark edilen bütüne uygunluğu uyarınca değerlendirile-cektir. Ricoeur'un işaret ettiği gibi "aynı cümlenin farklı yollarla metnin temel taşı olarak kabul edilen şu ya da bu cümleyle ilişkilendirilmesi her zaman mümkündür. Okuma ediminde özel bir tek yanlılık vardır".[6] Bunun için de bir metnin yorumlanması hiç bir zaman tam ve mükemmel değildir. Metin "çeşitli okumalara ve çeşitli kurmalara açık" olduğu için çokseslilik özelliğine sahiptir.[7]

Özetle, yorumlama süreci özgün metinden uzaklaşmaya yol açar. Alanıyla aynı boyuttaki bir harita nasıl işe yaramazsa, özgün metni yorumsuz olarak aynen yeniden üreten bir anlatım da işe yaramaz. Bu tür bir belgede yorumlama kurulamaz. Yorumlamada metnin parçaları arasında bir seçme ve düzene koyma vardır. Yorumlardan biri, diğer yorumlardan daha iyi olduğunu iddia edebilir; ama nihai olduğunu iddia edemez. Yorum zorunlu olarak eksiktir

3. A.g.e., s.211.
4. H.G. Gadamer, *Truth and Method,* İng. çev. W. Glen-Doepel (Londra, Shed & Ward, 1975), s.261.
5. Gadamer, a.g.e. s.272.
6. Ricoeur, a.g.e., s.212.
7. a.g.e.

ve ortaya çıktığı ufkun peşin hükümlerini taşır.

Ricoeur'e göre bu yorumbilgisel süreç toplumsal eylemin yorumlanmasına oturur. Ona göre söylemin dört özelliği vardır. Bu özellikleri burada Ricoeur'un koyduğu sırayla olmasa da, gazeteciliğe ilişkin yorumbilgisel süreçler ışığında ele alacağız.

Söylemin zamansal özelliği

Öncelikle, hem konuşulan söylem hem de toplumsal eylem ancak geçici olarak var olur. Yukarıdaki yorumlama modeline uygun olarak her ikisinin de metin biçiminde nesneleştirilmeye elverişli olmaları gerekmektedir. Her iki durumda da, geçici olayın tersine, sabit kalan anlamdır.[8] Yazı, konuşulan söylemin önermesel veya dile getirilen içeriğini kaydeder. Kaydetmek tam ölçekli haritaya benzer olduğu için, bu bir yorumlama eylemi değildir. Üstelik kayıt, söz olayının edimsel yönünü ya da performatif içeriğini kavramaz. Bir söz edimi olarak söz olayının anlamı, söz olayında geçen sözcüklerin ötesine uzanır, sözcüklerin kullanılma tarzını içerir. Bundan dolayı, söz ediminde geçen sözcükler, bu sözcüklerin kullanılma bağlamı ve tarzından daha az önemli olabilir. Yorumlamanın bunun gibi edimsel (illocutionary) etkenleri açıklaması ve önemlerini değerlendirmesi gerekir.

Hem salt dilsel (locutionary) hem edimsel (illocutionary) yönleri olan konuşmanın -olmadığı* edimler de buna benzer bir örnek sunar. Eylem fiilleri, bir metinde eylemi sabitlemek üzere yüklem biçiminde kullanılabilir. Bir eylemin salt dilsel içeriğinin ayırt edici boyutu yalnızca bunun bir eylem fiiliyle tanımlanabilmesi ve yeniden tanımlanabilmesi değildir.[9] Tersine, eylem, tümcesel formülleştiriminden önce eylem olarak var olmaz. Bu konumuyla metne benzer. Fiziksel bir nesnenin, örneğin ses ya da yazının yorumdan önce var olması gerekse de, anlamlı bir şey olarak metnin, yorumlanıncaya kadar var olmadığı söylenebilir. Bunun gibi toplumsal eylemde de "davranış" olarak adlandırılabilen fiziksel olay

8. A.g.e., s.199.

* speechless: konuşma dışındaki iletişim biçimleri için kullanılmaktadır. Bazen yanlış olarak "sözsüz" diye çevrilir, ama sözlü/sözsüz iletişim; verbal/non-verbal çiftinin karşılığıdır. Konuşmanın olmadığı iletişim biçimlerinde söz, yazı biçiminde bulunabilir. (ç.n.)

9. A.g.e., s.204.

bir önermede sabitlenmeden önce var olmalıdır. Olay, ancak anlam edinmesini sağlayacak şekilde sabitlendiği sürece toplumsal eylem olarak var olur; çünkü, böyle bir sabitleme, eylemin, toplum mensupları (icra eden dahil) tarafından kavranılma tarzını somutlar. Davranışın eylem olarak belirtilmesi eylemin özünü tayin etmekten ziyade bizzat eylemin aktörlerinin eyleme karşılık verme tarzını tayin eder.

Davranışın eylem olarak belirtilmesi, söz olayının tümce içeriğinin kayda geçirilmesine tekabül etse de, kayda geçirmekten farklı olarak, zaten önceden yorumsaldır. Vakanüvisin eyleme uyarlanabilecek pek çok yüklemle karşı karşıya kalması bu durumun tipik bir örneğidir. Örneğin eylem "balta kullanmak" ya da "ağaç kesmek" olabilir. Ama bunun ötesine geçilmeye, yani bu edim öbür edimlerle bağıntılandırılmaya, eylemin amacıyla bağıntılandırılmaya başlandığında yorum derinleşir (Ricoeur'ye göre bu derinleşme, açıklama düzeyine dek uzanır). ("Ağaç kesmek" en basit düzeyde, "ateş yakmaya hazırlanma" eyleminin başlangıcı olabilir.) Böylece bir dizi olayın, çeşitli parçaların yapılanmış bir totalitesini ve dolayısıyla bir metni biçimlendirdiği görülür. Verili bir eylemin anlamı gitgide bu edimin icrasının yöneldiği düşünülen amaca yaslanmaya başlar.

Daha kesin söylenirse, toplumsal olay teki metne değil, bir tümceye benzer. Toplumsal olay teki, hakkında yapılacak yorumun başka olayların tedricen gelişmesine ve çatışmalı anlamların daha genel bütüne yansıtılmasına bağlı olacak bir parçadır, bütün değil. Habermas tarihsel anlatılar için şöyle bir açıklama yapar:

> "Otuz Yıl Savaşları 1618 yılında başladı" tümcesi bu olayların en azından savaş sırasında gözlemci olan birisi tarafından anlatılmadığını önkoşul olarak ortaya koyar. Bağlam içinde düşünülürse "Otuz Yıl Savaşları" deyimi sadece otuz yıl süren bir askeri hareketi değil, Alman İmparatorluğu'nun çöküşünü, kapitalist gelişmenin ertelenmesini, Reform karşıtı hareketin sonunu, Wallenstein dram motifini, vb. belirtir. Bir olayın anlatı biçiminde sunulması esnasında başvurulan yüklemler, söz konusu olayın tarihsel bir olay olarak görünmesini sağlayan daha sonraki olayların ortaya çıkmasını gerektirir.[10]

10. J. Habermas, "A Review of Gadamer's Truth and Method," F. Dallmayr ve T. McCarthy (der.), *Understanding Social Inquiry* (Notre Dame, IN, Notre Dame Press, 1977), s.346.

Buna, gazetecilikte tipik olduğu üzere, çağdaş bir olayın anlatı biçiminde sunulmasının, yukarıdakine benzer şekilde yüklem seçimi yapılmasını gerektirdiğini ekleyebiliriz. Öncelikle, çağdaş bir olayın aktarılması bile belli bir zamansal uzaklığa sebep olur. İkinci olarak, kullanılacak yüklemlerin seçimi gazetecinin kültürel ufkuna bağlı olarak değişecektir.

Söylemin göndergesel özelliği

Bu nokta, Ricoeur'nün söylemin üçüncü karakteristiği olarak sözünü ettiği göndergenin yapısıyla ilgili açıklamasına eğilinerek daha da açıklığa kavuşturulabilir. Konuşulan söylem ve buna benzer olarak toplumsal olay, ortaya çıktıkları dolaysız duruma belirgin biçimde gönderme yaparlar.[11] Ricoeur'nün "Mesafe Koymanın Yorumbilgisel İşlevi"nde belirttiği gibi "gönderge, muhataplar için ortak olan bir gerçekliğe işaret edebilme yeteneğiyle belirlenir".[12] Olayın nesneleştirilmesi olarak yazılı söylem ve toplumsal eylemin anlamı artık icrada bulunan ile yorumlayan arasındaki ortak bir duruma dayanmadığı için, belirgin gönderge artık mümkün değildir. Bu durumun uç noktasında, bir metinde kullanılan terimler ancak başka sözcüklerle ve başka metinlerle bağıntı kurar. Bununla birlikte, Ricoeur metnin göndergesiz olduğunu iddia etmek istemez. Belirgin olmayan göndermeler yapan metin, bir durumdan (Umwelt) çok, bir "dünya"yı (Welt) çağırır. Demek oluyor ki, öbür metinlerle karşılıklı bağıntı içerisinde olan bir metnin terimleri, yorumlama edimi esnasında okuyucunun metne tekabül edebilecek karmaşık bir simge dünyası tasarlamasına izin verir. Gadamer bir durumun dolaysız deneyimlendiğini ileri sürerek (tıpkı hayvanların habitatlarına içgüdüsel olarak tepki vermeleri gibi) aynı ayrımı daha kalın çizgilerle ortaya koyar. Buna karşılık dünya insanlara "(duruma karşı) başka bir tavır, özgür, her zaman dilde gerçekleştirilen mesafeli bir tavır" sağlar. Dil "değişkendir, yalnızca insanın öğrenebileceği yabancı diller olması anlamında değil, kendi içinde değişkendir; aynı şeyi farklı biçimlerde söyleme yolları barındırır".[13]

11. Ricoeur, a.g.e., s.201.
12. A.g.e., s.141.
13. Gadamer, a.g.e., s.403.

Yorumbilgisel daire, aynı şeyi söylemenin olası farklı yollarını araştırarak bütün hakkında bir dizi varsayımla gelişir. Bunun için de toplumsal eylemin ve metnin anlamı yorumlama ufkuyla bağlantılıdır. Öyle ki, yorumcu, mevcut olanın dolaysızlığını aşabilmek için, toplumsallaşmasının gerçekleştiği geniş kültürel ufuktan yararlanır. Ricoeur "bir metni anlamak aynı zamanda kendi durumumuzu aydınlatmak demektir; kendi *Umwelt*'imizin bir *Welt*'ini (durumumuzun bir dünyasını) oluşturan tüm anlamlandırmalarla kendi durumumuzun yüklemleri arasında gezinmektir de diyebilirsiniz" diye yazar.[14]

Bu özellik haber aktarımına ilk başta uygun değil gibi görünür. Bir haberin gerçek göndergeleri vardır ve nesnesine uygun olan bir haberin bu göndergelere dayanması beklenir. Bir kasırga haberi ister Britanya'da ister Batı Hint Adaları'nda olsun gerçekten meydana gelmiş bir şeyi aktarır. (Burada kasırganın ancak toplumsal eylemleri etkilediği ölçüde bir toplumsal olay haline geleceğini belirtmeliyiz.) Ancak haber metni zorunlu olarak gerçek olaydan ayrılır. Haber metni bu olayı okuyucusuna yeniden sunar. Haberi okumakla okuyucu gerçek olayın karmaşıklığını ya da dolaysızlığını deneyimlemez. Aslında metin gerçek olaylardan öne çıkanları alıp tanımlamalar yaparak gerçek karmaşıklık içinden bir seçme yapar. Okuyucu için olaylar metinde sabitlenmiş anlamlar olarak varlık kazanır. Ricoeur'un tezini izlersek bu anlamlar, haberin yapılandırılması ve okuyucunun kendi yorumlama edimi aracılığıyla başka metinlerle ve anlamlarla bağlantılı olacaktır. (Bireylerin kişisel deneyimleriyle ilgili anıları da bu anlamların içinde yer alabilir.) Bir fırtınayı tanımlamak için Britanya'da "kasırga" terimini kullanmak Batı Hint Adaları'ndaki fırtınaları tanımlayan metinlerle ilişki kurmayı kolaylaştırır. Dahası, bu terimin kullanıl-ması metni, normal İngiliz hava raporlarından ayırır. Dolayısıyla, asıl olayı yaşayan ve bunu mesela bütün gece uykusuz kalmak olarak yorumlayan kişi için de yaşanan dolaysız durum (anımsatılan ufuk yoluyla) küresel hava kargaşaları dünyasına açılmış olur.

Gazetecinin gerçekliği yorumlarken içerisinde yer aldığı özgül bir gazetecilik ufku saptanabilir. Bu ufuk gazetecinin "haber de-

14. Ricoeur, a.g.e., s.202.

ğerleri" ile, yani hangi olayın habere değer olarak görüleceği konusunda gazetecinin olduğu gibi sorgulamadan kabul ettiği bilgi birikimi ve becerileriyle oluşur. Bir olay gazetecinin cevap verebileceği veya veremeyeceği birçok toplumsal olayın ortasında yer alır. Gazetecinin olaya yönelmek için vereceği ilk karar bu olayın daha geniş bütün içindeki yeri hakkında gazetecinin sezgisine dayanır. Bütün, kısmen gazetecinin "gerçeklik" algılamasına göre oluşacaktır. Gazeteci elindeki bir olayın bütünün parçası olup olamayacağını düşünerek, geçmiş, güncel ve (sezilen) gelecek olaylardan hangilerinin yayımlanma şansı olacağını bilir. Bunun ötesinde, olayın elverdiği yüklem olanaklarına ağırlık verilebilir. Filme alınamayan bir olay televizyon haber programları için pek önemli değildir. Buna karşılık Braham'ın belirttiği gibi "içinde çatışma, gerilim, tehdit ve şiddet taşıyan olaylar kolaylıkla haber olur".[15] Belki fazla basit bir açıklama olacak, ama bu durum popüler basın için dramatik sunumun önemini de göstermektedir. Dahası, Ricoeur'nün olayın açıklanması diyeceği edim, sınırlı bir çerçevede gerçekleştirilebilir. Eylemin açıklanması bireysel olacak ve siyasa ile sivil toplumun doğasına ilişkin sorgulanmaksızın kabul edilen bazı varsayımlara gönderme yapılarak gerçekleşecektir.

Özetle, nesnellik beklentisine karşılık diyebiliriz ki, bir haberin gerçeklikte yer alan bir gönderge barındırması gerekir, ama bu gönderge ancak metin içerisinde anlam kazanır. Olayın gazeteci için önemi, gazeteciliğin pragmatik gereklerine ve olayın içinde yer alabileceği yorumlama çerçeveleri biçiminde ortaya çıkan önyargılara bağlıdır. Bir olayın bu çerçevelerde yer almasında sorun varsa, haber olarak pek önemli olmayacaktır. Tüm yorumlamalarda olduğu gibi bir haber, olayı kesin ve nihai olarak değil; ancak belli bir ufuk içinde kavrayabilir. Bir olayın haber olarak yorumlanması, gazetecilik ufku dışındaki yorumlarla uygunluk içinde olmasını gerektirmez. Gazetecilik dışındaki yaklaşımlar olaya daha çok veya daha az önem verebilir, olayı daha farklı bir tarzda (daha çok veya daha az karmaşık biçimde) tanımlayabilir.

15. P. Braham, "How the Media Report Race," M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran ve J. Woollacott (der.), Culture, *Society and the Media* (Londra, Methuen, 1982), s.274-5.

Ricoeur'e göre söylemin ikinci özelliği metnin, yazarın zihinsel niyetinden ayrılmasıdır. Herhangi bir olayın ilk yorumu, yalıtık bireyin edimi gibi görünürse de yorumlama süreci özneler arası bir zemine dayanır. Öncelikle yorumlamanın ufku bizzat toplumsal bir gelenek içinde biçimlenir. Ufuk, birey tarafından süregiden bir toplumsallaşma süreci içinde öğrenilir. İkinci olarak, bir kişinin yorumunu bir başkası çürütmeye çalışabilir veya onaylayabilir; olaya başka bir ufuk getirmek veya sonraki olayların yaşanmasıyla biçimlenecek yeni bir ufkun ortaya çıkması gibi birçok seçenek vardır. Bir metnin yazarının (ve benzer olarak bir edimin icracısının) da yorumlama sürecinde ayrıcalıklı bir konumu yoktur. Eylemde bulunan kişi eyleminin amacını dile getirerek eylemine bir anlam yükleyebilir, ama bu anlam diğer anlamlardan daha fazla kesinleyici olamaz. Arşidük Ferdinand'ı vuran öğrencinin amacı bir dünya savaşı başlatmak değildi. (Aslında Habermas'ın yukarıdaki sözlerini düşünürsek, "dünya savaşı" 1939'da "Büyük Savaş" yeniden sınıflandırılıncaya dek başlamamıştı.)

Buradan ortaya çıkan bazı sorunlar vardır. Çağdaş yorumbilgisinde yazara yapılan muamele etik açıdan sorgulanabilir görünüyor. Bir istencin yorumu, yazarın niyetini yeniden üretecek şekilde gerçekleştirilir. Ancak bir edebiyat metninin yorumlanması sırasında yazarın amaçları göz ardı edilir. Gazeteciliğin tarih ve edebiyattan açıkça ayrıldığı nokta belki de, gazeteciliğin aktardığı eylemlerin icracılarının (genellikle) yaşıyor olmaları ve gazetedeki yorumlara cevap verebilmeleridir. Oysa, etkileşimci açıdan bakarsak bu durum anlamın tartışıldığı tüm etkileşimsel süreçlerde görülenden hiç de farklı değildir. Eylemde bulunan kişi eylemle ilgili kendi yorumunu savunabilir ama, yorumlama sürecine katılan diğer kişilerden daha ayrıcalıklı değildir. Çünkü eylemin sonuçları (ve başlangıçtaki eylemin ortaya çıkardığı sonraki toplumsal olaylar) icracının amacını aşar. Doğrusu, öğrencinin bir savaş başlatmayı amaçlamadığını belirterek itiraz etmesi de, bu öğrenciyi savaşın neden olduğu kayıplardan sorumlu tutmak da konu dışıdır. Yani, eylemin anlamı yorumlanırken hem eylemde bulunanın amaçlarının hem de eylemin amaçlanmayan sonuçlarının tanınması,

yorumbilgisel ve etik meselelerin bir dereceye kadar birbirinden ayrılmasını gerektirir. Bir yandan yazar ancak kendi eyleminin amaçlanmış sonuçlarından sorumlu tutulabilir (örn. savaşı başlatmaktan değil de Arşidük'ü vurmaktan sorumlu olmak gibi). Öte yandan yorumcu da bir eyleme keyfi olarak bir anlam yükleyemez. Özellikle eylemde bulunan kişiye, rasyonel olarak doğrulanamayacak bir amaç yüklemek veya bir eylemin amaçlanmamış sonuçlarını eylemde bulunanın amacıyla karıştırmak hem etik hem de yorumbilgisel süreçte yanlış olacaktır.

Söylemin hitap edileni

Söylemin son özelliği evrensel hitap alanıdır. Konuşulan söylem belli bir durumda bulunan muhataplarına hitap ederken, yazılı söylemin hitap edileni, okumayı bilen herkestir.[16] Okuyucu/izleyici kitlesi kendi kendini oluşturur ve yazarın denetiminin dışındadır. Yazar veya konuşmacının metinde ayrıcalıklı konumlarını kaybetmeleri gibi, başlangıçtaki izlerkitle de kendi ayrıcalıklı konumunu kaybeder. Bununla analoji kuran Ricoeur, toplumsal bir eylemin "açık yapıt" olduğunu, yorumlama ve yeniden yorumlama süreci içinde anlamının yeni göndermelere ve bağıntılara açık olduğunu ileri sürer.[17] Bu durum üçüncü özelliğin başka bir yönüdür. Herkes bir eylemi veya bir metni kendi ufkuna uygun olarak yorumlayabileceği gibi, eylemden hareketle de ufuklarına ters düşen itirazlarda bulunabilir.

Bu da gazetecilikte bir sorun olarak karşımıza çıkar. Eylemde bulunanların veya yazarın ileri sürebilecekleri mahremiyet iddiaları göz ardı edilip gazetecinin mahremiyete saygı duymasının gerekmediği düşünülebilir. Ancak bu bakış mahremiyetin edimle (veya metinle) ilişkisini göremez. Ricoeur mahremiyet sorununa açıkça gönderme yapmaz. Konuşulan söylemin seçilmiş belli bir izlerkitleye yöneltilebileceğini ima ederek konuyu geçiştirir. Doğrusu, konuşulan söylemin izlerkitlesi fiziksel etkenlerce kısıtlanır (örn. sesin duyulma kapasitesinin sınırlı olması gibi). İzlerkitle o anda orada bulunmalıdır, ama içinde bulunulan dolaysız durum,

16. Ricoeur, a.g.e., s.202.
17. A.g.e., s.208.

konuşmacı tarafından ayrıntılı olarak tanımlanamaz. Konuşmacı söyleminin yalnızca bir kişi tarafından duyulmasını amaçladığı halde başkaları tarafından da duyulmasını önleyemeyebilir. Buradan yola çıkarak, toplumsal bir olayın aslen özel veya kamusal olduğu ileri sürülemez. Aslında "özel olan" olayın anlamını tayin etme sürecinde olaya atfedilebilecek bir yüklemdir. Konuşmacılar ve olaya katılanlar olayın özel olmasını amaçlayabilirler, ama başkaları tarafından duyulursa bu özelliğini yitirir. Konuşmaya dışarıdan kulak kabartan kişi hiçbir şey duymamış gibi davranarak konuşmacının amacına uyabilir. O zaman yapılan şeyin özel bir edim olarak yorumlanmasına zarar verilmemiş olur.

Yorumbilgisi, yüzeysel bir düzeyde, mahremiyet iddialarını önemsemez. Bunun nedeni yorumlama sürecinin herhangi bir yüklemden önce gelmesidir. Bir eylem ancak mahremiyetin tanındığı bir kültürel ufuk içinde özel olabilir. Daha sonra da içinde bulunduğu topluluk tarafından, eylemde bulunan kişinin mahremiyet iddialarının kabul edilmesi gerekir. Yorumbilgisi belirli bir durumdaki mahremiyetin nasıl değerlendirileceği hakkında ayrıntılı bir ölçüt sunamaz, yine de edimin özel bir edim olarak tanımlanmasıyla (ve böylece anlamının tayin edilmesiyle) sonuçlanan yorumlama sürecinin çerçevesini belirlemiş olur.

B. YANLILIK

Gazetecilik nesnel olamaz, çünkü gazeteciliğin nesnel olabilmesi, bir eylem biçimindeki olayın, haber olarak aktarılmasından önce bozulamayacak biçimde yorumlanmış olmasını gerektirir. Yorumbilgisinin gazetecilikle ilişkisi Ricoeur'nün özetlediği söylemin dört özelliğiyle açıklanabilir. Haber aktarımı bir toplumsal olayın anlamını saptar, her ne kadar bu anlam kesinleyici olmasa da. (Haber aktarımı bir yorumlama sürecindeki bir uğraktır ve seçilen özgül yorum gazetecilerin ve okuyucuların ufukları gereğince 'yanlı'dır.) Haber yapılan eylemin icracıları, eylemin yorumlanmasında belli bir rol oynarlar; ama yorumları ayrıcalıklı değildir. Haber, Ricoeur'nün terimleriyle, özgün edimlerin göndergeselliğine "müdahale eden" bir metin olarak var olur.

(Aktarılan olaylar da böylece başka metinlerle ve anlamlarla olan ilişkileri aracılığıyla anlam kazanırlar.) Sonuç olarak, herhangi bir olay potansiyel olarak, anlamlandırıldığı ve başkalarına aktarıldığı ölçüde, ilk bakışta gazeteciliğe konu olabilir.

Buradan yola çıkarak, gazeteciliğe çok az sınır konulabileceği düşünülebilir. Bir haberi gerçekleri çarpıttığı için eleştirmek tutarlı olmaz, çünkü en iyi yorum bile gerçekliği çarpıtmak zorundadır. Konuyu açmak için sezgisel olarak kabul edilemez bir yanlılık içeren bir örneği inceleyebiliriz.

Carol ve Barry Smart,[18] haber bültenlerinde sunulan tecavüz görüntülerinin tecavüz gerçeğini çarpıttığını ileri sürüyorlar. Brownmiller'in Amerika'daki tecavüzle ilgili haber analizini örnek alıyorlar. Buna göre medyada aktarılan tecavüz olayları tek tip değil. Haberlerde olayın mağdurlarına (ve saldırganlara) atfedilen özellikler resmi istatistiklerden farklılık gösteriyor. Aktarılan tecavüzlerde genç, beyaz, orta sınıf, "çekici" mağdurların sayısı oransal olarak çok fazladır. Smart'ların Britanya'daki durumla ilgili kendi yaptıkları analiz, mahkemeye intikal etmiş olaylara dayanmaktadır. Burada yine "çekici" mağdurlar ağırlıktadır, ama işçi sınıfından saldırganlar da haberlerde yer almaktadır. Aktarılan haberlerin mahkeme kayıtlarıyla karşılaştırılması, haberlerin "seçici" olduğunu göstermektedir; her şeyden önce, mağdurun verdiği bilgilerin basılmasında bir seçicilik vardı. Bu seçiciliğin "pek de hoş olmayan ve insanı aşağılayan bir malzeme" olduğu söylenebilir.[19] İkinci olarak tecavüzcünün motivasyonu, savunma makamının ve hâkim kararlarının kayıtlarından alınmıştır. "Ender olarak... mağdurun veya savcının açıklaması aktarılır." Böyle olunca tecavüzcünün cinsel olarak tahrik edildiği yönünde bir izlenim uyandırılarak olayın sorumluluğu, kışkırtıcı ve sorumsuz davranışıyla tecavüze neden olan kadına yüklenir. Otostopçuluk burada özellikle öne çıkarılan bir örnektir.[20]

Yorumbilgisel tartışma ışığında bakıldığında, bu aktarım ve

18. C. Smart ve B. Smart, "Accounting for Rape: Reality and Myth in Press Reporting," C. Smart ve B. Smart, (der.) Women, *Sexuality and Social Control* (Londra, Routledge & Kegan Paul, 1978), s.87-103.
19. A.g.e., s.98.
20. A.g.e., s.101-2.

gerçeklik karşılaştırmasında bazı sorunlar ortaya çıkar. Öncelikle resmi istatistiklerin kendisi, gerçekliğin bir yorumudur. Toplumsal istatistikler (ve özellikle tecavüzle ilgili istatistikler) toplumsal etkileşim sürecine bağlıdır. Burada herhangi bir olayın anlamı mağdur, polis, doktor, vb. arasındaki etkileşim yoluyla saptanır ve uygun başlıklar altında istatistik sınıflandırması yapılır. (Bu arada "çekici" kadınların, yaşadıkları tecavüz olaylarının haberlerinde yer almaktan kaçınarak, istemeden ve ironik biçimde medyanın dengesizliği gidermesine yol açmalarının sistematik gerekçeleri olabileceği de düşünülmelidir.) Bir olayın haber olarak sabitlenmesi, bir istatistik çerçevesinde sabitlenmesinden farklıdır. Her iki durumun da, "gerçekliğin" kesinleyici bir yorumu olmak açısından bir ayrıcalıkları olamaz. Ayrıca mahkemeye intikal etmiş olayları aktarırken gazeteciler yorum yapmak için "seçmek" zorundadırlar. Haber, olayın kayda geçirilmesinden farklıdır. Smart'ların da belirttiği gibi "basındaki hikâyeler, duruşma kayıtlarındaki özel müzakerelere uygun olan belirli durumları seçer".[21] Yapılan seçmeye ancak müzakereli sonuca karşı çıkan görüşler ihmal edilirse itiraz edilebilir. Bunun nedeni, yapılan seçmede ihmal edilen bu görüşlerin, gazeteciler ve okuyucular tarafından yapılan tecavüz yorumu olarak ortaya çıkan yorumlama ufkunun dışında kalmasıdır. Bu ufuk araştırılabilir.

Yukarıda, gazetecinin ufkunun kendi haber değerleriyle oluştuğu ileri sürülmüştü. Tecavüzle ilgili haberler, bir olayın haber olarak yorumlanma sürecini ve bu olayın nasıl belirli bir betimleme biçimiyle sabitlendiğini ortaya koymaktadır (bu yönüyle de Ricoeur'deki söylemin birinci özelliğine karşılık gelmektedir). Yüzeysel olarak bakıldığında tecavüzün haber değerine göre seçilmesi "normal haber değerleri" olarak görülebilir. Braham'ın iddia ettiği gibi çatışma ve şiddet içeren olayların hazır haber konusu olduğunu düşünürsek, tecavüz olaylarının çekiciliği de anlaşılır bir şeydir. Smart'ların söylediği gibi, tecavüz olaylarında hem suç hem de seks olduğu için boyalı basına iki yönlü malzeme sağlanmaktadır.[22] Bununla birlikte her tecavüz olayı değil de, genellikle mağdurlara atfedilen bazı özelliklerin bulunduğu tecavüz olayları

21. A.g.e., s.98.
22. A.g.e., s.97.

haber değeri taşıdığına göre başka bir seçme süreci de ortaya çıkmaktadır. Bu süreci ve olayların özgül betimlenme tarzlarını anlayabilmek için Ricoeur'nün söylem özelliklerinden üçüncüsüne başvurabiliriz. Yazılı söylem, dolaysız durumun ötesinde bir dünyaya açılır. Bu durumda, boyalı basındaki bir haber de daha geniş bir değerler ve metinler sistemine yönelik olarak kendi dünyasını oluşturur. Brownmiller'i izleyen Smart'lara göre bu dünya, erkeksi cinsel fantezi kültürüdür. *News of the World*'ün "novelette stilinde"* olduğu ve tecavüz haberlerinin de gazetedeki ve başka yerlerdeki diğer metinlerle ilişkili olduğu söylenebilir. Bu haberler, gazetedeki çıplak fotoğraf, reklam ve karikatürlerin yanı sıra kadınların cinsel nesne olarak görüldüğü başka yayımlardaki (romanlar da dahil olmak üzere) metinlerle ilişkilidir.[23] Böylece gazetecinin haber değerlerinin patriyarkal bir kültürel geleneğe yaslanan bir ufuk çizgisine tekabül ettiği söylenebilir.

Ricoeur'deki söylemin diğer özellikleri de haber aktarımına yansımaktadır. Eylemde bulunan kişinin amacına ilişkin ikinci özellik, yukarıda belirtilen saldırganın motivasyonunun inşasında yansımaktadır. Burada kişisel motivasyon ile kişisellik dışı durum arasında ince bir oyun kurulur. Tecavüzcünün kendi eylemiyle ilgili değerlendirmesi verilebilir. Smart'lar buna bir örnek verirler: "C. polise sekiz aydır seks yapmadığını söyledi".[24] Yorum bu haliyle bireyseldir. Ama bu, motivasyonun kendine yeterli bir açıklaması veya amacın dışavurumu değildir. Doğrudan tecavüzle bağlantısı olmayan bir gerçeğin ortaya konulmasıdır. Yapılan açıklama açık veya gizli olarak başka açıklamalara dayanmaktadır. Bu yorum tipik olarak "doğal" cinsel güdülere gönderme yapmaktadır. (Böylece gazeteci kendi yorumunu empoze etmez, ama davada örneğin hâkimin karar özetinde ağır basan yorumu ortaya koyar.) Bu anlam oyunu, sosyal bilimlerin ve feminizmin gündeminde olan siyasi açıklamalar gibi diğer açıklamaları bertaraf eder.

Ricoeur'nün dördüncü özellik olarak belirttiği, olayın hitap edilenlerinin yer aldığı tümel silsileyle ilgili olan söylem özelliği, Smart'ların haberlerde "hoş olmayan ve aşağılayıcı materyal [oluşturdukları] ileri sürülebilecek" bilgilerin basıldığı yolundaki yo-

* novelette: edebi değeri olmayan hikâyeler. (ç.n.)

23. A.g.e.

24. A.g.e., s.98.

rumlarında görülmektedir.[25] Burada olayın bazı unsurlarındaki mahremiyetin tartışmalı olabileceğine dikkat çekmektedirler. Tecavüzün mahkemeye intikal etmesi, habercilikle ilgili sınırlamaların dışında, olayın kamusal bir eylem haline gelerek mahkemeye katılmak isteyen herkese açık olduğu anlamına gelir. Gazetecinin ancak yasalarda korunduğu ölçüde mahremiyete saygı göstermesi gerekir.

C. GADAMER VE HAKİKAT

Yukarıdaki örnekte ahlâki sezgi ile yorumbilgisel süreç arasındaki gerilim tekrar kendisini gösterir. Özgül olarak söylenirse, yorumbilgisi ahlâki göreceliği kaçınılmaz kılıyor gibidir. Çünkü verili bir yorum ufku (bu örnekte patriyarkal kültür) ancak başka bir ufuk çizgisinden hareketle kabul edilemez bulunabilir. Ahlâki yargılar, örneğin Smart'ların dile getirdikleri, ancak kendi ufkuna göre geçerli olduğu ölçüde eleştirilebilir. Bu görecelik yaklaşımı, Anderson ve Sharrock'un, kitle iletişim sosyolojisine yönelttikleri, kendi epistemolojik göreceliğinden uzaklaştığı yolundaki eleştiriyi akla getiriyor.[26] Bu bakışa göre, haberciliğin sosyolojik eleştirisi yapılırken, sosyoloğun haberin gerçekliği *per se** çarpıttığını görmesi değil, haberin sunduğu gerçekliğin sosyoloğun gerçekliği anlamlı kılma tarzından ayrılması temel alınmaktadır. Dolayısıyla, sosyoloğun kendi yorumunun kesinleyici olduğu iddiası geçerli olamaz.

Bu göreceelik imalarına karşı Gadamer'in yorumbilgisine başvurulabilir. Gadamer'in yorumbilgisi, yorumlamanın bütün ufuklarını oluşturan önyargıların önemini vurgulamakla birlikte, bir metnin yanlış anlaşılabileceğini de ortaya koyar. "Anlamamıza yarayan doğru önyargıları, yanlış anlamamıza yol açan yanlış önyargılardan ayırmak"tan söz eder Gadamer.[27] Bu soruna Gadamer'in getirdiği çözüm, yorumbilgisel döngü ile karşılıklı

25. A.g.e.
26. D. Anderson ve W. Sharrock, "Biasing the News: Technical Issues in "Media Studies"", *Sociology*, 13 (1979), s.367-85.
* Kendi başına, kendi içinde, öylece. (y.h.n.)
27. Gadamer, a.g.e., s.266.

konuşma arasında kurduğu benzetmeye dayanır.[28] Karşılıklı konuşmanın yapısı çözümlenirken önce, tarafların farklı amaçlarla konuşmamaları gerekir. Her bir tarafın söylenmiş olan şeylere itiraz edebilmesi ve açıklama isteyebilmesi gerekir. İkinci olarak, karşılıklı konuşma, tarafları ilgilendiren konuya göre yürütülür. Yani taraflar için tartışmada galip gelmek değil, tartışılan konunun hakikatini yakalayabilmek önemlidir. Son olarak, taraflar bir soruyu bastırma gücüne baş vuramazlar.[29]

Bu karşılıklı konuşma modeli Platoncu diyalogdur. Merkezinde sorunun bulunduğu karşılıklı konuşmada her katılımcının diğerlerine soru sorma özgürlüğü vardır. Sorunun ikili bir yapısı vardır, hem yöneltilmiştir hem de açıktır. Belirli bir cevap talep ettiği ölçüde sorunun bir yönü vardır, talep etmesi için de belirli bir ufka bağlı olması gerekir. Soru böylece bir fikre karşı kör dövüşü değildir. Soru soranların, hakikatini bilmedikleri bir şeyler olduğunu kabul etmelerinden doğar sorular. Öte yandan sorunun farklı, hatta ters cevaplara da açık olması gerekir. Gadamer'in söylediği gibi ,"sorular evet ve hayır antitezini, yanıtın şöyle değil de böyle olabilmesini içerirler".[30] Böylece soru, nesneyi bir belirsizlik konumuna getirerek açmış olur. Önceden olduğu haliyle kabul edilmiş olan, en azından belli bir an için sorun haline getirilir. Yanlış sorularda bu yapı yoktur, cevap ya önceden var sayılmıştır veya belirli bir yönden yoksundur.

Sorunun yapısı "bir nesnenin farklı olduğunun, ilk düşündüğümüz gibi olmadığının tanınması" çerçevesinde tüm deneyimlerde üstü kapalı olarak bulunur.[31] Buradan, bir soru nesneye ne olduğunun sorulmasıdır gibi bir sonuç çıkarılamaz, çünkü bu da sorgulamaya açıktır. Daha çok nesnenin kendisi, yapılan kavramlaştırmaların uygunluğu hakkında gözlemciye soru yöneltir. Yorumbilgisel deneyimde tekrarlanan yapı böyledir. O nedenle, "bir tarihsel metnin yorumun nesnesi haline getirilmesi, bu metnin yorumcuya bir soru sorması demektir."[32] Bu nokta metnin okuyucuya başlangıçtaki hitabına yaslanır. Bir metnin soru sorması

28. A.g.e., s.260.
29. A.g.e., s.330.
30. A.g.e., s.328.
31. A.g.e., s.325.
32. A.g.e., s.333.

için, okuyucu açısından önemli bir şeyler söylemesi gerekir. Bir soru önceden tayin edilmemiş olanakları ortaya serer, bu nedenle de okuyucunun inançlarına kuşku düşürmesi gerekir. Yorumlama süreci bir metnin söylediklerinin "nesnel geçerliliği" ile ilgilidir.[33] Bu da Ricoeur'nün olay ile anlam arasında bulunduğunu belirttiği ilişkiyi yineler, ama yeni bir bağlamda. Gadamer "tüm iletişim ve anlama çabalarının amacı nesneyle ilgili bir anlaşmaya varmaktır"[34] diye yazdığına göre, söz konusu nesne, "edimselliğinin geçici koşullarından ayrı tutulmuş"[35] olan metnin nesneleştirilmiş anlamıdır. Karşılıklı konuşmada olduğu gibi, yorumlama süreci metnin konusunun geçerliğiyle yürütülür. Yorumlama, özgün yazarın amaçlarının yeniden inşası olmadığı gibi, metnin okuyucusunun amaçları tarafından soğurulması da değildir.

Ama karşılıklı konuşma yalnızca metin ve okuyucu arasında değil, karşılıklı yorumlama ufukları arasında geçer. Sorular ortaya çıktığı zaman her bir taraf nesnenin anlamını farklı yorumlar. Bu farklılıklar anlamın tasarlanmasında işbaşında olan önyargılara yaslanır. Bu da yorumda söz konusu olanın Umwelt içerisinde dolaysızca deneyimlenen herhangi bir şeyden ziyade Welt olduğunu, yani olanaklı anlam tasarımları olduğunu gösterir. Yorumlama süreci metnin ve okuyucunun hakikat konusunda ortaya attıkları iddialara meydan okumaya yarayan bir süreçse eğer, o vakit bu iddialar tikel sorunlar etrafında değil, tarafların kendi ufuk çizgilerini oluşturan önyargılar etrafında dönüyordur. Eğer metin okuyucunun kendi beklentisine göre yüklediği anlamı veremezse, okuyucuya önyargılarını sorgulamak (aslında tanımak) için bir uyarıda bulunmuş olur. Gadamer de buradan hareketle yorumbilgisi uzmanının "anlamayı mümkün kılan üretici önyargılar ile anlamayı engelleyen ve yanlış anlamalara yol açan önyargıları önceden birbirinden ayıramayacağını" söyler. Bu ayrım daha çok bizzat anlama olarak cereyan eder.[36]

Gazetecilik yorumbilgisel bir süreç ise, metinlerden çok olaylara yönelmesine rağmen, Gadamer'in önyargı sorgulamasını da

33. A.g.e., s.260.
34. A.g.e.
35. A.g.e., s.265.
36. A.g.e., s.263.

içermesi gerekmektedir. Bu da gazetecinin ortadaki olaya taşıdığı önyargılarının potansiyel olarak olayın kendisi tarafından sorgulanabilmesine neden olur. Burada metin ve toplum arasındaki benzerlik açısından bir açıklama yapmamız gerekmektedir. Olay yalnızca toplumsal bütünün bir parçasıdır. Metin ve toplumun bütünlük içindeki bağları açıkça belirgin değildir. Bir yandan, metnin yorumu dolaysızca elde bulunan belgeyle sınırlanamaz. Yorum, Ricoeur'nün belirgin olmayan gönderge konusundaki analizinin gösterdiği gibi, öbür metinlere başvurulmasını gerektirir. Öbür yandan, verili bir olayın anlaşılmasıyla bağlantılı olduğu gerekçesiyle tikel bazı olayların seçilmesi de yorumlama yordamları uyarınca gerçekleşir. Farklı yorumlar farklı bütünlüklere başvuracaktır. Bu, yorumun çarpıtıldığını değil, potansiyel olarak zenginleştirildiğini gösterir. Önemli bir nokta da, bütünlüğün merkezine ne kadar uzakmış görünürse görünsün bir olayın, var olan yorumun karşısına dikebileceği itirazlara, yorumcunun açık olması gerektiğidir.

Yukarıda, gazetecinin yorumlama ufkunu oluşturan haber değerlerinin açıklayıcı çerçeveleri de içerdiği ileri sürülmüştü. Olaylar, az veya çok gelişmiş toplumsal kurumlar ve psikolojik yapılar aracılığıyla birbirine bağlıdır. Böylelikle, konuyla ilgili bütünlüğün tanımlanmasına hizmet ederler. Bundan dolayı, tüm önyargılar gibi haber değerleri de seçicidir. Ancak önemli olan bu seçimin nasıl yapıldığıdır. Soru ve cevap mantığı her zaman açık bir şekilde bulunmaz. Örneğin "haber değeri olan" tecavüz olayı başka tecavüzler arasından seçilmiştir. Böylece olayın kendisine, yani olayın hakikatine ve anlamına yabancı bir ölçüt empoze edilmektedir. Metaforik olarak, olay tek bir kahramanın iddiasını desteklemek üzere kullanılmaktadır. Basmakalıp yargıları sorgulayabilen olaylar dışlanır, bunlar bastırılır. Bu dışlama tecavüzle ilgili radikal açıklamalar içeren olaylar için de söz konusudur. Birbirine benzer tanımlama ve açıklamalar erkek fantazyasının *Welt*'i içinde yapılır.

Gadamer'in metaforik karşılıklı konuşması (sohbeti) ufuk çizgilerinin karşılaşmasını gerektirir. Gazetecinin ufku belirgindir, ama karşısındakiler için aynı şey söylenemez. Olayın (ya da olayın sahnelerinin) metne benzemesi için kendi ufkuna dayanması gerekir. Bunun olabilmesi ancak olayı icra eden aktörlerin bu olay

hakkında kendi yorumlarının olmasıyla mümkündür. Olayda yer alan aktörler, tıpkı yazar gibi, ayrıcalıklı değildirler. Yorum onların kendi özgün amaçlarını yeniden kurmaya çalışmaz. Gadamer'in metin yorumbilgisinde olduğu gibi daha çok, bu amaçların geçerliliğiyle uğraşır, cevaplamak istedikleri soruları oluşturmaya çalışır. Gelgelelim, aktörlerin yorumları tek bir ufuk içinde kalmak zorunda değildir. Aslında çatışmalı ufuklar birbirine rakip olacaktır. Bir olayın yorumu öbür tartışmacıları ve onların ufuklarını ilgilendirebilir. Bir saldırı hem iki tarafı hem de polisi, avukatları, hukukçuları, sosyal bilimcileri ve başkalarını ilgilendirebilir. Öyleyse gazetecinin katıldığı "karşılıklı konuşma" metaforik değildir. Smart'ların belirttiği gibi habercilik, tecavüzü tanımlamaya (ve böylece kadının toplumdaki konumunu kontrol altında tutmaya) yarayan siyasi sürecin bir parçasıdır.[37]

Toplumsal olayların yorumlanmasıyla ilgili tartışmalı gerçekleri görmek, bizi Gadamer'in yorumbilgisi sınırlarının ötesine götürmektedir. Gadamer'in çözümlemesi soruların kaynağı konusunda zayıf kalmaktadır. Gadamer "umulmadık fikirler" ile bir benzerlik kurmaktadır.[38] Yorumlama modeli bu noktada monolojiktir. Metaforik konuşma yorumcu bireyin zihninde oluşur. Gazetecilikte bu olabilseydi ancak çok sıra dışı bir gazetecinin (yetenekli bir yorumcu gibi) ortadaki olay tarafından ortaya atılan bir soruyu fark etmesi beklenebilirdi. Metinlerin tersine, olayların yorumlanmasındaki özneler arası gerçeklik, sıra dışı olmama mazeretini kolay kaldıramaz. Öbür kahramanlar sürekli sorular sorarlar. Buradan yola çıkarak gazetecilik ufku içindeki yanlış önyargıların yalnızca yabancı olaylardan kaçınmakla kalmayıp, karşıt tarafların meşruluğunu da ortadan kaldırmaya neden olduğunu söyleyebiliriz. Tecavüz haberleri içerisinde patriyarkal ufuk çizgisinin yeniden üretilmesi, alternatif ufuk çizgilerinin (ve bunların temellendirdiği yorumların) anlamsızlaştırılmasına hizmet eder. Smart'ların dikkat çektiği gibi, erkek fantazyasının ufkundaki önemli bir nokta, kadınları tecavüzü isteyen, bundan hoşlanan tarzda sergiledikleri için, tecavüzdeki karşı koyan tarafı ortadan kaldırmasıdır. Mahkeme kararlarında sorumluluğun mağdura yüklenmesi de bu ilkenin bir u-

37. Smart ve Smart, a.g.e., s.100 vd.
38. Gadamer, a.g.e., s.329.

zantısıdır. Kadının "Hayır"ı, yanlış soruyla "Evet"e dönüştürülmektedir.[39]

Bu noktada, yorumbilgisinin doğasında yer alan göreçelikçilik ve böylece de gazeteciliğin sosyal bilim olmama iddiası alt edilebilir. Yanlış önyargının eleştirisi, bir başka ufkun standartları ve normlarına veya nesnenin yorumdan önce geldiğine dayandırılamaz. "Nesnellik", Rorty'nin ilk başta söylediği anlamda daha çok "yersiz düşüncelerle caydırılamayan bir tartışma sonucunda kabul edilen görüşün özelliğidir". Apel ve Habermas'ın geliştirdikleri söylem etiği, karşılıklı konuşmanın barındırdığı gerçeklik (metaforiğin karşıtı olarak) mahiyetini kabul ederek Gadamer'in yorumbilgisi üzerinde bina edilmiştir. Gadamer'in analiz ettiği karşılıklı konuşma yapısı, Apel ve Habermas'ın tüm insan etkileşimlerini olanaklı kılan zemin (bu zeminin gerçekliği ne denli çarpıtılmış olursa olsun) olarak ortaya attıkları "ideal konuşma durumu"na çok yakından tekabül eder. Apel'e göre "bütün anlamlı insani eylemler ve fiziksel ifadelerde... 'iddialar' bulunur... ve potansiyel tartışma olarak görülebilir".[40] Bu açıklama toplumsal eylemlerde soru yapıları bulunduğu sürece yukarıdaki çözümlemeye uymaktadır. Haberler, toplumsal eylemlerin yorumları olarak gerçeklik iddiaları taşırlar. "Bilim" değil, "haber" olmaları bu bakımdan konu dışıdır. Gazetecinin gerçeklik yorumu kaçınılmaz olarak "taraflı" (Gadamer'in ortaya koyduğu anlamda) olmakla birlikte, öbür aktörlerin ortaya atabilecekleri sorulara ve rasyonel tartışmaya samimiyetle açık olmalıdır. Gazetecilik, konuyla ilgili tarafların meşruluğunu zayıflatan stratejiler yoluyla rasyonel tartışmayı önlediği zaman kendi hakikat iddiasını yadsımış olur.

39. Bkz. Smart ve Smart, a.g.e., s.95.
40. K.O. Apel, Towards a Transformation of Philosophy, İng. çev. G. Adey ve D. Frisby (Londra, Routledge & Kegan Paul, 1980), s.259.

IX
Kadınlar ve basın

Teresa Stratford

Birleşik Krallık'taki medya sahipliğinin günümüzdeki yapısına baktığımızda kadınların ulusal basınımızı kontrol eden güçler arasında hiç yer almamaları şaşırtıcı olmamalı. Gazetelerimiz tıpkı eski erkek kulüpleri gibi işlemektedir. Yakın zamanlarda Wendy Henry (*People*'ın eski editörü) ve Eve Pollard'ın (*Mail on Sunday*'in editörü) başarıları da durumu değiştirmemiştir. İstedikleri işi elde etmek için oyunu kuralına göre oynamışlardı. Kurallar kendilerinden sonraki kadın gazetecilerin gelişmesini kolaylaştıracak hiçbir değişim göstermedi. Saatlerce süren çalışma, erkeklerle içki içmeler ve çocuk bakımıyla hiç ilgilenmeme (işyerlerinde çocuklar için özel bakım odaları yoktur) gibi normlar değişmedi.

Bu konuda Muhafazakâr milletvekili Edwina Currie ve

özellikle Margaret Thatcher'in iş yaşamlarıyla ilginç bir paralellik vardır. Kadınlar statükoyu değiştirmeye, hatta sorgulamaya kalkışmadıkları sürece erkeklerin kulübüne girebilirler. Ulusal gazetelerimiz tıpkı Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası gibi son derece muhafazakâr kurumlardır. Patronları zengin, orta yaşlı beyaz erkeklerdir, editoryaları da benzer erkekler tarafından yürütülür. Bu yüzden de toplumdaki değişimleri sadece en basmakalıp yollarla yansıtmaktan öteye geçemezler. *Guardian* ve *The Independent* diğerlerinden daha fazla çaba gösterir, *Daily Mail* ve *Daily Express* de toplumsal meselelere özel bölümler ayırarak değinirler. Boşanma, çocuk bakımı, sağlık, evlat edinme ve çocuk sahibi olma gibi konuları kapsayan "Guardian Kadını" ve "Dişi" gibi bölümlerimiz var, sanki bu konular sadece nüfusun yarısını ilgilendiriyormuş gibi. Bu elbette saçma bir durum; ama basınımızı kontrol eden erkeklerin, geleneksel siyasi ve ekonomik alanlara doğrudan girmeyen konuları ele alırken duydukları rahatsızlığı yansıtır.

İngiliz gazetelerinde kadınların sunuluş biçimleriyle ilgili olarak özellikle boyalı basına, bazen de diğer gazetelere yönelik pek çok şikâyet olmaktadır. Çok bilinen ve başarılı olmuş davalar vardır. 1988'de Carmen Proetta'nın *The Sunday Times* aleyhine açtığı dava herkes tarafından bilinir.[1] Esther Rantzen'in *People* aleyhine açtığı dava da Çocuk-Hattı'ndaki rolü için çok önemli olan, çocukların güvenebileceği bir kadın olarak adını koruması açısından dikkat çekici bir başka örnektir.[2] Bütün şikâyetlerin ortak derdi, yol açacağı kişisel sıkıntılar hiç önemsenmeden, sadece satış kaygılarıyla kadının karakterinin ve kişisel yaşamının ilgili gazete tarafından karikatürize edilmesidir.

Kadınların yaşamlarının karikatürize edilmesi ve sansasyonel biçimde gösterilmesi gazetelere hep iyi satış getirmiştir. *Sun* ve *Daily Mirror* Britanya'nın en popüler gazeteleridir. Her iki gazete de başka hiçbir şeyin bir skandal kadar, özellikle seks skandalı o-

1. Gibraltar'da IRA üyesi olduklarından şüphelenilen üç İrlandalı'nın karşı ateş sonucu öldürülmesine tanık olan Carmen Proetta, kendisiyle ilgili mesnetsiz iftiralarda bulunan bir haberden dolayı *The Sunday Times*'a dava açmıştı.
2. *People,* Bayan Rantzen'in bir çocuk cinsi sapığını koruduğunu iddia etmişti. Bayan Rantzen kazandığı 250.000 poundluk tazminatı 1991'de çocuklara yardım derneklerine bağışladı.

lursa, iyi satamayacağını görmüştür, daha ciddi gazeteler de onların tekniklerini kullanmaya başlamışlardır. Gazetelerini gözü pek ve *risqué** diye tanıtmalarına karşın; boyalı basın editörleri ve patronları seks ve cinsellikle ilgili konularda özellikle rahatsızdırlar. Bu konularla sadece karikatürize ederek ve sansasyonel biçimde ele alarak uğraşabilirler. Neyi nasıl yaptıklarını yakından görmek için aşağıda ele alacağım iki çalışmaya bakmak yararlı olacaktır. 3. Sayfa Kızları üzerine olan birincisinin önemi, gazete sayfalarında yarı çıplak genç kadınların yer almalarının haberlerle hiçbir ilgisi olmadığı halde gazete satışlarıyla doğrudan ilgili olmasıdır. Gazete patronlarının ve editörlerinin kadınların fikirlerini küçük görmelerinin açık bir göstergesi olarak bu sayfaların varlığını sürdürmesi, kadınların çoğuna göre onaylanamaz bir durumdur. İkinci çalışma da özellikle lezbiyenler söz konusu olduğunda cinselliğin sunumlarıyla ilgilidir. Gazetecilerin ve editörlerin çoğu bu konulara girmekten çok rahatsız olurlar.

A. "O ŞİMDİ 3. SAYFADA"

Gazetelerde üstsüz genç kadınların fotoğraflarının yer alması yakın bir geçmişte boy gösteren bir durum. Bu uygulamayı *Sun* başlattı, sonra da onu artan okuyucu sayısından pay almak isteyen *Daily Star* ve *Daily Mirror* izledi. *Mirror* daha sonra yolunu değiştirip kadınları üstsüz değil de mayoyla veya iç çamaşırlarıyla göstermeye başladı. Bu gazeteler gözü pek ve *risqué* olma iddiasıyla satış yapıyorlardı, aslında boyalı basın editörleri dedikodu sayfaları ve pop yıldızlarıyla ilgili haberleriyle cüretkâr bir hava yaratmaya çalışıyorlardı, 3. Sayfa Kızları da bu ortamın tamamlayıcısı gibiydiler. 3. Sayfa Kızları'nı eleştiren kadınlar da tam tersine sıkıcı, rüküş ahlâk kumkumalarıydı, muhtemelen bu kızların harika vücutlarını da içten içe kıskanıyorlardı.

Bu duyguyu en iyi Clare Short yaşamıştı. "Üçüncü Sayfa Yasa Tasarısı"nı[3] önerdikten sonra, tepkisi tam bir panik halini alan boyalı basının sürekli aşağılamalarına konu oldu. Fiziksel

* Risklere girmekten korkmayan. (ç.n.)

3. Avam Kamarası'na ilk kez 1986 yılında sunuldu, on sekiz ay sonra yeniden sunuldu.

görünüşüne yönelik göndermelerin ("Tombik Bayan Short" gibi) yanı sıra, *Sun*, "Çılgın Clare" kampanyasıyla Clare Short'un aklının başında olmadığını da ileri sürüyordu. Maalesef, Avam Kamarası'nda tasarıyı sunarken de buna benzer sözlü tepkilere maruz kaldı. Erkek Tory milletvekilleri statükonun kendi çöplüklerinde sorgulanmasına karşı alarma geçmişlerdi, bunu da saklayamadılar.

Aslında tasarı Clare Short'un dikkat çektiği olaylarda bazı gelişmelere yol açtı. Kanun haline gelememesinin nedeni yeteri kadar destek alamaması değil (seçimler sırasında Bayan Short'a yazılan 3000'den fazla mektup bu desteğin bir kanıtıdır), komite zamanının yetersizliğiydi. Tasarının bu şekilde durdurulması yazık oldu aslında, çünkü sansüre başvurmadan bir gazetenin nasıl olması gerektiğini, kadın ve erkekleri çıplak ve yarı çıplak gösteren yayımlara gazete denemeyeceğini anlatan şık bir tasarıydı. Bu durum boyalı basının usulsüz halini vurgulamaktadır. Televizyonda görünen kişilerle ilgili doğru olmayan dedikodular ve anekdotlarla doludurlar, ama tamamen uydurma sayılmamaya yetecek kadar bir parça haber de bulunur. *Sport* ise haberciliği tamamen terk ederek, satışlarını hiçbirisi gerçeklik iddiası taşımayan konuların popülerliğine dayandırmaktadır. Gazete bayileri de *Sport*'u dükkânlarında nereye yerleştireceklerini bilememektedirler (gerçi en iyi yerin çöp kutusu olduğunu söyleyenler de az değildir).

Clare Short'la dalga geçen Muhafazakâr milletvekilleri kendilerini gülünç duruma düşürmüş gibi görünebilirler, ama alarma geçmekte de kendilerine göre haklıydılar. Cüretkâr olmanın ötesinde 3. Sayfa Kızları aslında Tory gazetelerinin bağlı olduğu bir kurum haline gelmiştir. *Sun* ve *Star*'ın izlediği siyaset gibi statükonun onaylanmasının göstergesidir. Kadınların yeri idare meclisi değil, yatak odasıdır, kafalarını da siyasete değil vücutlarının görünüşüne yormalıdırlar. *Daily Mirror*'ın kullandığı taktik de duman altı erkek kahvelerinden gelme eski tip sağcı işçi bakışını yansıtır. 3. Sayfa'yı sorgulamak gerçekten de meydan okumak demektir, bu sayfanın varlığı da basmakalıp cinsiyet rollerinin en kötü biçimiyle medyada her gün hatırlatılmasıdır.

Boyalı basının gazetecileri ve editörleri 3. Sayfa eleştirilerine karşı hiçbir kadının bu pozları zorla vermediğini söyleyerek cevap verirler. 3. Sayfa Kızı olmak için gazetelere başvuran, gazetelerin

her gün değişik bir kadın bassalar bile bitiremeyecekleri pek çok başvuru vardır. Doğrudur, gelecek vaat eden bunca modelin nerelerden geldiği konusunda da bu durum ibret vericidir.

3. Sayfa olayında toplumsal sınıfın merkezi bir rolü vardır. Orta sınıf insanı *Sun* ve *Star* okumaz. Orta sınıf kızları da 3. Sayfa'da boy göstermeye pek meraklı değildir. İhtiyaçları da yoktur, çoğunun başka yerlerde daha saygın, daha ilginç ve uzun ömürlü kariyer sağlayabilecek iş imkânları vardır. 3. Sayfa Kızları'nın çoğunun işçi sınıfı ailelerinden gelmeleri tesadüf değildir. Fotoğrafçı Harry Ormesher'in belirttiği gibi, "işsizlik en önemli faktör. Güzel vücuda sahip bir genç kız, çekiciliği sayesinde, işsizlik tazminatı kuyruklarından kurtulacağına inanmak ister".[4] Bu kızların başka alternatifleri olabilir mi?

Aslında kızların aileleri de aynı soruyu sorar. Bir model ajansı işleten Yvonne Paul'a göre, 3. Sayfa Kızları üstsüz verdikleri pozları annelerinden saklamak şöyle dursun, bu işe annelerinin eliyle hazırlanmaktadır.[5] Bu işi yapmak isteyen bir kadının önemli bir masraf yapması gerekmektedir; kıyafetler satın alınır, bir ajansla anlaşma imzalamadan önce çekilecek fotoğraflar için para ödenmesi gerekir. Bu da bir işçi sınıfı ailesi için bayağı bir fedakârlık demektir. Bütün umutları da genç kadının bir gün Samantha Fox kadar başarılı olmasıdır. Samantha Fox'u da babası Pat Fox hazırlamıştı, şimdi artık hiç poz vermeye gerek duymayacak kadar çok yatırımları var. 3. Sayfa Kızları'nın kariyerleri uzun sürmez.

Samantha Fox tanınmış bir şahsiyet haline geldi, ama büyük çoğunluk buna nail olamaz. O sayfada görünmelerinin nedeni ilginç olmaları değil, kadın cinselliğini çekici ama tehlikesiz bir biçimde sunmalarıdır. 3. Sayfa Kızı'nın yaşam öyküsünün ayrıntıları önemli değildir; çünkü orada bir birey olarak durmazlar. Dostça, sevimli, gülümseyen (her zaman), çocuksu tazeliğe sahip, temiz yüzleri; ama anaç, doyurucu göğüsleri vardır. Vücudu olabildiğince cinsellikle kodlanmıştır ve altyazıdaki sözlerin yemek yemeyle ilgili olması ("lezzetli Tracey Elvik", "çok tatlı Linda") gerçekten de tüketim unsuru olmalarından kaynaklanır. 3. Sayfa olayının kadınlar tarafından aşağılayıcı bulunmasının nedeni de bu-

4. Alındığı yer *Sunday Mirror*, 8 Temmuz 1986.
5. A.g.y.

dur. Kadınların asıl gerçekliğinden o kadar uzak, o kadar farklıdır ki, gazetelerin başında bulunan erkekleri güç dengesinin hâlâ kendilerinden yana olduğunu her gün kendi kendilerine hatırlatıp rahatlatan bir alışkanlıktan başka bir şey değildir.

B. ERKEKSİZ İLİŞKİ

Sosyologlar Birleşik Krallık nüfusunun yüzde onunun eşcinsel olduğunu tahmin ediyorlar. Oysa ulusal basın heteroseksüelliği norm gibi gösteriyor. Bu yüzden eşcinseller medyada görünme mücadelesi vermek zorundalar. Gazeteciler eşcinsellerden söz etmek zorunda kalsalar bile hem erkek eşcinsellerin hem de lezbiyenlerin görüntülerini yayımlamaktan yana değildirler.

Gazeteciler tarafından kullanılan sözcüklere baktığımızda lezbiyenler pekâlâ görünmemeyi tercih edebilirler. "İtirafçı lezbiyen", "eşcinsel ilişkiye girmiş", "eşcinsel eğilimleri olan" gibi tanımlar insanların sanki karanlık köşelerde utanç verici işler yaptıkları imajını veriyor. Yasal düzenlemelerde lezbiyenlerden ısrarla hiç söz edilmemesi, siyasetçilerin de tıpkı gazeteciler gibi, bu tür ilişkiden heteroseksüel ilişkilerden söz edildiği gibi açıkça söz edemediklerini göstermektedir.

Lezbiyenlik genellikle şu iki yoldan biriyle değerlendirilir; ya ilgili kadınlar için üzüntü verici bir durumdur (*Coronation Street*'teki Julie Goodyear ve Bet Lynch ilişkisinde olduğu gibi) ya da muhtemelen gazete satışlarını arttıracak ses getiren bir skandaldır. Bu ikinci durum için genellikle Whitney Houston ve Joan Armatrading gibi eğlence ve spor dünyasının tanınmış kadınlarından söz edilir.

Judy Nelson'la olan ilişkisi boyalı basında ve gazetelerde epeyce boy gösteren Martina Navratilova, cinsel tercihlerinden söz etmeye hazır tek kadındı. Bir süre Navratilova ile heteroseksüel Chris Evert arasında bir çekişme yaratmak için gazeteler uğraştı ama başarılı olamadılar, çünkü Evert iyi ki bu işlere karışmak istemedi.

Aynı şekilde ünlü erkeklerin de eşcinsel olduğu yolunda olaylar yaratılmaya çalışıldı (Cliff Richard ve Elton John'la çok uğraşıldı).

Aslında AIDS de eşcinsellik haberlerine yeni ve dramatik bir açı getirdi. Sağcı Muhafazakârların eşcinsellik korkularıyla ilgili fikirlerini yayımlamalarına zemin sağlarken, Freddie Mercury olayının gayet iyi gösterdiği gibi, istisnai bir sempatiye de yol açtı. Mercury'nin halkın genel olarak onaylamadığı bir yaşam biçimi vardı; ama ölmesiyle BBC ve ITV'de anısına pek çok program yayımlandı, bütün ulusal gazetelerde ölümüyle ilgili yas tutan yazılar çıktı.

AIDS'le ilgili olarak lezbiyenlerin cinsel ilişkilerindeki göreceli güvenlikleri medyada fazla yer almamalarının bir nedeni olabilir. Ama belki de özel ilişkilere ne kadar az yer verilirse o kadar iyidir. Popüler basında olduğu gibi insanların yaşamlarının bu en kişisel yönü gereğinden fazla belirleyici oluyor. Bazı insanların siyasi tavırlarıyla öne çıkmak istemeleri gibi (örn. Peter Tatchell ve Outrage grubu gibi) eşcinsel kadın ve erkekler de yaptıkları işlerle veya ait oldukları etnik grupla tanımlanmayı tercih edebilirler.

Eskiden lezbiyen olarak tanınmak veya lezbiyenleri desteklemek, sağcı günlük gazeteler tarafından kötü niyetle çamur atmak üzere kullanılırdı. *Daily Mail* ve *Daily Express*'de yer alan Greenham Ortak Barış Kampı ve Büyük Londra Konseyi'yle ilgili haberler bu yaklaşımın örnekleridir. Bu tür haberler gazetecilerin gerçekten de ne kadar tehlikeli olabileceklerini göstermektedir, bunlar elbette hem lezbiyenler hem de saldırılan kuruluşlar için son derece zarar vericidir.

Lezbiyenlerin daha serinkanlı ve mantıklı bir yaklaşımla tartışılmaları beklenir; ama şunu da eklemeliyiz ki, boyalı basının haberlerinde, editörlerin normallik anlayışlarına (heteroseksüel çift anlayışı) uymayan durumlarda karşılaştıkları zorluklar, editorya ve gazetecilik anlayışlarında herhangi bir değişiklik olmadığı sürece değişeceğe benzemiyor. Mahrem ilişkilerini erkekler olmadan yaşamayı tercih eden kadınlar hakkında konuşulurken genellikle bu durumdan bir hastalıkmış gibi (lezbiyen olmanın "hasta" bir yanı vardır) söz edilir.

C. SONUÇ

Gazeteciler tıpkı reklamcılar gibi toplumu biçimlendirmekten çok eğilimleri yansıttıklarını ileri sürseler de, kadınların yaşamları a-

çısından ulusal çaptaki gelişmelere bakarsak, bu yansıtma meselesinde maalesef pek geride kaldıklarını söyleyebiliriz. Toplumun son yıllarda yaşadığı çok önemli değişikliklere, ulusal gazetelerde o kadar az yer veriliyor ki. Geleneksel erkek mesleklerine giren pek çok kadın var (örneğin, geçtiğimiz yıl staj yapmaya başlayan tıp öğrencilerinin yarısı kadındı), iş dünyasında da çok başarılı oluyorlar. Helena Kennedy ve Anita Roddick gibi kadınlar medyanın kendilerine verdiği önemi hak ediyorlar, ama türlerinin istisnaları gibi sunulmak suretiyle değil. *The Independent*'da, *Sun*'da, *Star*'da ve *Mirror*'da, kadının en önemli kişisel özelliğinin görünüşü olduğu, dikkatini öncelikle görünüşüne vermesi gerektiği yolundaki yaklaşım da maalesef bir o kadar uygunsuzdur. Kadınlar her zaman bu anlayışa karşı, saygı gören kişiler olabilmek için çok çalışmak zorunda kalmışlardır, üstelik ailelerin çoğunu kadınların geçindirdiği günümüzde (Birleşik Krallık'ta her üç evlilikten biri boşanmayla sona eriyor) bu durum daha da ağırlaşmıştır.

Cinsiyetçi önyargılardan uzak durmak konusunda gazeteciler için Ulusal Gazeteciler Sendikası (NUJ) tarafından hazırlanan mükemmel kılavuzlar var. Burada kullanılan dile biraz özen gösterildiği zaman ["chairman" (başkan bey) yerine "chair" (başkan) demek gibi] tamamen farklı bir izlenim verileceği görülüyor. NUJ kılavuzları gazetecilere şiddetle tavsiye edilirken, gazetelerde ve boyalı basında ele alınan konulara verilen ağırlığın değiştirilmesinin de dikkate alınması gerekir. Elbette siyaset, ekonomi ve ticaret kadınları ilgilendirir, sağlık, aile meseleleri ve ilişkiler de erkekleri ilgilendirir. Bu konuların hiçbirisi belirli bir cinsiyete özgü değildir, toplum gelişip değişirken modern gazeteciliğin de değişmesi gerekir. Heyecan verici, ilginç şeyler yaşandığına göre gazeteciliğin de bu değişimde öncü bir rol alması gerekir. Bunu yapan birkaç gazeteci var; iki tanınmış örnek vermek gerekirse Beatrix Campbell ve John Pilger'den söz edilebilir; ama gazetecilerin çoğu değişimlerin bir parçası olma, hatta değişimleri etkileme fırsatını çok daha iyi kullanabilirler. Bunu yapamamalarının en önemli nedeni, kadınlarla ve kadınların rolleriyle ilgili konularda sıkıntılarının olmasıdır.

X
Yayıncılığın oksijeni: terörizm ve habercilikte sınırlandırmalar

Paul Gilbert

A. GİZLİLİK VE KATLANMAK

Eskiden yöneticiler eleştiri yapan isyancıların dillerini keserlerdi. Şimdi yalnızca yıkıcı fikirlerinden dolayı yayımda -"yayımcılığın oksijeninden"-[1] nefes almalarına hiç izin verilmiyor. Ama zaten, eleştiri meraklıları yöneticilerinin şiddet kullanılarak devrilmeleri doğrultusunda yaygara kopardıklarında susturulmaları *doğru* olamaz mı? Terörizmi destekledikleri için yayımdan men etmek *doğru* olamaz mı?

19 Ekim 1988'de Birleşik Krallık İçişleri Bakanı, Kuzey İrlanda'daki terörist ve terörist taraftarı örgütlerin temsilcisi veya destekçisi olanların (yasal siyasal parti Sinn Fein de dahil olmak üzere) yaptıkları açıklamaların yayımlanmasını yasakladı. Bu ya-

1. Sonradan İngiltere Başbakanı olan Margaret Thatcher'ın Yayın Yasağını savunurken koyduğu isim.

saklama Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Bildirisi ve Avrupa İnsan Haklarını Koruma Sözleşmesi'nde güvenceye alınan fikir ve ifade özgürlüğü hakkını ihlal ettiği için çok eleştirildi.[2] Ancak Lordlar Kamarası'ndaki tüm yasal karşı çıkışlara rağmen İçişleri Bakanlığı'nın ulusal çıkarlar yararına yayımları sınırlama hakkını kullanabileceğine dayanılarak bu yasak varlığını sürdürmektedir.

"Savaşta" demişti o zaman Bayan Thatcher, "bazı sivil haklar askıya alınabilir".[3] Savaşla kastettiği herhalde Kuzey İrlanda'nın Altı Bölgesini İngiliz kontrolünden çıkartarak özgürleştirmeye çalışan IRA'ya karşı olan savaştı. Bu tanımlamanın içinde gizli olan, terörizme savaşla karşılık verme konusuna sonra değineceğiz. Bu arada terörizme karşı savaşın, fikir ve ifade özgürlüğüne yapılacak hangi sınırlamaları haklı gösterebileceğini sormamız gerekiyor. Öncelikle tabii ki, askeri operasyonlar açısından belli bir derecede *gizlilik* haklı görülecektir. Savaşlarda bütün hükümetler ellerindeki enformasyonu gizlemek için yalnızca kendi askeri birliklerinin değil; düşman birliklerin de yerleri, hareketleri ve yaptıklarıyla ilgili haberlere sınırlama getirirler. Bu gizliliğin nedenleri tamamen askeri amaçlı olabilir, düşmanı şaşırtarak zafer kazanma şansını arttırmak amacına hizmet edebilir. Ancak askeri operasyonlar hakkında bilgilerin aktarılması durumunda böyle bir yargıya varılabilir. Savaş hakkındaki fikirlerin aktarılması bu durumun dışındadır, veya bu fikirler yalnızca askeri operasyonlarla ilgiliyse belki gizlilik gerekebilir.

Askeri operasyonlar açısından gizlilik iki yoldan sağlanmaktadır; enformasyonun ilk elde yalnızca hükümetin elinde tutularak kontrol edilmesi ve sansür. Savaşta bu yolların ne dereceye kadar meşru sayılacağı tartışma konusudur. Her iki yöntem de şaibeli olduğu için tartışma daha çok, devlet sırları ve halkın "bilme *hakkı*" arasındaki denge etrafında döner. Mecburi gizlilik ve ifade özgürlüğü bu tartışmanın biraz dışında tutulur. Halkın bilme hakkının derecesi ne olursa olsun, bir savaş bölgesinde bulunan insanların koruyucu önlemleri almak için yeterli bilgiye sahip ol-

2. 19 ve 10. Maddeler.
3. Bkz. "Freedom of Expression and Information in the United Kingdom," 19. Madde, 1991, s.12.

maları gerektiği aşikârdır. Teröristlere karşı yapılan askeri operasyonların kapalı olma özelliği vatandaşları şüphesiz sıradan gerilla savaşlarından daha fazla riske sokar. Vatandaşlar bu tür operasyonlarda zorunlu olarak bildirilmeden yapılan "baskınlarda" çapraz ateş altında kalabilirler. Yine yetkililerin günlük yaşamın büyük çapta bozulmasını istemedikleri ve terörist tehditlerin rahatsız edici etkisini bildikleri için bazen bomba ihbarlarını gizli tutmaları, vatandaşların ölümcül sonuçlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır.

Her iki durumda da vatandaşların güvenliğini sağlayıcı bir açıklıkla yapılacak terörist karşıtı operasyonların etkileri hesaplanırken sorun çıkaran şey, "terörizm" olarak adlandırılan olayın kendine has özelliğidir. Siyasetçilerin terörist karşıtı kampanyalarını bazen savaş olarak tanımlamalarına karşın bunlar görünürde savaş gibi yürütülmezler. Görünürde birlikler suçları önlemek ve terörist eylemlere katılanları yakalamak için sivil güçlere destek olurlar. Bu durumun vatandaşları potansiyel bir tehlikeye attığı düşünülebilir; teröristlerin kuşatılıp etkisiz hale getirilmenin ötesinde suçlanıp yargı önüne çıkarılmaları gerekir. Terörizm ve gerilla savaşı arasında kesin bir ayrım bulunmamasına rağmen, bu durumda terörizme verilen karşılık, gerilla savaşından farklıdır. Terörist karşıtı operasyonlar uygulanan *askeri* taktiklerin gizli tutulmasını gerektirdiğinden *askeri olmayan* bir görünümde yürütülürler. Açık bir savaş içinde bulunan sıradan vatandaşın güvenliğini sağlamak için gerekli askeri gizlilikle karşılaştırırsak, burada açıklık pek mümkün değildir.

Demek ki terörist ve terörist karşıtı olaylarla ilgili haberlerin kısıtlanmasını gerektiren askeri önlemlerin açıklanmasını engelleyen, askeri bir gereklilikten çok siyasi gerekliliktir. Bununla birlikte açık savaşta olduğu gibi halkın moral desteğini sağlamak ve düşmanın savaşma isteğini azaltmak için gizlilik ve aldatma güdüleri kullanılmaktadır. Terörizmde bunlara ek, ama ilişkili olarak bir başka güdü daha vardır. Bu da vatandaşların normal yaşamlarının az çok devam ettiği izlenimini -bu izlenim yanıltıcı da olabilir- vermektir. Hükümetin terörist karşıtı taktiklerinde asayişi temin etme operasyonları bu tablonun zorunlu bir boyutudur. Normallik izleniminin yerleşmesi ancak, hükümetin yurt çapındaki de-

netiminin gücü hakkında vatandaşların ve dış gözlemcilerin kuşku duymamasıyla, moral desteğin kaybolmamasıyla, isyancıların güvenlerinin sarsılmasıyla mümkündür.

Terörizmin gerilla savaşı içine gizlenmeyi başardığı veya halkın sempatisini kazanan bir ayaklanmaya yol açacak kadar popüler olduğu durumlarda, belirli bir alana gazetecilerin alınmaması veya haberlerin sansür edilmesi yoluyla olayların aktarılmasının önlenmesine de sık rastlanır. Bu durumda iki tür gerçek gizlenebilir; belli bir dönem için bile olsa, teröristlerin belli bir bölgeyi ele geçirip yönetme güçlerini gösteren *toprak* kazanımları ve buna bağlı olarak hükümetin asayişi temin etme yöntemlerinden çok "öldürmek için ateş açtığı" *askeri* karşılık biçimi. Bu tür kısıtlamalarla *Devlet terörizmi* de gizlenebilir. Gerçekten de, terörizme karşılık verirken, görünürde sivil olup gizlice askeri taktiklere başvuran operasyonların kendilerinin terör yaratma eğilimleri de doğal olarak vardır. Böylece hükümet güçlerinin hukuk kurallarına da savaş kurallarına da uyması beklenemez. Hukuk kuralları aşılır, savaş kuralları da uygulanamaz; çünkü hükümetin korumaya çalıştığı denetimin sağlandığı yolundaki izlenimle bağdaşmayacağı için, açık bir çatışmaya dair bir bilgi yoktur.

Haberciliğin bu şekilde kısıtlanması hükümete büyük ölçüde siyasi avantaj getirirken, yol açabileceği zararları da göz önüne almak gerekir. Sıradan vatandaşlar, özellikle teröristlerin amaçlarına sempati duyanlar, ters ve yanıltıcı yayımlarla korunan devlet baskısıyla karşılaşabilirler. Çatışma bölgesinde yaşamanın getirdiği istenmeyen etkilerle de yüz yüze gelebilirler; başkalarına yönelik saldırılarda yaralanabilir, savaşın yol açtığı açlık, hastalık gibi diğer zorlukları yaşayabilirler. Haberciliğe getirilen kısıtlamalar, bölge halkının yaşadığı zorlukların giderilmesini engeller. Bu zorluklar hükümet tarafından bölgenin tam güvenli denetiminin sağlanamadığına bir kanıt oluşturacağı için özellikle gizli tutulabilir.

Halkın bazı kesimlerinden bir ölçüde destek ve sempati kazanabilecek terörist olaylarla ilgili haberlerin kısıtlanması konusunda hükümetler genellikle, bu tür haberlerin kamu düzenini bozmayı teşvik edebileceği mazeretini öne sürerler. İlk bakışta ta-

mamen bir propaganda çalışması olarak görünen faaliyetler, kamu yararını sağlayıcı faaliyetler olarak sunulur. Kuşkusuz bazı durumlarda birbirini örnek alan şiddet gösterileri büyük bir kargaşaya yol açabilir. Gelgelelim, bunun gibi siyasaların fayda ve zararlarını faydacı bir terazide tartmak zor ve muğlaktır. Bu arada ortaya çıkan bir başka sorun, kamu yararını gözeten siyasetin tamamlandığı zaman başarılı olup olmadığı konusunda yalnızca hükümetin yargıda bulunabilecek konumda olmasıdır, çünkü bu siyasetin uygulanması sırasında hükümetten başka kimse gerekli bilgiye ulaşamaz. Yalnızca hükümetin yargılama gücüne sahip olmasına yol açan böyle bir siyasetin genel olarak kamu yararına nasıl işleyebileceğini anlamak güç. Yürütülen siyasetin başarılı olup olmadığı konusu, kamunun incelemesine açılmadığı takdirde hükümetin kamunun genel çıkarları yerine kısmi çıkarlar sağlamaya yönelmesi kolaylaşacaktır. Hükümet böyle bir zaaf gösterdiği zaman da, kamusal yarar sayılacak dürüst bir hesaplaşma yapılamayacaktır.

Bu tartışmayı genelleştirip farklı dengelere uygulayabiliriz. Bir yandan baskı ve ihmalin getireceği tehlikelere karşı düzensizliğin yayılmasının risklerini dengelemek, öte yandan nüfusun belli bir bölümüne zarar vermemek adına devletin bazı avantajlarını yitirmesi olasılığını da gözetmek söz konusudur. Burada dikkat çekmemiz gereken nokta, hükümetin göz önünc aldığı şeyin, faydacı anlayışın düşündüğü gibi *kamu yararı* değil, *ulusal* çıkar olmasıdır. Oysa hükümetin ulusal çıkarı göz önünc alma görevi, aslında yukarıda belirtilen zaaf açısından kısmi çıkarlara tekabül etmektedir. Her iki durumda da genel olarak bütün halkın çıkarı söz konusu edilmemektedir. Bu konu özellikle terörist tehdit gündemde olduğu zamanlarda önem kazanmaktadır. Çünkü resmi devlet görüşü açısından bir ulusu oluşturan temeller teröristler tarafından tehdit edilmektedir. Bu koşullarda devlet anlayışına göre ulusun yararı ile teröristin tanıdığı ulusal yararlar farklı olabilir. Teröriste göre terörizm hakkındaki haberciliğe hükümetin getirdiği kısıtlamalar, var olan nüfusun yararına kurulu düzeni koruma çabasıdır. Yürütülen işlemler ulusal azınlık denilebilecek bir kesimin zararına olabilir. Devletin var olan nüfusu dışında, bütün halkın yararları gözetilerek faydacı bir kâr-zarar hesabı yapılmadığı için, azınlığın göreceği zarar hesaba katılmayabilir.

B. DEMOKRASİ TEZİ*

Yukarıdaki tartışma yalnızca terörist *olaylarla* ilgili haberlerin kısıtlanmasının haklılaştırılması açısından değil, terörist *fikirlerin* yayılmasının kısıtlanması gerektiğini bildiren önerilerin dayandırıldıkları gerekçeler açısından da geçerlidir.[4] Terörizmi destekleyenlerle yapılan canlı röportajların yayımlanmasının yasaklanmasında İngiliz İçişleri Bakanı'nın kararını etkileyen dört raporda, bu röportajların teröristlere burada söz edilen kamusal çıkarlara ters düşen bir aleniyet verdiği öne sürülür. İçişleri Bakanı burada "kamusal çıkarlar" derken aslında Kuzey İrlanda'da İngiliz egemenliğini korumayı hedef alan ve IRA'nın meydan okuduğu *ulusal* çıkarları kastetmektedir. Kendisini kuvvet kullanma yoluyla tehdit edene aleniyet vermek, kalıcılığına gölge düşürür. Bu bağlamda yasaklamanın Loyalistlerin** yanı sıra İrlanda milliyetçi terörist gruplarına da aynı duyarlılıkla yöneltilmesi dikkat çekicidir. Devletten yana terörist grupların varlığı, statükoya milliyetçi terörizm tarafından yöneltilen tehdidin hükümeti tedirgin eden boyutlara vardığının belirtisidir. Bu nedenle teröristlerle ilgili yayımlar "hak edilmemiş" aleniyet olarak adlandırılmaktadır. Bu hak edilmemişlik Kuzey İrlanda yerleşiminin bütünlüğü hakkında hükümetin resmi görüşüdür.

İçişleri Bakanlığı'nın yayın yasağına, bu konuyla ilgili olarak açılan davalarda bir grup gazeteci karşı çıkmıştır. Gazetecilerin karşı çıktıkları nokta yasaklamanın yayımcılara yasalarla yüklenen "tam tarafsızlığın" gözlemcisi olma görevine uymamasıdır. Bu iddia hâkimler tarafından geri çevrilmiş olsa da ilgi çekicidir. Yasaklamanın amaçlarıyla çelişen durum, gazetecilerin kendi görevlerine bakışlarını göstermektedir. Gazeteciler var olan durumun ve olası çözümlerin tarafsız bir görünümünü vermekle görevlidirler. Ancak birleşik bir İrlanda uğrunda şiddet kullanılabileceğini savunanların yayım yoluyla aleniyet kazanmasının İngiliz ulusal çıkarlarına karşı olduğu düşüncesi, bu göreve ters düşmektedir. Durumun tarafsız bir görünümünü vermek söz ko-

* Tartışmanın demokrasi açısından ele alınışı. (ç.n.)
4. Guardian, 8 Şubat 1991.
** Kralcılara. (ç.n.)

nusu olduğu zaman haberciliğin sınırlandırılmasına tepki duyuluyorsa, gerçeğin çarpıtılmasına tepki duyuluyor demektir. Ulusal çıkarlar uğrunda bazı *gerçeklerin* örtbas edilmesi, sonuçta ortaya çıkan durum mutlaka kısmi (yani taraflı) olmasa da, gerçekleri aktaranların *tam* haber vermelerini engelleyecektir. Bazı fikirlerin de gerçeklerde olduğu gibi örtbas edilmesi eksikliğe ve *kısmiliğe* (taraflılığa) yol açacaktır.

Gazetecinin güncel olaylarla ilgili gerçekleri ortaya çıkarma göreviyle, hükümetin "haber düzenleme" görevi arasındaki ilişkiler çok karmaşık ve sorunludur. Burada biz özelikle, gazetecinin farklı görüşleri tarafsız bir şekilde aktarma rolüyle, hükümetin ulusal çıkarlar adına bazı görüşlerin aktarılmasına kısıtlamalar getirmesi arasındaki ilişkiyle ilgileniyoruz. Bu ilişkiyi bazı görüş sahiplerinin yaptıkları açıklamaların yayımlanmasını önleyen Yayın Yasağı örneğinde inceliyoruz. Teröristin durumuna benzer bir durum açık savaş halinde ortaya çıkar. Açık savaşta her iki tarafın hükümeti de savaş sürecinde kendi görüşlerini açıklar ve her biri kendi haber medyasında ulusal çıkarlarına göre kendi görüşlerine ağırlık verilmesini ister. Burada tarafsızlık görevine ters düşen bir görev var mıdır? Yoksa gazetecinin tarafsızlık görevi, ulusal çıkarları korumak için uygulanan bir yaptırımın altında ezilen bir görev midir?

Bu sorunun genel anlamda çözümü zor görünüyor. Radyo, televizyon ve yazılı basın kendilerine ait amaçları ve sorumlulukları olan belirli kurumlar olarak çalışırlar. Örneğin BBC bir kamu kuruluşu olarak hükümetle ilgili belli başlı siyasal iddialar arasında görünüşte tarafsız olabilirken, ulusal çıkarları ilgilendiren herhangi bir konuda İngiliz hükümetiyle yabancı hükümetler arasında tarafsız olması beklenemez. Gazeteciler, bağımsızlık arzuları ne kadar büyük olursa olsun kurumlarda çalışırlar veya bu kurumlara satmak üzere malzeme üretirler. Gerçeklik kendilerinden istenen şeye uymayabilir. Gerçekleri her ne pahasına olursa olsun ortaya çıkarmanın istendiği bir gazetecilik anlayışı düşünülemez. Gerçekleri su yüzüne çıkarmak siyasal etkilerden ayrılamaz ve bu etkilerin yayımdan önce değerlendirilmesi gerekir.

Ama tüm bunlara rağmen, gerçeklerin ve fikirlerin yayımlanmasında ulusal çıkarları gözetmek başka, ulusal güvenlik ge-

reğiyle çizilen sınırlar içinde kalan malzemelerin yasal kısıtlamalara ters düştüğü öne sürülerek yayımlanmasının önlenmesi başka bir şeydir. Farklı görüşler örtbas edilirken resmi gerçeklerin zorla yayılması demokratik bir toplumda haber medyasının üstlendiği rolle bağdaşmaz. Demokrasilerde seçmenler hükümet siyasalarının başarısını yargılayabilmeli ve bunun için gerekli bilgilere sahip olabilmelidirler.[5] Önlerinde yalnızca hükümetin ilgili gerçekler hakkındaki toz pembe versiyonu varsa seçmenler doğru yargılarda bulunamazlar. Hükümetlerin kendi gerçeklerini empoze etmeleri, seçmenlerin farklı gerçekleri öğrenmelerini sağlamak yerine daha fazla iktidarda kalma amacıyla demokratik sürece müdahale etmeleri demektir. Öne sürülen bu "Demokrasi Tezi" basın özgürlüğünü siyasal tercih çerçevesinde ele aldığı için siyasal bir çocuksuluk taşımaktadır. Ama bu tez, terörist grupların fikirlerinin aktarılmasına uygulandığı zaman güçlüklerle karşılaşabilir. Teröristin eleştirilerinin (örneğin hükümetin terörizm karşıtı uygulamalarına yönelik eleştiriler), demokratik süreç içinde siyasal iktidar arayan grupların eleştirileri olarak görülemeyeceği iddia edilebilir. Böyle olunca, seçmenlerin siyasal tercihleriyle ilgili olmadıkları için ifade özgürlüğü çerçevesinde ele alınamazlar. Ama bu iddianın dayanağı yoktur. Durumla ilgili *gerçekler* hakkındaki fikirler söz konusu olduğunda, tüm seçmenlerin bilmek istedikleri hakikatin ortaya çıkarılmasında taşıdıkları değer açısından bu fikirlerin *kökeninin* hiçbir önemi yoktur.

Ancak iş bu kadarla kalmaz. Seçmen, var olan durumla ilgili gerçeği bulmak ve hükümet siyasetini değerlendirebilmek için, yaşanan olaylardaki kahramanların çözüm hakkındaki fikirlerini de alabilmelidir. Durumun gerçekleriyle ilgili fikirlerin kökeni demokratik sürece giriş izni açısından uygun olmayabilirken, ortaya çıkan sonuç açısından dikkate alınmayı gerektirebilir. Bu fikirler siyasi tercihleri ifade ettiğine göre, burada ancak demokratik iktidar arayışı içinde olan siyasi partilerin fikirleri seçmenin tercihlerini ilgilendirir denilebilir. Bu savunuya göre, yasal partiler dışında kalan görüşler, Demokrasi Tezi tarafından korunamayacağı için örtbas edilebilecektir. Ancak bu fikirlerin bastırılması, *ger-*

5. A. Meiklejohn'a göre, *Political Freedom* (New York, Harper, 1960), s.8-28.

çekleri değerlendirirken gerekli bilgilerden seçmenlerin yoksun bırakılmasına neden olabilir. Siyasi fikirleri bastıranlar seçimleri kendi yararlarına etkileyebilirler. O halde, bu fikirlerin de Demokrasi Tezi altında ifade özgürlüğünden yararlanması gerekir.

Burada yürütülen mantık çizgisinin yol açtığı sorunların başında "demokratik olmayan" yollardan savunulan siyasi fikirlerin haber medyasında yer almasına izin verilmesi sorunu gelir. Bu konuya bir sonraki bölümde değineceğiz. Şimdi incelememiz gereken konu, Demokrasi Teziyle tutarsız gibi görünmemesi gereken mantık çizgisidir. Demokrasi Tezi haber medyasındaki *gayri meşru* kısıtlamaları tanımlama çabası içindedir. Hangi kısıtlamaların *meşru olduğunu* tanımlama çabasına girmez. Seçmene gereken bilgi ancak bir siyasi fikrin açığa çıkması yoluyla elde edilebilecekse, demokrasi tezinin sonucuna göre, bu nefret uyandıran bir fikir bile olsa açığa çıkmalıdır. Bu mantığı izlemek istemeyenler olacaktır, örneğin özellikle saldırgan, kışkırtıcı ırkçı siyasi fikirlerin yayılmasının izne tabi tutulması gerektiğini düşünenler buna karşı çıkacaklardır. Demokrasi tezinin, nefret edilen fikirleri bastırmak üzere nasıl düzenlenebileceğini anlamak zor görünüyor. Gerçek ifadeyi doğrudan vermek yerine, fikrin haber olarak aktarılması yasaya uygun görünüyor. Bu durumda seçmenlere demokratik olmayan etkilerden arındırarak bilgi verilmiş olur. Eğer bu mümkünse, Yayın Yasağının bu amaca uygun olduğu düşünülebilir. Yine de cevaplanması gereken sorular var.

C. GAYRİ MEŞRU FİKİRLER

Demokrasi Tezinin, vatandaşların alternatif bakış açılarını dikkate alma haklarının, birer seçmen olarak, demokratik bir iktidar yarışında yer alan partilerin siyasalarını öğrenip değerlendirme hakkına sahip olmalarıyla sınırlı tutulamayacağı varsayımı itirazlara açıktır. Çünkü, kendi ulusal çıkarlarının mahiyetini sorgulamaksızın kabul eden görüşlerden haberdar olma haklarının, birer yurttaş olarak sahip oldukları hakları tüketmediği savunulabilir.

Bu iddiayı incelemek için Yayın Yasağının etkisinde kaldığı söylenen faktörlere bakmamız gerek. Terörizmi destekleyenlerin

televizyonda yayımlanması, bu desteğin *meşru* siyasi fikir olduğu izlenimini vereceği için yasaklanmaktadır. Terörizme verilen desteğin meşru siyasi fikir olmadığı yolundaki ortak görüş, bu desteğin siyasi tartışma ortamına girmesine izin verilmediği için *siyasi* fikir sayılamayacağı anlayışına yol açar. Bu görüşün dayandığı noktalardan biri, terörizmin siyasi karşı çıkış yolunun doğru olamayacağı, en azından demokrasilerde doğru kabul edilemeyeceği anlayışıdır. Dolayısıyla, politik bir amaca terör yoluyla ulaşmaya çalışmanın belirli koşullarda doğru olabileceği iddiası kabul edilemez. Ama terörizm hiçbir zaman doğru olmasa bile -gerçi bu da sorgulanmalı- buradan, terörizmin bazen doğru olduğu fikrinin bastırılması gerektiği sonucuna varılamaz; çünkü bu sonuca göre bir fikrin sırf yanlış olduğu için bastırılması gerektiği söylenmiş olur ki, bu da ifade özgürlüğü konusundaki hiçbir inanca sığdırılamaz. Terörizmin bastırılması gerekiyorsa, destekleyici fikirlerin de bastırılması gerektiği düşüncesine varmak da mümkün değildir. Bastırma, terörizmi arttıracak huzursuzluğu şiddetlendirmenin yanı sıra başka olumsuz sonuçlara da yol açacaktır. Destekleyici fikirler terörizmi teşvik etme eğiliminde olsa bile, ki bu şüphelidir, tehdit veya şiddeti kışkırtma olarak yorumlanamayacağı için, terörizmi önleme adına engellenemez. Siyasi destek bazı eylemlerin doğru olduğunda ısrar eder. Bu eylemleri geliştirmek için bir harekete katılmak zorunda değildir (bu konuya sonra tekrar değineceğiz).

Terörizme verilen desteğin siyasi tartışma ortamına giremeyeceği yolundaki görüşün dayandığı noktalardan biri, desteğin siyasi sorunları çözmek üzere tartışmak yerine şiddete başvurarak tartışma kurallarını ihlal etmesidir. Burada ima edilen oyun oynama benzetmesi, örneğin felsefi tartışmadaki *argumentum ad baculum*'a* izin verilmemesiyle açıklanabilir. Herkes tarafından kabul edilmediği sürece bir felsefi oturumun katılımcılarından birinin diğerlerini yumruklamakla tehdit etmesi, felsefi tartışmanın bitmesi anlamına gelir. Siyasette ise bunun tam tersi olur. Gizli veya açık tehditler, zorlamalar, katılımcıların rahatını kaçıran yaptırımlar, siyasi tartışmanın gidişatında her zaman bulunur. Aslında işin içinde

* Değnekli/sopalı tartışma. (ç.n.)

iktidar olduğuna göre, bu zorlamaların kendisi siyasi olmadıkça bunu *siyasi* tartışma olarak adlandırmak zordur. Şiddet içeren tehditler farklı bir kategoriye girebilir. *Şiddet*, siyasi tartışmanın yer aldığı düşünülen huzur ve düzeni tehdit eder. Ama siyasi tartışmaların her zaman huzur ve düzenin oluşturduğu bir artyörede cereyan etmediği de açıktır. Bu tartışmaya şiddet eylemlerini destekleyerek girenlerin de her zaman tehdit edici olması gerekmez. Barışçıl, uzlaşmacı bir sona ulaşma isteğiyle tartışmaya girebilirler. Genel olarak bakıldığında, terörizme fikir planında destek vermenin gayri meşru olduğunu bildiren tezin pek inandırıcı olduğu söylenemez.

Yine de bu tartışma tarzının daha ayrıntılı ele alınması gerekir. *Demokrasilerde* siyasi tartışma içindeki partilerin, karar verme aşamasını seçmene bırakacakları varsayılır. Terörizm desteğinde, bu varsayımın kabul edilmesine pek yanaşılmaz. Bu yüzden de bu tür desteklerin demokrasilerdeki siyasi tartışmanın meşru bir parçası olamayacağı sonucuna varılır. Oysa bu tezi geçersiz kılan şey, teröristlerin girmek istedikleri tartışmanın zaten seçmenlerin karar verebilecekleri bir tartışma olmamasıdır. Seçmenler sıradan halk olarak kurulu demokratik devlet içinde iktidar arayanlar arasından seçim yaparlar. Terörist grupların çoğu, ulusal ayrılıkçı veya yeniden birleşmeci hareketleri desteklemek üzere faaliyet gösterirler. Devletin sınırlarına meydan okurlar. Şiddete başvurmalarının nedeni devleti kimin oluşturması *gerektiği* sorusunda yatar. Halkın hangi kesiminin genel siyasal çıkarlar için demokratik olarak oy verecekleri sorusu, demokratik oy verme sisteminin karar verici olamayacağına ve (bazen şiddet içerebilen) başka çözüm yollarının aranabileceğine işaret eder. Ivor Jennings'in ünlü ifadesiyle: "Görünürde mantıklıydı; halk karar versin. Aslında çok saçma, çünkü birileri halkın kim olacağına karar vermeden halk karar veremez".[6] Şiddete destek veren fikirlerin kısıtlanması gerektiği savunulurken yaslanılan varsayım, yani politik çatışmalara demokratik yoldan çözüm bulunabileceği varsayımı, böyle bir desteğin çok yaygın gö-

6. Aktaran S. French ve A. Gutman, "The Principle of National Self-determination," V. Held, S. Morgenbesser ve Thomas Nagel (der.), *Philosophy, Morality and International Affairs* (New York, Oxford University Press, 1974, s. 138-53), s. 138.

rüldüğü örneklerde geçerliliğini yitirir.

Buradan varacağımız nokta, terörizme verilen desteklerin, demokratik tartışma ortamı varsayımını ihlal ettikleri için gayri meşru sayılamayacağıdır. Çünkü demokratik tartışma ortamı, terörizmi destekleyenlerin uğraştıkları konuları çözümlemeye yetmemektedir. Bu koşullarda, terörizme verilen desteklerin açıklanması kısıtlanmalı mı sorusu, devletin anayasasını ve toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik siyasal hareketlere izin verip veremeyeceği sorusunu gündeme getirir. Devletin yasa ve düzeni koruma görevini ilgilendiren bu konuyu bir an için bir kenara bırakırsak, devlet karşıtı meşru faaliyetlere nereye kadar izin verileceği konusu, devletin kendi mensuplarıyla olan ilişkisine bağlıdır. Burada iki zıt modeli birbirinden ayırmalıyız: modellerden biri, tek bir siyasi topluluk (veya en basitiyle *ulus*) oluşturmaya çalışırken insanların gizli veya açık isteklerini değil de nüfusun gerçeklerini esas alan devleti uygun bir model olarak kabul eder. Diğer model ise bu isteklere dayanır.

İradeci olmayan birinci model, Devletin belli bir toprağın sınırları içinde yönetimi üstlenme iddiasını bu toprak parçasında yaşayan nüfusun ortak kültür, tarih ve ekonomisiyle temellendirebilir. Bu gerçekler nüfusun siyasi birlik veya başka konular hakkındaki güncel isteklerinden kesinlikle bağımsızdır. Var olan devletin yapısına karşıt olan isteklerin peşinden gitmek, bu gerçeklere dayanan devlete karşı isyankâr olmak anlamına gelir. Bunun için de bu isteklerin açıklanmasına ve isteklerin yerine getirilmesine yönelik eylemleri destekleyen ifadelere izin verilemez. Bu modelde bazı siyasi faaliyetler isyankâr olarak görülür, *bu* nedenle de suç sayılır.

Kuşkusuz ayrılıkçı grupların iradeci olmayan modelde kalarak da, halkın devlet içinde siyasi bir topluluk oluşturmasını hangi gerçeklerin sağladığı konusunda farklı fikirlere sahip olabilecekleri söylenebilir. Doğrudur. Ama devlet neden devlet karşıtı fikirlerin ifadesine izin versin ki? Evet, liberal ilkelere göre kimsenin fikri bir başkasının fikrinden daha değerli değildir ve herkesin sesinin duyulması gerekir. Ancak bu meseleyi çözümleyecek açık ilkeler yoksa, sürdürülen tartışmalar, karşılıklı olarak hayal kırıklığına ve sloganların toplumsal istikrarsızlık içinde el değiştirmesine yol a-

çacaktır. Aslında iradeci olmayan modeli paylaşan, ama uygulamada farklılaşan ayrılıkçı gruplar, var olan devletin propagandası karşısında ikna edici olamayacaklarına inandıkları için istemeseler de isyan edeceklerdir. Var olan devletin ise kendi görüşlerini kuvvet zoruyla kabul ettirmekten başka seçeneği olmayacaktır. Alternatif görüşlerin açıklanmasını kısıtlamak, kuvvet kullanmanın yumuşak bir biçimidir.

İradeci olan öbür model ise çağdaş Batılı anlayışın halk egemenliği kavramına destek vermektedir. Siyasi bir topluluğu oluşturan şey, mensuplarının birlik içinde yaşama isteğidir ve var olan bir devletin geçerliliği bu topluluğa uygunluğuna bağlıdır. Bu modelde siyasi topluluğun -ulusun- varlığı, Renan'ın belirttiği gibi "gündelik plebisit"tir.*[7] Öyleyse halk, geçerliliği uygun görülen devlete karşı isteklerini özgürce ifade edebilmelidir. İstekleri sınırlandırmak, devletin hükümeti yönetme iddiasının temelini oluşturan halk iradesini yitirme riskini getirecektir. Bu modelde vatandaşlar, genel ulusal çıkarlar kavramı olarak öne sürülenlerden başka ve farklı yorumlarda bulunan görüşleri öğrenmek ve dile getirmek hakkına sahiptirler. Bu hak, yalnızca yerleşik bir ulusal çerçeve içerisinde oy kullanan seçmenler olarak isteklerinin göz önünde bulundurulması gerektiği için değil, gerçekte veya mecazi olarak plebisitte verdikleri onayın devam etmekte olduğunu göstermek için gereklidir.

Bu iradeci modelde, var olan devlet yapısını değiştirmeye yönelik bir faaliyetin isyankâr olduğu için suçlu sayılması pek akla yatkın gelmiyor. Burada isyan kavramının açık bir yeri yok. Ama bu modelde değişime yönelik faaliyetlerin barışçıl olması gerektiği, şiddet içeren değişimlere verilen desteklerin yasaklanması gerektiği iddia edilebilir. Devletin yapıları modele uygun biçimde çalıştırılırsa, halk iradesinden kaynaklanan değişimlere ayak uydurabilir. Ancak böyle yumuşak geçişlerin olmayacağı ortadadır, ilkesel olarak da olamaz zaten. Devletin yapıları nüfusun önemli bir kesiminin istekleriyle uyum içinde değilse ve devletin değişime hazır olduğuna dair herhangi bir işaret yoksa, şiddet içeren mu-

* plebisit: önemli bir mesele hakkında bütün ahalinin oy vermesi. (ç.n.)

7. Aktaran S. Benn, "Nationalism," P. Edwards (der.) *Encyclopedia of Philosophy* (New York, Macmillan, 1967), cilt.5, s.443.

halefete destek verilmesi muhtemeldir. Bu koşullarda devletin bu desteğin ifade edilmesini kısıtlayacağını beklemek gerekir, her nekadar bunun için nasıl bir politik haklılaştırıma başvuracağını anlamak zor olsa da. Belirli anayasal değişikliklerin ancak devletin kendi koyduğu sınırlar içinde olabildiği bir ortamda bunları tartışmak anlamlı değildir. Örneğin, devletin kendi tanımladığı toprak sınırları içinde kalarak ayrılıkçı görüşler için plebisit yapılamaz. Ayrılıkçılar ve var olan devlet arasında bu mesele özellikle sorun olarak ortaya çıkar (Kuzey İrlanda örneğinde olduğu gibi). Gerçekten de böyle bir meseleye mantıklı bir çözüm bulmak ilkesel olarak mümkün değildir. Bir tarafın *potansiyel olarak* ayrı bir siyasi topluluk olma görüşünü diğer taraf niçin tercih etsin ki? Halkın isteklerinin değişen bir devlet yapısı içinde yer alması için açık ve hazır yollar mevcut değilse, değişimi amaçlayan terörizme destek verilmesinin "meşru" siyasi fikir olmadığı sonucuna varılamaz.

D. SİYASİ BASKI

Terörizme verilen desteklerin dile getirilmesine konulan kısıtlamalar bir çeşit siyasi baskıdır (bu terimi, baskının gerekçelerini hükme bağlamayacak bir anlamda kullanıyoruz). Bu kısıtlamalar, bazı grupları topluluğun siyasi yaşamını karakterize eden siyasi tartışma ortamına katılmaktan men eder. Yayın Yasağında bu durum belirli grupların görüşlerinin sansür edilmesi biçiminde değildir, bu görüşler haber biçiminde aktarılabilir ve tartışılabilir. Bu görüşlerin açıklanması da cezalandırılmaz. Açıklamalara izin verilir, ama halka açık siyasi tartışma ortamı açısından hayati bir rol oynayan medya tarafından yayımlanması yasaktır. Ancak insanların *seslerinin* bastırılması, ortak yaşama katılan ve başka insanlarla diyaloga girebilen bu kişilerin görüşlerini, yaşamlarından ve eylemlerinden soyutlayarak ayırır. Bu şekilde dışlanan görüş sahipleri, toplumdan uzaklaştırılmış olurlar. Bu siyasi baskı biçimini nasıl yorumlayabiliriz?

Devletin mensuplarıyla ilişkisindeki iradeci ve iradeci olmayan modellerde ortaya koyduğumuz zıtlık, farklı siyasi baskı biçimlerine bakarken işimize yarayacaktır. Genel olarak siyasi bas-

kının, iradeci olmayan modelde varsayılan siyasi bütünlüğe edimsel veya potansiyel engel oluşturan grupları ortadan kaldırmayı veya etkisiz hale getirmeyi amaçladığını söyleyebiliriz. Bu gruplar öngörülen modele göre devlet mensubiyeti için gerekli koşullara sahip olmadıkları için, kültür, tarih, ekonomik örgütlenme gibi özelliklerinde farklılıklar gösterdikleri için ortadan kaldırılması gereken engeller olarak görülmektedirler. Bu siyasanın uç örneği kuşkusuz soykırımdır. İradeci modelde ise tersine, siyasi baskının amacı farklıdır. Bu modeldeki siyasi baskı, ayrılıkçıların anlayışlarını değiştirmek de dahil olmak üzere, insanların isteklerini etkilemeyi amaçlar. Bu yolla, devlet genel siyasi irade altında bütünleşmiş bir toplulukla önceden uyuşmasa bile, tek bir siyasi topluluğu oluşturmak üzere iradelerin bir araya gelmesi sağlanacaktır. Siyasi baskı anlayışları, kafaları değiştirmeyi hedefliyorsa iradecilik öngörülüyor demektir. Siyasi eğitim ve beyin yıkama, bu tür baskıcı faaliyetlerin paradigmasıdır. Sansür ve düşünce denetimiyle ilgili siyasaların uç sınırları bu paradigmayla belirlenir.

Bu ayrım ışığında, Kuzey İrlanda terörizmini destekleyenlere konan Yayın Yasağını nasıl ele alabiliriz? Bu yasak görünürde herkese uygulanıyor gibiyse de, ilke olarak İrlandalı milliyetçi militanları hedef almaktadır. Militanların İrlanda ulusuna mensup oldukları konusunda ısrar etmeleri, Altı Bölgenin Birleşik Krallık'la bütünleşmesi önünde bir engel oluşturmakta, Yayın Yasağı da bunların tam siyasi faaliyetten dışlanmalarının bir işareti olmaktadır. İrlandalı militanların dışlanması, mensubiyetlerin tanınmaması cezasının verildiğini değil, mensup olmadıklarını gösterir. Ulusal farklılıklarını dile getirerek, Altı Bölgenin kültür ve tarihlerinin İrlanda ile değil de Britanya ile ortak sayılması gerektiği varsayımına getirdikleri sorularla, Büyük Britanya halkının kuşku duymasına yol açarlar. Gelgelelim, bu sesin bastırılması kuşkuları önleyebileceği gibi onaylamış da olabilir.

Bu, tutarsız bir siyasanın bir öğesi olabilirse de, esas ilke de değildir; çünkü yukarıda tanımladığım modeller gerçek politik durumlarda arı halleriyle ya çok nadir bulunurlar ya da hiç bulunmazlar.[8] Yasağın temel hedefi, insanların mensup olmak

8. Böyle olsaydı İrlanda Cumhuriyeti'ndeki teröristlerle yapılan canlı röportajlar

istedikleri siyasi toplulukla ilgili isteklerini etkilemektir. Bunu da ayrılıkçı sesleri bastırarak, ortak irade *görüntüsünü* koruyarak, hatta gerçekte var olmasa da bu görüntüyü *yaratarak* gerçekleştirmeye çalışır. Bence ayrılıkçı grupların anlayışlarını da beklenmedik biçimde değiştirmeye çalışır. Morallerini çökertir, özgür ifade hakkı vermeyerek kolektif muhalif iradelerini baltalar. Daha da ilginci, bunu, siyasi topluluğa mensup olmamanın zararlı sonuçları olduğunu tanıtlayarak yapar. Ayrılıkçılar mensupların bulunduğu siyasi tartışma ortamında seslerini duyuramazlar. Kendilerini bir başka topluluğun parçası haline getiren faaliyetlerinin sonucunda, içinde yer alma iradesini reddettiklerini ilan ettikleri için topluluktan *kendi kendilerini* dışlamış olurlar. Muhalefet etmelerinin umutsuz olduğu uyarısını taşıyan bu durum, mensubiyet haklarından mahrum bırakılmalarını da haklılaştırmış olur.

Ama burada üstü kapalı olarak bulunan iradeci modelde siyasi topluluğun parçası olma isteği uyandırmayı hedefleyen siyasi baskı, ayrılıkçılar için bir *ceza* olarak görülmez. Bu modelde, bir araya gelerek topluluğu oluşturan iradeler görünürde özgürdür, sınırlandırılmamıştır. Devlet, uyruklarının iradelerinin bir araya gelmesini *gerektiriyorsa*, siyasi topluluk hem genel irade tarafından oluşturulup hem de devleti meşru kılamaz. Topluluk önceden meşrulaştırılmış devletin egemenliği altında bir araya gelebilir. Ama uyruklardan devletin tanınması beklenmiyorsa, meşru olduğu varsayılan topluluğun siyasal yaşamına tam katılım şansından mahrum bırakarak uyruklarını kandırmaya çalışması, devletin adaletsizliği olarak görülecektir. Baskılarla sindirilemeyenler de, gördükleri adaletsizliğe karşı giderek daha çok, daha büyük şiddetle karşılık verme eğilimi göstereceklerdir. "Meşru" siyasal faaliyetten dışlanmaları, devleti tanıdıkları anlamına gelecek barışçıl faaliyetleri de reddetmelerine yol açacaktır.

Teröristler devleti tanımayı reddederek devletin kendi şiddet eylemlerini *suç* olarak tanımlamasına da karşı çıkarlar. Yaptıklarının savaş faaliyeti olduğunda ısrar ederler. Devlet ise kendi toprakları içindeki hükümranlık savından vazgeçemeyeceği için şiddet o-

açıklanamazdı. Bu terörist gruplar, Altı Bölgeden mahrum bırakılmış olan baştaki devletin meşruluğunu reddediyorlar, milliyetçi gruplar da Kuzey İrlanda'yı tanımayı reddediyorlar.

laylarını suç sayar. Devlet açısından bu eylemlerin savaş olduğunu kabul etmek, kendi toprakları içindeki bir iç gruba dış saldırgan muamelesi yaptığını itiraf etmek demektir. Hem iradeci modelde hem de iradeci olmayan modelde, anlaşmalı olarak tek bir siyasi topluluğun bulunduğu iddia edilen kendi toprakları içinde yerleşmiş olan bu grubun varlığı, devletin haklılığına gölge düşürür. Ayrılıkçılar için, var olan devleti yıkmanın en etkili yolu, devletin askeri tavır takınmasını sağlamaktır, terörizmin hedefi de budur (aslında kuşkusuz teröristler çok güçlü olmadıkları için devletin ancak sınırlı ölçüde askeri karşılık vereceğine güvenirler). Devlet ise bu kışkırtmalara elinden geldiğince direnmeye çalışacaktır. Terörizmle uğraşırken diğer şiddet eylemlerine gösterdiği tepkileri gösterecek, terörist eylemleri yasalar karşısında cezalandırılması ve güvenlik güçleri tarafından önlenmesi gereken eylemler olarak görecek, askeri birlikleri ancak gerekli olduğu durumlarda polise yardımcı olarak kullanacaktır.

Gördüğümüz gibi iradeci modelde, egemen siyasi topluluğa tam olarak uymadığı için nüfusun belli bir kesimini dışlamak ile ayrılıkçı faaliyetlerle suç ve ceza yaklaşımı içinde ilgilenmek arasında ciddi bir gerginlik vardır. Ayrılıkçı grup gerçekten farklı bir siyasal kendilik (entity) halinde ise, yasalara uymasını beklemek yerine kaba kuvvetle dize getirilmesi gereken insanlar olarak görüleceklerdir. Nitekim, ayrılıkçı grupların toplumdaki siyasal faaliyetlerin bir kısmından uzaklaştırılmasına gösterilen gerekçelerde, bu grupların uzaklaştırıldıkları faaliyetleri *suç* oluşturacak biçimde icra ettikleri ima edilir. Aktif ayrılıkçıların siyasi yaşamdan uzaklaştırılmalarının nedeni, kendi gerçekleri değil, bu gerçeği dışavurma *tarzlarıdır*.

Suç ve ceza yaklaşımının bir başka boyutu, Yayın Yasağının gerekçelerinden birinde daha karşımıza çıkar. Yasağın, sıradan vatandaşların terörist tehditleriyle yıldırılmalarını önlemeye yardımcı olduğu söylenir. Burada siyasi bir amaç olduğu aşikârdır. Yılgınlık ya uzlaşmacı bir çözümü ya da geniş ölçekli bir askeri müdahaleyi gerektirir ki, İngiliz devleti bu iki yolu da benimsemeyecektir. Ama ilke olarak yıldırılma olasılıklarının önüne geçmek, suç sayılan eylemleri, öldürme veya yaralama gibi eylemleri önlemek için gereklidir. Yapılanlar itiraz edilen siyasi duruma karşı kuvvet

kullanma tehdidi anlamında siyasi eylem değil, kendi vatandaşlarına karşı şiddet kullanmayı planlayan bireylerin *özel* eylemidir. Bu da yıldırma olarak adlandırılır ve önlenmesi gereken bir suçtur.

Terörizmin savaş ve suç boyutları burada ele alamayacağımız kadar geniş bir konudur.[9] Ama suç boyutunun vurgulanması gereken sonuçları, bireylerin *özel* eylemleri olarak ele alınmasıdır. Belirli örgütlerin -özellikle terörist örgütlerin- yasaklanması, *kamusal* ifade ve eylemler için izin verilen alanı belirler. İzin verilen alanın dışında kalanlar, devlet için kişisel görüşler ve kişisel sebeplerdir. Devlet, terör destekçilerinin kendi gruplarının eylemlerini siyasi eylem olarak (örneğin, savaş eylemi olarak) gösterme çabalarını, kamusal medyaya giriş izni vermeyerek bertaraf etmeye çalışır. Bu eylemleri tamamen özel eylemler olarak -dahası suç olarak- sınıflandırmak suretiyle kamusal eylem alanına girmelerini engeller.

Teröristleri destekleyenlerin yayım medyasından dışlanmaları, medyada yer alabilecek kamusal aktörlerle özel kişiler arasındaki üstü kapalı ayrıma dayanır.[10] Kamusal aktörlerin görüş ve itirazları zaten topluluğun siyasi tartışma ortamında bulundukları için devletin işine gelir, kendilerine sınırsız ifade özgürlüğü tanınır. Özel kişilerin ifade özgürlüğü ise kamu düzenini tehdit ederse sınırlandırılır. Kamu düzeni, siyasal topluluğun önkoşulu olarak görülen iç barışı (ve genel olarak ortak ahlâkı) yasaların belirlediği biçimde koruma altına alır. Bu ayrım ifade özgürlüğünün savunulmasında (örneğin Demokrasi Tezinde olduğu gibi) önemli bir yer tutar. Sınırsız, mutlak özgürlüğün herkes tarafından benimsenmemesine karşın, çoğunluk, bazı konuların özel alanda kalmayıp kamusal alanda açığa çıkmasından yanadır. Burada yalnızca, kamuya mal olmuş kişiler ile özel kişilere yapılan kişisel saldırılar ve açıklamalar arasındaki ayrım düşünülse yeter. Burada konumuza uyarlayabileceğimiz ayrım, düşmanı bombalama tehdidi ile bireyleri evde veya dışarıda öldürme tehdidi arasındaki ay-

9. Bkz. Paul Gilbert, "Terrorism: war or crime?", *Cogito*, 3 (1989), s.51-7.
10. Bkz. Frank A. Morrow, "Speech, Expression and the Constitution," A. Serafini (der.), *Ethics and Social Concern* (New York, Paragon House, 1989), s.528-9.

rımdır. IRA'nın "uyarıları" resmi olarak ikinci sınıflamaya girmektedir.

Saldırının önlenmesi özel ifadeye getirilen kısıtlama sınıflamasına girmektedir. Çünkü saldırıların hedefi olan başka insanlara özel failler (agent) olarak düşmanlık sergilenir. Düşmanlığa karşı düzensiz tepki vermek doğal ve anlaşılır kabul edilir. Kamusal aktör olan insanların tavırları, başkaları hakkında doğruluğu sorgulanabilecek yargılar olarak görülür. Ama düzensiz tepki mantıksız bulunur. Bu ayrım Yayın Yasağının bir başka nedenini daha açıklar. Buna göre, terörizmi savunmak, terörizmden etkilenenlere yapılmış bir *saldırı* olarak değerlendirilir. Bu nedenle, terörizmin savunulmasının yayılmasını kısıtlamak –bunu bir yıldırma eylemi olarak görmek–, kamu düzenini tehdit eden özel ifade kategorisine dahil etmektir. Hükümetin koyduğu kısıtlamalarda göz önüne aldığı, etkilenenlerin duyguları değil, verebilecekleri tepkidir (bu hesaba göre kısıtlama pekâlâ gerekmeyebilir de).

Burada vurgulanması gereken nokta, kamusal ve özel arasındaki, izin verilen siyasal eylem ile suç arasındaki ayrımın devlet tarafından empoze edilen bir ayrım olmasıdır. Bunun için de, var olan devletin bir toprak üzerindeki hükümranlık iddialarına meydan okuyanlar, eylemlerinin ve sözlerinin sırf özel diye kategorilendirilmesine karşı çıkacaklardır. Kurulu devletin çizdiği ayrıma karşı çıkacak, ayrı bir devlet kurma özlemlerini yansıtacak başka yollarda ısrar edeceklerdir. Ayrımı belirlemenin kendisi ihtilaflı bir siyasi konudur. Çıkar gözetmeyen felsefi sonuçların çıkarılmasına elverişli bir konu değildir.

XI
Gerçeklerden daha önemli bir şeyler: Savaş haberciliğinde etik sorunlar

Kevin Williams

Dunkirk, Britanya için müthiş bir yenilgi olmuştu. Tonlarca malzeme deniz kıyısında bırakılmıştı. İngiliz Ordusunun morali yerle bir olmuştu. Askerler evlerine dönerken silahlarını Londra'nın demiryollarına fırlatmışlardı. Alman işgali kapıdaydı. Sonradan *Picture Post*'un editörü olan Tom Hopkinson, Anthony Eden'in ricası üzerine İngiliz halkına Dunkirk'le ilgili gerçeği anlatmamaya karar verdi. Hopkinson ve Fleet Street'teki meslektaşları gerçeği öğrenmenin halkta moral çöküntüsüne sebep olacağını ve işgale karşı direnişlerini kıracağını düşünüyorlardı. Basın böylece Dunkirk'ü bir zafer gibi gösterdi ve Britanya'nın yüreğine su serpti. Hopkinson işlerin ne kadar kötü gittiğini anlatmak yerine, *Picture Post*'u bir işgale karşı nasıl direniş gösterileceği konusunda pratik bilgiler i-

çeren yazılarla doldurdu.

> Bir yıl direnebilirsek Amerikalılar savaşa girer ve Almanları yener diye düşünüyordum. Bu sadece hayal gücümün gerçeğiydi, dış gerçeklik değil.[1]

Hopkinson'un kararı, yaşanan askeri gerçeklerin yüzünde dalgalanıyordu, ona göre bu "ruhani gerçek"ti. Hopkinson "savaş döneminde bazen gerçeklerden daha önemli şeyler" olduğuna inanıyordu.

Bu bölümde, savaş döneminde gazetecinin görevinin "hayal gücünün gerçeği" ile mi yoksa "dış gerçekliğin gerçeği" ile mi uğraşması gerektiğini soracağız, dış gerçekliğin gazetecilik için her şeye rağmen temel malzeme olduğunu unutmadan. Savaş dönemlerinde gazeteciliğin karşılaştığı bir dizi etik sorun vardır. Cesetlerin resimleri gösterilmeli mi? Savaş alanında sevdiklerini yitiren acılı ailelere yaklaşılmalı mı? Düşman tarafından haber aktarılmalı mı? Muhabirler silahlı kuvvetlerin savaş bölgesinde koyduğu sınırlamalara uymalı mı? Bütün bunlar savaş haberciliğiyle ilgili önemli konulardır. Hepsinin temelinde, gazetecinin kendi ülkesinin karıştığı askeri bir çatışma döneminde üstüne düşen görevle ilgili etik ikilemler bulunmaktadır. Savaş muhabirleri kendi işlerinin ve ülkelerinin çelişkili taleplerini nasıl çözüme kavuşturmalıdır?

Birbirleriyle çatışan bu bağlılıkların farklı silahlı çatışmalarda nasıl çözüldüğünü inceleyeceğiz. Gazetecilik ilkelerine bağlı kalmaya, olayları nesnel ve tarafsız bir şekilde aktarmaya çalışanların iddialarını savaş döneminde gazetecilerin, içinde yaşadıkları ülkenin vatandaşı olmanın getirdiği mükellefiyetlere uymaları gerektiğine inananların görüşleriyle karşılaştıracağız. Bu çelişkili bağlılıkların genellikle gazetecinin vatandaşlık mükellefiyetlerine uymasıyla çözümlendiğini göreceğiz. Ancak bu koşullarda gazeteciliğin, dar bir vatandaşlık anlayışıyla, olayların resmi görüşlerle açıklan-masına bağlı olarak çalıştığını görmekteyiz. Bu-

1. Sir John Hopkinson'ın sözleri iki kaynaktan alınmıştır: University of Wales, Cardiff'te Ağustos 1986 yılında Medya Çalışmaları master (ekonomi) dersinde yaptığı konuşma ve BBC televizyonunda 1983'te yayımlanan David Jessel'in *Trumpets and Typewriters* belgeselinde kendisiyle yapılan görüşme.

rada görülen durum, gazetecilik ve devlet arasında yapılan planlı bir işbirliği değil, gazeteciliğin rutin işleyişine bir tepkidir. Savaş, gazetecilik mesleğinin temelinde bulunan retorik ve gerçeklik arasındaki gediği en açık biçimiyle ortaya koyar.

A. GERÇEĞİ ANLATMAK

The Times'ın editörü John Delane, savaş muhabirlerinin haberlerinde uymaları gereken standardı belirlemişti. Savaş alanındaki adamlarından biri olan "ilk ve en büyük" savaş muhabiri William Howard Russell, Kırım'da gördüğü acıyı ve sefaleti aktarması gerekip gerekmediğini sorduğunda Delane şu cevabı vermişti: "Şimdiye kadar yaptığın gibi gerçeği olabildiğince anlatmaya devam et ve bizim açımızdan, yani tehlike altında olmayanlar açısından tehlikeli olabilecek yorumları bir kenara bırak".[2] Russell gördüklerini aktarmaya devam etti ve sonuçta bir hükümetin düşmesine sebep oldu. Delane'ın söyledikleri ve Russell'ın yaptıkları kendilerinden sonra gelen habercilerin örnek aldığı bir standart oldu. Bu standardı sürdürenlerden birisi de Tom Hopkinson'dı. Hopkinson'ın Kore Savaşı sırasında medyanın sorumluluğuyla ilgili takındığı tavır, İkinci Dünya Savaşı'ndaki tavrından tamamen farklıydı. Muhabir James Cameron ve fotoğrafçı Bert Hardy, Britanya'nın müttefiki Güney Kore'nin savaş esirlerine kötü davrandığını gösteren bir haber gönderdikleri zaman *Picture Post*'un patronu Edward Hulton, haberin "düşmanın işine yarayacağını" söyleyerek törpülenmesini istedi. Hopkinson reddetti ve işten çıkarıldı. Hopkinson'a göre, ne kadar hoş olmasa da, halkın morali için kötü olsa da anlatılması gereken gerçek buydu. Bu olayda gerçeklerden daha önemli bir şey yoktu.

Hopkinson'ın iki durum arasında yaptığı ayrım herhalde bu iki savaşın doğasıyla ilgili bir ayrımdı. İkinci Dünya Savaşı ulusal bir yaşam mücadelesiydi. Britanya'nın doğrudan bekasına yönelik bir tehdit vardı. Yenilgi ülkenin boyun eğmesiyle sonuçlanabilirdi. Öte yandan Kore Savaşı en azından İngiliz halkı söz konusu ol-

2. Philip Knightley, *The First Casualty: The War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker* (Londra, Quartet, 1982), s.12.

duğunda, dünyanın öbür ucunda yaşanan bir güvenlik harekâtıydı. Ulusal bir bulıran yoktu. Ulusal yaşama doğrudan yönelik bir tehdit yoktu. Sadece toplumun yaşamına yönelik bir tehdit, gerçeğin karşısında bir engel olabilirdi.

Bununla birlikte, bu iki çatışma türü arasındaki ayrım savaş sonrası dönemde bulanıklaştı. Britanya'nın 1945 yılından bu yana, Kore Savaşı'nda olduğu gibi, içine girdiği savaşların çoğu açıkça beyan edilmeyen, çok uzaklarda ve tehdit oluşturmayan savaşlardır. Savaş muhabirlerinin vatanperverlik görevlerini vurgulamak isteyenler günümüzdeki bu çatışmaları İkinci Dünya Savaşı'nı hatırlatarak ulusal yaşam savaşları gibi göstermeye çalışmaktadırlar. Galtieri'yi, Saddam Hüseyin'i Hitler'e benzeterek, "an bu andır" havası yaratarak, gazeteciliğin savaşa hizmet etmesi gereğini haklılaştırmaya çalışırken İkinci Dünya Savaşı'nı kullanmaktadırlar. Hopkinson'ın sözleri ve yaptıkları, Dunkirk hakkındaki gerçeği örtbas etmekte haklı olduğunu düşünse de, savaş döneminde gerçeği anlatmak istemeyenler, halkın olup bitenleri öğrenme hakkını reddedenler tarafından örnek olarak gösterilmektedir.

B. SAVAŞI KAZANMAK

Savaşta gerçeği anlatmaktan daha önemli olan şeyin savaşı *kazanmak* olduğu düşünülür. Savaştaki ailelerden biri bu düşünceyi çok güzel dile getirmişti. Dünyanın öbür ucunda, açıkça beyan edilmeyen bir savaş olan Falkland çatışması sırasında Max Hastings, İkinci Dünya Savaşı'nın tanınmış habercilerinden olan babasının şöyle söylediğini anlatır: "Ülken savaştaysa, senin haberciliğin de bu savaşın uzantısı olur. Nesnellik ancak kara bulutlar dağıldıktan sonra söz konusu olur".[3] Hastings, savaşta gazeteciliğin rolüyle ilgili felsefesini Güney Atlantik'ten dönüşünde şöyle açıklıyordu:

3. Aktaran Patricia Holland, "In These Times When Men Walk Tall: The Popular Press and the Falklands Conflict," *Cencrastus* (1984), no.17, s.19.

> Bu birliğin [Görev Birliği] duygu ve düşünceleriyle tam anlamıyla özdeşleşmem gerektiğini hissediyordum... yazı yazarken şöyle düşünüyorsunuz: etrafımdaki adamların neler yaptığını anlatmanın ötesinde bu savaşı kazanmaya yardımcı olabilecek neler söyleyebilirim.[4]

Silahlı kuvvetlere göre savaş muhabirleri işte böyle davranmalıydılar. Vietnam Savaşı sırasında bir Amerikalı generalin söylediği gibi basın "takım içinde" olmalıydı. Peki "takım içinde" olmak ne demekti? Harekâtın güvenliği ve görevlilerin yaşamlarının korunması için gerekli önlemlerin, muhabirlerin neleri söyleyip, neleri söylemeyeceklerini belirlediği kabul edilmektedir. Ama savaşı kazanmak, harekâtın güvenliğini korumaktan öte bir şeydir. Yetkililer tarafından zorunlu görülen ve beklenen şeyler; ülke içinde ve cephede moral yükseltmek, harekâtın sebeplerini eleştirmemek ve "düşman"dan nefret edilmesini sağlamaktır. Bunlar hep devletin propaganda çalışmalarıdır. Medya bütün bu faaliyetlerde önemli bir rol alabilir, almıştır da. Burada gazetecilerin mesleklerini nereye kadar "savaşı kazanma" hizmetinde kullanacakları sorusu gündeme gelmektedir.

Özellikle ulusal topluluk tehdit altında olmadığı zaman savaşı kazanmak, toplumun bazı kesimlerini diğerlerinden daha çok ilgilendirir. Emperyalist bir macera söz konusuysa, elde edilen toprak ancak bazı insanlara kazanç getirecektir. Küresel stratejik kararlarla yola çıkan yeni-kolonici bir teşebbüs ise sıradan vatandaşı ilgilendiren bir vazife değildir. Bu gibi durumlarda savaşlar ve bu savaşları kazanma amacı, halka "satılması" gereken şeylerdir. Bu genellikle, halkın savaşı desteklemeye devam etmesini sağlamak için gerçeklerin manipüle edilmesini içerir.

C. HALKIN HABER ALMA HAKKI

Savaş muhabirinin seçeceği yol ne olursa olsun, haberlerinde ona yol gösterecek olan şey aslında, demokratik toplumlarda kamusal

4. Aktaran Robert Harris, *Gotcha: The Media, the Government and the Falklands Conflict* (Londra, Faber & Faber, 1983), s.135.

çıkarlara uygun davranmak olacaktır. Savaşta da, barışta da halkın haber alma hakkı, dürüst ve açık haberciliğin rehberi olmalıdır. İkinci Dünya Savaşı'nda Amerikalı bir gazete editörünün açıkça belirttiği gibi: "Son karar halka aittir. Kendi kararlarını verebilmesi için halka savaş dönemlerinde de, hatta özellikle savaş dönemlerinde gerçekleri sunmak gerekir".[5]

Peki halk öğrenmek istemiyorsa ne olacak? Peregrine Worsthorne, eğer savaş faaliyetlerini tehlikeye atacaksa halkın gerçekleri öğrenmek istemediğini ileri sürer: "Kamuoyu, yanılmıyorsam, savaş dönemlerinde yetkililerin, her an medyanın merakını tatmin etmek zorunda olmadan, kendi işlerini başarmak üzere rahat bırakılmalarını ister".[6] Worsthorne'un görüşleri Körfez Savaşı sırasında Amerikan ve İngiliz kamuoyu yoklamalarında desteklenmişti. Her 10 Amerikalıdan 8'i Pentagon'un gazetecilere koyduğu kısıtlamaları haklı bulurken, her 10 kişiden 6'sı da "daha fazla" kontrolün olması gerektiğine inanıyordu.[7] Bu sonuçlar gazetecilerin canını çok sıktı. *The Independent*'in okuyucu mektupları editörü savaşla ilgili gelen mektuplara baktıktan sonra şöyle diyordu: "Savaş döneminde sansür yalnızca yetkililerden kaynaklanmıyor. Okurlarımızın yararına gerçeği olduğu gibi yayımlamayı istediğimiz yönündeki iddiamız, belki de üstünde durup düşünmeyi istediğimizden bir parça daha cılız kalmaktadır".[8]

Halkın haber alma hakkı konusundaki bu saptama, savaşta gerçeklerin aktarılmasıyla ilgili tartışmalarda çok önemli bir konu. Bu konuya sonradan yine döneceğiz. Ama Hopkinson'ın önerilerini daha ayrıntılı incelemek için, savaş döneminde gerçekleri anlatmanın önüne çıkan engellere bakmamız gerek.

D. SANSÜR

Savaş döneminde gerçeklerin anlatılmasının önüne dikilen pek çok engel vardır. Bu engeller barış zamanında da bulunabilir, ama bu

5. Aktaran Knightley, a.g.e., s.253.
6. *UK Press Gazette*, 18 Şubat 1991.
7. *Index on Censorship*, 20 (1991), no. 4/5, s.34.
8. y.a.g.e., s.7.

kadar bariz değildir. Savaş, medyanın nasıl çalıştığını anlamak için özel bir durum olarak görülmemelidir. Savaş, barış zamanında da yaşanan pek çok şeyi daha yoğun ve açık olarak gösterir. Robert Harris'in Falkland savaşıyla ilgili olarak söylediği gibi: "Savaş, İngiliz toplumunun gizli kalmış yönlerini gün ışığına çıkardı. Silahlı kuvvetler, hükümet, Whitehall* ve medyanın kötü alışkanlıklarını ortaya çıkardı; yeni bir şey yaratmadı, bunlar zaten vardı".[9] Sansür bu kötüye kullanmalardan biriydi.

Demokratik toplumlarda sansüre yer verilebileceğinin açıkça kabul edildiği tek alan, askeri güvenlik alanıdır. Savunma bakanı savaşın iyi yürütülmesinin temelinde gizliliğin bulunduğunu söylemişti. Geçen yüzyılın başından bu yana askeri kuvvet komutanları, gazete haberlerinin askeri harekâtları tehlikeye sokmasından ve görevlilerin yaşamlarını riske atmasından endişe etmişlerdir. Wellington Dükü, Başbakan Lord Liverpool'a Peninsular Savaşları** sırasında bununla ilgili şikâyetlerde bulunmuştu.[10] Gelgelelim, sansür sadece askeri harekâtlarla ilgili haberlerin düşman tarafına geçmesini önlemek için uygulanmaz. Savaş dönemlerinde sansürün tarihçesine baktığımızda sansürün, pek de dürüst olmayan yollarla savaşları halka "satmak", yurt içinde moralleri yükseltmek üzere kullanıldığını görürüz. Görevlilerin yaşamlarını yitirmelerine neden olan askeri ihmal ve yetersizlikleri saklamak için sansür kullanılır. "Bizim" tarafın verdiği ağır zayiat ve yaptığı zulmün üstü örtülür. Yürekleri parçalayıcı veya bayağı olarak kabul edilen hikâyeler sansürün mavi kalemine kurban gider. Silahlı kuvvetlerin farklı kolları arasındaki rekabetler de izin verilmeyen konulardandır.

Falkland çatışmasında beğeni düzeyinde sansüre tabi tutulan malzemeler vardı. Kara ve deniz kuvvetleri mensupları BBC'nin kullandığı bütün filmleri önceden izleyip, başka şeylerin yanı sıra, örneğin torba içinde taşınan bir cesedin görüntüsünün verilmemesini, "korkunç bir şekilde yanmış" sözünün kullanılmamasını, bir görev sırasında "ödü bokuna karıştığını" söyleyen bir Harrier savaş uçağı pilotuyla yapılan röportajın gösterilmemesini istemişlerdi.[11]

* Londra'da hükümet dairelerinin bulunduğu mahalle. (ç.n.)

9. Harris, a.g.e., s.152.

** Peninsular Savaşları: 1808-1814 İspanya Savaşı. (ç.n.)

10. Trevor Royle, *War Report* (Londra, Grafton, 1989), s.18.

11. Harris, a.g.e., s.60.

Savunma bakanı bu işlemden "temizlik" diye söz etmişti. Körfez Savaşı sırasında da sansür yerine "rehberlik hizmeti" diye adlandırılmıştı. Resmi bir savaş ilanı olmadığı için her iki çatışmada da sansürün yasal herhangi bir dayanaktan yoksun olduğu hesaba katıldığında, bu belki de hassas bir önlemdi. Bu tür sözlerin kullanılması aynı zamanda, demokratik bir toplumda sansürün hassas bir terim olduğu gerçeğini de göstermektedir. Bazen halkın galeyana kapılmasını önlemek için sansürün kendisi bile gizlenir. Falkland Savaşı sırasında gazetecilerin haberlerindeki "sansür" sözcüğü sansür edilmişti. Sansür nasıl adlandırılırsa adlandırılsın etkisi aynıdır: Savaşı temiz gibi göstermek ve halkın gözünde insan zayiatını en aza indirmek.

Sansürün savaşı temiz göstermek için kullanılışı Körfez Savaşı'nda yeni boyutlar kazandı. Philip Knightley'e göre bu savaş, sansürün tarihçesinde tehlikeli bir gelişmeye imzasını attı. Sansürün yeni görevi "savaşta sivillerin öldüğü gerçeğiyle ilgili, savaşın doğasına ait kamusal algılamayı değiştirmek"ti.[12] Yetkililerin çizdiği savaş tablosu, ölülerin olmadığı bir tabloydu. Silahlı kuvvetlerin video görüntülerinde "akıllı" bombalar zayiatı "en aza indirerek" binaları dikkatli bir şekilde vuruyordu. Askeri bilgiler veren yetkililer hava saldırılarının "cerrahi operasyon" gibi işlediğini anlattılar. Çatışma sırasında sadece birkaç ceset görüldü. Kullanılan dil ölümleri saklıyordu; "ölen siviller" yerine "kısmi zarar", "ölen askerler" yerine "düşmanın sahip olduğu kapasitenin zayıflatılması", "halk" yerine "yumuşak hedefler", "bomba yağdırmak" yerine "halı döşemek" terimleri kullanılmıştı. Bilgi veren askeri yetkililerin zayiatları bildirme konusundaki isteksizlikleri de bu savaşta gerçek insanların işe karışmadığı duygusunu uyandırıyordu.[13]

12. Philip Knightley, "Here is the Patriotically Censored News," *Index on Censorship*, 20 (1991), no.4/5, s.4-5.

13. Körfez Savaşı'nda ölü ve yaralıların sayısının 200.000'in üzerinde olduğu tahmin ediliyor. Bir kurum olarak savaşı sorgulamamaları, savaş muhabirlerinin ortak özelliklerinin en başında gelmektedir (Bkz. Knightley, The First Casualty). Bu nedenle çoğu kez savaşın kurbanlarına, çatışmanın ortasında kalan sivillere pek değinmezler. Günümüz çatışmalarında bu isteksizliğe, özellikle Vietnam ve Körfez savaşlarında, bu savaşların ırkçı özelliklerini göz ardı etmek gibi bir ilgisizlik de eklenmiştir [Bkz. Knightley, a.g.e. ve Edward Pearce, "War Guilt, Zinoviev and the Boring Canadian: The Press and the War," Victoria Brittain (der.), *The Gulf Between Us* (Londra, Virago, 1991), s.97-106)].

Bu siyasanın mantığı, halkın çok sayıda sivilin ölümüne ve zarar görmesine yol açan savaşları desteklemeyeceği gerçeğinde yatıyordu. Batılı askeri ve sivil liderlerin, günümüzdeki çatışmalarda medyanın oynadığı rolü anlamada bir paradigma haline gelen Vietnam'dan aldıkları ders buydu. Medyanın, özellikle elektronik medyanın savaş alanındaki asıl gerçekleri yurt içindeki halka anlatarak savaşı "kaybettirdiğine" inanılıyordu. Aslında bu görüşü destekleyen ciddi bir kanıt yoktur.[14] Eski tarzdaki çarpışma yıllarında televizyonda sunulan görüntüler, düşünüldüğü kadar kanlı ve canlı değildi. Kamuoyu yoklamaları da aslında televizyon izleyen Amerikalıların savaştan desteklerini çekmediklerini göstermekteydi. Örneğin 1967'de *Newsweek*'in yürüttüğü bir kamuoyu yoklamasına katılanların yüzde 64'ünün televizyon izledikten sonra savaşı daha çok desteklediklerini belirtiyordu.[15]

Daha doğrudan nedenlerle sansürü isteyenler de vardı. Yerel gazetelerden biri, Körfez Savaşı'yla ilgili haberlere "ağır ama anlaşılabilir sınırlamalar getirilmesini" kabul ediyordu, çünkü "muharebenin gerçekleri, özellikle kaçınılmaz zayiat, sıradan halkı rahatsız edebilir"di.[16] Sıradan insanlar olarak adlandırılanlar, yapılan ankete göre, gazetenin görüşünü destekliyordu. Ankete katılanların örneğin ancak yüzde 8'i ölü İngilizlerin yakın çekim görüntülerinin gösterilmesini uygun buluyordu.[17] Bu tür görüntülerin gösterilmemesi gerektiğine katılanlar, neden olarak bunlardan rahatsız olduklarını söylememişlerdi ama. Yüzde 36'sı "biz hayalimizde canlandırabiliriz" demişlerdi. Daha çok, öldürülenlerin yakınlarını düşündüklerini söylemişlerdi.

Körfez Savaşı sırasında savaşın dehşetini su yüzüne çıkaran olay, Bağdat'ta Al-Ameriya sığınağında 400 sivilin öldürülmesiydi. Bu trajediyle ilgili haberlerin özellikle televizyonda sunulması eleştirilmişti. Savunma bakanlığı sözcülerinden biri, "halk bunları görmek istemiyor" demişti.[18] *Daily Telegraph*'a göre bombalama

14. Bkz. Daniel Hallin, *The Uncensored War: The Media and Vietnam* (New York, Oxford University Press, 1986) ve Robert Entman ve David Paletz, "The War in South East Asia: Tunnel Vision on Television," William C. Adams (der.), *Television Coverage of International Affairs* (Norwood, NJ, Ablex, 1982).
15. Edward Epstein, *Between Fact and Fiction* (New York, Vintage, 1975).
16. *South Wales Echo*, 11 Ocak 1991.
17. David Morrison, "Conditional Truths," *Spectrum* (1991), no.2, s.11.
18. *UK Press Gazette*, 17 Haziran 1991.

görüntülerinin verilmesi düşmanı rahatlatıyor, istemeden "Saddam'ın gündemi"ne alet oluyordu.[19] Batılı televizyon ekranlarında sivillere verilen zararların boy göstermesinin amacı halkın duygularını sömürmekti. *Telegraph*'ın belirttiği gibi, "kötü şeylerin sunulması halkın moralini zayıflatır"dı. Televizyonun savaşta insanların malzeme gibi harcanmasını eleştirerek savaşı zor duruma düşürdüğü söylenebilir, ama Al-Ameriya bombalaması gibi olayların görüntülerinin yayımlanmasına karşı geliştirilen tartışmalar da halkın esnekliğini hafife almak olur. Charles Mohr'un söylediği gibi, "savaşların çoğu sadece görüntü olarak değil; kelimenin tam anlamıyla insanların oturma odalarından geçiyor, hem de dövüşme isteğini tamamen ortadan kaldırmadan yapıyor bunu".[20] Televizyonun savaşı izleyiciler için "daha az gerçek" hale getirdiğini de belirtmek gerek. Vietnam'la ilgili olarak "oturma odası savaşı" deyiminin sahibi olarak bilinen Michael Arlen'e göre, savaş "televizyon ekranı boyutlarına indirgendi", endüstrideki bütün gelişmelere rağmen ancak "üç parmak boyundaki adamların birbirlerine ateş ettiğini" gösterebiliyor.[21]

Ama etkisi ne olursa olsun izleyicilerin bu görüntülerden korunması gerekiyor mu? Demokratik toplumlarda savaşlar halk adına yürütülmektedir. Eğer halk bir savaşı destekliyorsa sorumluluğunu da üstlenir. Vatandaşların hakları ve sorumlulukları vardır ve kuşkusuz savaş dönemlerinde bu hak ve sorumluluklarından biri de bu savaşın bedelini görmek, en azından görme şansını elde etmektir. Bu bedel ateş altında kalan komşusunun oğlunun cesedi de olabilir, masum sivillerin öldürülmesi de. İnsanlar sorumluluklarını kabul etmek istemeseler de muharebe alanında olup bitenlerden korunmaları gerektiğini savunmak zordur. Böyle bir savunma göz ardı edilemeyecek bir demokratik itkiyi inkâr etmek demektir.

19. Aktarılan yer *Index on Censorship*, 20 (1991), no.4/5, s.8.
20. Derrik Mercer, Geoff Mungham ve Kevin Williams, *The Fog of War: The Media on the Battlefield* (Londra, Heinemann, 1987), s.225.
21. Michael Arlen, *The Living Room War*, (New York, Viking, 1968), s.8.

E. KENDİ KENDİNİ SANSÜRLEME

Sansür, gazetecilerin kendi kendilerine uyguladıkları sansürle birlikte yürür. Savaştaki gazeteciler birçok nedenle kendilerine sansür uygulayabilirler; sansür edileceklerini düşündükleri için, kendileri veya editörleri belli bir haberin basılmasını "ulusal çıkarlara" uygun bulmadığı için, savaşın nedenlerini haklı buldukları için veya cephede birlikte oldukları askerlere karşı kişisel sadakat duydukları için. Gazetecilerin çoğu, paradoksal görünebilir ama, savaş dönemindeki sansürden pek rahatsız olmazlar. Vietnam Savaşı açık bir savaştı, resmi bir sansür yoktu. Sansürün olmaması savaş muhabirlerinin kendi kendilerini daha fazla sansür etmelerine yol açtı. Kendilerini yönlendiren bir rehberlik hizmetinden yoksun olan muhabirler, insanların yaşamlarını tehlikeye atmaktan veya önemli askeri bilgileri açığa çıkarmaktan korktukları için bazen ne yazacaklarını bilemiyorlardı. Yazdıklarının sorumluluğunu taşımak rahatsız edici olduğu için yükü askeri yetkililerin omzuna atıyorlardı. Saygon'daki büro şeflerinden bazıları, çatışma bölgelerinde sansür uygulanmasını istemişti.[22]

Savaş döneminde "vatanperverlik" kavramı, gerçeği anlatmanın önüne geçer. Haber örgütlerinin çoğu ulusal örgütlerdir. Falkland Savaşı sırasında ITN kendisini yalnızca Güney Atlantik'te olup bitenlerle ilgili bilgileri temin eden bir kuruluş olarak değil, ulusal moral ve çıkarların bekçisi olarak görüyordu. ITN bu rolü o kadar ciddiye aldı ki, Avam Kamarasının Seçici Komitesinin savaş sırasında elde edilen bilgileri incelemesine razı olurken, cepheden gelen haberlerin sınırlandırılmasına şu nedenlerle karşı çıkıyordu: "İngiliz halkının görevli birlikleri desteklemekteki kararlılığını ve gönül birliğini yansıtacak büyük bir fırsat kaçırılmaktadır".[23]

BBC haber verme rolüyle ulusal bir örgüt olma görevini bağdaştırmada oldukça güçlük çekti. Bazı programlar, İngiliz ve Arjantin taraflarının görüşlerini eşit ağırlıkta verdiği için eleştirildi. Ülke içinde savaş karşıtlığını Arjantin olayıyla birlikte ele alan bir *Panorama* programının, "ülkenin ifade özgürlüğü hakkını küçük

22. Mercer, Mungham ve Williams, a.g.e., s.254.
23. Aktaran Harris, a.g.e., s. 106.

düşüren" "menfur ve yıkıcı bir sapkınlık" olduğu belirtildi.[24] BBC ve hükümet arasındaki atışma, "savaş döneminde BBC ve hükümet arasında mutlaka bir çıkar çatışması olacağı" görüşünü kuvvetlendiriyordu.[25] Yine de BBC'nin vatanperverlik tarafı Haber ve Güncel Olaylar Komitesi'nde (NCA) açıkça ortaya çıkıyordu. Kıdemli BBC yöneticileri ve program yapımcılarından oluşan bu komite savaş döneminde haberleri tartışmak üzere düzenli olarak toplanıyordu. *Panorama* programının tepki almasının ertesi gününde yapılan toplantıda komite BBC'nin yaklaşımını açıkça şöyle ortaya koydu: "BBC'de yer alan haberlerde hükümetin açıklamaları ve siyasetiyle ilgili olanlar ağırlıktadır".[26] Bir başka toplantıda da "ulusal iradeyi baltalayacak" haberlerden endişe duyulduğu belirtilmişti.[27] BBC haksız yere suçlandığını ve İngiliz Yayın Kuruluşu olarak görevini ciddiyetle yerine getirdiğini düşünüyordu. Bir milletvekiline göre, hata, "BBC yöneticilerinin, programcıları denetlemedeki yetersizliğinden" kaynaklanıyordu.[28]

Savaş döneminde editörlerin bürosuyla cephedeki muhabirler arasında genellikle gerilim olur. Vietnam Savaşı sırasında habercilerin çoğu olayları kendi aktarma biçimlerini editörlere kabul ettirmekte zorlandıklarından şikâyet ediyorlardı. Vietnam'daki *Time* muhabirlerinden birinin söylediği gibi, Pentagon tarafından konan "Washington versiyonu karşısında editörler kendi habercilerinin anlattıklarına kulak asmadılar".[29] İngiliz editörler de cephedeki adamlarının anlattıklarına inanmakta zorlanıyorlardı. Bağdat'taki BBC muhabirinin Al-Ameriya sığınağında ölen sivillerle ilgili haberi verdikten hemen sonra Londra'daki meslektaşları tarafından gizlice sorguya çekilmesini unutmak mümkün değil. Zamanında Richard Dimbleby'ın Belsen'den verdiği duygu yüklü haberler düşünülürse BBC'nin epey yol kaydettiğini

24. A.g.e., s.80.
25. A.g.e., s.91.
26. NCA Minutes, 11 Mayıs 1982, aktarılan yer Glasgow University Media Group, *War and Peace News* (Milton Keynes, Open University Press, 1985), s.17.
27. NCA Minutes, 8 Haziran 1982, aktarılan yer Glasgow University Media Group, y.a.g.e., s.15.
28. Harris, a.g.e., s.82.
29. Knightley, *The First Casualty,* s.344.

söyleyebiliriz, ama bu muhabirin haberini ona inanmadıkları için yayımlamamışlardı. Ancak başkaları tarafından onaylandıktan sonra haberi kullandılar.[30] Yalnızca habercinin vatanperverlik anlayışı değil, çalıştığı medya kuruluşunun görüşü de savaş döneminde gerçeğin anlatım biçimini belirler.

Gazetecilerin gerçeği gizlemek veya anlatmamak eğilimlerinin ardında mutlaka doğrudan vatanperverlik bulunmayabilir. Taraflardan birine karşı duyduğu siyasi bir davaya bağlılık da söz konusu olabilir. İspanya İç Savaşı bu açıdan önemlidir. Savaşla ilgili yazan gazetecilerin çoğu "bir taraf tutuyordu". Cumhuriyetçi taraftaki bazı muhabirler Uluslararası Tugayda çarpışıyorlardı. Kişisel bağlantıları bu yüzden çok güçlü olan bu muhabirlerin arasında Hemingway, Orwell ve Claude Cockburn da vardı. *New York Times*'dan Herbert Matthews onlar için şöyle diyordu: "Ben her zaman açıklıktan yanayım. Dürüst taraflılık. Bir gazeteci işini beyniyle olduğu kadar yüreğiyle de yapmalıdır".[31] Knightley'nin belgelediği bir olayda, *New Statesman* için çalışan ve haberleri dünyanın değişik yerlerindeki gazetelerde okunan Louis Fischer adındaki bir gazeteci, Cumhuriyetçi askerlerin morallerinin çöktüğü haberini içeren bir dosya hazırlamıştı. Cockburn ve bir Sovyet muhabir, Fischer'in haberinin doğruluğunu kabul etmekle birlikte çılgına dönerek, bu haberin Cumhuriyetçilerin davasına "Franko için çalışan otuz İngiliz milletvekilinden" daha çok zarar verdiğini söylediler. Fischer ise okuyucularının gerçeği okuma haklarından söz etti, ama Cockburn bunu reddediyordu:

> Kim onlara (okuyuculara) böyle bir hak verdi? Ancak şu kahrolası hükümetlerinin siyasasını değiştirmeye uğraşırlarsa ve faşistler İspanya'da yenilirse buna hakları olur. Bu öyle soyut bir sorun değil. Bu savaş her şeyi yerle bir ediyor".[32]

Cockburn böylece yeni bir önerme getiriyordu: Savaşta nelerin olup bittiğiyle ilgili gerçeği öğrenme hakkını elde etmesi için, halkın doğru tarafı desteklediğini göstermesi gerekiyordu. Bir açıdan bu

30. A.g.e., s.313.
31. Aktarılan yer a.g.e., s.177.
32. Aktarılan yer a.g.e., s.180.

önerme yürümez, çünkü gazeteciye kimlerin haber alma hakkına sahip olup kimlerin bu hakka sahip olmadığına karar verme gücü veriyor. Bir yandan da savaş muhabirliğinin propaganda faaliyetlerinin bir parçası olduğu varsayımına dayanıyor. Cockburn belki de pek çok meslektaşından daha dürüst, çünkü bu savaş haberciliğinde çok sık görülen bir durum. Burada söz ettiğimiz bütün savaşlarda gazetecilik bu yolla (kötüye) kullanılmakta. Cumhuriyetçilerin davası haklı olsa da, yaşanan gerçeklerin bir kısmının örtbas edilmesi için bir neden olamaz. Knightley şu sonuca varır:

> Cockburn'un tavrı hatalıdır. Gerçekler okuyucuların hakkı değil de savaş muhabirlerinin kendi taraflarının çıkarına en uygun olanı öne çıkarma hakkıysa, savaş muhabirliğine hiç gerek yoktur.[33]

Bu saptama okuyucular hakkında biraz idealist bir tablo çiziyor. Sanki okuyucular aldıkları bilgiyi tartıp kendilerine anlatılan gerçeğe göre karar veren rasyonel aktörlermiş gibi. Aslında okuyucular ve izleyiciler genellikle kendi önyargılarının doğrulanmasını isterler. Bunun için de belli medya ürünlerini tüketirler. İspanya İç Savaşı'yla ilgili gerçek *Daily Worker*'da başka, *Daily Express*'de başkadır. Gelgelelim, Cockburn ve İspanya'daki arkadaşlarının haberleri kendi tarafları için çok yararlı olmadı. Cumhuriyetçilerin zafer kazanma şansına fazla iyimser bakan haberleri, karşılarında duran sorunları gözden kaçırmalarına sebep oldu.

Davaya bağlılık ideolojik olabileceği gibi kişisel de olabilir. Cephedeki haberciler günlerini birlikte geçirdikleri askerlere karşı duygusal bir yakınlık geliştirirler. Yiyecek, barınma ve en önemlisi güvenlik ihtiyaçları için askerlere bağımlı olmaları sonucunda kendilerini yükümlü hissederler. Falkland Savaşı'nı *The Sunday Times* için izleyip yazan John Shirley, Askeri Birlikle beraberken "silahlı kuvvetlerle aşk ilişkisi yaşadığını" söylemişti. Gördüğü "feci durumdaki" cesetleri aktarmamıştı, çünkü bunun "doğru" olmadığını düşünüyordu. Kendi söylediğine göre, askerlerden bazılarıyla duygusal olarak fazla yakınlaşmıştı.[34] Savaşta gerçeklerin sınırı demek ki, savaş muhabirleriyle cephede savaşın keskin yüzünü paylaştığı

33. A.g.e., s.181.
34. *Trumpets and Typewriters* programında söylenen sözler, BBC TV, 1983.

insanlar arasındaki zorunlu yakınlık ve yoldaşlıkla belirleniyordu.

Silahlı kuvvetler bu duygusal bağları kendi amaçları için kullanır. Körfez'de muhabirlerin savaş alanına giriş izinlerini arttırmak için yetkililer, rekabet şartlarını belirlemelerini sağlayan düzenlemeler hazırladılar. Uygulanan havuz sisteminde muhabirlerin birliklere yerleştirilmesiyle özdeşleşme ve yakınlığın gelişmesi sağlanacaktı. Gazeteciler kendi birimlerine bağlanacak ve içlerinden bazıları askerler gibi düşünüp yazmaya başlayacaklardı: "Bence, 4. Zırhlı Tugay adına diyebilirim ki....".[35] Cephedeki birliklerin içine yerleştirilen havuz sistemindeki muhabirler, söyleyebilecekleri şeyler ve gidebilecekleri yerler hakkında getirilen sınırlamalara uydular. Kurallara uymayan muhabirler savaş alanından uzaklaştırılacaktı. Aslında ikisi de orta yol medyası içinde bulunmakla birlikte, havuz sistemindeki muhabirlerle "tek taraflılar" diye adlandırılan ve savaşı bağımsız bir biçimde aktarmaya çalışanlar arasında farklılıklar ortaya çıktı. Havuz sistemine katılmayı reddeden ve neler olduğunu kendi gözleriyle görmek isteyen habercilerin çabaları olmasaydı bu savaşın pek çok yönü kamuya ulaşamayacaktı. Tek taraflı habercilerle askeri yetkililer arasında gerilim çıktı, ama asıl ilginç havuz habercilerinin tepkisiydi. Tek taraflılardan biri olan Robert Fisk, çatışmanın ilk günlerinde Irak'ın ele geçirdiği Khafji'yi haber verme uğraşısını anlatır. Havuz muhabirlerinin askeri eskortlarıyla birlikte Khafji'den 15 mil uzakta durduklarını ve kasabanın yeniden Müttefik güçlerin eline geçtiğini anlatan yazılar yazdıklarını söyler. Fisk olayı araştırmak için kasabaya gider ve Başbakan John Major'ın Downing Caddesi 10 numara önünde kasabanın kurtarıldığını açıklamasından çok sonra çatışmaların hâlâ devam ettiğini görür. Fisk'in Khafji'ye gitmesine muhabir arkadaşları sert bir tepki gösterirler. Amerikalı bir televizyon muhabiri, Fisk'e "Pis herif, çalışmamıza engel oluyorsun. Burada bulunmaya hakkın yok. Defol git, Tahran'a dön" der. Muhabirlerin çoğuna göre, "havuzun ayrıcalıkları ve buna ilişkin askeri kararlar, gazetecinin işini yapma hakkından daha önemliydi".[36]

35. *UK Press Gazette*, 3 Haziran 1991.
36. Robert Fisk, "Free to Report What We're Told," *The Independent*, 6 Şubat 1991.

Savaş muhabirleri için "orada bulunmak", olayların gerçeğini anlatmak kadar önemliydi. Bu ihtiyaç televizyonun gelmesiyle daha çok vurgulanmıştı. Gözle görülen haberler "iyi gazeteciliğin" ölçüsü haline gelmişti. Bunun için de Suudi çöllerinde havuzun bir parçası olma "ayrıcalığı" gazeteciler açısından "iş yapmanın" zorunlu bir yanıydı. Savaş zamanında gerçeğin doğasını belirlemede, gazetecilerin işlerini yaparken izledikleri yol sansür ve otosansür kadar önemlidir. Aynı zamanda, savaş muhabirinin kendi talepleriyle ülkesinin taleplerinin, Tom Hopkinson'ın gösterdiği gibi, bağdaştırılamaz olup olmadığı sorusunu da gündeme getirmektedir.

F. İŞ YAPMAK

Savaş döneminde gerçeği anlatmanın önünde gazeteciliğin rutin işleyişiyle ilgili engeller vardır. Örneğin gazeteci rekabetçi bir ortamda çalışmaktadır. "Haberi ilk veren" olma isteğinin baskısı vardır. Falkland'da Independent Radio News muhabiri Kim Sabido bazı meslektaşlarını doğrudan doğruya yalan haber vermekle suçlarken, "bence, işini dürüst yapmak yerine, gözlerini kör eden, haberi ilk veren olma arzusu"nun onları bu yola ittiğini yazar.[37] Savaş zamanında bu rekabet artar. Savaş, muhabirlerin hemen isim yapıp mesleklerinde ilerleyebilecekleri "büyük haber"dir.

Hikâyeyi zamanında oluşturma (veya bir şekilde oluşturma) baskısı vardır. Angola'daki iç savaş haberini hazırlayan Reuters muhabirlerinden biri, CIA'in savaşta Küba'nın parmağı olduğu yolundaki uydurma hikâyelerinin büyük ölçüde başarılı olmasının, CIA'in kendisini yönlendirmesinden kaynaklandığını kabul etmişti.[38] Bu hikâyeleri düzenlerken bunların doğru olup olmadığını bilmediğini söylemişti. Mazereti, aşırı çalışmanın (birkaç ay günde on altı saat çalışmış) ve haber bürosuna sürekli bilgi aktarma sorumluluğunun getirdiği aşırı yüktü. Dünyaya yayması için Lusaka'daki ofisine getirilen bilgilerin doğruluğunu kontrol etmek için zamanı da, yeterli kaynakları da yoktu. Genel olarak

37. Aktarılan yer Harris, a.g.e., s.143.
38. "Standart Techniques," *Diverse Reports,* Channel 4 TV, 30 Ekim 1985.

gazetecilerin çok çalışkan oldukları, gerçeğin amansız takipçileri oldukları düşünülürse de, bu kanının tersine çoğu için özellikle meşakkatli ve kafa karıştırıcı bir savaşın ortasında kaldıkları zaman acele haber üretmek, gerçeklerden önce gelir.

Lusaka'daki Reuters muhabiri, yazılarının İngiliz basınında yer almasından memnundu. CIA uydurması hikâyelerin Reuters aracılığıyla gazetesinde basılmasıyla ilgili olarak *Daily Telegraph*'ın yetkili bir muhabiri, hikâyelerin doğru olup olmadığına karar vermenin gazetecinin sorumluluğu olmadığını, gazetecinin görevinin haberi yazmak ve kaynağını belirtmek olduğunu iddia etmişti. "Doğru olup olmadıkları konusunda hiçbir fikrim yoktu, bana anlatılanları aktardım... doğru olup olmadığına karar vermek bizim işimiz değil".[39] Habercilik, Glasser'in "çatışmalı gerçeklik iddiaları" dediği bir denge sağlama işidir.[40] Bu iddialar genellikle geçerlilikleri incelenmeden haber yapılır. İddialar genellikle "haber değerlerine" göre değerlendirilir. Bu iddialara karşı çıkmak gazetecinin nesnelliğine soru işareti getirmektir. Dorman "bu ilke, iddia sahiplerinin yalan söyleme, yanlış bilgi verme, uydurma veya daha çok açıklamalarını hedefledikleri kitlenin varmasını istedikleri yöne çekme olasılıklarını hoşgörüyle karşılar".[41] Habercilere göre gerçek, olanlarla değil, birisinin olduğunu söylediğini yeniden üretmekle ilgilidir. Bu gerçeklik versiyonu gazeteciliğin iş yapma koşullarına daha çok uyar.

G. KİMİN GERÇEĞİ?

Yukarıdaki tartışma, savaş döneminde gerçeğin ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. Sansür, siyasi bağlantılar, vatanper-verlik, gazeteciliğin gündelik rutini ve sınırları, kamunun özellikle kendi ülkesinin içinde bulunduğu bir savaş hakkında gerçekleri öğrenmesinin önündeki engellerden yalnızca birkaçıdır. Gazeteciye

39. A.g.e.
40. Thomas Glasser, "Objectivity Precludes Responsibility," Ray Eldon Hiebert ve Carol Reuss (der.) *Impact of Mass Media* (Londra, Longman, 1985), s.51-9.
41. William Dorman, "Peripheral Vision: US Journalism and the Third World," *World Policy Journal* (Yaz 1986), s.423.

göre nesnellik ve denge her zaman gerçekle aynı olmak zorunda değildir. Gazetecilerin neleri haber yapacağına ilişkin ağır etik kararlarla boğuştuğunu düşünmek yanlış olur. Yaptıkları işin rutini ve işleyişi içinde bu kararlar zaten verilmiştir.

Hopkinson'a göre, gazetecinin gerçeklere karşı sorumluluğuyla ülkesine karşı sorumluluğu arasında hassas bir çizgi vardır. Ülke ölüm kalım tehlikesi içindeyken halka moral vermek ve ulusun devamlılığını sağlamak yanında "dış gerçeklik" ikinci planda gelir. Ama bu çizgiyi kim belirleyecek? Kamuya nelerin anlatılıp nelerin anlatılmayacağına kim karar verecek? Gerçeklerin hangi durumda çarpıtılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığına nasıl karar verilecek?

Hopkinson'a göre karar "sorumluluk sahibi birkaç kişinin" elindedir. İngiliz halkının Dunkirk'le ilgili hoş olmayan gerçeklerin hepsini öğrenmemelerine karar veren, hükümet ve hükümetin medyada çalışan "içeriden" arkadaşlarıydı. Böyle bir karar, kolektif olarak eşitler arasında bilgilendirici bir tartışma ortamına dayanan demokratik toplum kavramını zedeler. "Yönetilenleri" "yönetimden" ayırır. "Yönetilenlerin" sağlamlığından ve olgunluğundan kuşku duyulur; "o dışarıdaki" kamunun, gerçeği her zaman anlayamayacak kadar gelişmemiş, kırılgan ve aptal olduğu düşünülür.

Körfez Savaşı kamuya tüm gerçeklerin, duymak istemedikleri için anlatılmadığını doğrulamakta kullanılmıştı. *Daily News*'a Kırım Savaşı'nı yazan Edwin Godkin, muhabirlerin savaşta bulunmalarının "ülkedeki Savaş Dairesine, savaşların nasıl yürütüleceği hakkında halkın da söyleyecek bir şeyleri olduğunu, savaşın yalnızca hükümdarların ve devlet adamlarının işi olmadığını göstermişti".[42] O zamandan beri bu gerçek, gazetecilerin savaşta hazır bulunmalarının temeli olmuştur. Kamunun bilmek istememesi veya sadece duymak istediklerini duyması, gerçeğin eksiksiz bir şekilde kaydedilmesine karşı ileri sürülebilecek bir savunu değildir. Halkın ilgisizliği veya önem vermemesi, yalnızca resmi gerçeklerin üretilmesine mazeret olamaz. Demokratik bir toplumda haber ve bilgi akışı yetkililer tarafından kontrol ediliyorsa ve askeri görüşler bütün diğer görüşlerin önüne geçiyorsa demokrasi tehlikeye girer.

42. Knightley, *The First Casualty*, s.17.

Ulusal yaşam mücadelesi sırasında bile demokrasi, gerçeğin önemli olduğu bilincini korumalıdır. Aksi takdirde savaş kazanılabilir, ama demokrasi kaybedilir. Gazeteciler ister kendi inisiyatifleriyle ister askeri irade veya hükümet emriyle olsun, gerçekleri gördükleri gibi anlatmama kararı aldıkları her an, gelecek için bir örnek teşkil ederler. Kamuya her zaman güvenilmeyeceği düşüncesini meşrulaştırmış olurlar. Bu düşüncenin hemen ardından, hükümetin yaptıklarına karşı çıkabileceği için halkın gerçeklerden uzak tutulması gerektiği düşüncesine gelinebilir. Batılı ülkelerin ulusal güvenliğine hiçbir doğrudan tehdidi olmayan Körfez Savaşı, BBC'den John Simpson'ın işaret ettiği gibi, özgür insanların öğretici olmayan sesler ve görüntülerle zincire vurulmak istemelerini sağlamıştır. "Ulusal tehlike durumu yokken İngiliz gazeteciliğinin uygar açıklık ve dürüstlük ilkelerine değil de propagandaya hizmet etmesini isteyen sesler duymak çok acı".[43]

Simpson kuşkusuz Körfez Savaşı'nı büyük ulusal yaşam savaşımızla, İkinci Dünya Savaşı'yla karşılaştırıyordu. Daha az şey duymak isteyenler bu savaştaki haberciliği kendilerine örnek alıyorlardı. Belki de, İkinci Dünya Savaşı muhabirlerinden biri olan Charles Lynch'in arkadaşlarının ve kendisinin davranışlarıyla ilgili şu sözlerine kulak vermeleri gerekir:

> Savaş sırasında yazdıklarımıza baktığımız zaman utanıyoruz. Saçmalıktı... hükümetlerimizin propaganda koluyduk. Başlangıçta böyle olmasını sansür zorluyordu ama savaş bittiğinde biz kendi kendimizin sansürcüsü olduk. Şakşakçıydık. Belki de o zamanlar başka alternatifimiz yoktu. Topyekûn bir savaştı. Ama Tanrı aşkına, rolümüzü yüceltmeyelim. İyi gazetecilik bu değildir".[44]

Hopkinson, Dunkirk gerçeğini sadece yazmamakla yetindi, ama bazı arkadaşları yalan yazdılar. *Daily Mirror*'ın bir başlığı, "Felaket Şaşırtıcı" idi. Savaş muhabiri gerçeği her zaman tam olarak anlatamayabilir. Ama gerçeği anlatmamak ile yalan söylemeyi ayırt etmek zor olmasa gerek. Savaş haberciliği tarihini, neleri yazacaklarına karar vermek için vicdan muhasebesi yapan cefakâr ga-

43. John Simpson, "Free Men Clamouring for Chains," *Index on Censorship,* 20 (1991), no.4/5, s.3-4.
44. Aktaran Knightley, *The First Casualty*, s. 317.

zetecilerden ibaret gibi görmek biraz fazla hoşgörü olur. Genel olarak muhabirlerin çoğu savaş zamanında resmi görüşün yönlendirmelerine karşı koymaz. Huzurlu bir yaşamları olsun isterler, işlerini yapıp isteklerini gerçekleştirmek isterler. Belki de gerçeği anlatmak –propaganda yapmamak– savaş muhabirinin işine yakışmıyordur pek.

Yazarlar hakkında bilgi

Andrew Belsey, Galler Üniversitesi, Cardiff College'deki Uygulamalı Etik Merkezi'nde felsefe dersleri vermektedir ve merkezin onursal sekreteridir. Çeşitli felsefe dergileri ve kitaplarında çıkan yazılarında daha çok bilim, tıp, teknoloji ve edebiyat alanlarındaki etik ve siyasi sorunlarla ilgilenmektedir.

David Burnet, Galler Üniversitesi, Cardiff College'deki Cardiff Hukuk Okulu'nda ders vermektedir. Medya hukukunun yanı sıra hukuk felsefesi ve konut hukukuyla ilgilenmektedir.

Ruth Chadwick, Galler Üniversitesi, Cardiff College'deki Uygulamalı Etik Merkezi'nde felsefe dersleri vermekte ve merkezin başkanlığını yürütmektedir. *Ethics, Reproduction and Genetic Control* (Londra, Routledge, 1990; Etik, Üreme ve Genetik Denetim) ve Win Tadd ile birlikte *Ethics and Nursing Practice: A Case Study Approach* (Basingstoke, Macmillan, 1992; Etik ve Hastabakıcılık: Olay Araştırması Yaklaşımı) kitaplarının yazarıdır.

Andrew Edgar, Lancaster Üniversitesi'nde sosyoloji okuduktan sonra Sussex Üniversitesi'nde Kant sonrası Alman felsefesi bağlamında estetik ve kültür sosyolojisi üzerine araştırmalar yaptı. Newcastle-upon-Tyne Politeknik Okulu'nda etik ve toplumsal kuram konularında ders verdi; şimdi Galler Üniversitesi, Cardiff College'de felsefe dersleri vermektedir. Uygulamalı Etik Merkezi ile Eleştirel ve Kültürel Kuram Merkezi'nin üyesidir.

Paul Gilbert, Hull Üniversitesi Felsefe Bölümü Başkanı. Başlıca ilgi alanları uygulamalı felsefe ve bilinç felsefesi. Terörizm ve devlet şiddeti konularında yayımlanmış çeşitli yazıları var. *Human Relationships: A Philosophical Introduction* (Oxford, Blackwell, 1991; İnsan İlişkileri: Felsefi Bir Giriş) kitabının yazarı.

Bruce Hanlin, Medya Çalışmaları, Film Çalışmaları ve Amerikan Çalışmaları konularında akademik unvan sahibi ve 1982'den beri bu a-

lanlarda ders veriyor. Coventry, Newcastle-upon-Tyne ve Kuzey Londra'da politeknik okullarında çalıştı. Şu sıralar Londra City University, Gazetecilik Eğitim Merkezi'nde medya kuramları ve örgütleri üzerine, Londra Üniversitesi Birkbeck College, Extra-Mural (Program Dışı) Çalışmalar Merkezi'nde ise film ve televizyon üzerine ders vermektedir.

Nigel G.E. Harris, Dundee Üniversitesi'nde felsefe öğretim üyesi. Başlıca ilgi alanları özellikle işletme etiği ve mesleki etik olmak üzere uygulamalı etik, ayrıca on yedinci ve on sekizinci yüzyıl etik ve epistemolojisi. *Professional Codes of Conduct in the United Kingdom: A Directory* (Londra, Mansell, 1989; Birleşik Krallık'ta Mesleki Davranış Kodları Rehberi) kitabının yazarıdır. Şu sıralar medya etiği alanındaki çalışmaları kapsayan bir rehber kaynakça üzerinde çalışmaktadır.

Jennifer Jackson, Leeds Üniversitesi İşletme ve Meslek Etiği Merkezi'nin başkanı; aynı yerde felsefe dersleri veriyor. Hoşgörü, ötenazi ile pazarlamacılıkta ve tıpta dürüstlük üzerine basılmış çalışmaları var.

John O'Neill, Sussex Üniversitesi'nde felsefe okutmaktadır. Daha önce Lancaster Üniversitesi, Bangor, University College ve Pekin'de ders vermiştir. Pek çok felsefe dergisinde yayımlanan yazılarının yanı sıra *Worlds Without Content: Against Formalism* (Londra, Routledge, 1991; İçi Boş Dünyalar: Biçimciliğe Karşı) kitabının yazarıdır. BBC Radyo 3'te yayımlanan bir de oyunu vardır.

Teresa Stratford, terapist olarak çalışıyor ve Basın-Yayın Özgürlüğü Kampanyası'nın Başkan Yardımcısı. Medya özgürlüğü ile ilgili konularda WEA'nın düzenlediği kurslarda ders verdiği gibi bu alanda Women's Press ve Prism Press'ten çıkmış çalışmaları var.

Kevin Williams, Galler Üniversitesi, Cardiff College'daki Gazetecilik Merkezi'nde Medya Çalışmaları dersleri vermektedir. Savaş haberciliği üzerine pek çok kitap ve makale yazmıştır. Derrik Mercer ve Geoff Mungham ile birlikte *The Fog of War: The Media on the Battlefield* (Londra, Heinemann, 1987; Savaşın Sisi: Savaş Alanında Medya) adlı bir kitabı yayımlanmıştır, ayrıca Glasgow Üniversitesi Medya Grubu'nun derlediği *War and Peace News* (Milton Keynes, Open University Press, 1985; Savaş ve Barış Haberleri) kitabının yazarlarındandır.

Kaynakça

Barendt, Eric, *Freedom of Speech*, Oxford, Oxford University Press, 1985.

Bayles, Michael D., *Professional Ethics*, 2nd edn, Belmont, CA, Wadsworth, 1988.

Birkinshaw, Patrick, *Freedom of Information: The Law, the Practice and the Ideal*, London, Weidenfeld & Nicolson, 1988.

Bok, Sissela, *Lying: Moral Choice in Public and Private Life*, London, Quartet, 1980.

——, *Secrets: On the Ethics of Concealment and Revelation*, New York, Oxford University Press, 1984.

Brown, Geoffrey, *The Information Game: Ethical Issues in a Microphic World*, London, Humanities Press, 1990.

Callahan, Joan C. (ed.), *Ethical Issues in Professional Life*, New York, Oxford University Press, 1988.

Christians, Clifford G. and Covert, Catherine L., *Teaching Ethics in Journalism Education*, New York, Hastings, Center, 1980.

Christians, Clifford G., Rotzoll, Kim B. and Fackler, Mark, *Media Ethics: Cases and Moral Reasoning*, 3rd edn, New York, Longman, 1991.

Cline, Victor B. (ed.) *Where Do You Draw the Line? An Exploration into Media Violence, Pornography and Censorship*, Provo, UT, Brigham Young University Press, 1974.

Cohen, Phil and Gardner, Carl (eds), *It Ain't Half Racist, Mum: Fighting Racism in the Media*, London, Comedia/Campaign against Racism in the Media, 1982.

Cooper, Thomas W., *Communication Ethics and Global Change*, New York, Longman, 1989.

Curran, James (ed.), *Bending Reality: The State of the Media*, London, Pluto/Campaign for Press and Broadcasting Freedom, 1986.

Curran, James and Gurevitch, Michael (eds), *Mass Media and Society*, London, Edward Arnold, 1991.

Curran, James and Seaton, Jean, *Power without Responsibility: The Press and Broadcasting in Britain*, 4th edn, London, Routledge, 1991.

Day, Louis A., *Ethics in Media Communications: Cases and Controversies*, Belmont, CA, Wadsworth, 1991.

Elliot, Deni (ed.), *Responsible Journalism*, Beverly Hills, CA, Sage, 1986.

Evans, Harold, *Good Times, Bad Times*, London, Weidenfeld & Nicolson, 1983.

Ewing, K.D. and Gearty, C.A., *Freedom under Thatcher: Civil Liberties in Modern Britain*, Oxford, Oxford University Press, 1990.

Fink, Conrad C., *Media Ethis: In the Newsroom and Beyond*, New York, McGraw-Hill,

1988.
Garnham, Nicholas, *Capitalism and Communications: Global Culture and the Economics of Information*, London, Sage, 1990.
Glasgow University Media Group, *Bad News*, London, Routledge, 1976.
——*More Bad News*, London, Routledge, 1980.
——*Really Bad News*, London, Routledge, 1981.
——*War and Peace News*, Milton Keynes, Open University Press, 1985.
Goldman, Alan, *The Moral Foundations of Professional Ethics*, Totowa, NJ, Rowman & Littlefield, 1980.
Goodwin, H. Eugene, *Groping for Ethics in Journalism*, 2nd edn, Ames, IA, Iowa State University Press, 1987.
Harris, Nigel G.E., *Professional Codes of Conduct in the United Kingdom: A Directory*, London, Mansell, 1989.
Harris, Robert, *Gotcha: The Media, the Government and the Falklands Conflict*, London, Faber & Faber, 1983.
Hewitt, Patricia, *Privacy: The Information Gatherers*, London, National Council for Civil Liberties, 1977.
——*The Abuse of Power: Civil Liberties in the United Kingdom*, Oxford, Martin Robertson, 1982.
Hillyard, Paddy and Percy-Smith, Janie, *The Coercive State*, London, Fontana, 1988.
Hodgson, Godfrey, *Truth, Journalism and the Gulf* (Fifth James Cameron Memorial Lecture), London, City University, 1991.
Hollingsworth, Mark, *The Press and Political Dissent*, London, Pluto, 1985.
Hooper, David, *Offical Secrets: The Use and Abuse of the Act*, London, Secker & Warburg, 1987.
Horton, Philip C. (ed.), *The Third World and Press Freedom*, New York, Praeger, 1978.
Hulteng, John L., *Playing it Straight: A Practical Discussion of the Ethical Principles of the American Society of Newspaper Editors*, Chester, CT, American Society of Newspaper Editors, 1981.
——*The Messenger's Motives: Ethical Problems of the News Media*, 2nd edn, Englewood Cliffts, NJ, Prentice-Hall, 1985.
Jansen, S.C., *Censorship: The Knot that Binds Power and Knowledge*, Oxford, Oxford University Press, 1988.
Johannesen, Richard L., *Ethics in Human Communication*, 3rd edn, Prospect Heights, IL, Waveland Press, 1990.
Jones, J. Clement, *Mass Media Codes of Ethics and Councils: AComparative International Study on Professional Standars*, Paris, Unesco, 1980.
Jones, Mervyn (ed.), *Privacy*, Newton Abbot, Davit & Charles, 1974.
Keane, John, *The Media and Democracy*, Oxford, Polity Press, 1991.
Klaidman, Stephen and Beauchamp, Tom L., *The Virtuous Journalist*, New York, Oxford University Press, 1987.
Knightley, Philip, *The First Casualty: The War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker*, London, Quartet, 1982.
Kultgen, John, *Ethics and Professionalism*, Philadelphia, PA, University of Pennsylvania Press, 1988.
Lambeth, Edmund B., *Committed Journalism: An Ethic for the Profession*, Bloomington, Indiana University Press, 1986.

Lebacqz, Karen, *Professional Ethics: Power and Paradox,* Nashville, TN, Abingdon Press, 1985.
Lee, Simon, *The Cost of Free Speech,* London, Faber & Faber, 1990.
Leigh, David, *The Frontiers of Secrecy: Closed Government in Britain,* London, Junction Books, 1980.
Lichtenberg, Judith (ed.), *Democracy and the Mass Media,* Cambridge, Cambridge University Press, 1990.
MacNiven, Don (ed.), *Moral Expertise: Studies in Practical and Professional Ethics,* London, Routledge, 1989.
McQuail, Denis, *Media Performance: Mass Communications and the Public Interest,* London, Sage, 1992.
Malcolm, Janet, *The Journalist and the Murderer,* London, Bloomsbury, 1991.
Mercer, Derrik, Mungham, Geoff and Williams, Kevin, *The Fog of War: The Media on the Battlefield,* London, Heinemann, 1987.
Merrill, John C. (ed.), *The Dialectic in Journalism: Towards a Responsible Use of Press Freedom,* Baton Rouge, LA, Louisiana State University Press, 1989.
——*Global Journalism: A Survey of International Communication,* 2nd edn, New York, Longman, 1991.
Michael, James, *The Politics of Secrecy,* London, Penguin, 1982.
Morrison, David E. and Tumber, Howard, *Journalists at War: The Dynamics of News Reporting during the Falklands Conflict,* London, Sage, 1988.
Olen, Jeffrey, *Ethics in Journalism,* Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall, 1988.
Paul, Noel S., *Principles for the Press: A Digest of Press Council Decisions, 1953-1984,* London, Press Council, 1985.
Pilger, John, *Heroes,* London, Jonathan Cape, 1986.
Pippert, Wesley G., *An Ethics of News: A Reporter's Search for Truth,* Washington DC, Georgetown University Press, 1989.
Ponting, Clive *The Right to Know: The Inside Story of the Belgrano Affair,* London, Sphere, 1985.
——*Secrecy in Britain,* Oxford, Blackwell, 1990.
Rivers, William L., Schramm, Wilbur and Christians, Clifford, *Responsibility in Mass Communication,* 3rd edn, New York, Harper & Row, 1980.
Robertson, Geoffrey, *Freedom, The Individual and the Law,* London, Penguin, 1989.
——*People Against the Press: An Enquiry into the Press Council,* London, Quartet, 1983.
Rubin, Bernard, *Questioning Media Ethics,* New York, Praeger, 1978.
Schlesinger, Philip, *Media, State and Nation: Political Violenece and Collective Identities,* London, Sage, 1991.
Schlesinger, Philip, Murdock, Graham and Elliott, Philip, *Televising 'Terrorism': Popular Violence in Popular Culture,* London, Comedia, 1983.
Schmuhl, Robert (ed.) *The Responsibilities of Journalists,* Notre Dame, IN, University of Notre Dame Press, 1984.
Schoeman, Ferdinand David (ed.), *Philosophical Dimensions of Privacy,* Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
Seymour-Ure, Colin, *The British Press and Broadcasting Since 1945,* Oxford, Blackwell, 1991.
Sieghart, Paul, *The Lawful Rights of Mankind,* Oxford, Oxford University Press, 1985.

Turnbull, Malcolm, *The Spycatcher Trial,* London, Heinemann, 1988.
Wallace, Marjorie, *Campaign and Be Damned! The Place of Crusading Journalism - past and Present- in a Secretive Society* (Second *Guardian* Lecture), Oxford, Nuffield College, 1991.
Wallington, Peter (ed.), *Civil Liberties 1984,* Oxford, Martin Rebortson, 1984.
Whale, John, *The Politics of the Media,* 2nd edn, London, Fontana, 1980.
Whitehorn, Katharine, *Ethics and the Media,* Guildford, University of Surrey, 1988.
Wilson, Des (ed.), *The Secrets File: The Case for Freedom ofInformation in Britain Today,* London, Heinemann, 1984.
Wright, Peter, *Spycatcher: The Candid Autobiography of a Senior Intelligence Officer,* New York, Viking, 1987.

Dizin

A
açık habercilik 193
adalet 26, 28, 29, 83, 121, 122, 125
Afrika 62
ahlâk teorisi 103
ahlâki görecelik 155
ahlâki sezgi 155
AIDS 12, 167
aile 116, 117, 168
akademik özgürlük 32
aldatmaca 118
aleniyet 102, 104, 105, 106, 111, 112, 117, 118, 174
"aleniyet testi" 135, 136, 137, 138 ,140
Amerika 152
Amerika Birleşik Devletleri 19, 31, 54, 76, 85, 86, 87, 98, 112, 116
Amerika'da Demokrasi 45
Anderson, D. 155
Angola 203
Apel, Karl-Otto 142, 160
araştırmacı gazetecilik 11, 25, 120, 121, 123
argumentum ad baculum 178
Aristo 132
Arjantin 198
Arlen, Michael 197
Armatrading, Joan 166
askeri güvenlik 194
Atlantic Richfield 62
Avrupa 31, 54
Avrupa İnsan Hakları Antlaşması 20
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 72, 76
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 70, 78
Avrupa İnsan Haklarını Koruma Sözleşmesi 170
Avustralya 87
ayrıncılık 119

B
Bağdat 196, 199
Baldwin, Stanley 58
Balzac, Honoré de 49
Banda, Hastings 65
basın 13, 14, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 31, 33, 34, 35, 36, 41, 42, 43, 44, 46, 57, 69, 87, 88, 100, 101, 104, 105, 106, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 154, 161, 188, 192
basın endüstrisi 21
basın gazeteciliği 87
basın haberciliği 87
basın kodları 89
basın konseyleri 90
basın özgürlüğü 18, 22, 32, 40, 57, 66, 69, 73, 78, 84, 112
Batı Avrupa 85
Batı Hint Adaları 147
Batı modeli 17
bayağılaştırma 22
BBC 62, 167, 175, 194, 198, 199, 206
Beaverbrook, Lord 58, 59
belirsizlik 156
Beloff, Lord 73
Belsen 199
Belsey, Andrew 11, 12, 13, 102
benlik 108, 109, 113, 114
beyin yıkama 183
bilgi 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 28, 29, 35, 41, 42, 43, 48, 77, 80, 81, 82, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 103, 106, 112, 118, 129, 130, 136, 137, 138, 140, 154,

170, 172, 177, 198, 203, 205
bilgi sahibi olma hakkı 120
bilgili ve eleştirel vatandaşlık 41, 43, 45
bilgisayar 17, 54, 110
bilgisizlik 135
bilim 15 ,16, 48, 160
"bilme hakkı" 170
birey 108, 109, 113, 147, 149, 159, 165, 186
bireysel benlik 107
Birinci Dünya Savaşı 57
Birleşik Krallık 10, 44, 46, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 84, 104, 161, 166, 168, 183
Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Bildirisi 170
Boadcasting Standarts Council 20
Bok, Sissela 106, 107, 109, 110, 114, 115, 120, 126, 135, 139
boyalı basın 11, 16, 22, 23, 104, 153, 162, 163, 164, 166, 167, 168
Braham, Peter 148, 153
Brightman, Lord 77
Britanya 11, 29, 52, 54, 55, 57, 59, 85, 86, 87, 101, 105, 114, 147, 152, 162, 183, 188, 190, 191
British Aerospace 64
British Printing Corporation 56
Broadcasting Complaints Commission 20
Brownmiller, Susan 152, 154
Brüksel 84
Burnet, David 11, 70

C-Ç

Cameron, James 38, 39, 190
Campbell, Beatrix 168
Carr 59
Cavendish, Anthony 81
cemaatçilik 18
cemiyet 45 ,86
cevap hakkı 12, 98
Cezayir 17
Chadwick, Ruth 12, 13
Charter 88 20
Churchill, Winston 52
CIA 203, 204
cinsel nesne 154
cinsellik 116, 117, 163, 165
cinsiyet 168
CNN 88
Cockburn, Claude 200, 201
Code of Ethics, 1973 120
Coronation Street 166
Currie, Edwina 161
çağdaş yorumbilgisi 149
çarpıtma 22
Çavuşesku 53
çek defteri gazeteciliği 12, 22, 100
çevre sorunu 15
çevrecilik 101
çifte standart 117
çokseslilik 143

D

Daily Express 58, 59, 162, 167, 201
Daily Mail 54, 57, 162, 167
Daily Mirror 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 66, 67, 68, 69, 162, 163, 164, 168, 206
Daily News 205
Daily Star 60, 163
Daily Telegraph 196, 204
Daily Worker 201
dar kafalılık 117, 119
davranış kodları 85, 87, 88, 90, 92, 93, 98, 99, 101
davranış kodu 10, 23, 24, 25, 26, 27, 28
değer 10, 26, 28, 33, 34, 35, 39, 40, 49, 50, 56, 68, 136
Delane, John 190
demokrasi 10, 11, 12, 14, 17, 22, 24, 26, 29, 30, 31, 36, 40, 41, 44, 46, 47, 48, 73, 103, 118, 119, 174, 176, 177, 178, 179, 205, 206
demokratik devlet 179
demokratik iktidar 176, 177
demokratik katılım 14
demokratik sorumluluk 44
demokratik toplum 31, 118, 119, 176, 192, 194, 195, 197, 205, 205
denetim 13, 16, 20, 87, 183
Devlet Sırları Beyannamesi 72, 73
devlet 47, 48, 74, 80, 81, 104, 173, 174, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 190
devlet sırları 11, 19, 75, 170
devlet sırrı 90
devlet terörizmi 172
dış gerçeklik 189, 205
dış güvenlik 81

Dimbleby, Richard 199
doğru sözlülük 38
doğruculuk 95, 133, 140
doğruluk 10, 26, 55, 122, 124, 133
Doğu Almanya 54
dokunulmazlık 107
Donaldson, Lord 74
Dorman, William 204
duygusal karışıklık 107
dürüstlük 120, 121, 122, 135, 139, 206

E

edebiyat 49
Eden, Anthony 188
Edgar, Andrew 11, 141
editoryal bağımsızlık 34, 35, 39, 55, 57, 66, 69
editoryal denetim 40
editoryal güçler 32, 33, 34, 35
editoryal özgürlük 63
eğitim 27
ekonomi 168, 180
elektronik medya 87, 196
enformasyon 10, 18, 30, 43, 69, 74, 170
enternasyonalizm 18
epistemolojik görecelik 155
eşcinsellik 167
etik 10, 13, 19, 22, 24, 25, 27, 28, 33, 38, 49, 57, 58, 66, 69, 88, 91, 113, 114, 117, 118, 139, 140, 149, 188, 205
etik davranış standardı 91
etik kalite 23
etik kodlar 99
etik sorun 9, 12, 189
etik standart
etnik grup 167
European 52, 53, 54
Evans, Harold 61, 62
Evening Standard 60
Evert, Chris 166
Express 60

F

Falkland 191, 203
Falkland Savaşı 194, 195, 198, 201
felsefe 10
feminizm 154
Ferdinand, Arşidük 149, 150
fikir ve ifade özgürlüğü hakkı 170
Financial Times 68
Fink, Conrad 99
Fischer, Louis 200
Fisk, Robert 202
Flint, Julie 65
Foot, Paul 68
Foot, Philippa 131
forum 40, 41, 47, 48
Fox, Samantha 165
Freedman 54
Freeman, Simon 53
Fried, Charles 133

G

Gadamer, Hans-Georg 143, 146, 155, 156, 157, 158, 159, 160
Galtieri 191
Gambetta, Diego 134
gazetecilik 9, 10, 11, 13, 14, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 46, 48, 49, 50, 54, 56, 59, 63, 65, 68, 83, 85, 86, 87, 92, 93, 99, 120, 130, 139, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 157, 159, 160, 167, 168, 175, 189, 190, 191, 201, 203, 204
gazetecilik etiği 26, 102, 141
gazetecilik kodları 85, 94
gazetecilik kodu 86
gazetecilik standardı 66, 91
gazetecilik ve haber piyasası 45
geçerlilik 55, 66, 159, 180, 181, 204
George, David Lloyd 116
gerçeği öğrenme hakkı 200
gerçek 11, 36, 37, 40, 41, 42, 49, 94, 95, 100, 106, 116, 117, 120, 121, 142, 152, 154, 172, 175, 188, 190, 191, 198, 200, 203, 204, 205, 206, 207
gerçeklik 38, 56, 66, 146, 147, 148, 152, 153, 155, 159, 160, 175, 190
Gilbert, Paul 11, 169
gizli habercilik 123
gizlilik 11, 12, 74, 75, 106, 107, 109, 110, 122, 134, 169, 170, 171, 194
Glasser, Thomas 204
Glover, Jonathan 25
Godkin, Edwin 205
Goodman, Geoffrey 55, 68
Goodyear, Julie 166
Gorgias 136

görecelik 155
görecelikçilik 160
Greenslade, Roy 67, 68
Griffith, John 83
Guardian 54, 65, 68, 80, 83, 162
Güney Afrika 17
Güney Atlantik 191, 198
Güney Kore 85 ,190
güven 121, 122, 123, 124, 130, 133, 134, 135, 137, 139
güvenilirlik 26, 94
güvenlik 11
güvensizlik 127

H

Haberleşme Özgürlüğü Kampanyası 20
haber 14, 15, 16, 17, 18, 23, 28, 29, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 53, 66, 67, 87, 88, 91, 94, 95, 97, 98, 100, 112, 117, 118, 137, 141, 142, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 160, 164, 167, 170, 171, 172, 174, 177, 196, 200, 205
haber alma hakkı 84, 201
"haber değeri" 42, 44, 63, 96, 153, 154, 158
"haber değerleri" 204
"haber düzenleme" 175
haber medyası 176
haber yayıncılığı 87
habercilik 155, 159, 164, 169, 172, 173, 175, 191, 204
haberleşme özgürlüğü 20, 22 ,29
haberleşme ve iletişim ilişkileri 16
Habermas, Jürgen 142, 145, 149, 160
hakikat 24, 28, 29, 127, 138, 141, 155, 156, 157, 158, 160, 176
haklılık 130
haksızlık 134
halk 17, 19, 25, 28, 39, 41, 44, 60, 72, 74, 86, 90, 91, 92, 97, 100, 101, 103, 105, 106, 111, 112, 117, 120, 121, 123, 127, 128, 129, 136, 138, 167, 170, 171, 172, 173, 179, 180, 181, 182, 183, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 200, 205
halk egemenliği 181
halkın haber alma hakkı 192, 193
Hanlin, Bruce 10, 51
Hardy, Bert 190
Harris, Nigel G. E. 11 ,85
Harris, Robert 194
Harrods 63
Hastings, Max 191
Hattersley, Roy 72
haysiyet 107
Hemingway, Ernest 200
hemşirelik 9
Henry, Wendy 161
heteroseksüellik 166
hile 121 ,135
Hitler 191
homojen toplum 45
homojenlik 45, 46
Honecker 53
Hopkinson, Tom 188, 189, 190, 191, 193, 203, 205, 206
House of Frasers 63
Houston, Whitney 166
hukuk 9, 10, 19, 26, 27, 70, 75, 92, 118
hukuk sistemi 11
Hulton, Edward 190
Hüseyin, Saddam 191

I-İ

Illich, Ivan 18
Independent Television Commission 20
IRA 170, 174, 187
Irak 202
ırkçılık 12, 22
ITN 198
ITV 167
ifade özgürlüğü 11, 12, 31, 34, 70, 71, 118, 176, 186
ifade özgürlüğü hakkı 198
İkinci Dünya Savaşı 74, 190, 191, 193, 206
İkinci Dünyalılık 15
iktidar 13, 18, 119, 176, 179
iletişim 16, 17, 18, 157
İngiliz medyası 11, 20, 21
İngiltere 19, 20
İnsan Hakları Evrensel Bildirisi 104
insan hakları 19
insanlık 14, 15, 25
İran 64
İrlanda 19
İskoçya 62
İslami Kurtuluş Cephesi 17
İspanya 200, 201

İspanya İç Savaşı 200, 201
İsrail 54
istikrarsızlık 15, 180
İşçi Partisi 58, 68
işçi sınıfı 165
iyi 101
iyi niyetlilik 26
iyilik 137

J
Jackson, Jennifer 11, 120
Jamaika 85
James, Henry 49
Jameson, Derek 60
Jauncey, Lord 77
Jennings, Ivor 179
Jivkov 53
John, Elton 166

K
kadın cinselliği 165
kalite 10, 13, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 27, 28, 87
kamu yararı 26, 40, 74, 75, 77, 81, 90, 100, 103, 173, 173
kamuoyu 11, 69, 193
kamusal çıkar 93 174
kamusal hizmet yayıncılığı 62
kamusal mülkiyet 34
kamusal yarar 64, 73, 92
kamusal yaşam 11, 20, 103, 114, 115
Kanada 87
Kanarya Adaları 51
kapitalist şeyleşme 49
kapitalizm 16
Kaye, Gordon 97
kendine saygı 107
kendini gerçekleştirme 107
Kennedy, Helena 168
Kennedy, John F. 116
Khafji 202
Kırım Savaşı 205
kimlik 116, 121
kimlik duygusu 107
King, Cecil Harmsworth 58
kişilik 107
kişilik hakları 11
kişisel yaşam 109, 162
kitle 46 101
kitle iletişim araçları 120
kitle iletişim sosyolojisi 155
kitle iletişimi 19
kitle toplumu 45
Knightley, Philip 195, 200, 201
komünizm 60
Kore Savaşı 190, 191
korunmasızlık 107
kozmopolitanlık 18
Körfez Savaşı 88, 193, 195, 196, 205, 206
kutsallık 107
Kuzey Amerika 85
Kuzey İrlanda 169, 170, 174, 182, 183
Küba 203
kültür 41, 45, 143, 154, 180, 183
küresel medya 29
kürtaj 136

L
Leigh, David 64, 65
lezbiyenlik 166
liberal demokrasi 72
liberal rejimler 86
Liberty 20
Liverpool, Lord 194
lobicilik 44
Londra 52, 64, 65, 188, 199
Lonrho International 62, 63, 64
Los Angeles 62
Lost Illusions 49
Lukacs, Georg 49, 50
Lusaka 203, 204
Lynch, Bet 166
Lynch, Charles 206

M
Macmillan, Harold 116
mahremiyet 10, 76, 90, 91, 93, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 142, 150, 151, 155
mahremiyet hakkı 103, 115, 118
Mail on Sunday 161
Major, John 202
Malawi 65
Mali 85
Marshall, Sandra 108
Matthews, Herbert 200
Matthews, Victor 59, 60

Maxwell, Robert 10, 11, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 63, 66, 67, 68, 115, 118
Maxwell Communications Corporation (MCC) 52
mazeret 124, 172, 205
medya 10, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 23, 31, 35, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 79, 80, 84, 87, 102, 105, 106, 111, 112, 113, 117, 129, 152, 164, 166, 168, 182, 186, 190, 192, 193, 194, 196, 200, 201, 205
medya etiği 117
medya özgürlüğü 19, 21
Mercury, Freddie 167
merkezi devlet 47, 48
meslek kodları 95
meslek kodu 93
meşruluk 33, 35, 40, 77, 103, 159
meta 16
meziyet 122
Mısır 85
Miami Herald's 32
milliyetçi terörizm 174
milliyetçilik 18
modern gazetecilik 168
modern toplum 46, 104, 111
Mohr, Charles 197
monarşi 20
Morgan, Robin 65
Moskova 60
Mugabe, Robert 63
Muhafazakâr Parti 60
Murdoch, Rupert 56, 58, 59, 60, 61, 62
mutlak özgürlük 186
mülkiyet 10, 16, 31, 63, 69
mülkiyet hakkı 40, 69
mülkiyet hakları 33, 34, 35, 57, 125
müstehcenlik 19
müstehzilik 38

N

namussuzluk 118
Navratilova, Martina 166
Nelson, Judy 166
"nesnel geçerlilik" 157
nesnellik 11, 25, 38, 39, 73, 141, 142, 148, 160, 191, 204
New Statesman 200
New York 61
New York Daily News 52
New York Times 200
News International 56
News of the World 58, 59, 61, 154
Newsweek 196
Northcliffe 58

O-Ö

O'Neill, John 10, 30
Observer 60, 62, 63, 64, 65
Orwell 200
otosansür 11, 68, 203
otostopçuluk 152
"oturma odası savaşı" 197
Otuz Yıl Savaşları 145
oy verme hakkı 20
öğretmenlik 9
"önyargılama" 143
özel mülkiyet 34, 35
özel yaşam 114, 115
özel yaşam alanı 104, 112
özel yaşam hakkı 113
özel yaşama müdahale 22, 23
özel yaşama saygı hakkı 11
özel yaşama saygı ilkesi 24
özerklik 63
özgür ifade hakkı 184
özgürlük 10, 18, 19
öznelcilik 48

P

patriyarkal kültür 155
Paul, Yvonne 165
Peninsular Savaşları 194
People 161
peşin hüküm 28, 33, 143
Picture Post 188, 190
Pilger, John 68, 168
piyasa 16, 17, 30, 31, 36, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 68
Platon 122
plebisit 181
Pollard, Eve 161
Ponting, Clive 75
popüler basın 167
Proetta, Carmen 162
profesyonellik 9, 67

R
Radio Authority 20
radyo 14, 15, 37, 87, 88
Rantzen, Esther 162
"rehberlik hizmeti" 195, 198
reklamcılık 88
resmi bilgi 79
resmi enformasyon 73
resmi gerçekler 176, 205
resmi iletişim 71
resmi sırlar 72, 78, 79, 82, 83, 118
retorik 190
Reuters 203, 204
Renan, Ernest 181
rıza 117, 118, 124, 128, 129, 130, 132, 140
Richard, Cliff 166
Ricoeur, Paul 142, 143, 144, 146, 147, 150, 151, 153, 154, 157
Roddick, Anita 168
Rorty, Richard 142, 160
Rothermere, Lord 58
Rowland, Tiny 62, 63, 64, 65
"ruhani gerçek" 189
Russell, Bertrand 132
Russell, William Howard 190

S-Ş
Sabido, Kim 203
sansasyonellik 22
sansür 10, 11, 12, 13, 17, 29, 170, 172, 183, 193, 194, 195, 198, 203, 204, 206
savaş haberciliği 188, 189, 201, 206
Saygon 198
Scargill, Arthur 55
Scott, Mr Justice 73
Secrets 120
seçicilik 152
seks 21, 116, 117, 163
serbest piyasa 10, 30, 31, 35, 41, 42, 45, 47, 62
Seymour, David 55, 68
sezgi 148
Sharrock, W. 155
Shirley, John 201
Short, Clare 163, 164
simge dünyası 146
Simpson, John 206
Sinn Fein 169
sinsilik 107
sistematik yanlılık 38
sivil haklar 170
sivil toplum 148
siyasal iktidar 176
siyasal kendilik 185
siyasal kültür 84
siyaset 13, 14, 15, 47, 102, 105, 106, 114, 118, 119, 168, 173, 178
siyasi baskı 182, 183, 184
siyasi eğitim 183
Sky-TV 62
Smart, Barry 152
Smart, Carol 152
Sokrates 136
sosyal hizmet 9, 27
Sovyetler Birliği 15
soykırım 183
"söylem" 142, 144, 146, 149, 150, 151, 153, 154
söylem etiği 142, 160
Sport 164
Spycatcher davası 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81
Star 165, 168
statüko 67, 162, 164, 174
Steele, David 84
Strasbourg 78, 84
Stratford, Teresa 11, 161
Sun 59, 61, 162, 163, 164, 165, 168
Sunday Express 65
Sunday Sport 97
Suudi Arabistan 64
şiddet 21, 148, 174, 179, 181, 184, 185

T
Tahran 202
taraflılık 132, 175
tarafsızlık 25, 132, 175
tarih 45, 180, 183
Tatchell, Peter 167
tecimsel medya 46
tekelci medya 18
tekelci mülkiyet 10
tekelcilik 31, 57
Telegraph 197
televizyon 14, 15, 17, 37, 87, 88, 164, 175, 178, 196, 197, 203
telif hakkı 99

telif ve tercüme hakları 34
Templeman, Lord 75, 82, 77
Tenerife 51
terörizm 169, 171, 172, 177, 178, 180, 182, 183, 185, 186, 187
terörizm ve savaş haberciliği 11
Thatcher, Margaret 61, 62, 63, 71, 162, 170
The Independent 68, 69, 162, 168, 193
The Reverberator 49
The Sunday 60
The Sunday Times 61, 62, 78, 162, 201
The Times 57, 60, 61, 62, 190
Thomas, Clarence 117
Thomson, Roy 61, 62
tıp 9, 26, 27, 37, 92, 117, 138
tıp etiği 11
ticaret 168
ticari yayıncılık 87
Time 199
Tocqueville, A. de 41, 45
toplum 11, 14, 17, 23, 29, 30, 48, 72, 76, 102, 103, 104, 108, 113, 114, 117, 135, 145, 158, 162, 167, 168, 182, 191, 192
toplumsallaşma 149
Tomillo 32
Toulouse 54
Trafalgar House 59
trajedi 108, 196
Trelford, Donald 63, 64, 65
tutarlılık 38, 49, 74
tüketim unsuru 165
tüketimcilik 16

U-Ü

ulus 173, 180, 181, 205
ulusal azınlık 173
ulusal basın 161, 166
ulusal çıkar 73, 173, 175, 198
ulusal güvenlik 70, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 175, 206
ulusal irade 199
Üçüncü Dünyalılık 15
üretim ilişkileri 16

V-W

vatanperverlik 60, 198, 200, 204
Venezüella 85
vicdan 138
Vietnam 196, 197
Vietnam Savaşı 192, 198, 199
Warnock, G. J. 133
Washington, George 125
Weber 39
Williams, Kevin 11, 188
Wilson, Harold 58
Worsthorne, Peregrine 193
Wright, Peter 73, 74, 81

Y

yalan söylenmeme hakkı 128
yalancılık 121, 125, 127
yanlılık 11, 141, 142, 151, 152
yansızlık 10, 38
yasa 11, 19, 20, 22, 41, 70, 72, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 90, 104, 114, 118, 180, 185
yasallık 110
yayımlama hakkı 57
yazılı basın 21, 175
Yearly, S. 44
Yeşil Barış (Greenpeace) 43
yolsuzluk 103, 114, 117, 118, 120, 127
yorumbilgisi 141, 142, 151, 155, 157, 160
yorumlama 147, 149, 150, 151, 153, 155, 157, 158
Young, Hugo 54

Z

zevk dürtüsü 94
zevksizlik 21, 22
zihin 159
Zimbabwe 63
zorunluluk 41

Medya araştırmaları yüzyılın ikinci yarısına dek sanayi toplumunun yol açtığı köklü değişimlerle uğraşıyordu. Temel sorun, sürüden ayrılan kuzular olarak görülen "yalnız kalabalıklar"ın modernleşme rotasında hangi politik güçlere yem olacağı iken, insani idealler alanının yalnızca küçük bir felsefeciler topluluğuna dert olması şaşırtıcı değildi. Bilim olduğunu kanıtlamaya çalışan medya incelemelerinin normatif sorularla vakit kaybetmesi abesti. İnsan dediğiniz maddi ya da manevi bazı parametrelerce belirlenen bir yaratıktı sonuçta. Aşkınlık, kişinin mesleki ve toplumsal işlevlerinin, içinde doğduğu kültürün ötesine gitme ya da en azından sınırlarını zorlama yetisi felsefecilerin kuruntusuydu ve böyle bir yeti varsa bile bu küçük bir topluluğun imtiyazıydı. Oysa Babil efsanesinde "medyatör"ün görevi değil miydi "aşkın" ile "dünyevi"nin arabuluculuğunu yapmak, "akıl" ile "el"i birleştiren yürek olmak? Ancak tarih içinde medyanın merkez ve çevre arasındaki iletişimi sağlama işlevi farklı anlayışlar tarafından çok farklı biçimlerde kullanıldı. Bugün ise medya ve gazetecilik pratiği, işlevselliklerinin ötesinde, sanayi-sonrası toplumdaki görüntü ve simge bolluğunun temel taşıyıcısı haline geldi. Devlet, kamu alanı ve özel alan arasındaki sınırların bulanıklaşmasında medyanın oynadığı rol arttı ve tartışma konusu oldu. Bireyin, özel alanın öne çıktığı bu kriz ortamında, simge ve görüntü dünyasının yeniden üretilmesinde rol alan aktörlerin sorumlulukları anımsanmak zorunda kalındı. Elinizdeki kitap böyle bir kriz ortamının ürünüdür. Medya ve gazetecilik pratiğini daha önceleri marjinal bir sorun olarak kabul edilen etik boyutuyla sorgulayan yazıların, aydınların ve medya araştırmacılarının yanı sıra medya sektöründe ekmek parasıyla meslek ahlâkı arasındaki dar sokakta ter döken gazetecileri de yakından ilgilendirmektedir.

Kitap öncelikle, ülkemizde çok sözü edilmekle birlikte herhangi bir sistematiğe dayanmayan arayışların bir çıkmaza girmesinden korkanlara seslenirken, gazetecilik ve yayıncılığın etik boyutunu önemseyenlere bu arayışlarında yalnız olmadıklarını anımsatmaktadır. Vazifesini yaparken gözlerini kapatamayanlar, evet sizler, bir adım öne çıkabilir ve kitaptaki yazılarla söyleşmeye başlayabilirsiniz!

AYRINTI • İNCELEME
ISBN: 978-975-539-218-9
9 789755 392189

16 TL